



НАУКОВЕ  
ВИДАННЯ

# ВІСНИК

Маріупольського державного  
гуманітарного університету

Серія:  
Філологія

Випуск 3

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ



**ВІСНИК**  
**МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО**  
**ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

ВИПУСК 3

СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ

МАРІУПОЛЬ – 2010



УДК 80 (05)  
ББК 8 я 5

Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Серія: Філологія /  
За заг. ред. С. В. Безчотнікової. — Маріуполь: ПринтСервіс, 2010. — Вип. 3. — 195 с.

### **Редакційна колегія:**

- |                          |  |
|--------------------------|--|
| А. Анастасіаді-Сімеоніді | – доктор філологічних наук, професор (Грецька Республіка)    |
| Н. Андонопулу            | – доктор філологічних наук, професор (Грецька Республіка)    |
| Г. Бабініотіс            | – доктор філологічних наук, професор (Грецька Республіка)    |
| В. А. Бушаков            | – доктор філологічних наук (Україна)                         |
| А. Б. Гуляк              | – доктор філологічних наук, професор (Україна)               |
| Ю. І. Ковалів            | – доктор філологічних наук, професор (Україна)               |
| Д. Макріс                | – доктор філологічних наук, професор (Італійська Республіка) |
| В. П. Нерознак           | – доктор філологічних наук, професор (Україна)               |
| Г. Г. Почепцов           | – доктор філологічних наук, професор (Україна)               |
| Д. Теофанопулу-Конду     | – доктор філологічних наук, професор (Грецька Республіка)    |
| А. Хаджипанайотіді       | – доктор філологічних наук, професор (Грецька Республіка)    |
| Х. Христу                | – кандидат філологічних наук (Грецька Республіка)            |
| А. Цакмакіс              | – доктор філологічних наук, професор (Республіка Кіпр)       |
| Б. І. Черняков           | – доктор філологічних наук, професор (Україна)               |

### **Відповідальний редактор:**

Безчотнікова С. В. – доктор філологічних наук, професор

### **Редактори випуску:**

Хорошков М. М. – кандидат філологічних наук, доцент  
Федюшина І. В. – кандидат філологічних наук, доцент

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації  
Серія КВ №14227-3198Р від 07.07.2008 р.

Збірник входить до Переліку наукових фахових видань, затверджених постановою президії  
ВАК України від 08.07.2009 р. № 1-05/3.

Наукове видання рекомендовано до друку рішенням вченої ради Маріупольського  
державного гуманітарного університету (протокол № 9 від 23.06.2010 р.).

Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та  
матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковими.

© ПринтСервіс, 2010

# ЗМІСТ

## АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СЛАВІСТИКИ

<b>Бесчётникова С. В.</b> МИФЫ И РЕАЛЬНОСТЬ В ПЬЕСЕ В. СУХОРУКОВА «ЧЁРНОЕ И КРАСНОЕ, ИЛИ МАРИУПОЛЬСКИЙ КЛАД НЕСТОРА МАХНО».....	5
<b>Єременко О. В.</b> ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОРЕЛЯЦІЇ СИНТЕТИЧНИХ ТА СИНКРЕТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ ТВОРЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ.....	11
<b>Карагъёзов П. Д.</b> СЛАВЯНСКИЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ПАРТИЦЕНТРИЗМ. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ.....	18
<b>Тамбур И.</b> «UKRAINIЕС» ИЛИ «UKRAIŃCZYK». ТЕНДЕНЦИЯ К СООТВЕТСТВИЮ С СИСТЕМОЙ КАК МОТИВАЦИЯ СОЗДАНИЯ НОВЫХ НАИМЕНОВАНИЙ ЖИТЕЛЕЙ ГОСУДАРСТВ В ПОЛЬСКОМ ЯЗЫКЕ.....	23
<b>Шляхова Н. М.</b> ПОВЕРНЕННЯ АВТОРА: ЗАКОНОМІРНІСТЬ ЧИ ВИПАДКОВІСТЬ? .....	28
<b>Ахтелик А.</b> ВЕНЕЦІЯ – ВРЕМЯ ПРАЗДНИКА И ВРЕМЯ КАРНАВАЛА.....	33
<b>Виларова-Ангелова М. Д.</b> СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ БОЛГАРСКИХ ГЛАГОЛОВ ПОЛОЖЕНИЯ НА СЛАВЯНСКОМ ФОНЕ.....	43
<b>Грачова Т. М.</b> ЕТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ КОНЦЕПТИ ПОВІСТІ Б. АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА «СМЕРТЬ» .....	47
<b>Гусева Е. И.</b> ЭКСПЛИКАЦИЯ, ВУАЛИЗАЦИЯ И ДРУГИЕ ВИДЫ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ЗНАЧЕНИЯ В ЗНАКЕ ЯЗЫКА.....	49
<b>Дворянкін В. О.</b> ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЗВ ЛЮДИНИ ЗА ХАРАКТЕРНИМИ ОЗНАКАМИ ЧАСТИН ТІЛА В УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСТЕПОВИХ ГОВІРКАХ ПІВДЕННОЇ ДОНЕЧЧИНИ.....	54
<b>Канна В. Ю.</b> КОНОТАТИВНІ ПРОЦЕСИ У ТОПОНІМНІЙ ЛЕКСИЦІ.....	60
<b>Кравченко В. А.</b> ПЕРИФРАЗОВЫЕ ОБОЗНАЧЕНИЯ ЛИЦ В ГАЗЕТНОМ ТЕКСТЕ	63
<b>Ситникова Е. В.</b> ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ СО ЗНАЧЕНИЕМ 'ХАРАКТЕРИСТИКА ЧЕЛОВЕКА' В РУССКОМ И ГРЕЧЕСКОМ ЯЗЫКАХ.....	68
<b>Шепітько С. В.</b> НАУКОВИЙ ДИСКУРС: ІСТОРИЧНИЙ, СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТИ.....	75
<b>Шепітько С. В., Свєцинська К. О.</b> МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ КОЛОРАТУРНОЇ КОМПОЗИТИ.....	80
<b>Войтонь Р.</b> СЛАВЯНСКАЯ МИФОЛОГИЯ. СОВРЕМЕННЫЕ ЛИТЕРАТУРНЫЕ ИНСПИРАЦИИ: ВЕДЬМАК, ВЕДЬМЫ И ВАМПИРЫ... (АНДЖЕЙ САПКОВСКИЙ: САГА О ВЕДЬМАКЕ) .....	85
<b>Волошина О. В.</b> МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ ПОНЯТИЯ ПРАВДА / ИСТИНА В ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОМ ДИСКУРСЕ.....	88
<b>Казніна М. М.</b> ДО ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ ТА ЇЇ ПРАВОПИСУ.....	97
<b>Каллен Ю. В.</b> ТИПОЛОГІЯ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У МИТНОМУ ДИСКУРСІ ...	101
<b>Лугова Т. М.</b> КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА ШКОЛА УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА І М. С. ГРУШЕВСЬКИЙ.....	106
<b>Мельнікова Ю. О.</b> ХУДОЖНІЙ ЧАСОПРОСТІР РОМАНУ «QUID EST VERITAS?» («ЩО Є ІСТИНА?») НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВИ .....	111
<b>Нетреба М. М.</b> ЯЗЫКОВОЕ ОФОРМЛЕНИЕ ПЕРСУАЗИВНЫХ МОДУСНЫХ КАТЕГОРИЙ В СОВРЕМЕННЫХ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ.....	115
<b>Островская-Кнапик А.</b> ПОЛЬСКИЕ, ЧЕШСКИЕ И РУССКИЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ С ГЛАГОЛОМ «СКАКАТЬ».....	123
<b>Подгайская И. М., Леонова В. В.</b> СЕМАНТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ С ГЛАГОЛАМИ ФИЗИЧЕСКОГО	

ВОСПРИЯТЯ В АНГЛІЙСКОМ И УКРАЇНСКОМ ЯЗЫКАХ.....	127
<b>Сардарян К. Г.</b> ІНТИМНА ЛІРИКА У ТВОРЧОСТІ ВАЛЕРІЯ КІОРА.....	130
<b>Федорова Ю. Г.</b> ТИПИ АНГЛОМОВНИХ ГАЗЕТНИХ ЗАГОЛОВКІВ.....	133
<b>Швець В. М., Якушина М. Г.</b> АРГО СЕРЕД РІЗНИХ СОЦІАЛЬНИХ ГРУП СУЧАСНОЇ ГРЕЦІЇ.....	138

### ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРУ У ФІЛОЛОГІЇ

<b>Галич О. А.</b> ФЕМІНІСТИЧНА ПРОЗА ГАЛИНИ ТАРАСЮК.....	146
<b>Балабан О. О.</b> ІНТРИГА ГЕНДЕРНИХ ПІЗНАНЬ У ЛІНГВІСТИЦІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ) .....	151
<b>Васильєва Е. В.</b> ЗНАЧЕННЯ ГЕНДЕРНИХ МАРКЕРІВ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВИХ ПРОМОВ.....	154
<b>Мороз О. А.</b> ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ У ФРАЗЕОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ КОНОТАЦІЙ ЧОЛОВІЧИХ І ЖІНОЧИХ ОСОБОВИХ ІМЕН)... ..	160
<b>Семашко Т. Ф.</b> ГЕНДЕРНА ЛІНГВІСТИКА В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ МОВОЗНАВЧОЇ НАУКИ.....	166
<b>Жарікова Ю. В.</b> БІНАРНА ОПОЗИЦІЯ <i>ЧОЛОВІК / ЖІНКА</i> У РУМЕЙСЬКІЙ ТА НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ.....	170
<b>Зарицька Л. В.</b> ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ЖІНКИ В ЕПІСТОЛЯРІЇ ІВАНА ФРАНКА (НА МАТЕРІАЛІ ЛИСТІВ ПИСЬМЕННИКА ДО ОЛЬГИ РОШКЕВИЧ, УЛЯНИ КРАВЧЕНКО ТА КЛИМЕНТИНИ ПОПОВИЧ).....	175
<b>Луценко Л. О.</b> «ЖЕНСКИЙ ЗРИТЕЛЬ» ЭЛИЗЫ ХЕЙВУД. ПОЭТОЛОГИЧЕСКАЯ НОВИЗНА АВТОРСКОГО ЖУРНАЛИСТСКОГО ПРОЕКТА.....	178
<b>Новицька О. А.</b> ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ОБРАЗНОСТІ МАЛОЇ ПРОЗИ АНТОНА КРУШЕЛЬНИЦЬКОГО (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ «ЗНЕВІРА»)... ..	183
<b>Сучкова О. С.</b> ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ II ПОЛ. ХХ СТ. (НА МАТЕРІАЛІ КОМЕДІЇ В. МИНКА «НЕ НАЗИВАЮЧИ ПРИЗВИЩ») .....	187
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	191
Правила оформлення та подання рукописів до Вісника Маріупольського державного гуманітарного університету.....	194

## АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СЛАВІСТИКИ

Светлана Бесчётникова

### МИФЫ И РЕАЛЬНОСТЬ В ПЬЕСЕ В. СУХОРУКОВА «ЧЁРНОЕ И КРАСНОЕ, ИЛИ МАРИУПОЛЬСКИЙ КЛАД НЕСТОРА МАХНО»

*У статті проаналізовано особливості художнього зображення історії в п'єсі мариупольського драматурга В. Сухорукова «Чорне та червоне, або Мариупольський скарб Нестора Махно» та історико-літературні передумови актуалізації анархістських ідей. Твір визначено як лірико-філософську історичну драму, що наслідує традиції реалістичної літератури, проаналізовано особливості художньої інтерпретації образу Нестора Махно (Міхненко), поетику тексту.*

28 ноября 2009 года в Донецком академическом ордена Почета областном русском драматическом театре (г. Мариуполь) состоялась премьера пьесы Виктора Сухорукова «Черное и красное, или Мариупольский клад Нестора Махно», поставленная главным режиссёром театра Константином Добруновым. Произведение посвящено наиболее сложным и трагическим периодам истории Приазовья: гражданской войне 1919 года, репрессиям 1937 года, индустриализации Мариуполя. Художественный мир пьесы воссоздан в исторической ретроспективе через воспоминания личного телохранителя, адъютанта и земляка Нестора Махно – Ивана Лепегченко.

Написанию произведения на историческую тему всегда предшествует кропотливая работа автора над документальными источниками, которая должна помочь художнику сохранить историческую достоверность фактов и событий, а также восстановить детали быта, нравы, традиции, обычаи, дух и колорит изображаемой эпохи. Классические образцы исторической драмы А. Островского, А. Толстого, Б. Шоу, П. Мериме, Б. Клейста не только хранят духовную и историческую память человечества, приводя читателя к познанию социальных, философских, нравственных законов развития мира, но и восполняют белые пятна в истории, генерируют осмысление новых научных и нравственных истин.

Литературная критика после премьеры спектакля откликнулась целым рядом положительных рецензий в местной и региональной прессе. Однако, за комментариями к информационному поводу, к событиям истории города Мариуполя остались скрытыми достаточно значимые вопросы о художественной и эстетической ценности произведения, проблематике и поэтике рассматриваемого текста. Насколько реализованы жанровые ожидания в произведении «Черное и красное, или Мариупольский клад Нестора Махно»? Что предопределило актуализацию анархо-синдикалистских идей и их переосмысление? Каким увидел автор в своей пьесе образ легендарного батьки Махно? Цель данной статьи рассмотреть особенности художественного осмысления истории в пьесе Виктора Сухорукова «Черное и красное, или Мариупольский клад Нестора Махно» с помощью решения следующих задач: анализа исторической литературы, посвящённой пребыванию Н. Махно в городе Мариуполе, истории создания произведения; сравнения образа Нестора Махно с другими художественными и историческими интерпретациями; определения жанрового своеобразия

произведения и его поэтических особенностей с помощью описательного, сравнительно-исторического, историко-типологического методов.

История создания произведения достаточно показательно представлена несколькими фактами. Как свидетельствует автор в интервью газете «Факты и комментарии», толчком для написания пьесы послужил выход в свет в 1995 году книги его земляка мариупольского краеведа Льва Яруцкого «Махно и махновцы [1]». Это стало поводом для поиска материалов, людей, которые, когда-то знали личного телохранителя и адъютанта Махно, а также основанием для запроса в архивах СБУ «Уголовного дела Ивана Лепетченко», которого ОГПУ арестовывало 11 раз. В пьесе основные сцены опираются на реальные исторические факты: так, например, акт первый, эпизод второй описывает лагерь Махно в Волновахе в марте 1919 года; эпизод пятый – митинг у гостиницы «Континенталь» с участием командующего Украинским фронтом Владимира Антонова-Овсеенко, зав. женотделом ЦК ВКП (б) Александры Коллонтай, начальника контрразведки анархистов Лёвы Задова и других реальных исторических лиц. Достоверность и правдоподобие происходящего усиливают детали: например, фотографирование Махно на станции Волноваха, необыкновенные кулинарные способности казачки с Кривой Косы (намывная песчаная коса на северо-восточном побережье Азовского моря, примерно в 50 км от Мариуполя), упоминание мариупольских улиц (например, ул. Митрополитской) и героев гражданской войны, память которых увековечена в городе Мариуполе монументами (например, Кузьма Апатов).

Обращение к теме на уровне массового сознания свидетельствует об актуализации, связанных с мифами о Махно и махновщине идей, выходящих по своей художественной семантике далеко за пределы рассматриваемого автором исторического прототипа. Настроения периода гражданской войны во многом оказались созвучными духу постсоветского времени, царящему на рубеже веков в разделённой идеологическими противоречиями и политическими противостояниями независимой Украине. На этом фоне, как и на рубеже веков предшествующих, всё также трагично выглядит поиск отдельно взятым человеком правды и свободы в хаосе призывных лозунгов, нескончаемых революций и социальных перемен. В Украине эти настроения спровоцировали возрождение анархистских движений с особо активной идеологической позицией отделений в Харькове, Севастополе, Одессе. Ещё одна причина, по которой тема Махно и махновщины стала актуальной для Приазовья – это восстановление исторической справедливости. Группа мариупольских анархо-синдикалистов обращалась в городской совет с просьбой увековечить память Нестора Махно и соорудить ему монумент как герою гражданской войны на месте снесённого памятника А. Жданову. Советская история умалчивала реальную роль войск Махно при освобождении Мариуполя. Именно за операцию 27 марта 1919 года он получил Орден Красного Знамени под номером четыре. Заслуги армии Махно, как свидетельствуют историки, во многом приписаны 1-й Заднепровской советской стрелковой дивизии и её начдиву коммунисту Павлу Дыбенко [7].

Основным принципом повстанческого движения Махно, сформулированным его учителем и историографом П.А. Аршиновым, является отрицание любой государственной власти, в том числе

отрицание и средствами активной революционной борьбы. В пьесе усилена до лейтмотива идея исключительного свободолюбия Махно и махновцев. Именно ей подчинены проблематика и поэтика произведения. Олицетворением свободы для Нестора Махно является степь. «Ты нашу степь, Ваня, видел? Только там человек свободен. Ковыль волнами – до горизонта. Над головой – Млечный путь, шлях наш Чумацкий. И нет над человеком ни бога, ни начальника – только воля [3, с.6]». Остаётся лишь домыслить, почему в Гуляйполе и Мариуполе спрятал Батько свои сокровища, куда хотел возвращаться. В Гуляй-поле или в Море-у-поля, где степь, ковыль и ... свобода.

На фоне исторических событий в произведении раскрываются извечные общечеловеческие темы любви, верности, справедливости. В подзаголовке пьеса «Черное и красное» названа «романтической версией одного убийства». Трудно не обратить внимание на то, что автор в пьесе отдал дань постмодернистской культуре с её приверженностью к смешению популярных жанрово-тематических канонов детектива, боевика, любовного романа. Для них острая интрига, поэтические мотивы поиска клада, погони, спасения возлюбленной являются характерными. Но при всей разноплановости сюжетных линий, разнообразии элементов разных жанров в пьесе всё сводится к единому центру – изображению махновщины как символа абсолютной свободы, что и определяет идейно-тематическое своеобразие произведения.

Декларирование «советского строя» для «вольных хлеборобов» на Украине имело широкую поддержку. Армия Махно в 1920-е годы быстро пополнялась добровольцами, что также было связано с популярностью мифоутопических представлений о вольнице Запорожской Сечи.

Приём контраста делает идею свободы в пьесе наиболее зримой. Контраст использован автором в качестве обрамления, сочетающего не сочетаемое: динамично-патетическую авторскую песню В. Высоцкого «Пожары» с раздольной песней о чистом поле и картинами сельской идиллии. Контрастируют до оксюморонности мечты Нестора Махно о всеобщем счастье с эпизодами из его жизни во Франции 30-х годов. «Глядите, весна пришла. Если карта в масть ляжет завтра Мариуполь возьмём! Скоро вишни зацветут! Вся жизнь впереди... Вот посмотрите, совсем скоро ни насилия не будет, ни войн, ни тюрем. Счастье для всех! [3, с.12]». Высокие идеалы всеобщего счастья, равенства и братства позже были дискредитированы насилием над собственным народом. Многие представители советской творческой интеллигенции горько разочаровались в ТОМ, ВО ЧТО на их глазах превращались революционные идеалы. В этом плане очень показательна и трагична судьба основателя литературы социалистического реализма, «буревестника революции» Максима Горького.

На поэтику контраста опирается и структура произведения «Черное и красное», чередующая в сознании рассказчика Ивана Лепетченко разные пространственно-временные отрезки: пронизанные героическим пафосом победы события гражданской войны 1919 года с охваченными горьким пессимизмом репрессий событиями 1937 года.

Художественное изображение образа Махно, одного из наиболее значительных деятелей революции и гражданской войны на Украине, в пьесе «Чёрное и красное» намного ближе к легендарно-мифологической интерпретации, чем к реалистической. В ходе повествования о



пребывании частей Нестора Махно в Волновахе, Мариуполе, при описании его скитаний в Париже проявляются исключительно героические черты персонажа. Нестор Иванович Махно (Михненко) в пьесе изображён романтиком, человеком щедрой души, смело и решительно отстаивающим идеалы крестьянства. Приблизить героя к читателю и зрителю автору удаётся за счёт бытовых ситуаций. Махно парит ноги, чтобы избавиться от простуды; фотографируется на память; увлечённо мечтает. Небольшого роста, горячий и нетерпеливый, он щедро делится с крестьянской громадой Мангуша в лице Спиридона Дерменджи царскими банкнотами, гостеприимно угощая народного ходока. Он проявляет отцовскую заботу об Иване Лепетченко, после гибели Спиридона передаёт помощь его семье, через много лет в Париже в своих снах переживает об убитых им людях, а Ивана просит – если будет неволею, то отдать клад «... не власти, не начальникам ... Людям [3, с.35]». Нестор Махно в произведении Виктора Сухорукова не только романтик революции, как его называет Антонов-Овсеенко. Он ещё и романтик «по жизни», который на вопрос о теории Коллонтай, упрощённо сравнивающей отношение между мужчиной и женщиной со стаканом воды, удивлённо спрашивает «Паша ... А как же любовь? [3, с.16]». При этом герой не лишён эксцентричности, на что часто при изображении Махно обращал внимание советский кинематограф. Например, приговорённого к расстрелу деникинца, который кричит «Не надо! Не хочу умирать!» Батько милует фразой «Опа! А этого не надо: он не хочет! [3, с.35]». На телеграмму комдива Киселёва отвечает просто – «Застрелись! [3, с.5]».

Документы и исторические исследования дают достаточно противоречивую оценку жизни и деятельности Нестора Махно. Его книга «Воспоминания. Русская революция на Украине (от марта 1917 по апрель 1918 г.)», вышедшая в Париже в 1929 году, посвящена памяти товарищей, погибших в борьбе «свободное, безвластное коммунистическое общество [4, с.3]». Увлечённость идеалами, революционный максимализм, широта души характеризуют многие поступки Махно. К примеру, побывав в Бутырской тюрьме в январе 1918 года, он пишет: «Мне, лично сидевшему два раза в этой тюрьме, знавшему, какая она грязная и тяжёлая, больно было выходить из её ворот, не освободив никого, ... после обеда мы собрались все и решили взяться за дело. Тюрьма была разгружена от арестованных [3, с.117]». Конечно, в своих книгах Нестор Махно вспоминает о победах, о том, во имя чего боролся, видя себя героем-освободителем и мессией. Этот взгляд на личность Махно содержится и в комментариях его соратников. В. Волин в предисловии к изданию второй книги воспоминаний Махно «Под ударами контрреволюции (апрель-июнь 1918)», вышедшей в 1936-1937 годах, даёт достаточно ёмкую характеристику Махно: «Перед нами встаёт яркий образ человека, целиком и бесповоротно преданного своей идее [5, с.4]». Учитель Нестора Махно, участник и очевидец революционных событий, анархист П. Аршинов, первым попытался систематизировать исследования махновщины, опираясь на архивы Махно, материалы газеты «Путь к свободе», биографические данные участников движения. Подробно останавливаясь на описании личности Махно, П. Аршинов отмечает исключительную силу воли, способность непрерывной генерации «исторического действия», военный талант и решительность. «Он весь горел своим делом. Во всех

его движениях сказывались ум, сила воли и проницательность. Тогда он целиком был занят южным противоденикинским фронтом. Энергия, проявленная им в этом деле, – колоссальна. Целыми неделями и месяцами он дни и ночи был на фронте, обычно в цепи, наряду с прочими повстанцами [6, с.205]». Как утверждает Аршинов, Махно был фанатично предан своему классу – «бесправному и подневольному беднейшему крестьянству», они же называли его «Батько – наш» с особенной любовью. Пытаясь достичь в освещении Махно и махновщины объективности П. Аршинов к недостаткам Махно относит его беззаботность, недостаточную теоретическую подготовку, при этом, оправдывая данные качества условиями, в которых рос и жил Махно.

Иной взгляд даёт советская историческая наука: «Нестор Иванович Махно – один из вожаков мелкобуржуазной контрреволюции на Украине ... хитрый, коварный и жестокий враг диктатуры пролетариата и Коммунистической партии [6, с.199]». Нужно подчеркнуть, что в 90-е годы появилось немало исторических работ, пытавшихся дать не тенденциозное описание жизни и деятельности Махно. Наиболее основательной следует признать работу В. Волковинского «Нестор Махно: легенди і реальність» (1994), которой автор приходит к достаточно широкому обобщению и доказывает, что Махно и махновщина по-сути отразили противоречивое отношение крестьянства к советской власти на разных этапах революционного процесса. Таким образом, анализ исторических документов и исследований свидетельствует о многогранности представлений образа Нестора Махно, порождённых не только внутренними противоречиями личности «Батьки», но и самой эпохой. Идеологические позиции зачастую определяют оценку деятельности Нестора Махно, модус этой оценки колеблется от восторженного отношения и восхищения до полного неприятия и осуждения. Гражданская война и революционные события заострили многие чувства, люди неистово защищали правду, а правда была у каждого своя. Наиболее ярко и трагично идеологические расколы внутри трудовых коллективов и семей изобразил в романе «Тихий Дон» Михаил Шолохов. Но при всём многообразии разногласий исследователи едины в оценке значительности для истории личности Нестора Махно, человека, искренне преданного идее освобождения народа от всяческого гнёта.

На этом фоне образ Махно в художественной интерпретации В. Сухорукова также приобретает своё значение. При всех возможностях упрекнуть автора в искажении правды исторической, трудно упрекнуть его в неверности правде художественной. В романе представлен взгляд на Махно Ивана Лепетченко, преданного помощника, земляка и друга, которому «Батько» доверил охрану клада. Поэтому акцентирование сильных сторон его личности является в структуре сюжета вполне закономерным.

Сравнение образа Нестора Махно в пьесе «Чёрное и красное» с другими художественными интерпретациями позволяет обнаружить тенденцию, указывающую на возрождение интереса к данному историческому персонажу. Причём, если в советской литературе образ Махно зачастую демонизировался, то в постсоветское время наметилась тенденция к его идеализации. В произведениях Эдуарда Багрицкого «Дума про Опанаса» (1926), Всеволода Иванова «Пархоменко»

(1939 г.), Алексея Толстого «Хождение по мукам» (1922-1941) данный исторический персонаж изображён как бандит-атаман, руководствующийся лозунгами: «Анархия – мать порядка!», «Бей жидов и грабь буржуев!» (В. Иванов «Пархоменко»), в нём «кипит злоба» (А. Толстой «Хождение по мукам»). Эта злоба – как судьба, с которой ни сам Махно, ни окружающие его люди ничего не могут поделать: «Махно гулял. В добытой после налета на Бердянск гимназической форме колесил на велосипеде напоказ всему городу, или вместе со своим адъютантом Каретником пел песни под гармонь, или появлялся на базаре, злой и бледный, ища ссоры, но все от него прятались, зная, как легко у него из кармана штанов вылетает револьвер [8, с.159]». В романе Олеся Гончара «Собор» (1968), напившись, Махно долго выкрикивает угрозы сжечь собор. Про батьку Махно в гротескно-гиперболической форме рассказывал советский кинематограф в лентах «Свадьба в Малиновке», «Служили два товарища», «Александр Пархоменко», «Мария». Совсем по-другому выглядит Махно в написанном в 2007 году романе Михаила Веллера «Махно», который появился почти одновременно с сериалом «Девять жизней Нестора Махно» режисера Николая Каптана. В интервью газете «Собеседник» от 09.07.2007 Михаил Веллер называет Нестора Махно «классическим Робин Гудом, производившим перераспределение имущества по самой простой схеме: ограбить и раздать». Он считает, что многими Махно воспринимается как символ борьбы с государственным насилием [9, с. 8]».

Теоретической мыслью (Аристотель, Шеллинг, Гегель, Белинский и др.) драма традиционно оценивается как «венец искусства», благодаря своей возможности соединить вербальные и невербальные средства выражения, достичь посредством синтеза искусств большей экспрессивности. В пьесе «Красное и чёрное» ключевую роль играют авторские ремарки, которые формируют архитектуру произведения, через них «оживают» настроения, костюмы, музыка и сценография, предопределяя употребление речевых стилей и особенности актёрской игры. Поэтика контраста, основанная на чередовании хронотопов, порождает столкновение близких во времени, но абсолютно разных исторических эпох, ленинской романтически-революционной и сталинской трагически-тоталитарной. Только человек в этом водовороте истории (которым предстаёт у В. Сухорукова его герой И. Лепетченко) в потоке социальных переворотов по-прежнему лишён главного – свободы и личного счастья, принесенных на алтарь идеологии. Конфликт между долгом и личным счастьем человека подчиняет существующие в пьесе коллизии и позволяет определить пьесу как лирико-философскую историческую драму.

На данные историко-литературные аналогии исследователя наталкивает и название произведения «Чёрное и красное, или Мариупольский клад Нестора Махно», которое является аллюзией на известный роман Стендаля «Красное и чёрное». Следование традициям классической реалистической литературы просматривается на интертекстуальном уровне, в стремлении автора воссоздать эпоху через судьбу маленького человека. При этом в эпиграфе к роману Стендаля вынесены слова: «Основной закон для всего существующего — это уцелеть, выжить ... [10, с.3], которые во многом коррелируют с проблематикой рассматриваемого произведения. Через семиотику

цветовых знаков чѣрное и красное в рассматриваемом произведении мариупольского автора читаются прежде всего на идеологическом уровне как противостояние «красной» символики коммунистов и «чѣрной» символики анархистов.

Среди произведений современной драматургии, тяготеющих к апологетико-миметическим и символично-игровым жанровым формам, пьеса В. Сухорукова «Красное и чѣрное» выглядит наследницей классических традиций. Появление подобных художественных текстов ставит под сомнение тезисы постмодернистских критиков о «бунте жанра исторической драмы», её трансформации в иные жанрово-стилевые образования. Роль произведений такого рода состоит в поиске и восстановлении исторической правды, нравственных уроках истории, сближении глобальных, транснациональных и региональных проблем в читательской рецепции с целью их осмысления.

#### ЛИТЕРАТУРА

1. Яруцкий Л. Махно и махновцы. – Мариуполь: Б.и., 1995. – 365 с.
2. Смирнова Е. "Один ящик белогвардейского золота Махно зарыл под Гуляйполем, а еще два – в Мариуполе" // Факты и комментарии. – 2010. – № 2 (6 января). – С. 3
3. Сухоруков В. К. Чѣрное и красное, или Мариупольский клад Нестора Махно // Рукопись. – Мариуполь, 2009. – 41 с.
4. Махно Н. Воспоминания. Русская революция на Украине (от марта 1917 по апрель 1918 года). – Книга 1. – Париж-Киев: Украина, 1929. – 211 с.
5. Махно Н. Воспоминания. Под ударами контрреволюции (апрель-июнь 1918 г.). – Книга 2. – Париж-Киев: Украина, 1936. – 183 с.
6. Махно Нестор Иванович // Советская историческая энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – Т. 9. – С. 201-202.
7. Аршинов П. История махновского движения (1918-1921). – Запорожье: Дикое поле, 1995. – 238 с.
8. Волковинський В. Нестор Махно: легенди і реальність. – К.: Перліт Продакшн, ЛТД, 1994. – 256 с.
9. Суранова М. Веллер М: Махно-наш Че Гевара // Собеседник. – 2007. – № 26 (09.07). – С. 8.
10. Стендаль. Красное и чѣрное: Пер. с фр. С. Боброва и М. Богословской. – М.: Правда, 1989. – 560 с.

#### SUMMARY

This thesis deals with the peculiarities of history depicting in the play of mariupol author V. Suhorucov "Black and Red, or Nestor Mahno Mariupol treasure" and historical preconditions of anarcho-syndicalist ideas revival. Literary text is defined as a lyric-philosophical historic drama, which inherits realistic literature traditions. Peculiarities of Nestor Mahno image depicting and texts poetic has been defined.

Олена Єременко

#### ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОРЕЛЯЦІЇ СИНТЕТИЧНИХ ТА СИНКРЕТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ ТВОРЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ

*У статті диференціюються поняття синкретизму художньої образності та синтезу як вагової характеристики мистецького світу тексту. Передусім заакцентований широкий спектр наукових трактувань поняття "синкретизм", що дозволяє довести можливість його функціонування на усіх рівнях аналізу тексту. У широкому науковому контексті виформовується концепція синкретизму художньої образності – домінуючої рушійної сили художнього початку твору.*

Аксіомою поетикального аналізу тексту є те, що в аспекті психолінгвістики художній образ не збігається з власною матеріальною основою, хоча реципіюється завдяки їй. На думку М.М.Бахтіна, “позаестетична природа матеріалу — на відміну від змісту — не входить до естетичного об’єкту”, з нею “має справу митець-майстер і наука естетика, але не має справу первинне естетичне споглядання” [1, с. 46]. Проте образ тісніше поєднаний зі своїм матеріальним носієм, аніж будь-які ідеальні об’єкти. Будучи до певної міри індиферентним до вихідного матеріалу, образ використовує його іманентні можливості як знаки власного змісту (слово). У семіотичному плані художній образ – не що інше як знак, засіб смислової комунікації в рамках культури чи споріднених культур. Такі властивості образу дозволяють виокремлювати в процесі творення та читацької рецепції тексту різноманітні процеси творення художнього образу, серед яких чи не найбільш близькими, та водночас і не тотожними є синтез і синкретизм. Синкретизм як змішування, неорганічне злиття різнорідних елементів – термін соціології, психології, філософії, релігієзнавства, мовознавства, мистецтвознавства. Він має досить розгалужену систему подібних значень, означаючи в психології властивості дитячої системи сприйняття світу (нерозчленованість, що характеризує нерозвинутий стан будь-якого явища, наприклад, нерозчленованість психічних функцій на ранніх етапах розвитку дитини) [17, с.837], в релігії - поєднання різних елементів у рамках одного вірування або ж різних культів і релігійних систем, наприклад, у добу пізньої античності – релігійний синкретизм періоду елінізму [17, с.837]. Подекуди зустрічаються спроби трактувати його ще більш категорично – як різновид еклектизму; поєднання різнорідних, суперечливих, протилежних один одному поглядів [14, с.280]. Серед відносно подібних дефініцій перевага надається розумінню синкретизму як нерозчленованості і неподільності складного явища на окремі компоненти, валентність усього до всього [9, с. 137]. Напевне, загальна закономірність становлення складних і динамічних систем полягає в тому, що їх підсистеми і елементи ще не розвинулись у такій мірі, щоб вони могли відокремитися одне від одного, віднайти відносну самостійність і вступити у визначені взаємини. На цьому рівні свого існування цілісність системи реалізується переважно в її аморфності, ніж у чіткій структурній організованості. Так, однією з форм реалізацій синкретизму допонятійного мислення є магія, він проявляється в розумінні древніми магічних законів. Магія транспонує езотеричні знання на вирішення прагматичних завдань. Таким чином, ми бачимо, що первісна магія (як, зрештою, і сучасна) спирається на логіку синкретизму, синкретизм мислення підтверджується і численними міфологічними сюжетами [9, 139]. Все може виступати в єдності – такий принцип синкретизму. Відтак, не можна говорити про те, що сучасна культура повністю звільнилась від синкретизму. Він зберігся не лише спорадично, в минулому, в мистецтві давнини, де є однією з найважливіших характеристик. Він існує і в загальнолюдській культурі, синтезуючись з її певним раціоналізмом. За “Енциклопедичним словником Брокгауза і Ефрона”, синкретизмом називається поєднання різних філософських начал в одну систему. Поняття синкретизму близько підходить до еклектизму; відмінності між ними деякі бачать у тому, що еклектизм намагається шляхом критики виокремити з різних систем змістовні принципи і органічно пов’язати їх в одне ціле, а синкретизм поєднує



різномодні начала, не даючи їм істинного об'єднання. Синкретизм з особливою яскравістю проявився в олександрійській філософії, у Філона Іудейського та інших, що намагалися поєднати грецьку філософію зі східними вченнями, також відмічається у гностиків. Термін синкретизм введений, можливо, Георгієм Калікстом, німецьким богословом XVII ст., тобто у галузі теології має давню традицію вживання [23].

У загальному значенні слова надається перевага такому компоненту як нерозчленованість, злитість, характерні для початкового нерозвиненого стану будь-якого явища. Синкретизм переважно вважають основною рисою культури первісності. Таку його характеристику пропонує М.С.Каган: "Синкретизм — ключове слово для характеристики первісної культури, в тому вигляді, в якому вона сформувалася в результаті тривалого процесу переходу від біологічної форми буття тварин до соціокультурної форми існування "людини розумної" [6, с.301]. Синкретизм цього першого історичного стану культури природний і закономірний — саме тому, що воно було першим. Однак, вже у вісімдесятих роках мистецтвознавці говорили про синкретизм літературного образу і синкретизм живописного образу [4, с.147].

На відміну від синкретизму, синтез потрактовується як об'єднання, виникнення з окремих частин чогось цілого [17, с. 837], однак синтез – не просто об'єднання, це надання цілому нових якостей, які не були властиві складовим частинам – на відміну від синкретизму, який передбачає збереження цих якостей. Синтез передусім є явищем свідомості, тому він притаманний фактам духовної культури, стосуючись елементів, сторін об'єкта або окремих мистецьких феноменів. Синтез полягає в з'єднанні різних ознак об'єкта чи процесу, виокремлених на попередній стадії аналізу, в певну систему з відтворенням ієрархічних зв'язків, притаманних реальним об'єктам, це створення якісно нового художнього явища, яке не є сумою його складових компонентів. Синтез може здійснюватися на різних рівнях, зокрема у структурі тексту чи дискурсу, його елементів, у понятійній і словесній сконструйованості цього тексту, через можливі перекомбінації елементів, змістовну інтерпретація нових знакових комбінацій, пошук їх складових; ментальні стани, трансформації значень. Щодо синтетичних процесів у мистецтві, то вони традиційно позначені злиттям компонентів, тобто, художній синтез – внутрішня іманентна художня цілісність зв'язку [10, с.394]. Закономірності образності можна екстраполювати на з'ясування відмінностей синтезу і синкретизму, що полягають у сутнісному існуванні/відсутності спільних характеристик у тих компонентів, які поєднуються завдяки цьому процесу.

Проте філологічні дисципліни надають трактуванню поняття синкретизм додаткових аспектів, зокрема, у лінгвістиці це збіг у процесі розвитку мови функціонально різних граматичних категорій і форм у одній формі (одна флексія має значення різних відмінків), який, проте, дослідники відносили його або ж до граматичної омонімії, або до багатозначності (поліфункціональності) граматичної форми; поєднання (синтез) диференційних структурних і семантичних ознак одиниць мови, протиставлених одна одній у системі мови і пов'язані явищами перехідності (контамінації, гібриди, дифузні утворення). Синкретизм обумовлений зрушеннями у співвідношеннях форми і

змісту мовної одиниці, властивий для всіх рівнів мови належить до живих процесів. Формальне нерозрізнення, злиття в одній формі різнорідних мовних елементів, відзначаючи, що термін синкретизм відносно лексичного значення інколи неправильно використовується як синонім дифузності значення. Існує й інше, парадигматичне, не пов'язане з нейтралізацією опозицій розуміння синкретизму як злиття формально різних граматичних категорій (значень) в одній формі, яка в результаті цього стає багатозначною (поліфункціональною)"[20, с.581]. Звернімо увагу на красномовні паралелі до терміну синкретизм: поліфункціональність, дифузність.

Відзначимо, що Е.Мелетинський у "Поетиці міфу" доводить: "Синкретична природа зберігається в певному розумінні і релігією, і поезією, входить до їхньої специфіки" [13, с. 164]. Синкретичні найдавніші форми духовної культури, що стояли біля джерел більш пізніх форм, вірування і міфологія як основа літератури не розчинились у новітніх літературах, а збагачували їх і надавали глибини. Подібними є визначення синкретизму в джерелах різного походження, вони десятиліттями не відрізнялися: первісний синкретизм стосувався віри, науки, мистецтва [19, с.33], синкретизм у широкому тлумаченні сприймався як первинна злитість різних видів культурної творчості, властива різним стадіям їх розвитку, проте переважав подальший коментар з галузі фольклористики [12, с.1012]. Термін найчастіше застосовується до галузі мистецтва, до фактів історичного розвитку музики, танцю, драми і поезії. За визначенням О.М.Веселовського, синкретизм – "поєднання ритмованих, оркестричних рухів з піснею-музикою і елементами слова" [2, с.208].

Вивчення явищ синкретизму надзвичайно важливе для з'ясування питань походження й історичного розвитку мистецтв. Власне, поняття синкретизму було запропоновано в науці на противагу абстрактно-теоретичним розв'язанням проблеми походження поетичних родів (лірики, епосу і драми) в їх нібито послідовному виникненні. Диференціюють генезу літературних родів концепція Гегеля, який стверджував послідовність: епос — лірика — драма, і гіпотези Ж.П.Ріхтера, Бенара та інших, що вважали вихідною формою лірику. З середини XIX століття ці побудови все більше поступаються місцем теорії синкретизму.

Завдання вичерпного вивчення явищ синкретизму і з'ясування шляхів диференціації поетичних родів поставив перед собою О.М.Веселовський, у працях якого (переважно, в "Трьох главах з історичної поетики") теорія синкретизму набула найбільш яскравої і розвинутої обробки, обґрунтованої величезним фактичним матеріалом. У системі О.М.Веселовського теорія синкретизму в основному ґрунтується на таких положеннях: у період свого зародження поезія не тільки не була диференційована за родами (лірика, епос, драма), але й сама взагалі становила далеко не основний елемент більш складного синкретичного цілого: провідну роль в цьому синкретичному мистецтві відігравав танок, текст пісень спочатку імпровізувався. Ці синкретичні дії значущі були не стільки смислом, скільки ритмом: часом співали і без слів, а ритм відбивався на барабані, нерідко слова спотворювались і видозмінювались для збереження ритму. Тобто обрядовий хор є синкретичним джерелом літературних родів [2, с.61]. Синкретизм мистецтва та гри спостерігається на певних стадіях розвитку культури, але це власне зв'язок, проте не тотожність: і те, і інше різними формами

відтворення дійсності, - гра як наслідувальне відтворення, мистецтво – образне моделювання. Погодимось, що твердження довідкових видань, згідно з яким проблема синкретизму опрацьована ще недостатньо [11, с.785], і тому залишається актуальним і нині.

У ХХІ столітті розуміння синкретизму відчутно коригується, навіть у деяких довідниках воно відсутнє або стосується лише первісного мистецтва і сприймається як примітивна нерозчленованість пов'язаних з трудовими процесами різних видів мистецтва (співу, танцю, музики, декламації, театральної гри) на зорі розвитку людського суспільства [5, с.130]. Визначення синкретизму фактично дублюються десятиліттями, хоча іноді уточнюються і коригуються, переважно синкретизм реципіюється первинна злитість різних видів культурної творчості, властиве різним стадіям їх розвитку, стосовно до мистецтва означає первинну нерозчленованість різних його видів, а також – різних родів і жанрів. Його першопричина вбачають у зв'язках мистецтва і релігійно-магічних обрядів. Виявлення конкретних форм синкретизму і його сприйняття вимагає історико-порівняльного комплексного вивчення мистецтва, особливо фольклору. Відзначають, що і для доби Ренесансу як на Заході, так і у слов'янських країнах, зокрема на Україні, характерний синкретизм – сполучення теоретичних думок з галузі філософії, теології, політики і конкретних наук з добірною літературною формою (поетичною або риторичною).

У літературознавстві з'являється трактування синкретизму як характеристики окремих періодів, переважно найскладніших з них, так, вважається, що доба межі ХІХ – ХХ століть характеризується особливою атмосферою, яка охоплює всі види мистецтва: з'являється свого роду синкретизм. Художня творчість переплітається з особистим життям. Повсякденні події життя художника часто оцінюються як літературні [7]. У вжиток входить і спільнокореневий синонім синкретизм, який пояснюють як злитість, нерозчленованість, яка характеризує початковий, нерозвинутий стан чогось. Іншим етапом розвитку культури, до характеристики якого застосовують поняття синкретизму, є постмодернізм та явища, викликані ним. Відомо, що існують тексти, які вимагають інтертекстуального прочитання, сюди належать і твори, позначені синкретизмом і карнавалізацією. Взаємини “стиль – синкретизм” відповідає в цьому випадку концепції діалогічності опозиції монологічного і діалогічного – інтертексти розміщуються на берегах офіційної культури. Одним з етапів становлення літератури кінця ХХ – початку ХХІ століть є формування постмодерністської установки на синкретизм бачення феноменологічно сприйнятої літератури та її мовної тканини, тобто, за Р.Бартом, “героїчна спроба злити воедино літературу і думку про літературу в одній і тій самій субстанції письма” [15, с.642]. Характеризуючи твори постмодернізму, відзначимо, що їм чи не найбільше притаманні стилістичний і жанровий синкретизм, оскільки еkleктизм і колажність є питомими складовими постмодерної літератури. Проте синкретизм не стосується ідейно-тематичної складової, адже поліфункціональність форм та асинхронність композиції, які спостерігаються у згаданих творах, демонструють безглуздя застосування до сучасного мистецтва традиційного соціологізованого критерія [18, с.170]. Синкретизм як явище постмодерного мистецтва зорієнтований на перспективи розвитку культури, що дає дослідникам

підстави говорити про майбутню єдність всіх видів мистецтва – синтезований синкретизм [19, с.38]. Нині у дослідженнях переважає віднаходження проявів синкретизму в творчості окремих авторів, але в публікаціях, які спираються на цей термін, чіткого визначення немає.

Можна стверджувати, що попри вживаність терміну, його зміст не чітко з'ясований, що не заважає його популярності, якщо не сказати моді на нього. Сучасне бачення синкретизму – поєднання чи злиття несумісних і неспівставлюваних образів і поглядів, що позначає їх узгодженість і єдність, “синкретизм” полягає у з'єднанні елементів різної природи, тобто таких, які не пов'язані один з одним на основі єдиного фундаментального принципу, а зібрані разом переважно “зовнішнім способом” [4, с.41]. На думку О.О.Потебні, “...в поезії саме внутрішнє уявлення складає як зміст, так і матеріал. Але якщо уявлення вже за межами мистецтва є найзвичайніша форма свідомості, то ми в першу чергу повинні відділити поетичне уявлення від прозаїчного ... вона /художня література – О.Є./ не може цей мовний елемент залишити в такому вигляді, в якому їм користується повсякденна свідомість, а повинна поетично його опрацювати, щоб як у виборі і розташуванні слів, так і в їх звучанні відрізнитися від прозаїчного способу вираження” [16, с.89].

У зв'язку з цим синкретизм художньої образності ми визначаємо як специфічну єдність компонентів літературного твору, нестаточне злиття різнорідних елементів тексту, які при цьому зберігають свої якості. Пропонуємо застосування до художнього твору синкретичного аналізу – дослідження тих складових художньої образності тексту та психології творчості, які обумовлюють реалізацію синкретизму художньої образності як питому рису мистецтва слова. Синкретизм фактично накладається на сучасний системний підхід до аналізу твору, до його поетики, у якому Г.Ключек пропонує дослідження поетики компонентів тексту, окремого твору, окремого письменника, окремого жанру, течії, методу, епохи, національної літератури, літератури регіону [8, с. 14]. Теоретична модель синкретизму будується на виявленні проявів синкретизму у поезії на всіх рівнях – від тропів через систему мікрообразів, образів-персонажів до композиції, через тематику і проблематику до жанрової специфіки, а через їх узагальнення – до напряму і всієї художньої системи. За словами Л.Виготського, будь-який художній твір з цієї точки зору “може застосовуватися в якості відповідника до нових, непізнаних явищ чи ідей і апперцепіювати їх, подібно до того як образ у слові допомагає апперцепіювати нове значення. Те, чого ми не в змозі зрозуміти прямо, ми можемо зрозуміти обхідним шляхом, шляхом інакомовлення, і вся психологічна дія художнього твору без залишку може бути зведена на цей обхідний шлях” [2, с.46-49]. Відповідно, синкретичність полягає і у відчутті розбіжностей матеріалу (графіка і звук) із формозмістом, тобто умовності літературної творчості.

Можна зауважити, що корифеї літературознавства не диференціювали синтезу і синкретизму, дещо взаємозамінюючи ці поняття. Так, за словами І.Я.Франка, “поетова задача зовсім протилежна аналізу: з розрізнених явищ, які підпадають під наш змісл, сотворити цілість, проінняту одним духом, оживлену новою ідеєю, сотворити новий, безсмертний животвір.

Се синтез у найвищій розумінні цього слова, ..., давніші письменники доходили до того синтезу і вели нас до нього з певним трудом, уводили нас, так сказати в лабораторію свого духу, показували нам розрізнені частинки, з яких потім склали свою цілість" [22, с. 100].

Літературний твір є складним системним явищем. Він належить до певного виду літератури, до певного літературного жанру. В ньому відбита у вигляді системи образів (буденних, художніх, наукових) соціальна інформація, тісно пов'язана з однією зі сфер діяльності людини. Як результат будь-якої дії, він є певне стале, що виникає в акті концентрування енергії. Відповідно, виникнення образу передбачає якусь активність об'єкта, тобто прагнення слова до саморозкриття. Подібне саморозкриття може здійснюватись як через синтетичні, так і через синкретичні процеси творення художнього образу.

#### ЛІТЕРАТУРА

- 1 Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики: Исследования разных лет / Бахтин М. М. – Москва : Художественный институт, 1975. – 502 с.
- 2 Веселовский А. Н. Историческая поэтика / Веселовский А. Н. – Москва : Высшая школа. – 406 с.
- 3 Генон Р. Очерки о традиции и метафизике / Генон Рене ; [пер. с франц. В.Ю. Быстрова]. – Санкт-Петербург : Азбука, 2000. – 317 с.
- 4 Глазычев В. Л. Социально-экологическая интерпретация городской среды [отв. ред. Л. И. Новикова] / Глазычев В. Л. – Москва : Изд-во "Наука", 1984. – 180 с.
- 5 Данильцова У. Довідник з теорії літератури / Данильцова У. – К.: А.С.К., 2001. – 160 с.
- 6 Каган М.С. Морфология искусства: Историко-теоретическое исследование внутреннего строения мира искусств/ Каган М. С. - Ленинград: Искусство ЛО, 1972. – 440 с.
- 7 Касьянова Д. Литературные портреты писателей Серебряного века//<http://www/relga.ru/n44/cult44.htm>.
- 8 Ключек Г. Так що ж таке поетика?// Поетика / Академія наук України. Ін-т літературознавства ім. Т. Г. Шевченка; відп. ред. В. С. Брюховецький. – К. : Наукова думка, 1992. – С. 5 – 15.
- 9 Косарева А. Б. Психологические механизмы культуры/ Косарева А. Б.// Studia culturae: альманах кафедры философии культуры и культурологии и Центра изучения культуры философского факультета Санкт-Петербургского государственного университета. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербургское философское общество, 2001. – С.135–146.
- 10 Легенький Ю. Г. Культурология изображения (опыт композиционного синтеза) / Легенький Ю. Г. – К. : ГАЛПУ, 1995. – 411 с.
- 11 Литературная энциклопедия в 11-т. [отв. ред. Фриче В. М.; отв. секретарь Бескин О. М.]. – Москва : Изд-во Ком. Акад., 1929-1939. Т. 6. –1932. – 920 с.
- 12 Литературная энциклопедия терминов и понятий [под редакцией А. Н. Николюкина]. – Москва : НПК "Интелвак", 2003. – 1596 с.
- 13 Мелетинский Е. Поэтика мифа / Мелетинский Е. – Москва : Восточное литературоведение РАН. Школа "Языки русской культуры", 1995. – 407 с.
- 14 Новий тлумачний словник української мови [укладачі: Василь Яременко, Оксана Сліпушко]. – К. : Видавництво "Аконіт", 2001. – Т.3. – 863 с.
- 15 Постмодернизм. Энциклопедия [сост. Грицанов А., Можейко М.]. – Санкт-Петербург : Книжный дом Интерпрессервис, 2001. – 1040 с.
- 16 Потебня А. А. Теоретическая поэтика / Потебня А. А. – Москва : Высшая школа, 1990 – 344 с.
- 17 Словник іншомовних слів / Л. О. Пустовіт, О. І. Скопненко, Г. М. Сюта, Т. В. Цимбалюк. – К. : Видавництво "Довіра" УНВЦ "Рідна мова", 2000. – 1018 с.
- 18 Согомонов А. Художественная моноселенная: от сакрального к профанному / Согомонов А. //Художественный журнал. – 2005. – №3. – С. 168–199.
- 19 Ткаченко А. Мистецтво слова / Ткаченко А. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2003. – 448 с.
- 20 Українська мова. Енциклопедія; [відп. ред. В. М. Русанівський; ред. О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк]. – К. : "Українська енциклопедія" ім. М.Бажана, 2000. – 750 с.



- 21 Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості / Франко І. – К. : Наукова думка, 1981. – Т. 31. – С. 45–119. (Зібрання творів: у 50 т., 1976–1986).
- 22 Франко І. Я. Старе й нове в сучасній українській літературі / Франко І. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 35. – С.91–111. (Зібрання творів: у 50 т., 1976–1986).
- 23 Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона // [http://www. brocgaus.ru /](http://www.brockhaus.ru/) [Интернет-ресурс].

#### SUMMARY

The author in the article differentiates between syncretism of artistic description and synthesis as an essential characteristics of the text as well as accentuates on the wide variety of scientific definitions as far as “syncretism” is concerned. These make it possible to demonstrate its function on each level of text analysis. The author formulates the concept of syncretism as a dominant feature of introductory part of any literary work.

**Панайот Карагъзов**

#### **СЛАВЯНСКИЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ПАРТИЦЕНТРИЗМ. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ**

*Стаття присвячена проблемі впливу партійної ідеології на літературу ХХ століття. Автор висвітлює історію появи “партицентризму” в слов’янській літературі та розглядає значення цього терміна.*

Термин *партицентризм* является неологизмом, созданным по подобию ранее утвержденных терминов: *теоцентризм*, антропоцентризм и *этноцентризм*. Его цель – выявить центральное место партии в общественной и литературной жизни в период коммунистического тоталитаризма. Полный объем термина включает процессы литературного отражения возникновения, существования политических партий до их ликвидации и установления однопартийной (или псевдомногопартийной) системы в отдельных государствах.

Связь партицентризма с прошлым сама по себе была не только терминологической, но и причинно-следственной. Идеологические и тематические доминанты развития славян очертили эпохи языческого политеизма, средневекового теоцентризма, возрожденческого этноцентризма, модернистического индивидуализма и коммунистического партицентризма. Вопреки факту, что славяне-католики, кроме этих периодов, в форме Гуманизма и/или Реформации пережили также и ренессансный антропоцентризм, преобладающая часть славянской истории прошла под влиянием коллективизма.

Славянский партицентризм явился прямым следствием коллективизма и прежде всего этноцентризма, но, хотя и парадоксально на первый взгляд, – зародился он к началу появления модернистического индивидуализма. Слабость и неуверенность отдельного славянина в конце XIX века способствовали преобразованию возникшего на вероисповедной, языковой и фольклорной основах возрожденческого этноцентризма в классово-партийного коллективизма. С течением времени сильная зависимость славянского индивидуума от коллектива облегчила внедрение коммунистической идеологии, установление тоталитарного управления и насаждение культа личности.

В XIX веке в евроазиатском геополитическом пространстве преобладал абсолютизм, и славянское возрождение явилось элементом борьбы за его трансформирование в конституционные монархии. Средством этой перемены стали политические партии. Особенность ранних славянских возрожденческих партий состояла в том, что в отличие от большинства подобных партий в других европейских странах, они должны были бороться одновременно и за конституционную монархию и/или республику и за национальное освобождение. Появление подлинных рабочих и крестьянских партий у славян определило трансформацию коллективизма из этнического в классово-партийный.

Партийный плюрализм занимал существенное место в общественной жизни славян на протяжении 200 лет – от абсолютизма до тоталитаризма. В историческом плане славянский партийный коллективизм прошел несколько этапов: ренессансно-аристократический (в Польше, Чехии и Хорватии), нелегальный, двухпартийный (обычно состоящий из либералов и консерваторов), многопартийный (оформление многопартийности с наличием идейного плюрализма) и классово-партийный монополизм.

Классово-партийный коллективизм выступал в двух разновидностях: интернациональный (наднародный и надрелигиозный) и внутринародный. Первой попыткой формулирования наднародного и надрелигиозно-конфессионального классового коллективизма была программа Общеавстрийской социалистической партии (1874), членами которой были и славяне из Австро-Венгерской империи. Дальнейшие попытки осуществлялись различными формациями Интернационала и всякими институтами Советского Союза. Внутринародный коллективизм тоже нашел проявление в двух формах: в виде хорошо знакомой диктатуры пролетариата и в виде не очень известных попыток установления сословного крестьянского политико-экономического монополизма.

Подобно замене политеизма христианским монотеизмом, ускоренный переход от этноцентризма к другим формам общественного сознания у славян в начале XX века был стимулирован внешними факторами. Поэтический ультиматум Владимира Маяковского „Не тратьте слова на братство славян «...» Братство рабочих и никаких прочих!” заранее известил о запланированной замене идеологической парадигмы – от славизма, панславизма и панруссизма к классово-партийному коллективизму и пролетарскому интернационализму. Бессилие отдельного индивидуума являлось предпосылкой для проявления сильного интереса славян к созданию политических партий и вхождению в их ряды. Если в IV веке святитель Афанасий Великий (†373), констатируя, что „Бог стал человеком, чтобы человек мог стать Богом”, лаконично выразил атрактивность христианского теоцентризма, то в апогее модернистического индивидуализма В. Маяковский поэтически обосновал „спасательную сущность” коммунистического партицентризма по отношению к „маленькому человеку” следующим образом: “Хочу / сиять заставить заново / величественнейшие слово / „партия”; “Единица! / Кому она нужна?”; “Плохо человеку, / когда он один” ; “А если / в партию / сгрудились малые, – / сдайся враг, / замри и ляг!”; “Партия рука миллионнопалая, / сжатая / в один / громящий кулак. / Единица – вздор, / единица – ноль.”; “Партия – бессмертие нашего дела. / Партия – единственное, что мне не изменит”.

Раньше всех славян государственную независимость приобрели сербы и болгары, благодаря чему политическая жизнь в их странах в конце XIX века развилась весьма динамично. Серб Бранислав Нушич, а также болгары Алеко Константинов и Стефан Л. Костов первыми интерпретировали художественно-литературными приемами очередную трансформацию славянского коллективизма и разлагающее воздействие зарождающегося партийного карьеризма. Драмы «Народный депутат» (1883), «Протекция» (1889), «Госпожа министерша» (1929), «Нушича и Големанов» (1928) Ст. Л. Костова раскрыли, как созданные только что партии сумели обвалить прочную крепость балканской патриархальности. Партии с легкостью перешагивали неприступные фамильные двери, превращались в невидимого члена семьи и приносили диссонанс в родовую иерархию и спаянность. В комедии «Народный депутат» (где два конкурента в предвыборной борьбе живут под одной крышей) партийная принадлежность оказалась важнее будущих родственных и кровных уз. Граница раздела в славянском социуме в конце XIX века уже не являлась столь этнической, вероисповедальной или сословной, сколь политической, часто проходившей сквозь основную клетку общества – семью.

В своей книге «Бай Ганьо» (1895) Алеко Константинов умело показал, как в эпоху модернизма индивидуализм стал функцией партийности. В отличие от типичных возрожденческих персонажей, которые, принимая участие в тайных революционных комитетах, нелегальных партиях, восстаниях и т.д., рисковали своей жизнью или вообще жертвовали ею за общую свободу, здесь его герои – партийцы разных мастей периода после освобождения от турецкого ига, обогащались за счет коллектива. Бай Ганьо явился не только первым ярким (хотя и отрицательным) антропоцентристским образом в болгарской литературе, который ставил личные интересы выше коллективных, но и прототипом бессовестного политикана, часто меняющего свою партийную принадлежность и успевающего посредством механизмов демократии властвовать над обществом.

К концу XIX века и началу XX века процессы учреждения и распада партий среди славян приобрели нездоровые размеры. В 1911 г. чешский писатель-сатирик Ярослав Гашек реагировал против чрезмерной партизации общественной жизни в Чехии, создавая пародийную „партию умеренного прогресса в рамках закона” и мистифицируя ее историю. Комичное „партийное строительство” и ложно понятая эмансипация дали повод Б. Нушичу высмеять „феминизирование” партийности в своей комедии СЮЕЖ (Содружество югославских эмансипированных женщин).

Отчетливыми партоцентристскими тенденциями в период между двумя мировыми войнами стали изображения повсеместной идеологизации общественной жизни и изобличения европейского тоталитаризма разных типов. Писатель из Польши Юлиуш Каден-Бандровски в своем произведении «Генерал Барч» (1922), где визировалась личность Юзефа Пилсудского, представил партийный централизм в качестве предпосылки формирования диктатуры и культа личности. В романе «Канун весны» (1924/5) польского классика Стефана Жеромского одновременно изображены и буржуазный партийный режим и социалистическая (будущая коммунистическая) партия. Жеромски создал

литературный первообраз „классического” коммунистического партийного собрания, характеризующегося секретностью, демагогией и централизмом.

Основные идеологические доктрины подверг критике в своих произведениях и мировой чех – Карел Чапек: «Из жизни насекомых» (1921), «Белая болезнь» (1937), «Мать» (1938), «Почему я не коммунист?» (1924). В период между двумя мировыми войнами хорват Мирослав Крлежа прошел путь от опосредствованного восхваления революции и ее вождя: «Христофор Колумб» (1918) до сатирического изображения ясно оформленных тоталитарных режимов накануне Второй мировой войны: «На грани рассудка» (1938) и «Банкет в Блитве» (1939). Его герой полковник Барутански явился обобщенным образом выдвинувшихся на гребне партийности диктаторов. Крлежа закончил свой партоцентристский цикл романом-эпопеей «Знамена» (1969).

Промежуточное положение между критикой буржуазного партийного карьеризма и восхвалением коммунистической партии занимали поэтические и полемические произведения, воспевающие класс, партию и лидеров земледельцев. Политической апологией потенциального аграрного тоталитаризма стала книга болгарского земледельческого деятеля Александра Стамболийского «Политические партии или сословные организации?» (1909), восхвалению земледельческих лидеров посвятили свои работы участники антологии «Земледельческие поэты» (1947), а их критика явилась главной темой романа Юлиуша Каден-Бандровского «Матеуш Бигда» (1935).

Настоящий коммунистический партицентризм возник, однако, в стране, которая позже всех развила и раньше всех ликвидировала партийную систему. Литературный партицентризм „воздвигся” на гребне революционных волн в России в самом начале XX века еще до официального созыва российской Думы. В своей поэме в прозе «Песня о буреветнике» (1901) русский писатель Максим Горький обрисовал отношение зарождающихся партий к надвигающейся революции. Теоретические основы коммунистического партицентризма заложил Владимир Ленин своей статьей «Партийная организация и партийная литература» (1905), стимулировавшей появление партицентристских произведений Горького, Маяковского и их эпигонов. Пьеса «Враги» (1906) и роман «Мать» (1906) Горького, в „которых впервые была показана борьба пролетариата под руководством партии”, и поэма Маяковского «В. И. Ленин» (1924), посвященная Российской коммунистической партии, стали первообразами коммунистического литературного партицентризма. После победы Октябрьской революции, во время которой большевицкая партия пришла к власти, не выиграв ни одних выборов, пролетарский партицентризм превратился в государственную идеологию. С тех пор компартия заняла центральное место в официальной, диссидентской и эмигрантской русской и советской литературе, а после Второй мировой войны – и в словесности остальных социалистических стран.

В культовой с точки зрения партицентризма поэме «В. И. Ленин» Маяковский представил два полюса партийной сущности: коллективную анонимность масс (снова вышечитированный куплет): „Партия/ рука миллионнопалая/ сжатая/ в один громающий/ кулак./ Единица – вздор, единица – ноль ...” [1, с. 483], с одной стороны, а с другой – отождествление партии с ее вождем: “Партия и Ленин – /

близнецы братья, «...» Мы говорим – Ленин,/ подразумеваем – партия,/ мы говорим – партия,/ подразумеваем – / Ленин” [1, с. 484].

В стихотворной апологии «К партии» (1929) болгарский поэт Христо Радевски сформулировал догму о партийной непогрешимости („Я знаю, я верю, что ты [партия] права, даже когда согрешишь”). Эта догма стала партийной индульгенцией, означающей, что если отдельные члены партии или даже все партийцы грешат, она никакой вины не имеет за собой.

Следуя за аллегорическим партийным анимализмом М. Горького (из поэмы «Песня о Буревестнике»), коммунистические идеологи внушали, что партия является живым, состоящим из крови и плоти организмом и присваивали своей организации зооморфические черты. Впрочем, в то время как партия начинала походить на феникса, ее члены становились подобными хамелеонам, меняющим свой цвет из-за страха перед нею самой.

С юридической точки зрения коммунистический партицентризм наступил с ликвидацией политического плюрализма, установлением идеологического монополизма и слиянием партии с государством. Включение (посредством различных формулировок) в конституции социалистических стран постулата о „руководящей роли партии в государстве” легитимировало существующие партийно-государственные олигархии. Партия (обозначенная прописной буквой и с определенным артиклем – в языках, где он существует) начала распоряжаться судьбами не только ее членов, но и всех граждан страны.

Социалистический реализм, который получил „общественное признание” и набрал скорость после Первого съезда советских писателей (1934), не полностью тождествен партицентризму, а представляет собой лишь его часть. Коммунистический партицентризм является временным отрезком, доминированным определенной идеологией, тематическими кругами и объектами изображения, а соцреализм представляет собой один из множества методов его художественной интерпретации.

Партицентризм – это не славянский „патент”. Накануне и во время Второй мировой войны он проявился в Испании, Германии, Италии и других европейских странах. Установление коммунистических диктатур в Албании, Румынии, Венгрии, ГДР, Китае, Северной Корее, Монголии, Северном Вьетнаме, на Кубе и в Никарагуа превратило коммунистический партицентризм из первоначально славянского в мировой феномен.

## ЛИТЕРАТУРА

1. Маяковский В. Стихотворения. Поэмы. Пьесы. – М.: Худ. лит., 1969.

## SUMMARY

The article deals with the problem of influence of Party ideology on the literature of the XX-th century. The author considers history of emergence of “partycentrism” in Slavonic literature and defines the meaning of this term.



Иоланта Тамбур

**«UKRAINEC» ИЛИ «UKRAIŃCZYK». ТЕНДЕНЦИЯ К СООТВЕТСТВИЮ С СИСТЕМОЙ КАК МОТИВАЦИЯ СОЗДАНИЯ НОВЫХ НАИМЕНОВАНИЙ ЖИТЕЛЕЙ ГОСУДАРСТВ В ПОЛЬСКОМ ЯЗЫКЕ**

*У статті досліджуються проблеми називання осіб, що належать до певних груп, які пов'язані з народністю, державністю та етнічністю. Проводиться аналіз утворення нових слів зі значенням найменування особи в польській мові. Аналізується вживання різноманітних форм даних слів в усному та писемному мовленні.*

Проблемы называния лиц, принадлежащих к определенным группам (связанных с народностью, государственностью, этничностью), усилились в конце предыдущего столетия. Это связано с образованием большого количества новых государств после падения коммунизма и распада федеративных и союзных коммунистических государств. С этой точки зрения самым интересным является территория бывшего Советского Союза (особенно его азиатская часть). Союз Советских Социалистических Республик насчитывал 15 союзных республик, 20 автономных республик, 8 автономных областей, 10 национальных округов 6 краев, а также 120 областей (Encyklopedia Powszechna PWN). Большинство союзных и автономных республик после перемен в современном мире стали отдельными государствами. Раньше проблемы называния тоже существовали в польском языке, но были другого характера. Функционировали такие названия представителей народностей, как Litwin, Ukrainiec, Białorusin, Łotysz, Kazach, Azer, Uzbek, Tadżyk, Turkmen и т.д., но гражданство у всех было одинаковое, они были гражданами СССР, для которых польский язык в те времена не создал нейтрального названия. Официально было принято говорить *советский человек*, а в языке разговорном: guski, gusek. Первое наименование не соответствовало критериям экономности с точки зрения языковых новшеств: оно было длинное, состояло из двух слов, а такое польский язык принимает нехотя. Чтобы придать этому выражению привычную для поляка форму, можно использовать очень распространенную в польском языке тенденцию к универбизации, другими словами заменить словосочетание одним словом: szkoła podstawowa (начальная школа) – podstawówka, lampa jarzeniowa (лампа дневного света) – jarzenówka, samolot odrzutowy – odrzutowiec, dom poprawczy (исправительный дом) – poprawczak и т.д. Достаточно большая часть этих универбизированных названий вошла в официальный обиход или, по крайней мере, в язык СМИ. Сегодня вместе с универбизацией используется не суффиксация, как в указанных примерах, а дезинтеграция или парадигматическая деривация, что еще больше сокращает выражение: lakier metaliczny (лак металлического цвета) – metelik, partia wokalna(вокальная партия) – wokal и т.д. В середине 90-х в польской прессе прошла дискуссия по поводу названий kobieta interesu (женщина бизнеса), biznesmanka, bizneswoman/biznesswoman. Первый из предложенных вариантов отпал быстрее всех в связи с его двукомпонентностью. Так и определение *советский человек* имело мало шансов стать употребительным в польском языке. В свою очередь, названия guski и gusek могли появиться с нашей точки зрения только в разговорном польском.

В настоящее время проблему населения осложняет тот факт, что за время существования СССР произошло смешение огромного количества людей внутри этого большого государства, не только между народностями, территория которых находилась в его составе, но также это затронуло представителей других государств и народов (в результате ссылок, переселений и т.д.). На территории новых, молодых государств живут люди иных народностей и этнических групп, а не коренные жители области, которая выделилась как государство. Так, на территории Казахстана живут русские, украинцы, татары, узбеки, азербайджанцы, поляки, немцы или потомки китайцев. Образование новых государств не было конечно равнозначным с миграциями и поиском новых мест обоснования на территории «своих» стран. Это естественно хотя бы в связи с экономическими (работа, дом), но часто и эмоциональными причинами. Часть такой популяции связывалась эмоционально с новым местом жительства. Для некоторых – потомков, рожденных уже на территориях новообразованных государств, – это единственное место жительства, которое они знают. Ситуацию дополнительно усложняет факт смешанных браков. Так, житель Казахстана (молодой 19-летний парень), внук русской и поляка с одной стороны, и украинца и китайки с другой имеет большие проблемы с определением собственной народности, идентификацией личности. Зато одно является точным: он не чувствует себя казахом. Казахи это название народности, которое определяется как: «народ турецкий, который проживает в основном в Казахстане (около 7,3 млн 1995), а также в Узбекистане, Туркменистане, Китае, Монголии, Афганистане (...); в процессе этногенеза ведущую роль сыграли турецкие, а также монгольские племена» (Leksykon). Казахи составляют 44% жителей Казахстана, кроме того там живут: россияне 36%, украинцы 5%, немцы 4%, узбеки, поляки 0,5% и др. (Encyklopedia Powszechna PWN). При описанных условиях многие люди не смогут определить свою народность, потому что это трудно сделать.

В польском языке, который имеет устоявшиеся словотворческие структуры и способы образования слов из словосочетаний для обозначения жителей географических территорий: городов, стран, государств, континентов, – появилась потребность определения одним словом «жителя Казахстана» (поэтому в ПСР применялись разговорные эквиваленты «советскому человеку», так как название, состоящее из двух частей не типично для польской системы словообразования наименований жителей) – подобные номинации в публикации Главного управления геодезии и картографии встречаются почти 20 раз. Показателем значения словосочетания ‘член коллектива’ в значении как ‘жителя какой-то территории’, так и ‘людей, относящихся к данному народу вместе с его историей, культурой, языком’ выступают словообразовательные форматы, такие как: - (an)in (Rosjanin, Litwin), -(ij)/(ań)czyk (Estończyk, Kongijczyk/Kongańczyk), -ec (Ukrainiec), -ak (Austriak), а также парадигматические, т.е.-ø (в м.р., напр. Belg).

В связи с указанными политическими изменениями в мире появилась потребность создания и использования в польском языке двух отдельных наименований: ‘членов народности’ и ‘жителей государства’ (равнозначного понятию гражданства). Согласно вышесказанному, гражданина Казахстана, имеющего паспорт и гражданство этой страны, но который, однако, является потомком

европейских рас (например, полу-русский, полу-поляк), или даже европейских и азиатских рас (полу-украинец и полу-китаец) не можем назвать казахом. Потому что это название давно уже «занято» и означает только члена казахской народности. Начало понимания этой проблемы можно найти в Словаре имен собственных Й. Гжени, где найдем предложение использования трех прилагательных: «kazachstański (от Казахстан), kazaski, и реже kazachski (от Казах)» (Grzena 1998). Не хватило однако еще одного шага, необходимого в сложившейся политической ситуации в течение последних 10 лет, – образования названия жителя страны с помощью прилагательного. Наименование жителя (государства) в этом случае могло бы быть: Kazachstańczyk или Kazachstanin, название жительницы Kazachstanka при использовании стандартных формантов (-czyk, -ka). Вместо этого названия Kazach и Kazaszka остались бы названиями членов народности, следовательно, народов мусульманских, изначально кочевых, говорящих на одном из языков турецкой группы (Encyklopedia Memo Larousse) и не обязательно проживающих в Казахстане. Подобно обстоит дело с молодыми, самостоятельными государствами, получившими независимость на протяжении последних десяти лет в азиатской части бывшего СССР.

Названия, которые функционируют в польском языке, это почти исключительно названия народностей. К тому же часто заимствованные из русского языка: Kazach, Uzbek (Uzbekzka, Uzbekja), Turkmen, Tadżyk (Tadżyczka, Tadżyjka), Ormianin, Kirgiz, (Azerbejdżanin).

Это не типичный способ создания наименований жителей для польского языка. В польском языке такие названия образуются при помощи суффиксов. Прежде всего, это суффиксы -czyk/- (ij)czyk, -(ań)czyk, -(ej)czyk или -anin. Хотя для жителей государств -czyk (125=74%) преобладает, -(an)in (13=8% в случае государств) чаще используется для образования названий жителей городов. Другие способы создания названий жителей (и граждан): парадигматическая деривация – 14(8%), -es-2(1%), другие единичные – 15(9%). Публикация Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii поддерживает старые, не подходящие современности договоренности. Эти нормы расходятся с требованием политической корректности; когда принимаются новые названия государств – современные публикации дают названия Mołdawia, Republika Mołdawii, указывая, что государственное название – Mołdowa, новые названия жителей, граждан и членов народов – это Rom вместо традиционного Cygan, и даже еще раньше – с образованием государства Израиль – заменили Żyd на (члена еврейского народа и носителя еврейской религии) Izraelczyk. Следовательно, мы должны требовать появления также новых названий для обозначения жителей или граждан государств.

Для жителей государств названия, образованные с помощью дезинтеграционной деривации, не имеют примеров в польском словообразовании. Единственным исключением был бы здесь Fin, который получил такую форму в XX веке (раньше это название звучало как Finlandczyk, житель Финляндии), а Fin – это человек ćwik, szczwany. К этому названию начинаем возвращаться – языковой справочник PWN допускает употребление названия Finlandczyk параллельно с названием Fin. В этом случае автор словарной статьи в интернет-справочнике ссылается на узуальный критерий, т.е. распространение названия Finlandczyk происходит прежде всего в Интернете.

Названия, о которых идет речь, т.е. названия жителей Казахстана, Таджикистана, Узбекистана, Киргизстана, Туркменистана – казах, таджик, узбек, туркмен, киргиз – опираются на русскую систему взаимной мотивации с соответствующими прилагательными, а также в переводимых непосредственно с русского названиях соответствующих советских республик и в некоторых случаях дополнительно сосуществующих с ними названий стран без аффикса – *stan*.

Современная ситуация требует такой корректировки системы номинации, тем более, что она близка языковому чутью большей части поляков. Из 172 опрошенных почти половина в случае ‘жителя Казахстана’ указала название Kazach (80=47%), но уже название женского пола 112 раз было образовано от полного названия государства при помощи суффикса –*ka* (65%) – т.е. Kazachstanka, а не Kazaszka. Но Uzbekistańczyk (вместо Uzbek) – 85 (49%), а Uzbekistanka – 119 (69%); Kirgistańczyk (вместо Kirgiz) – 94 + Kirgijczyk 17 (111=65%), Kirgistanika – 115 (67%); Tadżykistańczyk (а не Tadżyk) – 77 (45%) Tadżykistanika – 129 (75%); Turkmenistańczyk (не Turkmen) – 63 (37%), Turkmenistanika – 59 (34%). Результаты будут еще более говорящими в пользу суффиксальных структур, типичных для образования номинаций жителей, то есть номинаций с суффиксом –(an)in:

Kazach – 80: Kazachstańczyk – 53 + Kazachstanin – 26=80:79

Uzbek 36: Uzbekistańczyk 85 + Uzbekistanin 12 = 36:97

Kirgis 11 + Kirgiz 6: Kirgistańczyk 94 + Kirgijczyk 17 + Kirgistanin 13=17:124

Tadżyk 25: Tadżykistańczyk 77 + Tadżykistanin 41 + Tadżykijczyk 6=25: 124 и т.д.

Конечно, лица, употребляющие данные названия, не всегда (даже можно утверждать, что очень редко) осознают этнично-государственные сложности. Можем с большой уверенностью утверждать, что в момент создания и употребления названий прежде всего действует согласие с системой. Как было показано ранее, в польском языке суффиксы –*czyk* – и (an)in охватывают 82% названий жителей государств среди всех, которые представлены в Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii, что является воссозданием и повторением наиболее частых среди указанных названий словообразовательных структур.

Тенденция наследования и согласия с системой так сильна, что названия с –*czyk* и –(an)in появились тоже и среди знакомых нам: Gruzja – вместе с Gruzin (113) есть и Gruzyjczyk (28) и Gruzjanin (12), а наряду с Ukraińcem (36) существует форма Ukraińczyk (15), в большинстве употребляется Łotysz (108), но также есть форма Łotwin (13) и Łotwianin (8), и даже среди старых названий государств доминирует Mongoł (119) и Mongol (6), но также есть Mongolczyk (27) и Mongolijczyk (6), и даже два раза появилось Hiszpańczyk (от Hiszpan – испанец!).

Интересным примером является замена Ukraińca на Ukraińczyka (почти половина анкетированных!). Лиц, принимающих участие в анкетировании, попросили прокомментировать свой выбор. В большинстве своем они отреагировали удивлением на свой предыдущий выбор. На вопрос, почему они выбрали такое название, чаще всего отвечали, что название Ukraińiec показалось им в момент ответа слишком «грубым». Такое положение вещей можно объяснить правилами словообразования в польском языке. Как уже было сказано, суффикс –*ec* как образующий

нейтральные названия жителей был использован только 2 раза, что составляет 1% (!) от всех названий жителей. Однако он является продуктивным как уничижительный суффикс, создающий названия с негативно-окрашенным значением: Japoniec, Chiniec, Wietnamiec, Koreaniec, Amerykaniec, Meksykaniec. Поэтому у пишущего/говорящего может появиться подмена (скорее всего) уничижающего *-ec* на нейтральный *-czyk* и отсюда замена Ukrainiec – Ukraińczyk. Суффикс *-czyk* среди суффиксов, образующих названия жителей, является наиболее продуктивным и экспансивным, заменяя даже другие суффиксы, например, вместе с названием Litwin (151) используется Litwińczyk (12) и Litwinin, а также Mołdawczyk (17) и Mołdawiańczyk (9) вместо Mołdawanin (54). Хотя здесь следует отметить, что форма с парадигматической деривацией Mołdaw появилась 46 раз.

Меньше всего отклонений существует для названий жителей Эстонии и Китая – почти в 100% были даны формы Estończyk и Chińczyk – наверное, потому, что они построены наиболее классически, и даже удивляет то, что от названия Испания (Hiszpania) дважды образован дериват Hiszpanin (есть и Hiszpańczyk), появилось также Azjatzczyk.

Общая тенденция – это сохранение всей основы – без усечений – названия государства, отсюда появление большого количества дериватов Afganistańczyk (43) и Afganistanin (9) рядом со словарно правильным Afgańczyk (68). Высокая частота использования дезинтеграционных дериватов Afgan (31) – это просто вопрос интерференции, перенесение с называния собаки.

Особое внимание уделяется названиям жителей Индии. Анкетированные назвали регулярное образование Indyjczyk 67 раз в оппозиции к имени собственному Hindus – 64 (в принципе равноценной устаревшему Indus – 14). Это ситуация, которую жизнь верифицирует быстрее, чем словарь и лингвисты. Употребление названия Indyjczyk можно было бы принять за проявление политической корректности: Indyjczyk это название жителя (как Izraelczyk) сильно отличается от народности, этничности, религии – Hindus (как Żyd). Не каждый "Indyjczyk" должен быть Hindus (хотя таких примеров очень мало), так и в Израиле мало есть граждан, не являющихся евреями. Подобное происходит и для определения одежды и бижутерии, для него характерно скорее indyjska (113), чем hinduska (20).

Делая вывод, следует еще раз подчеркнуть соответствие с системой как основной критерий образования современных названий жителей государств, стран, и даже континентов (например, Azjatzczyk). Тенденция к сокращению, экономии номинации значительно уступает место первому (Kazachstańczyk – 4 слога; Kazach – 2 слога). Однако следует добавить, что небольшую роль играет также тенденция к выразительности – в названиях с суффиксом *-czyk* сохраняется как основа словообразования полное название государства. Соответствие системе было также импульсом к образованию названия Ukraińczyk – здесь используется суффикс, который, во-первых, является более частотным в употреблении, а, во-вторых, не принижает человеческого достоинства.

#### ЛИТЕРАТУРА

1. Encyklopedia Powszechna PWN, t. 4, Warszawa, 1976.
2. Encyklopedia PWN w trzech tomach, t. 2, Warszawa, 1999.

3. Grzegorzycykowa R., Laskowski R., Wróbel H., red., 1998, Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia, Warszawa, 1998.
4. Leksykon –Damm K., Mikusińska A., red., 2000, Leksykon. Ludy i języki świata, Warszawa, 2000.

### SUMMARY

The article deals with determination of people belonging to definite groups that are related to ethnic and national identify. The analysis of word formation with the meaning of «person's name» in Polish is made as well as the usage various forms of the words in oral and written speech are revealed.

**Нонна Шляхова**

### ПОВЕРНЕННЯ АВТОРА: ЗАКОНОМІРНІСТЬ ЧИ ВИПАДКОВІСТЬ?

*У статті досліджується одна з проблем сучасного літературознавства – проблема автора. Аналізуються основні концепції новітньої літературознавчої науки, розроблені М.Фуко, Т.Адорно, Р.Бартом, М.Бахтіним, Ю.Крістевою. Авторка статті доходить висновку, що проблематичним залишається сам факт наявності/відсутності теорії/методології аналізу концепту “автор” у художньому тексті, що й відкриває значні можливості для подальших студій.*

*Я в смерті повернувся до життя  
Василь Стус*

Один з розділів монографії М.Зубрицької “Номо legens: читання як соціокультурний феномен” має назву: “Народження тексту: життя ціною смерті”. Йдеться в ньому, зрозуміло, про “смерть автора” – елімінацію суб’єкта з літературно-теоретичного дискурсу. Концепція “смерті автора” має, говорячи мовою М.Фуко, свою давню й глибоку археологію. Німецький філософ Теодор Адорно у відомій праці “Теорія естетики” (1970) “прикладом найглибшої прозорливості”, характерної для філософії Гегеля, назвав те, що задовго до конструктивізму він “суб’єктивний успіх художнього твору вбачав у зникненні суб’єкта в художньому творі” [1, с.84]. У 10-ті роки ХХ віку боротьбу з “автором” розпочали як російські, так і українські формалісти, “які перевели погляд з автора на твір, а з літератури на літературність” [19, с.19]. Наступний крок у цьому напрямі здійснили члени Празького лінгвістичного кола. Однак найвищий вирок автору винесли, як вважається, структуралісти в особі Р.Барта. У принципі не заперечуючи цього факту, нагадаємо деякі передумови народження метафори “смерть автора”.

М.Бахтін у своїй ранній праці “Автор і герой в естетичній діяльності” зауважив: до автора як творця слід ставитися не як до особи, а як до принципу (“Всередині твору для читача автор – сукупність творчих принципів” [5, с.263]. У кінці 60-х років ХХ ст. теза Бахтіна про автора як конститутивного моменту форми опиняється в центрі суперечок у західноєвропейському та американському літературознавстві про значення автора для розуміння художнього твору. Думку М.Бахтіна про відсутність у автора роману “власного прямого слова” (“Автора (як творця романного цілого) не можна знайти в жодній із площин мови: він знаходиться в організаційному центрі перетину площин) [6, с.415] Юлія Крістева сприйняла як підставу для усунення автора на користь інтертекстуальності. Розвиваючи бахтінську теорію діалогізму відома французька дослідниця у статті

“Бахтін, слово, діалог і роман” зосереджує увагу на вивченні нарації як діалогу між суб’єктом оповіді і її отримувачем і доходить висновку: у процесі цієї комунікації сам суб’єкт оповіді стає кодом, “не особистістю, анонімом”. Відтак автор як суб’єкт оповіді – ніщо і ніхто: він сама можливість переходу суб’єкта оповіді в її отримувача” [17, с.226]; він стає втіленням анонімності, зійня, провалля для того, “щоб здобула існування структура як така”. З проблемою зійня, уточнює авторка, ми стикаємося в момент появи автора. “Ось чому варто літературі доторкнутися до цієї больової точки... – уточнює Ю.Крістева, – як ми відразу опиняємося перед лицем смерті, народження, статі” [17, с.226].

Р.Барт, виходячи із концепції своєї учениці Ю.Крістевої, проголосив “смерть автора”. Ідею вмирання автора Барт виводить, осібно, із пропозиції С.Малярме “поставити саму мову на місце того, хто вважався її володарем” [3, с.385]. Сам процес руйнування фігури автора супроводжувався заміною його самого письмом “як зробленою діяльністю”, а твору – текстом. Відмінність двох останніх понять відомий французький критик, нагадаємо, пояснював метафорою батька. У праці “Від твору до тексту” він писав: “Автора вважають батьком і господарем свого твору, отожд літературознавство вчить поважати автограф і відкрито засвідчені наміри автора... Стосовно ж тексту, то у ньому відсутній запис про батька” [4, с.494]. Допускається, що привід автора може з’явитися у тексті, “але вже тільки як гість”. Щодо автора роману: “він більше не отримує тут ніяких батьківських прав чи переваг... він, так би мовити, автор на папері” [4, с.494]. Своєю десакралізацією автор, як гадає Барт, значною мірою завдячує лінгвістиці, з точки зору якої “автор – це тільки той, хто пише, так само, як “я” – це лише той, хто говорить “я”; мова знає “суб’єкта”, а не особистість” [3, с. 384].

Цікаву спробу збагнути спосіб розуміння поняття “автор” у модерній культурі здійснив М.Фуко у популярному есеї “Що таке автор?” (1969). Замислюючись над тим, у яку систему вартостей “втягується автор”, відомий французький культуролог помічає, що сучасна йому критика використовує методи, подібні до тих, які використовувала християнська екзегеза, коли намагалася довести вартість текстів святістю їхніх авторів: тобто “автор забезпечує основу не тільки для пояснень певних подій твору, але й для пояснення їхньої трансформації, спотворення, різних модифікацій через його біографію, соціальний стан, через виявлення його основного задуму” [23, с.605]. Таким чином увага концентрується на реальній особі автора, тоді як у мистецтві, за Фуко, слід з’ясовувати авторську функцію, що є ознакою саме художніх дискурсів на відміну від дискурсів, позбавлених цієї функції: останні вказують на реальну особу того, хто говорить. Так, приміром, приватний лист має особу, яка його написала, він не має автора; контракт повинен мати гарантію, але він не має автора; анонімний текст, вивішений на стіні, має дописувача, але він не має автора [23, с.603]. “Отже, – підсумовує Фуко, – авторська функція є характеристикою способу екзистенції, колообігу та функціонування окремих дискурсів у суспільстві” [23, с.603].

Що ж до дискурсу літературного, осібно жанру новели, у якій розповідь ведеться від першої особи, то кожен знає, що ні першоособовий займенник, ні дійсний спосіб теперішнього часу не

стосується безпосередньо письменника, а радше, *alter ego*, “у якому відстань між ним і автором урізноманітнюється, змінюючись доволі часто в процесі роботи” [23, с. 606]. Відтак, наголошує французький вчений, було б неправильно ототожнювати автора з реальною постаттю письменника, так само як і ототожнювати його із видуманим оповідачем: “функція автора виникає і діє у власному розділюванні, у цьому поділі і цьому проміжку” [23, 606]. Так накреслюється складна для інтерпретації теза про множинність “я”. Її сенс дещо прояснюється визначенням чи не найхарактернішої риси авторської функції: “функція автора не є простим і чистим посиланням на реальну постать, оскільки вона може одночасно породжувати кілька “я”, кількох суб’єктів і позицій, які можуть зайняти різні групи людей” [23, с. 607]. М.Зубрицька у вже згадуваній монографії прокоментувала цю думку французького культуролога так: “Перед нами ілюстрація остаточного розхитування самототожності суб’єкта, його мимовільного і некерованого розмножування” [14, с. 133].

А чи не можна витлумачити ці міркування Фуко як певний перегук з бахтінською концепцією пізнання людини як іншого “я”, пізнання не себе самого, а іншого, чужого “я”. “Я” за природою своєю не може бути самотнім, одним “я”, – писав Бахтін 1961 року у новому проспекті переробки книги про Достоевського. – Необхідним є взаємне відображення і взаємне утвердження двох і множинності “я”, двох і множинності безкінечностей (як рівноправних)” [7, с. 366].

Координатним розрізненням “я” і “іншого”, автора і адресата зумовлюється, за Бахтіним і поява множинності видів, різновидів і форм авторства, й існування поруч з дійсним автором умовних і напівумовних образів підставних авторів, видавців, розповідачів. “Всюди тут (у тексті –Н.Ш.) з’являються особливі види авторів, вигадників прикладів, експериментаторів з їхньою особливою авторською відповідальністю (тут є і другий суб’єкт: хто б так міг сказати) [8, с. 307].

Множинність форм Я-автора в свою чергу не може не призвести до змін традиційного образу персонажа, як помітили критики, в українській постмодерній прозі з’являються розмиті, розпорошені персонажі, як, приміром, Воцек та Мон у творах Ю.Іздрика. “В романі “Подвійний Леон” автор засобом тексту-гри пропонує читачеві безліч варіантів “Я-персонажа”: “Він”, “Я”, Леон, Юрко (?), Воцек (?), Орест Щезник, Леон-той, котрий “Він” і той, котрий “Я”, і так – до безкінечності” [21, с. 70].

Авторство – одна з ключових тем лінгвофілософії М.Бахтіна. Однією із ознак кризи авторських форм вчений-мислитель вбачав у прагненні митця творити безпосередньо в єдиній події буття, як її єдиний учасник, невміння визначити своє місце в події через інших, “поставити себе поряд з ними” [5, с.258].

Своєрідність бахтінської позиції філософ Гогтишвілі Л.А. побачила в тому, що в ній увага зафіксована не стільки на самій кризі, скільки на вже побаченому в історії культури виході з цієї кризи. За Бахтіним криза привела не до відмови від авторства (М.Гайдеггер, М.Фуко) і не тільки сприяла втраті автором власного прямого слова (монтаж документів, література абсурд тощо), але



передовсім вона стимулювала появу історично нових і перспективних форм авторства (поліфонії та інших форм непрямого мовлення) [12, с.623].

Як це не дивно звучить, але, гадаємо, є підстави говорити і про оптимізм теорії автора М.Фуко. Адже говорячи про визнання критикою і філософією факту зникнення чи смерті автора, французький філософ зауважує, що наслідки цього відкриття не були достатньо вивчені, а його значення не було достатньо осмислене. Між тим, наголошує Фуко, “деякі концепції, що спрямовані на усунення упривілейованої позиції автора, насправді намагаються зберегти цей привілей і приховати справжнє значення зникнення автора” [23, с.599].

Тезі про смерть автора слід завдячувати відродженням наукового інтересу до цієї теоретичної категорії, вважає філософ Н.Бонєцька – автор “зник”, проте відразу ж змусив про себе заговорити” [10, с.241].

Так, приміром, у 1990-ті роки англо-американські вчені повертаються до вивчення творчої лабораторії письменника, “авторської свідомості”, дослідження самого процесу народження твору, “де автор – найважливіша ланка” [9, с. 24]. Долаючи “кризу автора” російська вузівська літературознавча наука на початку XXI ст. відкриває нові методологічні перспективи і виробляє оригінальні моделі дослідження самого “духу авторства”.

Автору та формам його присутності у творі присвячується окремий розділ у “Теории литературы” В.Халізева. Сам концепт “автор” розглядається у кількох значеннях: як реальна особа з певною долею, біографією, індивідуальними рисами; образ автора як форма присутності самого себе в тексті твору і, нарешті, художник-творець, який виявляє себе в якості суб’єкта художньої діяльності [24, с. 54].

Ініційований В.Халізовим корелятивний підхід до фенома автора знайшов свій творчий розвиток у підручнику “Введение в литературоведение” (2004) за редакцією Л.Чернець. У цій праці також автору як найуніверсальнішій ключовій категорії сучасної філологічної науки приділений окремий розділ.

У літературознавчому розумінні мова йде насамперед про суб’єкта словесно-художнього твору. Детально розглядаються не тільки відмінності понять автор біографічний, автор-творець, автор текстовий, імпліцитний, а й, що особливо важливо, внутрішньотекстове буття автора в ліриці, ліро-епосі, драмі, епосі.

Тенденція до “повернення автора” проявляється і в помітному посиленні уваги до комунікативної природи художньої творчості та засобів її впливу на реципієнтів. Розвиваючи ідеї оповідного дискурсу Ж.Женетта російський вчений Н.Тамарченко дає принципово нове і перспективне для дослідження моделей та механізмів художнього комунікування автора з читачем визначення оповіді як “сукупності тих висловлювань мовленнєвих суб’єктів (оповідача, розповідача, образу автора), які здійснюють функції “посередництва” між зображеним світом і читачем – адресатом всього твору як єдиного художнього висловлювання” [22, с. 309]. В такий спосіб увиразнюється сама комунікативна стратегія нарації.

Факт повернення “блудного автора” засвідчили і промовисті назви праць українського літературознавчого дискурсу кінця XX – початку ХХ ст.: “Авторитет чи автор?” О.Александрова [2], “Образ автора в ліриці І.Я.Франка” Г.Давидової-Білої [13], “Модель авторської репрезентації небелетристичних текстів Олекси Слісаренка” Н.Іванової [15], “Теорія автора і структурно-суб’єктивний аналіз тексту” Ю.Ільчука [16], “Категорія автора у світлі художньої комунікації і системного розуміння літературного твору” О.Лапко [18].

Ознакою зрушень у методології дослідження автора художнього твору є поява фундаментального дослідження Є.Нахліка “Доля. Los. Судьба” (2004). Зауваживши у Вступі про недотримання жодної модної літературознавчої теорії, вчений вважає за потрібне наголосити: у його праці особистість і творча індивідуальність письменника перебуває на чільному місці як активна креативна текстопороджуюча сила. У свою чергу твір розглядається як незамінне джерело для розуміння особи митця. Таким чином “текст пояснюється через автора, автор – через створений ним текст”. Справді, важко сьогодні сказати, наскільки випадковим, а наскільки закономірним є те, що літературні теорії після ідеї смерті автора знову зосередили увагу на постаті творця [20, с. 7].

Проблематичним залишається сам факт наявності/відсутності самої теорії/методології аналізу концепту “автор”. Якщо А.Большакова відчуває нагальну необхідність створення нової, “універсальної автора теорії” [9, 24], то Н.Бонецька категорично стверджує: універсальної методики аналізу феномену автора “не може бути принципово”. Можна говорити лише про розробку методології підходу до нього [11, с. 85].

Завважимо, що й самі сучасні письменники не виявляють особливого бажання “вмирати” у своїх творах, як це маємо у випадку із Флобером, Прустом чи Кафкою. “Реальний автор” сучасної прози, особливо рефлексивної не тільки не забирає “ознаки власної індивідуальності” (М.Фуко), а навпаки, прагне репрезентувати себе як творця і прокоментувати у самому творі процес його творення. Та це вже інша тема...

## ЛІТЕРАТУРА

1. Адорно Т. Теорія естетики. – К., 2002.
2. Александров А. Авторитет или автор // Діалог. Медіа-студії. – Одеса, 2005.
3. Барт Р. Смерть автора // Барт Р. Избранные работы. – М., 1989.
4. Барт Р. Від твору до тексту // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. За редакцією М.Зубрицької. – Львів, 2001.
5. Бахтин М.М. Автор и герой в эстетической деятельности // Бахтин М.М. Собрание сочинений в 7 т. – М., 2003. – Т.1.
6. Бахтин М.М. Из предистории романного слова // Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. – М., 1975.
7. Бахтин М.М. Достоевский. 1961 г. // Бахтин М.М. Собрание сочинений в 7 т. – М., 1997. – Т.5.
8. Бахтин М.М. Проблема текста // Бахтин М.М. Собрание сочинений в 7 т. – М., 1997. – Т.5.
9. Большакова А.Ю. Автора теории // Западное литературоведение ХХ века: Энциклопедия. – М., 2004.
10. Бонецкая Н.К. «Образ автора» как эстетическая категория // Контекст – 1985. – М., 1986.
11. Бонецкая Н.К. Проблемы методологии анализа образа автора // Методология анализа литературного произведения. – М., 1988.

12. Гоготишвили Л.А. Проблема текста: комментарий // Бахтин М.М. Собрание сочинений в 7 т. – М., 1997. – Т.5.
13. Давидова-Біла Т. Образ автора в ліриці І.Я.Франка. – Дис. ... канд. філол. Наук. – Донецьк, 1999.
14. Зубрицька М. Homo legens: читання як соціокультурний феномен. – Л., 2004.
15. Іванова Н. Модель авторської репрезентації небелетристичних текстів Олекси Слісаренка // Слово і час. – 2006. – № 6.
16. Ільчук Ю. Теорія автора і структурно об'єктивний аналіз тексту // Наукові записки. Національний університет Києво-Могилянська академія. «Філологія». – Т. 4. – К., 1998.
17. Кристева Ю. Бахтин, слово, діалог і роман // Бахтин М.М. Pro et contra. Личность и творчество М.М.Бахтина в оценке русской и мировой гуманитарной мысли. – Т.1. – СПб., 2001.
18. Лапко О. Категорія автора у світлі художньої комунікації і системного розуміння літературного твору // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Випуск 33. Ч. 1. – Львів, 2004.
19. Матвієнко С. Дискурс формалізму: український контекст. – Львів, 2004.
20. Нахлік Є. Доля. Los. Судьба. Шевченко і польські та російські романтики. – Львів, 2003.
21. Поліщук О. Позиція персонажа в українській постмодерній прозі // Слово і час. – 2003. – № 2.
22. Тамарченко Н.Д. Акт рассказывания: повествователь, рассказчик, образ автора // Введение в литературоведение: Учебное пособие. – Под ред.Л.В.Чернец. – М., 2004.
23. Фуко М. Що таке автор ? // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. За ред. М.Зубрицької. – Львів, 2001.
24. Хализев В.Е. Теория литературы. – М., 2000.

#### SUMMARY

The article deals with the problem of author in the literary work. The author analyses major concept of modern literature that were worked out by M.Fuko, Th. Odorno, R.Bart, M.Bakhtin, Y.Kristeva and comes to the conclusion that the presence (absence) of methodological analysis of the concept “author” in literary work proves to be arquable and reveals a wide range of possibilities for further research.

**Александра Ахтелик**

#### ВЕНЕЦИЯ – ВРЕМЯ ПРАЗДНИКА И ВРЕМЯ КАРНАВАЛА

*У статті розглядається образ Венеції як простір розваг. Здійснюється аналіз польських літературних текстів, що пов'язані з даним містом. Аналізуються зміни та розвиток образу Венеції в літературі протягом віків. Визначається місце та значення карнавалу в італійській культурі.*

Есть города, которые притягивают.  
Города, которые окружены неповторимым шармом.  
Они поражают своей исключительностью и особенностью.  
*N. Leśniewski*

Прослеживая путевые впечатления поляков, запечатленные в дневниках, картинах, открытках и письмах нельзя переоценить тексты, посвященных Италии. Она становится для поляков частично второй родиной, местом поиска общих корней со средиземноморской культурой, попыткой определить уровень развития своей культуры, появившейся, а также развившейся на стыке Юга и Севера. Нельзя перечислить всех польских писателей, которые совершили путешествие на Аппенинский полуостров, можно назвать лишь некоторых: Jana Kochanowskiego, Juliana Ursyna Niemcewicza, Juliusza Słowackiego, Kamila Cypriana Norwida, Józefa Ignacrgo Kraszewskiego, Henryka Sienkiewicza, Jarosława Iwaszkiewicza, Adama Asnyka и, наконец, на долго связавшего свою жизнь с

Италией, Gustawa Herlinga-Grudzińskiego [1].

В нашей статье мы хотим предложить проследить, каким образом в польской литературе XIX и XX веков формируется образ Венеции как пространство развлечения. Ведь развлечение, как форма творческого подхода к действительности, присутствует в каждой культуре [2]. Венецию мы выбрали по нескольким причинам. Во-первых – этот город чаще всего был первым пристанищем для польских путешественников по дороге итальянского вояжа, во-вторых – «город на воде» является особым пространством европейской литературной топографии, т.к. принадлежит к так называемым «магическим местам» [3]. Более того, развлечения трактуются как своеобразный атрибут этой территории.

Вокруг венецианского пространства образовалось множество домыслов. Венеция, на протяжении долгого времени отождествлялась с пространством богатства и современных политических решений. Другие европейские города завидовали ее интенсивному экономическому развитию, а отдельные итальянские городские центры постоянно соперничали с городом на лагуне за господство на Средиземном море. Кроме того, Венеция воспринималась как оазис искусства, город, который определяет ритм моды и куртуазное поведение. Даже во время хозяйственно-политического упадка, Венеция продолжала притягивать приезжих со всего мира, а ее влияние на сферу воображения писателей возросло. Она стала символом ушедшей красоты, олицетворяя печаль о прошлом.

Кроме того, этот город, который в большей или меньшей степени вдохновлял и притягивал внимание писателей разных культур во все эпохи. Венеция трактуется некоторыми исследователями как особый топос, слово-ключ. Интересно то, что каждая народная литература в разные периоды выбирает одно из лиц Венеции. Для одних писателей привлекательность этого мотива лежит в акватичности – Венеция понимается как пространство вечного света и богатства или всеобъемлющей меланхолии, текущей из родника, над которым застыли руины замков; для других этот город становится в равной степени местом плодородия и смерти. Итак, у этого «города на воде» много литературных лиц. Каждое из этих лиц по-своему прекрасно.

Появляется вопрос: Какой является Венеция для польских авторов, которые интересовались ею со времен средневековья?

Прослеживая способы изображения города на лагуне, которые вышли из-под пера польских авторов, смело можем сказать, что на протяжении веков изменяется не только манера письма о «городе на воде», но также и его литературное изображение. В основном, в текстах, появившихся до конца XV века, Венеция изображается как территория, на которой человек смог покорить мир Природы [4]. Кроме того, внимание польских путешественников притягивает богатство и роскошь, а также гений венецианских правителей, которые создали военное и хозяйственное могущество [5].

В конце XVI века мы можем наблюдать новые черты, которые появляются в литературной креации города на лагуне. Все чаще появляется в ней образ Венеции как города, который утратил свое могущество. Но посетители Serissime неоднократно подчеркивают, что этот город очень хорошо

умеет маскироваться, и несмотря на постоянное обращение к своему прошлому, он продолжает оставаться важным политическим и культурным центром.

В "opisach Serennisimy, które znajdujemy w dziennikach oświeconych wojażerów, jawi się ona ... jako miasto nieustającego karnawalu. Słynne *fêtes vénitiennes/fêtes galantes* pozwalają na zapomnienie, frywolność i swobodę" [6, с. 35].

Возросший интерес к итальянскому пространству во второй половине XVIII века обусловил появление работы Jahanna Joachima Winckelmanna и дневника путешествий в Италию J.W. Goethego, который принес «миф Италии», отразившийся позднее на культуре всей Европы [7, с. 134]. В Польше эпоха романтизма вносит изменения в артистическую креацию образа «города на воде». Акцент делается на описание пространства, элементы которого, создают мрачную атмосферу кладбища, т.к. в этот период преобладает восхищение Венецией как памятником прекрасного прошлого, местом руин, которые так полюбили романтики. Этот образ Венеции как города-знака отзвучавшей красоты будет появляться на страницах польской литературы и на протяжении всего XX века.

Заставляет задуматься, однако, тот факт, почему так редко в польской литературе появляется Венеция, одетая в карнавальный наряд? Неужели аспект игры, переодевания был неинтересен польским писателям? Тем интереснее получается раскрытие характера Венеции через один из аспектов реже появляющегося в польской литературе и так долго присутствующего в мировой литературе.

Кажется, что Венеция особым образом подчиняется требованиям исторического времени, будучи миром купцов, для которых время – деньги. Пространство города, однако, по-другому трактуется путешественниками. Оно отождествляется ими со временем постоянно продолжающейся игры, с пространством, объятым вихрем празднества. Так, как будто бы карнавал тут длится целый год.

Конечно, случаются исключения. Так, например, К. Krupiński подчеркивает, что неправильным является представление о Венеции как пространстве вечной игры: *«Twe karnawały są tylko odległym i głuchym echem dawnych wrzasków zapustnych, żyjesz wśród swoich pomników jak starzec ocekujący śmierci wśród lubyh wspomnień ...»* [8, с. 155].

Однако же в современном представлении Венеция функционирует как территория, погруженная в праздничный ритм. Такое представление мы связываем с несколькими факторами. Среди них период посещения «города на воде». Путешественник чаще всего приезжает летом, и поэтому у него большие шансы стать участником празднества Внебовзятия. В Венецию также специально едут во время карнавала, чтобы принять в нем участие. Тем более «венецианские карнавалы» в последние три дня перед Пепельной Средой стали символом развлечения танцующей толпы.

Это влияет на создание образа города, закружившегося в танце, подчиненного хороводам переодетых людей, маски которых скрывают их перед другими людьми, позволяя преодолеть границы стыда. Карнавал связан с так называемой «логикой наоборот», что создает возможность

ненадолго примерить на себя иную роль, чем в настоящее жизни. Карнавальний мир Венеції привлекателен, так как дает людям иллюзію, что «не существует иерархии, дистанции между людьми, которые вступают в это время в свободные, фамильярные отношения, не возможные в обычной... жизни» [9, с. 18].

Для нашего анализа интересным является толкование карнавала и прилагательного карнавальний у Бахтина. Для исследователя, слово карнавальний «объединило под одним понятием ряд местных празднеств разного происхождения, приуроченных к разным датам, но имеющие некоторые общие черты народно-праздничного веселья» [10, с. 320]. Тем самым позволяя нам этим именем карнавальным называть любые венецианские праздники, которые притягивают людей города. Карнавал это «синкретическая зрелищная форма обрядового характера» [11, с. 187–188], которая «выработала целый язык символических конкретно-чувственных форм – от больших и сложных масочных действий до отдельных карнавальных жестов...» [11, с. 187–188].

В указанном нами литературном материале часто встречаемся с описаниями религиозных и государственных венецианских праздников. Путешественники подчеркивают их театральность и богатство украшения, очень часто указывая, что венецианцы производят впечатление людей, постоянно отдающихся развлечениям. Вместо этого только в некоторых работах встречаем описания карнавала, которые являются соответствием римским Сатурниалам. Здесь можно вспомнить «Дневники моих времен» Juliana Ursyna Niemcewicza, фрагмент первой части «Не божественной комедии» неоконченной поэмы Zygmunta Kraśńskiego, а также «Белая ночь любви» театральный рассказ Gustawa Herlinga-Grudzińskiego.

Благодаря воспоминаниям J.U. Niemcewicza можем утверждать, что «чужестранцы» приезжали в Венецию, чтобы поддаться вихрю карнавала: «...musiałem sobie, stojąc się do zwyczajów, sprawić tabarro, czyli płaszcz wenecki. Wszędzie, gdzie się tylko pokazał, częstowano mnie czarną kawą; odmówić ją byłoby największą niegrzecznością ...» [12, с. 174].

Разговор здесь о типичном для Венеции карнавальном костюме tabarro e bauta, который состоял из длинного черного плаща, маски, закрывающей лицо, а также опоньчи. Вместе с этой одеждой на карнавальных улицах Венеции можно было встретить переодетых в moreta женщин. Кроме того молодые мужчины переодевались в старых – так называемых ganga. Вместе с упомянутыми костюмами популярны были костюмы, изображающие профессии низших слоев общества (нищих, жителей деревни или рыбаков) или персонажи из комедии дель'арте: Арлекин, Панталоне, Коломбина, Пульчинелла, Доктора и Капитана [13, с. 150–153]. Во время венецианского карнавала не было запретов, которые ограничивали бы возможность носить маски. Переодеваться мог каждый не зависимо от положения. Тем самым карнавалы снимали иерархию. Однако эгалитаризм карнавала был кажущимся – к этому вернемся позже.

Описание венецианских игр находим на страницах первой части «Не Божественной комедии» [14]. Речь идет о фрагменте под названием «Венецианские подземелья». Сцена, рисующая венецианский карнавал начинается картиной суматохи на площади Святого Марка. Фигуры с

закрытымі ліцамі толкаюцца, дзвігаюцца в танце, в напружаным ожиданні адкрыцця ігры. Венецыя абозначаецца Z. Krasieńskim як прастранства, сінанім котарому вечное веселье:

«BANKIER-KSIAŻĘ

Pan hrabia pewnoś w życiu jeszcze takiego karnawału nie oglądał?

MŁODZIENIEC

W istocie nigdy! Co za pstrokacizn tłum! Co za mrucczenie i pisk!

[...].

BANKIER-KSIAŻĘ

Wejdźmy pod same portyki – tam najwięcej porządnych masek. Będę mógł panu hrabiemu pokazać osoby z tutejszego towarzysywa” [16, с. 470].

Развязность и беззаботность венецианского общества вызывает критику со стороны путешественника из Польши (Юноши). Венеция является для поляка территорией вечного шутовства, которое привело город и его жителей к упадку. Ведь нельзя все время скрываться под маской, а нужно ценить то, что естественно. Люди Венеции контрастируют с жителями Польши, которые должны стать идеалом, достойным наследования. Поляки, при угрозе их свободе, собирают силы для борьбы с завоевателем. Юноше венецианцы видятся «z brzęczącymi szmaty i ... czarnym z tyłu ogonem” [16, с. 472], которые переодеваясь в маски и отдаваясь веселью, кажутся смешными, шутовскими персонажами.

В тексте Gustawa Herlinga-Grudzińskiego «Белая ночь любви» картина карнавала, тонко зарисованная, представлена несколькими мелкими аллюзиями: «*Widywało się młodych, zwłaszcza w strojach karnawalowych, czasem w grupach, gdzie indziej w parach. Niewycierpna jest wenecka fantazja karnawalowa, pomysłowa w projektach strojów, w charakteryzacjach, w aktorskich improwizacjach, w gotowości do zabawy i tańców»* [17, с. 76].

Процедура эта выдуманная. Ведь зачем менять всеобщие функционирующие в воображении людей реквизиты венецианского карнавала. К тому же известно, что это время следует связывать не только с переодеванием, но прежде всего с отменой запретов в сфере сексуального воспитания. Во время карнавалов случалось множество эксцессов, которые не только снимали сексуальное табу, но также стирали классовое разделение. Следовательно, в Венецию ехали, чтобы воспользоваться радостями, которые открывает карнавал, при этом не подобает описывать наблюдаемое поведение людей. Не делают этого путешественники XIX века, не делает этого также Grudziński, но сцена его пробуждения, говорит нам о том, что происходило: «*Kiedyś wenecki karnawał prowadził cichaczem weneckich partnerów do alkowy, teraz otrząsnął się z dawnej galanterii zalotów i w nieokiełzanej swobodzie miłosnej zbliżył się do szaleństw i opętań w stylu Rio de Janerio»* [17, с. 76].

Венецианский карнавал утратил свой прежний характер и поддался коммерции. Нет уже венецианского духа. А прежние персонажи, которые в нем участвовали становятся только знаками прошлого. Так, даже персонаж Арлекина, который появляется на страницах романа, подчеркивает необратимый уход времен превосходства Венеции как живой, аутентичной карнавальнй игры. Тонино Тонини не носит типичного для Арлекина костюма в разноцветные ромбы, черные острые туфли и никого уже не хочет развлекать. Его шутовское лицо грустное, ведь его биография, как и

биография города, перенасыщена потерями: «*Czy może być coś smutniejszego od podrygującego błazna bez ustanku i wewnątrz wydrążonego pajaca?*» [17, с. 73]

Реквизиты, которые когда-то были неотъемлемыми атрибутами Арлекина, развлекающего венецианский народ, служат героям романа как предметы, использующиеся в пьяном развлечении. Речь здесь о масках птиц, которые Тонино Тонини и Лукаш надевают на свои лица. Надевание маски является символическим актом сокрытия собственного «я» и появлением новой личности. Следует помнить, что маски когда-то надевались в определенных ситуациях, когда человек жил в соответствии со священными писаниями, ведь маска придает лицу, которое ее надело определенные черты, наделяя его определенной силой и тем самым делая возможным «противопоставление человека как предмета человеку в функции предмета. Кроме того, ношение масок можно признать за попытку перехода из мира субъективного в мир объективный» [18, с. 278]. Маска также должна выполнять функцию оберега перед силами зла и являться медиумом между миром мертвых и живых. Тот, кто надевает маску, должен осознавать необратимые последствия.

Маска Арлекина появляется в XV веке в Италии и является чем-то большим, чем приданием актерскому лицу шутовства. Арлекин ведь действительно должен рассмешить, а смех этот горький, наполненный большой долей иронии и сарказма. Дополнительно следует обратить внимание на этимологию слова «арлекин», которое «первоначально означало дух умершего» [18, с. 291]. Арлекин, следовательно, является своеобразным медиумом между двумя мирами.

Переодевание героев повести Grudzińskiego, несмотря на то, что читатель проникнут бахическим духом сцены, имеет второе, угрожающее значение, ведь герои «Белой ночи любви» выбирают маски ворона и стервятника [19, с. 86]. Обе птицы являются символами, предвещающими смерть и несчастья; связанные с разложением трупов. Во всеобщем воображении существует убеждение, что стервятник, как и ворон чувствует приближение смерти и каркает, ожидая падаль, которая составляет источник их пропитания. Кроме того «у многих народов Востока и Запада вороны считаются птицами пророчащими зло, траур, несчастья» [20, с. 172].

Выбор этих масок является значимым. Арлекин, выступающий шутовским сыном города, весельчаком, развлекающим местных знаменитостей, становится тем, кто предвещает конец существования города, который, как и его дом – пустой и сравнить который можно с гробом. Венецианская жизнь становится только игрой, театром, который не несет с собой настоящей жизни, а является только продуктом продажи. В Венеции на самом деле «*ludzie ... byli zawsze zamaskowani*» [21, с. 84], а маски надевали с целью участия в непозволительной игре. Сегодня маска является только элементом карнавального костюма, предназначенного для туристов и поэтому, утратила свою первоначальную функцию: менять внутреннюю сущность ее владельца.

Появляется еще один вопрос: Почему венецианцы так сильно полюбили маскарад в качестве источника развлечений? Ведь Венеция с XII века становится местом, где не только носят маски, но где также их изготавливают [22]. Тогда были известны карнавальные маски, прикрывающие только глаза или маски, скрывающие все лицо. Сделаны они были из изысканных тканей или порцеланы. Со



временем маска становится не только карнавальным реквизитом, есть доказательства, что некоторые венецианцы носят маски также в других случаях [23]. Следовательно можно говорить о том, что жители Венеции тяготеют к «жизни понарошку» потому что развлечения, основанные на периодическом воплощении иллюзии, в основе которой ощущение, что мир имеет замкнутый характер, где игра «состоит может не в каком-то действии или подчинении судьбе в среде, созданной воображением, а в том, что человек сам становится лицом выдуманным и ведет себя относительно этому» [24, с. 318], что приводит в результате к «смешению, которое разрушает все иерархии и все традиционные разделения» [25, с. 86].

Конечно, нужно помнить, что игра, типа *mimikry* свойственна не только Венеции. Европа XVII и XVIII веков была связана с многочисленными маскарадами, которые становятся наиболее желаемым развлечением, управляемым аристократами. Маска здесь не является формой, навязывающей модель жизни. Она трактуется как инструмент, который должен облегчить контакты сексуальной природы, быть предлогом поступков не всегда относящихся к официальному общественному статусу, должна обеспечивать анонимность, а также убивать салонную тоску. Маска связана с придворным стилем жизни и после Французской революции на некоторое время становится подобной к ламусу. В Венеции маска имеет более поздние традиции, которые поддерживаются, несмотря на трудности, до нашего времени.

Представление о Венеции как о городе развлечения и игры повлияло на сознание героев рассказа Włodzimierza Odojewskiego «Сезон в Венеции». Маленькому мальчику, который является героем рассказа, город на лагуне, известен из многих рассказов родственников. Он отождествляется с пространством красоты, вечного развлечения и наконец, местом отдыха, о котором мечтаешь. Но наступление войны меняет планы. Вместо долгожданных итальянских каникул герой романа едет к родственникам и переживает весь драматизм войны. Единственное, что помогает юноше и его близким пережить военное время, это создание личного пространства «южной Венеции». По совету мальчика все жители используют территорию затопленного подвала, чтобы создать обаятельные «закоулки города на воде»: «*Przecież pod willą mamy wodę. ... zamienimy tamte pomieszczenia na kanały, z rupieci, których tam pełno, zbudujemy domy i palace, a obok schodów będzie port. Zresztą potem cały pensjonat też można nazwać Wenecją*» [26, с. 61–62].

Но такая адаптация подвальных помещений недостаточна. Чтобы создать копию Венеции необходимо придать городу карнавальнй характер: «*Marek przypomniawszy sobie jedną z opowieści dziadka o dekoracji weneckich kanałów podczas karnawału, zaproponował, żeby przeciągnąć kilka razy wzdłuż i w szerz pod stopami liny, na których powiesi się lampiony ze świeczkami*» [26, с. 64]

Венеция становится территорией свободы и праздника. «Южная Венеция» из произведения W. Odojewskiego является пространством, где можно развлекаться, делать театрализованные представления, тем самым отвлекаясь от жестокой военной действительности.

Одна из героинь скажет: «*Jest wojna. Powinniśmy płakać. A my podróżujemy do Wenecji*» [26, с. 72]. Однако в этом предложении нет ни одного выговора. Все объясняет поездка в Венецию.

Венеція освободжає від обов'язку пам'ятати про трагедії війни і rowala на всеохватуючу радість, на kontempowanie музики, беззаботне свято. Герої на час надівають карнавальні маски. Але не використовують жодних реквізитів, маска являє собою зміну поведінки, засновану на згоді, щоб фантасмагоричний світ став на час реальністю. У венеціанському світі розважених «входять» як дорослі, так і діти. Це дозволяє увійти в світ свята, відійти від турбот і прийняти роль венеціанських туристів. Тут слід зауважити, що, пощастить, тільки Венеція – навіть ця, будучи тільки театральним декором – дозволяє піддатися порядку гри.

Слід також зауважити, що неотъемлемим знаком свята являється також витончене веселля: «*Frosia przyniosła tacę z filiżankami z chińskiej porcelany i imbryk z herbatą ... herbata w cienkiej porcelanie była jak płynne, stare złoto ... Stary Seweryn wrócił niosąc kryształowe kieliszki, otworzył butelkę porzeczkowego wina ...*» [26, с. 68].

Михайло Бахтін висунув тезис про те, що світ карнавальної гри пов'язаний не тільки з зміною ролі, але також, з баченням свята, якому віддаються учасники свята. Еда, однак, не має тут нічого загального з утолення голоду. Акт споживання має символічний характер – поглинання їжі, обжорство являється фактором, який повинен приносити образ чрева і прихованих в ньому внутрішностей, а також нутра, які є символом людського життя. «*A следовательно это и поглощающая и пожирающая утроба*» [27, с. 252]. Тому нікого не повинно здивувати натовп венеціанців, які в час релігійних свят використовують великі кількості їжі. Михайло Вишневіський наводить приклад свята Жирного четверга: «*Patriarcha akwilejski przysłał w tłusty czwartek dla rzeczypospolitej byka i dwanaście wieprzów ... Lud odziewał te zwierzęta w różne błazeńskie ubiory, oprowadzał po rynku św. Marka z krzyżkiem i drwinkami, a potem na środku, w przytomności doży i kilku dygnitarzy, zabijał i oprawiał, a mięso ubodzy w garnuszki rozbięli*» [28, с. 12].

Згідно Бахтіну – чрево не тільки поїдає, але і само поїдає і стає символічним образом матеріально-тілесної утробы, бо через акт прийняття їжі з'єднується життя і смерть, небо і земля. А страх перед таємницею існування зникає завдяки бахтінському сміху.

Карнавал не можна з'єднувати з релігійним святом. Однак, уже в роботі Ю. Буркхарда ми можемо знайти його спостереження, що світські і релігійні свята в Італії в XV столітті уподобляються один одному і, відповідно, в них можна знайти елементи, що вказують на карнавалізацію венеціанського життя.

До найбільш зрелищних релігійно-державних свят в Венеції належать торжества, що віддають честь покровителю міста святому Марку-Євангелісту, а також святої Деві Марії. Ці свята також описані польськими подорожниками. Так, J. Kremer показує свято посередом помолвки з морем дожа: «*Na nim [Bucentaurze] to doża wenecki wyjeżdżał do Lido ... i zaślubił się morzu, rzucając w topiele kosztowny pierścień i wołając: «Desponsamus te, mare in signum veri perpetuigue domini!»*. A діяло się to wśród modlitw, w obecności wyższego duchowieństwa,

*posłów mocarstw zagranicznych, całej signorii i całego ludu Wenecji, a przy odgłosach wszystkich dzwonów, trąb i kotłów, tysiącznych wystrzałów i muzyki hucznej grzmiącej po morzu. A nieprzeliczona ciżba statków, świętecznie ustrojonych w kwiaty, sztandary i chorągwie, otaczała, niby dwór, Bucentaura, co, jakby pałac pływający, złocisty unosill się hardo nad ruchawą falą» [29, с. 57].*

Во время религиозных праздников, как и во время карнавала, начинают повсеместно действовать правила фамиллярности. Из-за сокращения дистанции и приостановления на время официального контакта модифицируются допустимые формы межчеловеческих отношений, что находит свое отражение как в проксемических отношениях, так и в языке. Язык, который используется во время праздника, полон вульгаризмов, выкриков, указывающих на то, что происходит вокруг. Исчезает языковой этикет, и люди могут обращаться друг другу кто как хочет. Проксемическая дистанция тоже сокращается. С одной стороны на это влияет естественная ситуация – скопление на небольшой территории большого количества людей, с другой – желание быть как можно ближе к происходящему зрелищу, что приводит к выбору самого удобного места. Кроме этого, нужно помнить, что венецианские праздники притягивают большое количество туристов, которыми движет любопытство и которые не обращают внимание на какие-либо правила. Каждое венецианское торжество представляет собой красочное развлечение, ведь оно «фактически свободно, и ощущается не как продуманное и остающееся за пределами обычной жизни, а как такое, которое может полностью увлечь участника; оно является фактором, с которым не совмещается не одна материальная выгода, из которого нельзя извлечь корысть, которое осуществляется в период своего определенного времени и собственного пространства; фактором который происходит согласно определенному порядку и правилам и призывает к жизни общественные связи, которые со своей стороны охотно овеваются тайной или ... подчеркивают свою непохожесть по отношению к обычному миру» [30, с. 28].

Это влияет на вырождение мифа Венеции как пространства вечного развлечения и продолжающейся игры. Пространство это привлекательно, т.к. дает возможность принять участие в волнующем карнавальном действе. Поэтому, даже тот, кто приедет в город на лагуне во время, когда нет ни одного торжества, получит впечатление, что находится в городе, объятom народным праздником, игрой, которая отодвигает моральные принципы. Это убеждение возникает на основе наблюдения за жителями Венеции, которые, как кажется, никогда не работают, а проводят время в округе венецианского замка, который собирает жителей, участвующих в ежедневном празднике. Кроме того, в создании такого мнения участвует установка воображения, в которой Венеция функционирует как пространство радости и маскарадов.

#### ЛИТЕРАТУРА

1. Obszerny katalog twórców, którzy odbyli peregrynację do Italii od czasów średniowiecza po wiek XX przynosi m.in. praca: D. Kozińska-Donderi: *Obraz Włoch i motywy włoskie w prozie polskiej 1918-1956*. Wrocław 2003.
2. J Huizinga: *Homo ludus. Zabawa jako źródło kultur.* Przeł. M. Kurecka, W. Wirpsza. Warszawa 1985, s. 48-49.

3. O sposobach artystycznej kreacji przestrzeni Wenecji szerzej piszę w pracy: A. Achtelek: Wenecja mityczna w polskiej literaturze XIX i XX wieku. Katowice, 2000.
4. Por. H. Barycz: Podróże polskie do Neapolu. „Przegląd Współczesny” 1938, listopad.
5. Por. M. Brahmner, Pod urokiem Wenecji. W: Z dziejów włosko - polskich stosunków kulturalnych. Studia i materiały. Warszawa, 1939.
6. D. Kozińska-Donderi: Obraz Włoch i motywy włoski w prozie polskiej 1918-1956. Wrocław, 2003.
7. R. Przybylski: Et In Arcadia ego. Esej o tęsknotach poetów. Warszawa, 1966.
8. K. Kurpiński: Dziennik podróży 1823. Kraków, 1954.
9. A. Skubaczewska-Pniewska: Teoria karnawalizacji literatury Michała Bachtina. W: Teoria karnawalizacji. Konteksty i interpretacje. Pod red. A Stoffa i A. Skubaczewskiej-Pniewskiej. Toruń, 2000.
10. M. Bachtin: Twórczość Franciszka Rabelais’go a kultura ludowa średniowiecza i renesansu. Kraków, 1975.
11. M. Bachtin: Problemy poetyki Dostojewskiego. Warszawa, 1970.
12. J. U. Niemcewicz: Pamiętnik czasów moich. Oprac. i wstęp J. Dihm. Warszawa, 1957. T. 1.
13. Por. Ā. Bohom: Weneckie widowiska karnawałowe w maskach W: „Polska Sztuka Ludowa. Konteksty”, 2002, nr 3-4.
14. Z. Krasieński: I Część Nie-Boskiej Komedii. W: Dzieła literackie. Oprac. P. Hertz. Warszawa, 1973. T. 1.
15. Plac św. Marka był miejscem, w którym odbywało się tzw. zgromadzenie masek rozpoczynające obchody karnawału. W utworze Z. Krasieńskiego Młodzieniec (hrabia z Polski) jest oprowadzany przez Wenecjanina (Bankiera-Księcia), który rozpoznaje pod maskami znamienite osoby weneckiego świata.
16. Z. Krasieński, I Część Nie-Boskiej Komedii. Warszawa, 1973.
17. G. Herling-Grudziński: Biała noc miłości. Opowieść teatralna. Warszawa, 1999.
18. M. Burker: Przesłanie symboli w mitach, kulturach i religiach. Przeł. R. Wojnarowski. Kraków, 1994.
19. G. Herling-Grudziński: Biała noc miłości. Opowieść teatralna. Warszawa, 1999.
20. W. Kopaliński: Słownik symboli. Warszawa, 1991.
21. G. Herling-Grudziński: Biała noc miłości. Opowieść teatralna. Warszawa, 1999.
22. W XV wieku powstał cech zatrudniający malarzy parających się malowaniem masek karnawałowych.
23. Por. obraz Pietro Longhi., Nosorożec. Malowidło przedstawia wenecki tłum przyglądający się egzotycznemu zwierzęciu. Kilka z osób ma przywdziane maski.
24. R. Caillois: Żywioł i ład. Przeł. A. Tatariewicz i M. Żurowska. Warszawa, 1973.
25. Cyt. Za: Maski, T. I. Wybór, opracowanie i redakcja M. Janion i S. Rosiek, Gdańsk, 1986.
26. W. Odojewski: Sezon w Wenecji. W: Jedźmy, wracajmy i inne opowiadania. Warszawa, 2000.
27. M. Bachtin: Żywot Franciszka Rabelais’go a kultura ludowa w średniowieczu i renesansie. Kraków, 1975.
28. M. Wiszniewski: Podróż do Włoch, Sycylii i Malty. Warszawa, 1982.
29. J. Kremer: Podróż do Włoch z drzeworytami. Warszawa, 1878.
30. J. Huizinga: Homo ludens. Przeł. M. Kurecka i W. Wirpsza. Warszawa, 1967.

### SUMMARY

The article deals with the image of Venice as space of entertainment. The Polish literary texts connected with this town, change and development of its image in literature throughout the centuries are analyzed. The role and the sense of carnival in Italian literature are defined.

Маргарита Виларова-Ангелова

### СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ БОЛГАРСКИХ ГЛАГОЛОВ ПОЛОЖЕНИЯ НА СЛАВЯНСКОМ ФОНЕ

*Доповідь є частиною широкого зіставлення слов'янських дієслів, які передають просторові відношення. У тексті подано специфічні особливості та значення, що виникають у процесі функціонування болгарських позиційних дієслів порівняно з російськими та польськими.*

Применение семасиологического и ономасиологического подхода в описании и исследовании лексики имеет свои основания в зависимости от поставленной конкретной цели. В традиционном обучении иностранным языкам усвоение лексики обычно связано с направлением от содержания к форме: обучаемый первоначально знакомится с формальной стороной слов изучаемого языка, являющихся смысловыми аналогами соответствующих родных слов ввиду общего десигната, т.е. на основании полной общности или близости их значений. Параллельно представленные преподавателем сведения об особенностях языковой системы – категориальная принадлежность, формоизменение, управление, согласование, сочетаемость и т.п., дают возможность обучаемому усвоить грамматические правила функционирования этих слов в соответствии с нормой изучаемого языка. Так, в результате сочетания лексического и грамматического аспектов в процессе обучения достигаются цели первого этапа в овладении иностранным языком, дающий обучаемому возможность словесного общения с помощью правильно построенных и логически верных фраз (синтактика), которые адекватно выражают мысли говорящего благодаря использованию соответствующих лексических единиц (семантика).

Итак, первоначальные трудности в обучении иностранному языку стереотипно связываются с формальными различиями между родным и изучаемым языком в лексическом и грамматическом планах. В этом отношении родственные языки благодаря генетической общности их грамматической системы и большей части исконного лексического фонда являются особой статьей. В процессе изучения близкородственных языков их видимая формальная близость часто воспринимается как облегчающее обстоятельство, однако практика давно показала, что именно сходства, т.е. проявления межъязыковой омонимии (так называемые “ложные друзья”) создают ряд трудностей и недоразумений.

С точки зрения синхронии в лексических системах родственных языков среди слов с общим происхождением наблюдается различная степень близости – от полного совпадения по форме и значению, через сохраненное формальное единство при определенной степени семантического несоответствия (общая форма с новым или модифицированным первоначальным значением), до

отсутствия даже формальной идентичности. По этой причине обсуждение тех случаев, когда различия не выражены эксплицитно, т.е. когда кажущаяся одинаковость в формальном и семантическом плане скрывает типичные для данного языка смысловые особенности, является одной из важных задач прикладного языкознания, преимущественно с точки зрения языковой дидактики. В этом случае семантику должна дополнить прагматика.

Настоящий доклад посвящен некоторым особенностям функционирования глаголов, обозначающих положение в пространстве, которые в семантико-прагматическом аспекте отличают болгарский язык от родственных ему славянских языков и имеют существенное значение в языковом обучении, переводческой практике и лексикографии.

Для краткости здесь будут сопоставлены в болгарском, русском и польском языках только основные статичные, некаузативные, стилистически нейтральные глаголы, которые составляют подгруппу позиционных глаголов, а именно: стоя/стоять/stać, лежа/лежать/leżeć, сидя/сидеть/siedzieć, вися/висеть/wisieć в их конкретных (непереносных) значениях. В славянских языках эти глаголы характеризуются:

- этимологической тождественностью;

- формальным сходством (с учетом закономерных фонетических различий);

- семантической идентичностью на основании общего значения 'позиция', т.е. пространственное расположение, объективно обусловленное законами физики (гравитация, форма предмета, контактная поверхность) и возможными ориентационными позициями (горизонтальной – лежа/лежать/leżeć и вертикальной – стоя/стоять/stać, сидя/сидеть/siedzieć, вися/висеть/wisieć).

Сравнение лексических значений рассматриваемых глаголов в толковых словарях [2], [3], [4] не указывает на существенные различия:

болг. Лежа 1. намирам се в хоризонтално положение. 2. разположен съм някъде.

Стоя 1. оставам (обикновено прав) на същото място, на което съм; намирам се на определено място. 2. намирам се в някакво състояние, положение.

рус. Лежать 1. находиться всем телом на чем-нибудь в горизонтальном положении. 2. находиться на поверхности в неподвижном положении; находиться, быть, храниться; быть расположенным где-нибудь.

Стоять 1. находиться в вертикальном положении, не передвигаясь; быть поставленным, расположенным где-нибудь; быть, занимать какое-то положение; иметь место, иметься в наличии.

пол. Leżeć 1. zachowywać pozycję poziomą; być na czym poziomo wyciągniętym.

2. zajmować miejsce na czym lub w czym; znajdować się, rozpościerać się na pewnej przestrzeni, pokrywać coś.

Stać 1. zachowywać pozycję pionową; być postawionym (o przedmiocie); trzymać się na nogach (o istotach żywych). 2. pozostawać w pozycji nieruchomej, nie ruszać się; nie poruszać się. 3. być, znajdować się, pozostawać, trwać.

Приведенные выше факты свидетельствуют о почти абсолютной формальной и семантической идентичности представленных болгарских, русских и польских глаголов, однако речевая практика показывает некоторые различия в их функционировании, особенно ярко выраженные в болгарском языке. Иными словами, в лексико-семантической группе глаголов положения между большинством славянских языков с одной стороны и болгарским языком с другой существуют функциональные несовпадения, которые возможно установить в процессе сопоставления лексической сочетаемости и семантической валентности рассматриваемых глаголов в конкретном контексте.

При обучении болгар русскому, польскому и другим славянским языкам, также как и русских или поляков болгарскому, это обстоятельство часто не принимают во внимание оба участника дидактического процесса – из-за очевидной формальной и семантической идентичности славянских позиционных глаголов обучаемые не подозревают о возможном функциональном несоответствии, а владея языком, обучающие часто упускают его из виду. На конструкции с этими глаголами обычно не обращают необходимого внимания, потому что их значение понятно для обучаемых, но при активном употреблении этих глаголов в изучаемом языке воздействие родного часто приводит к ошибкам,

напр.: Карандаши стоят (вм. лежат) в ящике.

Книги сидят (вм. стоят / лежат) на той полке / на столе.

Деньги стоят / сидят (вм. лежат) у меня в кармане.

по аналогии с болг. Моливите (книгите, парите) стоят/сидят в чекмеджете.

Логично, что такие же ошибки наблюдаются и в употреблении соответствующих транзитивных глаголов:

Она положила (вм. поставила) тарелку на стол.

Я поставил (вм. положил) руку на его плечо.

Мать положила / поставила (вм. посадила) ребенка на стул.

под воздействием болг.:

Тя сложи чинията на масата.

Поставих / сложих ръка на рамото му.

Майката сложи детето на стола.

Такие же констатации можно сделать, сопоставив функционирование польских и болгарских позиционных глаголов. На чем в сущности основываются несовпадения в употреблении этих общеславянских глаголов в болгарском языке?

Как видно из словарей всех славянских языков в значении рассматриваемых глаголов сочетаются два семантических компонента: I. расположение, позиция в пространстве, на основании которого оформляется лексико-семантическая группа, и II. наличие, существование, присутствие в/на определенном месте.

По наблюдениям Н. Ковачевой [1], “ на положение ‘лежать’ и ‘стоять’ русский язык

указывает чаще, чем болгарский, который в этих случаях широко использует дифференцированные средства выражения положения в пространстве лиц и предметов, в том числе и глаголы стоя и сидя в их непозиционных значениях.”

Очевидно, в значении болгарских глаголов соотношение семантических компонентов изменилось таким образом, что в болгарском языке доминирующим стало непозиционное значение, на фоне которого реализуются дифференциальные признаки положения. Эта семантическая модификация отражается на функциональных особенностях общеславянских глаголов положения в болгарском языке, в котором доминирующее непозиционное значение, выражающее наличие, приводит к замене глаголов лежа, стоя ставшими более частотными има, намира се (быть, находиться). Это обстоятельство создает условия для неточного или нетипичного употребления болгарских позиционных глаголов носителями других славянских языков, напр.:

На пода лежи (вм. има / е постлан) килим.

под влиянием рус. На полу лежит ковер. или пол. Na podłodze leży dywan.

Свидетельством относительной слабости позиционного значения болгарских глаголов является и факт, что в случаях, когда необходимо выразить именно пространственное расположение (позицию), это осуществляется при помощи дополнительного лексического средства, своеобразного дублирования: стоя прав = сидя прав (на крака) ≠ сидя изправен.

Ослабление позиционного значения становится причиной повышенной степени абстрактности болгарских глаголов, их более свободной взаимозаменяемости и часто невозможной для остальных славянских языков сочетаемости, особенно на фоне строго соблюдаемых ограничений в севернославянских языках, напр.:

болг. Снимката висеше//стоеше на стената.

рус., пол. Фотография висела на стене. Zdjęcie wisiało na ścianie.

болг. Вечер седим//стоим пред телевизора.

рус., пол. Вечером сидим перед телевизором. Wieczorami siedzimy przed telewizorem.

болг. Трябва да лежиш//стоиш в леглото.

рус., пол. Тебе надо лежать в постели. Musisz leżeć (pozostać) w łóżku.

Кроме этого, нарушенный баланс между позиционным и экзистенциальным значением в процессе функционирования болгарских глаголов положения привел к развитию в рамках лексико-семантической группы дополнительной, типично болгарской семантической оппозиции перманентность: моментность. Таким образом значение болгарских позиционных глаголов, особенно *стоя, сидя*, приобретает дополнительные оттенки, которые проявляются в широком контексте конкретной языковой ситуации.

Болг. Къде ти стоят/седят книгите?

рус. Где ты держишь (сохраняешь) свои книги?

пол. Gdzie trzymasz (przechowujesz) swoje książki?

Болг. Къде са ти книгите?



рус. Где (находятся) твои книги? Где у тебя книги?

пол. Gdzie są (znajdują się) twoje książki?, Gdzie masz książki?

Сравнение с данными сербского и хорватского языков подтвердит или опровергнет возможность объяснить поведение болгарских позиционных глаголов как южнославянскую или балканскую особенность, как проявление аналитизма в противовес северославянским языкам, синтетические системы которых подчиняются значительно более строгим ограничительным правилам употребления не только позиционных глаголов, но и логически связанных с понятием пространства каузативных и некаузативных транзитивных глаголов (поставить, положить, посадить, повесить; встать, лечь, сесть), а также и группы глаголов движения. Самым важным фактором в развитии этих глаголов следует считать представление о пространстве в соответствующей языковой картине мира.

#### ЛИТЕРАТУРА

1. Ковачева, Нина П., Глаголы положения в русском языке в сопоставлении с болгарским. – София: Народна просвета, 1982.
2. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка – М. "Азъ", 1992.
3. Речник на съвременния български книжовен език, издание на БАН, т. I – III. – София, 1954–1959.
4. Podręczny słownik języka polskiego. - Warszawa. Wydawnictwo naukowe PWN, 1999.

#### SUMMARY

The article is a part of extensive comparison of Slavonic verbs which express spatial relations. The specific features and meanings which appear in the process of functioning of Bulgarian position verbs in comparison with Russian and Polish ones are offered in the text.

Тетяна Грачова

#### ЕТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ КОНЦЕПТИ ПОВІСТІ Б.АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА «СМЕРТЬ»

*Предметом наукового осмислення у статті є аналіз концептуальних етико-психологічних рецепцій повісті «Смерть» Б.Антоненка-Давидовича.*

Б.Антоненко-Давидович належить до покоління митців, що змушені були в силу об'єктивних причин постійно виборювали право вдосконалювати світ за власними естетичними законами. Семантичний простір повісті «Смерть» дозволяє констатувати глибоку обізнаність Б.Антоненка-Давидовича з предмета художнього осмислення. Аналітичне проникнення в основи тогочасного буття дали можливість автору засобами словесного мистецтва найадекватніше позиціонувати вражаючі реалії епохи суспільно-політичних катаклізмів початку ХХ ст. в Україні. У повісті «Смерть» ідеологічна матриця синхронізується з свідомісним досвідом головного персонажа Костя Горобенка – «комуніста» і «більшовика». Реконструюючи феноменологію епохи, активізуючи досвід

власних життєвих вражень, художньо переконливо репрезентуючи соціумний інтер'єр, автор, перш за все, моделює «світ душі» головного героя, його ідеологічні інтенції, рефлексії, емоційну реакцію на об'єктивну дійсність.

Продуктивна естетична рецепція суспільно-політичного феномена доби вимагає від митця актуалізації широких контекстів. Вже на початку твору в особі головного героя експліковано цілком сформовану особистість, яка ніби свідомо обрала політичну позицію, однак до кінця твору болісно шукає підтвердження правильності обраного життєвого шляху, а головне – намагається знайти гармонію із самим собою. У повісті художня презентація світоглядних інтенцій К.Горобенка (у монологічній формі) фокусується навколо принципового питання самовизначення «Свій чи чужий?» [1, с.47]. Формування політичного амплу головного героя актуалізує ключові домінанти на рівні хроносу: «...я був український націоналіст, я був за голову повітової філії національного союзу; в цьому ж місті я, безусий юнак, що допіру скінчив гімназію, виступав у 1917-му на мітингах, розпинався на всяких зібраннях за «неньку», закликав собі в свідки спорохнявілу пам'ять усяких Сірків та Гордієнків...» [1, с.32].

Квінтесенцією політичних пошуків персонажа стала актуалізація вічного для українського інтелігента національного питання, яке Горобенко намагається вирішити відповідно до вимог часу: «Настане час – і не буде України, не буде, може, націй узагалі...» [1, с.47] Демонструючи сталість переконань, персонаж наполегливо декларує: «Ах, яке це безглуздя, що між ним і партією може стояти нація. Та нація, що вигадала тільки бандуру і плахту! Це справді нісенітниця. Це анекдот» [1, с.47]. Однак, експресивні монологи, що є одними з улюблених засобів мовно-образної реалізації у Б.Антоненка-Давидовича, художньо оприявнюють внутрішні протиріччя у душі Горобенка. Психологічний (навіть психічний) дискомфорт героя повісті виразно проілюстрований. Перед очима реципієнта розгортається пластична панорама деградації головного персонажа твору під впливом об'єктивної реальності. Кульмінаційним у цьому плані є епізод, коли Кость, декларуючи власну політичну свідомість, фактично перевтілюється у хижака, здатного для власного душевного спокою на усвідомлене вбивство: «Треба вбити... Мушу, власне, не вбити, а розстріляти. І тоді, коли перед очима з'явиться їхня кров, коли ця кров розстріляних повстанців, куркульні, спекулянтів, заручників і безлічі усяких категорій, що зведені до одного знаменника – контрреволюція, хоч раз, єдиний тільки раз впаде, як то кажуть, на мою голову, заляпає руки, тоді – всьому цьому кінець. Тоді Рубікон буде перейдено. Тоді я буду цілком вільний. Тоді сміливо й одверто, без жодних вагань і сумнівів можна буде сказати самому собі: я – більшовик...» [1, с.50]. Інтерпретаційне поле зазначеного художнього сегмента розширюється за рахунок підтексту, який дозволяє опанувати логіку вчинків і мотивацію бажань персонажа, коли домінантою стає страх.

Образ смерті, концептуалізований у назві повісті, є наскрізним, оскільки акумулює у собі домінантні пріоритети головного персонажа і символізує його моральну загибель («Костик умер... і те, що не встигло вмерти... ось умре» [1, с.54]), а також фізичну смерть з різних причин багатьох героїв твору (Наді, Чернишова, Фролова, Герасименка, шістьох «найзаможніших коліївських

багатіів»). Рецепція смерті в авторському художньому осмисленні набуває філософської глибини. Сцена розстрілу детально експлікована письменником яскравими емоційними деталями. У момент максимального психологічного напруження, коли Горобенко з особливою насолодою душевно особи людини вбиває у собі людину, а засуджені до страти виглядають спокійнішими ніж їх кат, образ хроносу набуває концептуального значення. Принципове ідейно-емоційне навантаження несе образ крові, що з'являється на місці вбивства («червона плямочка»). Психологічно переконливим є майстерно змодельований автором асоціативний ряд неадекватної людини, колишнього інтелігента Горобенка, який бачить, як крапля крові вбитої ним людини «блиснула на сонці», «посміхнулась сонцеві». Регістри пам'яті персонажа відгукнулися на його жахливий вчинок ще одною асоціацією – кров вбитого і кров на сорочці Наді та простирадлі, «чиста, дівоча кров». Перше, як символ смерті, друге – символ життя, наочно ілюструючи тезу Горобенка про «вічний калейдоскоп життя».

Моральний максималізм на рівні людських стосунків набув на сторінках твору значення концептуального. Категорія «минуле», якого персонаж намагається активно позбутися, нагадує про себе щасливими алузіями на рівні болючих спогадів про кохання. Активізуючи емоційні регістри, Б.Антоненко-Давидович фокусує увагу реципієнта на образі світлого і чистого почуття до дівчини Надії, образ якої набув формально-змістового уособлення, символічного образу «чистої, прозорої сльози». Психологізована почуттєвість художньої манери письменника у цьому сегменті художньої структури наочно позиціонована. Аксиоматичною антитезою справжньому кохання на сторінках повісті експліковано брудні, тваринні стосунки між Костем («комуністом махоньким») і Параскою Федорівною. Отже, авторські морально-етичні концепти у повісті «Смерть» принципово задекларовані.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко-Давидович Б. Вибрані твори/ Антоненко-Давидович Б. – К.: Наукова думка, 2006. – 305 с.
2. Голосова Т.М. Темпоральна система макроструктури художнього тексту/ Т.М. Голосова. – Черкаси: РВВ ЧДУ ім. Б.Хмельницького, 1998. – 120 с.
3. Єфремов С. Історія українського письменства/ С.Єфремов – К.: Femina, 1995. – 688 с.
4. Копистянська Н.Х. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства: монографія/ Н.Х. Копистянська. – Львів: ПЛІС, 2005. – 368 с.

#### SUMMARY

The subject of scientific consideration in present article is the analysis of conceptual ethic and psychological receptions in the novel "Death" by B. Antonenko-Davidovych.

Елена Гусева

#### ЭКСПЛИКАЦИЯ, ВУАЛИЗАЦИЯ И ДРУГИЕ ВИДЫ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ЗНАЧЕНИЯ В ЗНАКЕ ЯЗЫКА

*Прискорена динаміка лексики, що є характерним для сучасної мови, виявляє всі відомі механізми експлікації значення у мовному знаку. У використанні слова носіями мови реалізуються дві протилежні інтенції – до експлікації та до вуалізації значення. Різноманітність форм експлікації підтверджує, що тенденція до експлікації значення – це один із законів існування й розвитку мови.*

Синонимия – одно из проявлений асимметрии языкового знака – в полной мере реализуется в современном языке в дублетных формах заимствованной и исконной лексики. Заимствование американизмов – своеобразная форма глобализации в языке, в которой одни лингвисты видят угрозу национальной самобытности, другие же отмечают ее положительные тенденции и усматривают в таком взаимодействии лексики новые возможности развития языков-реципиентов [1,2]. Значение этого взаимодействия – не только в ускоренном обновлении лексики, в нем раскрывают себя не только варианты, т.е. национально-специфические, но и инвариантные свойства языка. Взаимоотношение нового и общеупотребительного слова, иноязычного термина и полифункционального слова общего языка – одна из актуальных форм проявления ингерентных, т.е. внутренне присущих свойств языка.

Ускоренная динамика лексики, характерная для современного языка, приводит в действие, и тем самым проявляет, все известные механизмы экспликации значения. Обновление лексического состава, появление новых слов, и в первую очередь слов-заимствований, ведет к увеличению доли метавысказываний в текстах. Наиболее частотными формами экспликации семантики заимствования-неологизма в тексте, наряду с прямой его дефиницией, является установление или актуализация парадигматических связей слова – в первую очередь в различного рода **повторах**: “*резистентность (сопротивляемость)*”; “*транспарентности, или открытости*”; “*эвиденциальности (очевидности)*”.

Лингвисты обращают внимание на метаязыковой комментарий как форму экспликации значения и как показатель роста языкового сознания у носителей языка [1]. Различные формы толкования лексического значения – от прямых дефиниций термина до непрямых толкований слова в контексте – характерны не только для научных, но и для бытовых текстов: “*у нас недавно диспут был о вреде инета, форума и т.п. – мол, форма эскапизма. Так начали считать, что книги, кино, ТВ... – все эскапизм. Вышло, что не бегство только ходьба, бег, плавание и керлинг*”.

В подобных повторах происходит отождествление заимствованного и “исконного” слова, осуществляется связывание их в дублетные пары или в целые синонимические ряды. В частности, в телевизионном интервью лексический повтор в речи Н. Степашина “*транспарентности, или открытости*” в бегущей подстроке заменяется, а значит и дополняется, синонимом “*прозрачности*” (РТР. Вести. 03.04.2006; 17.00).

Отождествление заимствованного и “исконного” слова приводит к тому, что заимствованное слово не только уподобляется своему аналогу – слову заимствующего языка, но и усваивает его сочетаемость. Сочетаемость выступает и особым механизмом экспликации семантики. Так, например, словарное толкование слова *эпистемы* – ‘системы знаний’, из чего следует, что в производном словосочетании “*эпистемы знаний*” (= “{*системы знаний*} *знаний*”) эксплицируется семантический компонент заимствованного слова. Точно так же лингвистический термин *диверсификация* трактуется как ‘расподобление значений’, а словосочетание “*диверсификация значений*”, представляет собой скрытую тавтологию “(расподобление значений) значений”. В подобных словосочетаниях тавтологического характера своеобразно реализуется “стремление

содержания быть выраженным”. Появление тавтологических словосочетаний ведет к детерминологизации заимствования, которая может быть как следствием его намеренного уподобления общеупотребительному слову языка, так и результатом лингвистической аттракции.

Изменение сочетаемости заимствованного слова, трансформация слова в словосочетание – это выражение сознательного или бессознательного стремления проявить семантику заимствованного слова, подкрепить немотивированный и асемантичный знак освоенным и системно мотивированным знаком. Сравните: *“суггестивное (внушающее) средство”* и *“суггестивное средство манипулирования сознанием”*. Такая скрытая тавтология – это не сбой в организации речи, а способ экспликации содержания понятия, вербализованного заимствованным словом.

В современном языке в полной мере проявляет себя и наиболее древний механизм экспликации значения (знания) – закрепление значения во внутренней форме слова. Тенденцию к экспликации значения во внутренней форме слова можно было бы признать затухающей, так как слово с развитием лексической системы все более поддерживается его системными, и в первую очередь эпидигматическими, связями. Но некоторые актуальные процессы в лексике убеждают в значимости данной формы экспликации значения как для общего, так и для специального языка.

Отношение наименования – отношение между знаком и приписываемым ему значением – опосредованно выражает отношение между словом и предметом номинации. В ходе развития языка доля условных знаков растет, а предметная мотивированность слова заменяется внутриязыковой мотивированностью. Это проявляется в том числе и в оппозиции *“термин – слово общего языка”*. Термин, как полагают лингвисты, в большей степени знак понятия, чем знак предмета.

Но, несмотря на то, что с развитием языка науки возрастает доля абстрактных понятий, специальный язык широко использует внутреннюю форму как механизм экспликации значения. *Очарование, аромат* – это имена, которые в свое время физики дали пси-мезонам, чтобы в самом слове закрепить и эксплицировать знание о неуловимости микрочастиц. В целом же можно говорить о двух функциональных разновидностях терминов: условный знак как средство выражения научного понятия и мотивированный знак – номинация предмета профессиональной деятельности. Слово, мотивированное в своем истоке предметно, эволюционирует в слово с внутриязыковой мотивацией. Но актуальные процессы в языке убеждают в устойчивости тенденции к экспликации значения в знаке. В любом профессиональном языке наряду со специальной лексикой развиваются их аналоги – слова с прозрачной мотивировкой. Чем более терминологическое слово включено в профессиональную деятельность, тем более существенно для него наличие внутренней формы как способа закрепления значения в знаке. Профессионализмы – это, как правило, вторичные номинации, то есть эмоционально-экспрессивные переименования с акцентом на *“экспрессивные”*.

Динамика языка усиливает неустойчивое равновесие знака, множит явления асимметрии и избыточности. Явление асимметрии языкового знака лингвисты связывают с развитием многозначности или становлением полифункциональности слова и, с другой стороны, с развитием

лексической вариативности и синонимии. При этом в возникновении дублетных форм усматривают проявление избыточности в языке. Но такая асимметрия или избыточность всегда функциональна.

Интересные и неожиданные формы дублирования семантики в тексте предлагает Интернет-общение. Интернет-диалог – это аналог устного общения, но лишенный его наглядности, его визуальной составляющей. Этот недостаток Интернет-общения может привести, и приводит, к сбоям в коммуникации. Интернет-графика предлагает различные компенсирующие знаки, облегчающие диалог пользователей. К таким компенсирующим знакам в первую очередь относятся смайлики – знаки, предназначенные для выражения эмотивной составляющей речи. Они отчасти заменяют язык мимики и жестов, задействованный в непосредственном общении. Иным средством компенсации является продублирование значения в разных языковых знаках.

В следующем высказывании одна и та же идея радости представлена в трех формах – в междометии, глаголе и смайлике:

– Ууурррряяя! (радуюсь) 😊

А это еще один пример “стремления содержания быть выраженным” и выраженным неоднократно, т.е. продублированным:

– Я ВНЕ себя 😡 (сердитый смайлик)

Изменение отношения знака и значения проявляется не только при наделении знака новым значением, но и в использовании знака, его материальной оболочки, для выражения добавочного значения в рамках прежнего отношения наименования. Знак при этом наделяется еще одной, факультативной функцией. Возрастание смысловой нагрузки на материальную сторону знака особенно характерно для Интернет-общения. Выделение шрифтом, подчеркивание – давно привычные формы акцентировки смысла, здесь пополняются новыми, а также давно забытыми, формами экспликации значения в знаке. В Интернет-общении возрождается и один из самых древних способов выражения значения – повтор, или редупликация, в которой проявляется изоморфизм формальной и содержательной сторон языка.

Виртуальный диалог, представляющий собой устную речь на письменной основе, приносит существенные изменения в графику. В нем наблюдается возвращение от фонематического к фонетическому письму, т.е. происходит ослабление смыслоразличительной функции начертательного знака. С другой стороны, в нем возрождается наглядный знак – пиктограмма. В эксклюзивных знаках Интернет-общения, смайликах, эмотивная составляющая значения отпочковывается от предметно-понятийного значения и выражается отдельно. Такой анализ, отдельное представление эмотивного компонента, указывает на приоритет эмотивной составляющей в Интернет-диалоге.

Мотивировка как дополнительная функция знака – это осознаваемая носителями языка связь знака и значения при сохранении границы между ними. В современном языке, в употреблении письменного знака, все чаще обнаруживает себя нечеткость границы между знаком и значением. Интернет-стиль дает самые неожиданные примеры экспликации содержания в рамках знака и за его

пределами. В то же время во всех преобразованиях и нововведениях, касающихся графической и смысловой стороны Интернет-диалога, лингвист не может не разглядеть непреложное действие законов языка – это и закон экономии усилий и принцип мотивированности языкового знака. В динамике современного языка, в обновлении его лексического состава, взаимодействии исконной и заимствованной лексики, стремление содержания быть выраженным, или тенденция к экспликации значения, проявляется как закон – внутренний закон существования и развития языка.

В использовании слова носителями языка проявляются противоположные интенции – к экспликации и к вуализации значения (знания). При этом степень сознательности того и другого действия, как и степень осознанности говорящим собственного намерения, может быть различной. Важен когнитивный аспект экспликации и вуализации значения, а именно роль этих механизмов в процессе познания – в получении и закреплении нового знания.

Познание нового – это облечение нового знания в старую форму. Утверждение, что к истине подбираются наощупь, верно в том смысле, что в основе абстрактного знания лежит чувственно воспринимаемый образ. Абстрактные понятия производны от концептов – понятий, основанных на образе, а многие научные термины – результат метафорического переноса. При этом метафора – это не только способ закрепления нового знания в старой форме, но и форма “визуализации” идеи. Сам по себе метафорический перенос – это не однократный и не однонаправленный процесс, можно предположить, что связь исходного образа и производного абстрактного понятия поддерживается едва не при каждом употреблении термина, иначе говоря, языковое сознание, или языковое бессознательное, совершает возвратные движения от производного к исходному значению.

К истине подбираются наощупь, это относится и к использованию условного и немотивированного знака в качестве терминологической номинации. Для означивания нового, еще не вполне уясненного знания, или предзнания, для обозначения истины, которая находится в процессе постижения, не годится четкий предметно мотивированный знак. Знак условный, немотивированный не заключает мысль в четкие границы, а допускает коррекцию значения. В качестве такого своеобразного эвфемизма наиболее удобен асемантический и нефонематичный знак – заимствованный термин. В асемантичности заимствования кроется и один из мотивов предпочтения его как средства вербализации научного понятия. Оно, в отличие от полифункционального слова общего языка, лишено ненужных “шумов” и избыточных ассоциаций.

В общем языке использование заимствования как эвфемизма также достаточно частотно. Так, говоря о человеке иной национальности, но не желая делать акцент на расовых различиях, диктор телеканала НТВ употребляет эвфемизм “некомплементарная внешность” (Новости – События, 02.04.2006). С. Шустер в передаче “Свобода слова” использует заимствование *эргогантный* (arrogant – высокомерный, излишне самоуверенный). Как эвфемизмы входят в обиход слова *сервильность*, *сервильизм*. Очевидно, особую форму эвфемизации демонстрирует и “комбинированное” название телефильма “Сталин. Live”. Такое предпочтение неопределенности развивает функцию эвфемизации и вуализации как специфическую характеристику слов-заимствований.

В целом, функционирование слова обнаруживает две разнонаправленные тенденции – тенденцию к экспликации и тенденцию к вуализации значения (знания). Эти тенденции неравновелики, но, несомненно, обе они значимы для языка. В сознательном выборе или неосознанном предпочтении той или иной формы вербализации понятия реализуются коммуникативная, когнитивная и иные важнейшие функции языкового знака.

#### ЛИТЕРАТУРА

1. Вепрева 2002 – Вепрева И. Т. Метаязыковой комментарий в современной публицистике: типология и причины вербализации языкового сознания // Изв. РАН. Серия лит. и яз. – Т.61. – №6. – 2002.
2. Журавлева 1993 – Журавлева Т.А. Особенности терминологической номинации. Монография. Донецк, АОО. Торговый дом “Донбасс”, 1993. – 253с.
3. Чернейко 2001 – Чернейко Л.О. Металингвистика: хаос и порядок // Вестник МГУ. Сер. 9. Филология. – 2001. – №5. – С. 39 – 52.

#### SUMMARY

The article deals with the problem of explication of meaning in verbal sign. Different kinds of representation of meaning, their forms and functions, are investigated.

**Віктор Дворянкін**

#### **ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЗВ ЛЮДИНИ ЗА ХАРАКТЕРНИМИ ОЗНАКАМИ ЧАСТИН ТІЛА В УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСТЕПОВИХ ГОВІРКАХ ПІВДЕННОЇ ДОНЕЧЧИНИ**

*У статті представлено лексико-семантичний аналіз назв людини за характерними ознаками частин тіла (рук, ніг), уживаних в українських східностепових говірках Південної Донеччини. Висвітлено відношення окремих засвідчених номінацій до відповідних найменувань в інших українських діалектних континуумах.*

В останні роки помітно зросла увага до лексики українських східностепових говірок як об'єкта лінгвістичних студій. Так, відомі праці Л. Фроляк (ботанічна лексика), В. Дроботенко (лексика сімейних обрядів), Н. Клименко (назви одягу), Н. Сіденко (географічна апеллятивна лексика), С. Тарасенкової (найменування спорідненості) та ін. Але досі відсутнє спеціальне дослідження лексики на позначення рис людини в українському східностеповому просторі. Звідси випливає актуальність пропонованої розвідки.

Метою статті є опис складу лексико-семантичної групи (ЛСГ) “Назви людини за характерними ознаками частин тіла (рук, ніг)” на базі українських східностепових говірок Південної Донеччини.

Завдання статті – подати лексико-семантичну характеристику зазначених антропономів українських східностепових говірок Південної Донеччини, визначити відношення окремих зафіксованих найменувань до одиниць цієї ЛСГ в інших українських діалектних зонах.

До аналізованої ЛСГ зараховуємо маніфестанти десяти сем.



Опозиція ‘лівша-чоловік’: ‘лівша-жінка’ реалізована загальнозживаним іменником спільного роду *л'іуша* (н. пп. 1–94) і спорадичними синонімами до нього: словотвірними опозитами *л'іушак*: *л'іушач'ка* (н. п. 39), *л'івак*: *л'івач'ка* (н. п. 94), субстантивованими прикметниками-опозитами *л'іворукий*: *л'іворука* (н. пп. 45, 72) та іменником спільного роду *шул'га* (н. п. 44). У н. п. 13, крім слова *л'іуша*, виявлено ще дві лексеми: на позначення лівші-чоловіка зафіксовано субстантивованій прикметник *л'іворукий*, на позначення лівші-жінки – іменник *л'іворуч'ка*. Крім того, у цьому н. п. інформант подає “дражнилку” щодо маленьких дівчат-лівшів: *о|то во|на л'іво|руч'ка / не" ту|ди у| тебе |руч'ка / і у| тебе |мати га|д'уч'ка*. Як бачимо, аналізована сема репрезентована в більшості н. пп. тільки лексемою з фінальним афіксом обмеженої сполучуваності *-ш(а)* [див.: 3, с. 105–107]. Про високе функціональне навантаження цієї назви на Південній Донеччині свідчать також дані “Атласу української мови” [2, к. 32]. Із розглянутих прикладів видно, що в досліджуваних говірках не зафіксовано великої кількості словотвірних варіантів, які наявні в інших діалектних ландшафтах української мови [див.: 6]. Наголосимо, що лівша в народі, як правило, викликає симпатію: *о|це л'іу|ша / а л'іу|ша / |кажут' / |в'ірна ду|ша* (н. п. 65). Аналогічне ставлення спостерігаємо і в інших н. пп.: *у нас була одна се"кре"тарша // так вона була трошки горбат'ен'ка / ну г'рамотна / і |л'евойу| ўсе пи"сала / а л'іу|ши вообш"ч'е ж вони розв'ит'і* (н. п. 63); *л'іу|ша / це в"ел'ік"ійе |л'уд'і* (н. п. 37). Лише в н. п. 80 засвідчено інформацію з негативним забарвленням: *л'іу|ша / |кажут' / не"ч"іста ду|ша*. Частина виявлених лексем подають різні лексикографічні джерела (як словники діалектні, так і літературної мови): *л'іу|ша, л'іу|шак, л'іу|шач'ка, л'іу|вач'ка* ‘тс’ [7, с. 32]; *шул'га* ‘той, хто все робить лівою рукою; лівша’ (іменник чоловічого роду) [1, т. 2, с. 278]; *лівак* ‘лівша’, *лівачка* ‘жінка-лівша’, ‘кімната з лівої сторони від входу’ [4, с. 112]; *лівшá* ‘той, хто лівою рукою володіє краще, ніж правою’ (іменник спільного роду), *лівак* ‘опортуніст’, ‘той, хто використовує робочий час для додаткових підробітків’ (це значення подано з маркерами “переносне”, “розмовне”), ‘лівша’ (останнє значення супроводжується позначкою “діалектне”), *лівачка* ‘опортуністка’, *шульгá*<sup>1</sup> (слово зафіксоване з ремаркою “застаріле”) ‘ліва рука або нога’, ‘лівша (про людину)’, *шульгá*<sup>2</sup> ‘омела’ (із позначкою “діалектне”) [11, т. 4, с. 508, 506; т. 11, с. 560]; *лівшá* ‘лівша’ (іменник спільного роду), *лівак* ‘лівша (про чоловіка)’, *лівачка* ‘лівша (про жінку)’, ‘хата з лівого боку сіней (у гуцулів)’, *шульгá* ‘ліва рука та нога’, ‘лівша’ (із локалізацією – Миргородський повіт), ‘рослина *Uiskum album* L.’ (іменник жіночого роду) [10, т. 2, с. 367; т. 4, с. 518].

Сема ‘довгоногий’ представлена прикметниками (переважно композитами) *доўго|ногий* (79 н. пп.: 1–12, 15, 16, 18–21, 23–29, 31–34, 36–38, 40–45, 47–50, 52, 53, 55–57, 60–63, 65–83, 85–93), *дл'ін:о|ногий* (14 н. пп.: 1, 3–5, 17, 35, 46, 58, 59, 63–65, 67, 91) (фонетичним варіантом *длин:о|ногий* – 2 н. пп.: 22, 84), *доўгон'йатий* (2 н. пп.: 30, 60), *ци"батий* (5 н. пп.: 14, 51, 54, 60, 94) та компаративами *ноги йак крокви* (1 н. п.: 13) і *йак на кости"л'ах|ходе* (1 н. п.: 39).

Сема ‘довгоногий чоловік’ репрезентована субстантивованими прикметниками чоловічого роду *доўго|ногий* (65 н. пп.: 1–3, 5–12, 15, 16, 18–20, 23–27, 29, 31–34, 36–38, 40–44, 47, 48, 50, 52, 53, 55–57, 61–63, 65–69, 73–75, 78–82, 85–87, 89–92), *дл'ін:о|ногий* (10 н. пп.: 1, 3, 5, 17, 35, 46, 63, 65, 67,

91) (фонетичним варіантом *длин:о'ногий* – 2 н. пп.: 22, 84), *ци<sup>е</sup>батый* (3 н. пп.: 51, 54, 94), іменником *доўго'н'іг<sup>х</sup>* (1 н. п.: 93), стійкими порівняннями, більшість із яких мають властивість стягуватися до однослівних вторинних номенів, – *доўго'ногий йак џапл'а* (і *џапл'а*) (1 н. п.: 72), *йак џапл'а* (і *џапл'а*) (2 н. пп.: 76, 83), *дл'ін:о'ногий йак жура'вел'* (і *жура'вел'*) (1 н. п.: 64), *йак жура'вел'* (і *жура'вел'*) (2 н. пп.: 13, 77), *ци<sup>е</sup>батый йак п'і'тух* (і *п'і'тух*) (1 н. п.: 60), *йак ст'раус* (і *ст'раус*) (10 н. пп.: 21, 28, 30, 45, 58–60, 70, 71, 88) (фонетичними варіантами *йак ст'равус* (і *ст'равус*) – н. п. 49 і *йак шт'раус* (і *шт'раус*) – н. п. 14), *йак ч'орно'гуз<sup>с</sup>* (1 н. п.: 4), вторинним номеном *дра'бина* (1 н. п.: 39).

Сема 'довгонога жінка' маніфестована субстантивованими прикметниками жіночого роду *доўго'нога* (64 н. пп.: 1–3, 5–7, 9, 11, 12, 16, 20, 21, 23–27, 29, 31–34, 36–38, 40–44, 47–50, 52, 53, 56, 57, 61–63, 65–71, 73–77, 79–83, 85–87, 89, 91, 92), *дл'ін:о'нога* (10 н. пп.: 1, 3, 5, 17, 35, 46, 63, 65, 67, 91) (фонетичним варіантом *длин:о'нога* – 2 н. пп.: 22, 84), *ци<sup>е</sup>бата* (3 н. пп.: 51, 54, 94), іменником *доўго'н'іж<sup>м</sup>ка* (1 н. п.: 93), стійкими порівняннями, більшість із яких можуть стягуватися до однослівних вторинних назв, – *доўго'нога йак жи<sup>е</sup>рафа* (і *жи<sup>е</sup>рафа*) (2 н. пп.: 72, 78), *дл'ін:о'нога йак жура'вел'* (і *жура'вел'*) (1 н. п.: 64), *йак џапл'а* (і *џапл'а*) (10 н. пп.: 10, 13–15, 18, 19, 30, 45, 55, 60) (фонетичними варіантами *йак ч'апл'а* (і *ч'апл'а*) – 5 н. пп.: 8, 58, 59, 88, 90), *йак ст'раус* (і *ст'раус*) (1 н. пп.: 28), *йак ч'орно'гуз<sup>с</sup>* (1 н. п.: 4), вторинним номеном *дра'бина* (1 н. п.: 39).

Сема 'клишавий' виражена прикметниками *кли<sup>е</sup>шо'ногий* (69 н. пп.: 1–13, 15, 16, 18, 19, 20–23, 26, 28–36, 38, 41–49, 52, 53, 55, 57, 60–68, 70, 71, 73, 75, 77, 79, 81, 82, 84, 85, 88, 89, 91, 92, 94) (дериватами *кли<sup>е</sup>шавий* – 5 н. пп.: 50, 74, 80, 90, 93; *кли<sup>е</sup>ш'навий* – 2 н. пп.: 65, 90; *кли<sup>е</sup>шатий* – 1 н. п.: 65), *косо'латий* (12 н. пп.: 24, 25, 37, 39, 58, 59, 72, 78, 74, 83, 86, 87), *кри<sup>е</sup>во'ногий* (9 н. пп.: 14, 17, 27, 40, 51, 54, 56, 69, 76), *кар'ач'ко'ногий* (1 н. п.: 19), стійким порівнянням *ноги йак коле<sup>у</sup>со* (1 н. п.: 76).

Прикметники – репрезентанти попередньої семи – мають властивість субстантивовуватись і утворювати корелятивні пари. Так, сема 'клишава людина' маніфестована сімома парами опозитів і тільки чотирма іменниками, серед яких дві лексеми – композити. Панівними в досліджуваному обширі є кореляти *кли<sup>е</sup>шо'ногий* : *кли<sup>е</sup>шо'нога* (64 н. пп.: 1–8, 10–13, 15, 16, 18, 20–23, 26, 28–36, 38, 41–49, 52, 53, 55, 57, 61–68, 70, 71, 73, 75, 77, 79, 81, 82, 84, 85, 88, 89, 94). Інші опозити (поміж них наявні й деривати) мають низький ступінь функціональної активності: *кли<sup>е</sup>шавий* : *кли<sup>е</sup>шава* – 2 н. пп. (50, 80), *кли<sup>е</sup>ш'навий* : *кли<sup>е</sup>шнава* і *кли<sup>е</sup>шатий* : *кли<sup>е</sup>шата* – 1 н. п. (65), *косо'латий* : *косо'лапа* – 11 н. пп. (24, 25, 37, 39, 58, 59, 72, 78, 83, 86, 87), *кри<sup>е</sup>во'ногий* : *кри<sup>е</sup>во'нога* – 6 н. пп. (14, 17, 51, 54, 56, 69), *кар'ач'ко'ногий* : *кар'ач'ко'нога* – 1 н. п. (19). Для іменників-репрезентантів характерні 2–3 фіксації: *кри<sup>е</sup>во'н'іг<sup>х</sup>* (н. пп. 27, 40, 76), *кли<sup>е</sup>шан'* (н. пп. 60, 74, 90), *кли<sup>е</sup>шо'н'іг<sup>х</sup>* (н. пп. 92, 93), *кли<sup>е</sup>ш'н'ак* (н. пп. 9, 91). Частина розглянутих лексем (або їх варіанти) виявлено і в інших діалектних ландшафтах. Так, у східнословобожанському просторі засвідчено слова *кли<sup>е</sup>шо'ногий* 'той, який ідучи повертає передню частину стопи досередини', *кли<sup>е</sup>шавий* 'тс', *кле<sup>у</sup>ш'навий* 'тс', *косо'латий* 'тс', *кри<sup>е</sup>во'ногий* 'тс', 'той, який має одну ногу коротшу за другу', *кри<sup>е</sup>во'н'іг* 'клишава людина', *кли<sup>е</sup>шо'н'іг* 'тс', *кле<sup>у</sup>ш'н'ак* 'тс' [7, с. 28, 29, 30], у нижньонаддніпряньському – *кривон'іг* 'клишавий чоловік (хлопець)', *клишон'іг* 'тс' [12, т. 2, с. 215, 177]. У поліському континуумі для найменування людини з

вигнутими всередину ступнями відзначено 96 номенів (включаючи й різноманітні варіанти) [8, с. 21–23], серед яких спостерігаємо назви *клишон'огий*, *клишон'оги*, *клиш'авий*, *кл'ишавий*, *клиш'атий*, *косол'аний*, *косол'ани*, *кривон'огий* та ін.; деякі варіанти подають у словниках дослідники західнополіських говірок: *клишон'огий* 'який при ходьбі тре ногою об ногу', *кл'ишавий* 'тс', *кл'ишави* 'тс', *кл'ешавий* 'тс', *кл'ешавей* 'тс', *косол'ани* 'заєць; Lepus' (із ремаркою "переносне"), *кривон'ог* 'той, хто має криві ноги' (із позначкою "зневажливе") [1, т. 1, с. 226, 245, 253]; *карачкон'огий* 'згрубіло-зневажлива назва для кривої людини' [5, с. 69]. Зауважимо також, що в російських донських говірках, які межують із досліджуваними, засвідчено номінацію *клишнятый* для передачі значень: 'кривоногий', 'тварина, у якої під час ходьби задні ноги заходять одна за одну', 'у лайливому вислові' [9, т. 2, с. 61].

Сема 'кривий, який має одну ногу пошкоджену або коротшу за другу' маніфестована прикметниками *кри'во'ногий* (62 н. пп.: 3, 5–8, 10–12, 14–21, 23, 26, 27, 29, 31–35, 38–40, 43–47, 49, 51, 54–57, 63–70, 72, 74–77, 81–87, 89, 91, 93), *кри'ел'вий* (21 н. п.: 2, 4, 5, 9, 22, 25, 36, 37, 41, 48, 50, 58, 59, 62, 63, 65, 73, 79, 86, 88, 90) (демінітивом *кри'ел'вен'кий* – 1 н. п.: 4), *кул'гавий* (12 н. пп.: 1, 9, 13, 14, 24, 30, 56, 71, 87, 92–94) (дериватом *кул'гастий* – 1 н. п.: 60), *хро'мий* (8 н. пп.: 13, 28, 50, 53, 61, 63, 65, 78), *коротко'ногий* (5 н. пп.: 42, 52, 62, 80, 82), *косо'ногий* (1 н. п.: 90), *не'ук'л'ужий* (1 н. п.: 65).

При реалізації семи 'крива людина' прикметники – відповідники попередньої семи – субстантивуються й утворюють опозитивні пари: *кри'во'ногий* : *кри'во'нога* (53 н. пп.: 3, 5–8, 10–12, 15–20, 23, 29, 31–35, 38, 39, 43–46, 49, 51, 54–57, 63–70, 72, 75, 77, 81–87, 89, 93), *кри'ел'вий* : *кри'ел'ва* (18 н. пп.: 2, 4, 5, 9, 22, 25, 36, 48, 50, 58, 59, 62, 63, 65, 73, 79, 86, 88) (демінітиви *кри'ел'вен'кий* : *кри'ел'вен'ка* – 1 н. п.: 4), *кул'гавий* : *кул'гава* (9 н. пп.: 1, 9, 13, 24, 30, 56, 71, 87, 94) (деривати *кул'гастий* : *кул'гаста* – 1 н. п.: 60), *хро'мий* : *хро'ма* (8 н. пп.: 13, 28, 50, 53, 61, 63, 65, 78), *коротко'ногий* : *коротко'нога* (5 н. пп.: 42, 52, 62, 80, 82), *косо'ногий* : *косо'нога* (1 н. п.: 90), *не'ук'л'ужий* : *не'ук'л'ужа* (1 н. п.: 65). Також виявлено поодинокі словосполучення – вторинний номен із компонентом-демінітивом *кри'ел'вен'ка* <sup>1</sup>*кач'еч'ка* (н. п. 37) та низку іменників-маніфестантів, які в досліджуваному обширі трапляються нечасто: *кри'во'нож'ка* (7 н. пп.: 14, 21, 26, 27, 40, 47, 76), *кри'ел'вун* (2 н. пп.: 41, 74), *кри'у'ко* (2 н. пп.: 90, 91), *кул'гач'* (1 н. п.: 93), *кул'ша* (1 н. п.: 92). Вони мають продовження в різних українських діалектних масивах: лексеми *кри'во'ножска* 'людина, яка має одну ногу коротшу за другу', *кри'ел'вун* 'тс', *кри'у'ко* 'тс', *кул'гач'* 'тс', акцентний варіант <sup>1</sup>*кул'ша* 'тс' – у східнословобожанських говірках [7, с. 30, 31], *кривон'ожска* 'клишава людина', *крив'о* 'кривоногий чоловік', *кульг'ач* 'той, що кульгає' – у нижньонадніпряньських [12, т. 2, с. 216, 215, 228], *крив'ун* 'той, хто має криві ноги' [1, т. 1, с. 253], акцентний варіант <sup>1</sup>*кул'ша* 'назва на позначення залишка ампутованої кінцівки (руки, ноги)', 'назва на позначення тазо-стегнових кісток', 'назва на позначення округлої випуклості на тілі від різних чинників' [8, с. 25, 56, 60], *ку'льша* 'залишок скаліченої або ампутованої руки, ноги, пальців' [5, с. 78] – у поліських.

Сема 'згрубіло-зневажлива назва для кривої людини' представлена іменниками *кри'ел'ву'ла* (20 н. пп.: 3–6, 9, 12, 14, 21, 25, 30, 36, 40, 47, 54, 60, 65, 77, 80, 82, 84) (дериватами *кри'ел'ву'ла* – 4

н. пп.: 8, 41, 56, 94; *кри<sup>е</sup>вул'аї* – 1 н. п.: 22; *кри<sup>е</sup>вун'д'а* – 7 н. пп.: 2, 31, 48, 70, 76, 91, 92; *кри<sup>е</sup>вушка* – 2 н. пп.: 13, 83), *шкан'диба* (4 н. пп.: 22, 26, 51, 57) (варіантами *шканди<sup>е</sup>бал'ет* – 1 н. п.: 63; *шкан'да* – 1 н. п.: 89; *кан'диба* – 1 н. п.: 22; *кан'дил'* – 1 н. п.: 19), композитами – іменником *гул'айно'га* (1 н. п.: 61) та субстантивованими прикметниками-корелятами *кри<sup>е</sup>во'бокиї* : *кри<sup>е</sup>во'бока* (3 н. п.: 13, 67, 79) і *кри<sup>е</sup>во'латий* : *кри<sup>е</sup>во'лапа* (1 н. п.: 13), компаративом *ходе йак руб<sup>н</sup>'сорок* (1 н. п.: 74), фразеологізмом *раз<sup>с</sup> с поло'виної* (1 н. п.: 87), словосполученням (вторинним номеном) *ч'орт кул'гавий* (1 н. п.: 64). У 48 говірках (н. пп. 1, 7, 10, 11, 15–18, 20, 23, 24, 27–29, 32–35, 37–39, 42–46, 49, 50, 52, 53, 55, 58, 59, 62, 66, 68, 69, 71–73, 75, 78, 81, 85, 86, 88, 90, 93) згрубіло-зневажливої назви для кривої людини не зафіксовано: діалектоносії вважають, що не можна сміятися з каліки.

Таким чином, ЛСГ “Назви людини за характерними ознаками частин тіла (рук, ніг)” становлять, як правило, однослівні номінації. Полікомпонентні найменування є спорадичними. Окремі назви, засвідчені у східностеповому континуумі, у різних українських говірках мають відповідники, для яких характерні фонетичні, акцентуаційні, морфемні й семантичні відмінності. Подальші дослідження передбачають зіставлення зазначених номенів українського східностепового простору на різних хронологічних зрізах із метою вивчення їх динаміки в часі.

#### Список обстежених населених пунктів

(усі населені пункти розташовані в Донецькій обл.)

1. с. Іскра Великоновосілівського р-ну; 2. с. Червона Зірка Великоновосілівського р-ну; 3. с. Новоукраїнка Великоновосілівського р-ну; 4. с. Олексіївка Великоновосілівського р-ну; 5. с. Андріївка Великоновосілівського р-ну; 6. м. Курахове Мар'їнського р-ну; 7. смт Старомихайлівка Мар'їнського р-ну; 8. с. Комар Великоновосілівського р-ну; 9. с. Федорівка Великоновосілівського р-ну; 10. с. Успенівка Мар'їнського р-ну; 11. с-ще Грабське Амвросіївського р-ну; 12. с. Благодатне Амвросіївського р-ну; 13. с. Катеринівка Мар'їнського р-ну; 14. с-ще Новомиколаївка Волноваського р-ну; 15. с. Обільне Старобешівського р-ну; 16. с-ще Родники Амвросіївського р-ну; 17. смт Велика Новосілка; 18. с-ще Новоукраїнка Мар'їнського р-ну; 19. смт Оленівка Волноваського р-ну; 20. с. Времівка Великоновосілівського р-ну; 21. с. Микільське Волноваського р-ну; 22. смт Старобешево; 23. смт Войковський Амвросіївського р-ну; 24. с-ще Урожайне Великоновосілівського р-ну; 25. с. Новомайорське Великоновосілівського р-ну; 26. смт Новотроїцьке Волноваського р-ну; 27. с. Старомлинівка Великоновосілівського р-ну; 28. м. Комсомольське Старобешівського р-ну; 29. с. Василівка Амвросіївського р-ну; 30. с. Новопетриківка Великоновосілівського р-ну; 31. с-ще Степне Волноваського р-ну; 32. с. Кирилівка Волноваського р-ну; 33. с. Петрівське Старобешівського р-ну; 34. с. Кумачове Старобешівського р-ну; 35. с. Рибинське Волноваського р-ну; 36. с. Красна Поляна Великоновосілівського р-ну; 37. с. Старогнатівка Тельманівського р-ну; 38. с. Вершинівка Тельманівського р-ну; 39. с-ще Хлібодарівка Волноваського р-ну; 40. с. Калініне Волноваського р-ну; 41. смт Андріївка Тельманівського р-ну; 42. с. Гранітне Тельманівського р-ну; 43. с. Мічуріне Тельманівського р-ну; 44. с. Черевківське Тельманівського р-ну; 45. с. Кузнецово-Михайлівка

Тельманівського р-ну; 46. с. Котлярівське Тельманівського р-ну; 47. с. Красівка Волноваського р-ну; 48. с. Старомар'ївка Тельманівського р-ну; 49. с. Нова Мар'ївка Тельманівського р-ну; 50. с-ще Труженка Володарського р-ну; 51. с-ще Привільне Волноваського р-ну; 52. с. Кальчинівка Володарського р-ну; 53. с. Малоянисоль Володарського р-ну; 54. с. Назарівка Володарського р-ну; 55. с. Кирилівка Володарського р-ну; 56. с. Чермалик Тельманівського р-ну; 57. с. Приморське Новоазовського р-ну; 58. с. Свободне Тельманівського р-ну; 59. с. Конькове Тельманівського р-ну; 60. с. Новокрасівка Володарського р-ну; 61. с. Новоянисоль Володарського р-ну; 62. с. Старченкове Володарського р-ну; 63. с. Ксенівка Володарського р-ну; 64. с. Сергіївка Володарського р-ну; 65. с. Республіка Володарського р-ну; 66. с. Октябр Новоазовського р-ну; 67. с. Красноармійське Новоазовського р-ну; 68. с. Козацьке Новоазовського р-ну; 69. с. Лугове Володарського р-ну; 70. с. Паннівка Володарського р-ну; 71. с. Новогригорівка Володарського р-ну; 72. смт Володарське; 73. с. Гнутове м. Маріуполя; 74. с. Заїченко Новоазовського р-ну; 75. с. Митьково-Качкарі Новоазовського р-ну; 76. с. Захарівка Першотравневого р-ну; 77. с. Суженка Володарського р-ну; 78. с. Бойове Володарського р-ну; 79. смт Старий Крим м. Маріуполя; 80. с. Стародубівка Першотравневого р-ну; 81. с. Бердянське Першотравневого р-ну; 82. с-ще Агробаза Першотравневого р-ну; 83. с. Широкине Новоазовського р-ну; 84. с. Безіменне Новоазовського р-ну; 85. м. Новоазовськ; 86. с. Комишувате Першотравневого р-ну; 87. с-ще Дем'янівка Першотравневого р-ну; 88. смт Мангуш (Першотравневе); 89. с. Іллічівське Першотравневого р-ну; 90. смт Сєдове Новоазовського р-ну; 91. с-ще Бабах-Тарама Першотравневого р-ну; 92. с. Урзуф Першотравневого р-ну; 93. смт Ялта Першотравневого р-ну; 94. с. Мелекине Першотравневого р-ну.

### СКОРОЧЕННЯ

н. п. – населений пункт  
н. пп. – населені пункти  
'тс' – те саме значення

### ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Г. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г. Аркушин. – Луцьк : Ред.-вид. відділ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000.
2. Атлас української мови : у 3 т. / [ред. кол. : І. Г. Матвіяс, І. О. Варченко та ін.]. – Т. 3. Ч. 1 : Слобожанщина, Донеччина і суміжні землі. – К. : Наук. думка, 2001. – С. 1–36; 144 карти.
3. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики : монографія / П. Ю. Гриценко. – К. : Наук. думка, 1990. – 272 с.
4. Гуцульські говірки. Короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 1997. – 232 с.
5. Євтушок О. М. Короткий словник говірок Рівненщини // Вивчення лексики говірок Рівненщини / О. М. Євтушок. – Рівне, 1997. – С. 38–138.
6. Залесский А. Н. Лексико-словообразовательные варианты названий левши в украинских говорах / А. Н. Залесский // Совещание по общеславянскому лингвистическому атласу (Гомель, 9–12 сентября 1975 г.) : тез. докл. – М., 1975. – С. 92–93.
7. Леснова В. В. Матеріали до словника говірок Східної Слобожанщини : Людина та її риси / В. В. Леснова. – Луганськ : Шлях, 1999. – 76 с.
8. Никончук М. В. Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії / М. В. Никончук, О. М. Никончук, В. М. Мойсієнко ; Північноукраїнський діалектологічний центр Житомирського держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. – Житомир : Полісся, 2001. – 148 с.

9. Словарь русских донских говоров : в 3 т. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского ун-та, 1975–1976.  
10. Словарь української мови : у 4 т. / упоряд. з дод. власного матеріалу Б. Грінченко. – К. : Наук. думка, 1996–1997.  
11. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970–1980.  
12. Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини : у 4 т. / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя, 1992.

### SUMMARY

The human names according to characteristic features of parts of the body (arms, legs) lexico-semantic analysis, used in Ukrainian Eastern Steppe sayings of South Donetsk Region is represented. The relation of definite testified nominations to appropriate denominations in other Ukrainian dialectal continua is considered.

**Вікторія Канна**

### КОНОТАТИВНІ ПРОЦЕСИ У ТОПОНІМНІЙ ЛЕКСИЦІ

*У статті аналізується специфіка конотативних процесів у топонімічній лексиці художніх творів Ліни Костенко, Марка Твена. Обстоюється теза про постійні зміни семантики топонімів в залежності від соціокультурних факторів та історичних процесів.*

Семантика власного імені в художньому тексті постійно змінюється. Маючи стійке семантичне ядро, ім'я в той же час постійно оновлює конотемну складову значення. Цьому сприяють строга співвіднесеність з референтом і кумулятивні властивості оніма. Для правильного розуміння семантичних процесів, що відбуваються з власними іменами в художньому творі, важливо знати, що кожне наступне вживання оніма змінює інформацію, що міститься у ньому. В. М. Калінкін свого часу сформулював положення, що у поетонімів художнього твору завжди існує позиція, яку можна позначити як перше вживання. “У цій позиції можуть опинитися і створені або вибрані автором, і широко відомі оніми. Останні ускладнені конотаціями і навіть при першому або єдиному (у даному творі) вживанні можуть актуалізувати ти або інші конотеми. Цю групу пропріальних одиниць літературного твору можна іменувати отконотонімними поетонімами. Проте спектр супутніх значень може бути дуже різноманітним і варіювати від використання оніма в найбільш відомому конотативном значенні до вживань з індивідуально-авторською (що часом досить важко кваліфікується) семантикою” [1, с. 209].

Поетонімами отконотонімного походження досить різноманітно користується Ліна Костенко. Приведемо приклади вживання поетесою ойконіма *Полтава* в романі «Маруся Чурай», детально проаналізовані у монографії Ю. О. Карпенко і М. Р. Мірошник. Як відмічено дослідниками, кожне третє вживання топоніма (а всього їх 69) є переносним. Дуже часто назва міста переноситься на жителів, ототожнюється з живим об'єктом “який може плакати, замислюватися, висилати сторожу, подавати голос, підкреслюючи, що він живий”. Образ Полтави розвивається, а разом з ним розширюється і перетворюється семантика поетоніма. Як відомо, географічний об'єкт, який зветься Полтавою, зіграв значну роль в історії України. Але ти події, які увійшли не тільки до історії України,

але і у світову історію, відбулися під Полтавою за часів пізніші, ніж ті, які відображені в романі. Саме тому інтерес має спостереження того процесу, в якому топонім, що не отримав загальну популярність, але все таки має конотативний потенціал, функціонує у романі. Ось зіткнулися два конотативні топоніми: *Ви Січ, а ми Полтава*; ось “приклад великої сили антропоморфізації”: *Стара Полтава, як стара чаклунка, | іде із клунком темної гори*; “а ось приклад, коли Маруся звертається до Полтави як до живої істоти”: ...*Стара моя Полтавонько, Олтаво! | Щоразу по загляді молода. | Ох, скільки дзвонів тих одкалатало, | коли тебе пустошила орда!* [2, с. 141-142]. Так топопоетонім *Полтава*, зберігаючи основне своє значення, з кожним вживанням відкриває нові грані своєї семантики.

Антропоморфізація топопоетонімів у мові художній літератури – явище, мабуть, не унікальне. Ось доповнення до прикладів з Ліни Костенко. Спостереження над використанням топонімів в переносних сенсах показують, що в різних мовах розвинулися схожі способи метонімічного, зокрема трансонімічного їх вживання. Збігів так багато, що можна говорити про універсальність цілого ряду явищ. Широко поширено використання топонімів-назв населених пунктів метонімічно у значенні ‘жителі названого населеного пункту’, на яке в приведеному нижче прикладі указує іменник “крик” (‘крик’, ‘плач’), що відноситься лише до живих істот: *Воротинській. / Не внемлет он ни слезным увещаньям, / Ни их мольбам, ни воплю всей Москвы, / Ни голосу Великого Собора.* / (А. С. Пушкин. Борис Годунов, первая сцена “Кремлевские палаты”).

У прикладах, представлених нижче, показано, як екстралінгвістичні чинники можуть впливати на конотативні властивості імені, як умови функціонування оніма, що наділяється сакральною свідомістю одним змістом, впливають на виникнення інших, зовсім не сакральних асоціацій: “*All about the apartment the gaudy trappings of the Greek Church offend the eye and keep the mind on the rack to remember that this is the Place of the Crucifixion – Golgotha – the Mount of Calvary*” (Со всех сторон кричащие украшения, на которые так щедра католическая церковь, они оскорбляют глаз, и паломник мучительно старается не забыть, что именно здесь место распятия, лобное место, Голгофа. (Простаки за границей. Т. 1, с. 489).

Інший приклад такого ж роду: “*I can not say anything about the stone column that projects over Jehoshaphat from the Temple wall like a cannon, except that the Moslems believe Mahomet will sit astride of it when he comes to judge the world. It is a pity he could not judge it from some roost of his own in Mecca, without trespassing on our holy ground*” (О каменном столбе, который вделан в стену иерусалимского храма и, словно пушка, нависает над долиной Иосафата, я могу сказать только, что мусульмане верят, будто Магомет усядется на нем верхом, когда придет вершить суд над миром. Какая жалость, что он не может этого сделать, сидя на каком-нибудь насесте у себя в Мекке, не переступая границ нашей святой земли. (Простаки за границей. Т. 1, с. 542)

Здається, що сьгоднішні мусульманські фундаменталісти стали б переслідувати М. Твена за вільності відносно ісламу.

Наступний приклад демонструє ще одну властивість власних імен - топонімів. Тут оними одночасно представляють два фактично різних об'єкта. Ім'я, яке збереглося в століттях, "референціоє" минуле і сьогодення: *Єгипетські піраміди* тільки що побудовані і постаріли, *Дамаск* - село і столицю Сирії і, нарешті, *Трою*, якій чи то ще немає, чи то вона тоді ще не стала ласою здобиччю для завойовників: "*Pisan antiquarian gave me an ancient tear-jug which he averred was full four thousand years old. It was found among the ruins of one of the oldest of the Etruscan cities. He said it came from a tomb, and was used by some bereaved family in that remote age when even the Pyramids of Egypt were young, Damascus a village, Abraham a prattling infant and ancient Troy not yet [dreamt] of <.>*" (Пизанський антикварий предложил мне старый кувшинчик для слез, уверяя, что ему не меньше четырех тысяч лет. Его нашли среди развалин одного из древнейших городов Этрурии. Антикварий сказал, что это кувшинчик с гробницы и что в те незапамятные времена, когда даже египетские пирамиды были молодыми, Дамаск – деревней, Авраам – лепечущим младенцем, а о Трое еще никто и не помышлял<.>. (Простаки за границей. Т. 1, с. 256-257).

У приведенному нижче фрагменті оповідання М. Твена про Месинську протоку можна спостерігати приклад онімної мовної гри міфотопонімів (міфозоонімів?). Сцилла та Харібда і біблійонімів Содом та Гоморра: "*What do I want to see this place for? Young man, little do you know me, or you wouldn't ask such a question. I wish to see all the places that's mentioned in the Bible.*"

*"Stuff - this place isn't mentioned in the Bible."*

*"It ain't mentioned in the Bible! - this place ain't - well now, what place is this, since you know so much about it?"*

*"Why it's Scylla and Charybdis."*

*"Scylla and Cha - confound it, I thought it was Sodom and Gomorrah!"* (...– Я хочу увидать все места, которые упоминаются в Библии, все до одного.

– Чепуха... Это место вовсе не упоминается в Библии.

– Не упоминается в Библии! Это место не... Ну, если уж вы так хорошо все знаете, скажите мне, что это за место?

– Извольте, это Сцилла и Харибда.

– Сцилла и Хар... Тьфу пропасть! Я-то думал – это Содом и Гоморра. (Простаки за границей. Т. 1, с. 332).

У топопоетонімів, як і у антропонімів, в художньому творі, окрім позиції, званої "перше вживання", теоретично можна позначити позицію "абсолютний початок", яка співпадає з першим словом у назві твору, і положення, яке можна визначити як "перше вживання в абсолютному початку тексту". Знайдена В. М. Калінкіним закономірність фактично без будь-яких змін може бути перенесена на процес становлення і розвитку конотативної сфери у топопоетонімів, що не мали "конотативного минулого". Як правило, ні при першому, ні при подальших вживаннях в художньому творі поетоніми такого типу, безперервно перетворюючись семантично, не ускладнюються конотемами в повному розумінні слова. Референтна інформація, що перетворює



семантику поетоніма, не перетворюється в межах художнього твору в конотативну. Змістовні одиниці, що поповнюють семантику поетоніма за рахунок референтної інформації можна іменувати референтними семами, що найжорсткіше закріпилися в свідомості читачів за іменованим об'єктом референтної семи можуть при вторинному (за межами даного художнього твору) вживанні стати, по термінології Є. С. Отіна, референційними конотемами.

Значний інтерес, на наш погляд, представляє наступна гіпотеза В. М. Калінкіна: “<> навіть не маючи в своєму розпорядженні спеціальних прикладів, можна припустити, що в умовах, що моделюють будь-яку мовну ситуацію, характерну для вживання оніма у функції конотоніма, можливе таке перетворення референтних сем, яке перетворить їх на конотеми у рамках того ж художнього твору, в якому онім був вжитий вперше. Створення типології конотуючих ситуацій вживання, так само як і типологічний опис сем, перетворюючих онім у конотонім, є одним з насущних завдань дослідження конотонімії” [1, с.214].

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Калінкін В.М. Поетика оніма. - Донецьк: «Юго Восток», 1999. - 408 с.
2. Карпенко Ю. О. Літературна ономастика Ліни Костенко: моногр. / Ю. О. Карпенко, М. Р. Мельник. – Одеса: Астропринт, 2004. – 216 с.
3. Карпенко Ю. О. Специфіка ономастики / Ю. А. Карпенко // Російська ономастика : зб. науков. пр. / відп. ред. Ю. О. Карпенко. Одеса : ОДУ, 1984. - С. 3-16.
4. Отін Є.С. Словник конотативних власних імен. - Донецьк: ТОВ «Юго-Восток», 2004. - 450 с.
5. Твен М. Собрание сочинений в 12 т. / Под общей ред. А.А.Елистратовой, М. О. Мендельсона, А. И. Старцева. – М. : ГИХЛ, 1959–1961.

#### SUMMARY

The article dwells on connotative processes in toponyms. A proper name in literature is a word which constantly changes its semantics. This is accounted for by the rigorous reference with the object it denotes and the cumulative properties of the onym. The range of accompanying meanings may vary from the use of the onym in the most widely-known meaning to the author's individual semantics.

**Валентина Кравченко**

#### ПЕРИФРАЗОВЫЕ ОБОЗНАЧЕНИЯ ЛИЦ В ГАЗЕТНОМ ТЕКСТЕ

*У статті розглядаються перифрази, що використовуються для характеристики осіб у сучасному газетному тексті. Основна увага приділяється функціональним особливостям описових позначень, їх типам та конотативним можливостям. Перифрази не тільки допомагають уникнути повторів у тексті, але й є яскравим образним засобом, що формує стилістичну систему текста.*

Одной из основных тенденций номинационных процессов в лексике является устранение семантической и формальной расчлененности наименований, установление симметрии между формой и содержанием языковых единиц, способствующей языковому автоматизму. Но нельзя не заметить в лексике и явление противоположного характера. Стремление к экспрессивности, к разрушению языкового стандарта приводит к созданию двухкомпонентных и многокомпонентных обозначений типа *двигатель торговли* (реклама), *черное золото* (уголь), *белое золото* (хлопок), *Туманный Альбион* (Англия), *Страна восходящего солнца* (Япония), *люди в белых халатах* (врачи) и

т.п. Все эти описательные обороты – перифразы – «представляют собой расчленение целостных смысловых единиц и выступают вместо нерасчлененных по форме обозначений» [2, с. 41].

Перифразовые обозначения, вызванные тем, что тенденция к регулярности встречает противодействующую ей тенденцию к экспрессивности, возникают, прежде всего, в газетной речи, отражая стремление журналистов «оживить» текст с помощью экспрессивных и оценочных средств. Перифразированию подвергаются наименования самых разных тематических групп: топонимы (Россия – *северный сосед*, Буэнос-Айрес – *город танго и футбола*, Донецк – *город миллиона роз*), наименования животных (лев – *царь зверей*, лошадь – *благородное животное*, осел – *упрямое животное*), учреждений (банки – *кровеносная система экономики*, резиденция президента США – *Белый дом*), полезных ископаемых (рубин – *камень любви*, сапфир – *камень верности*) и т.д.

Обозначение предмета посредством его описания не является само по себе чем-то принципиально новым. Однако именно в наши дни в связи с тем, что стремительно возрастают потребности в экспрессивной, оценочной номинации явлений бурно протекающей общественной и политической жизни, роль таких, перифразовых, наименований определенно возросла. Поскольку человек как общественный субъект становится одним из основных объектов перифразовых обозначений, эти обозначения и явились предметом нашего исследования и описания. Источником фактического материала послужили публикации из газет «2000», «Я», «Итоги недели», «Аргументы недели», «Публика» за 2009 год.

Следует заметить, что не все описательные обороты употребляются как четко ориентированные экспрессивно-эмоциональные единицы. Есть среди них такие перифразы, которые выполняют однозначно «адресную» функцию, отсылая нас к конкретному именуемому в объективном плане, безотносительно к субъективной оценке говорящего. Использование этих обозначений обусловлено общностью фоновых знаний рядовых читателей, иначе их восприятие не будет адекватно авторскому восприятию. «Адресные» перифразы позволяют избежать повторов в тексте, разнообразить типологию именованых лиц и, самое главное, безошибочно «узнать» именуемого: *гарант Конституции* (президент страны), *первая леди страны* (жена президента), *главный таможенник страны* (В. Хорошковский), *автор «Свадебного марша»* (Феликс Мендельсон), *создатели кириллицы* (Кирилл и Мефодий), *автор «Ромео и Джульетты»* (У. Шекспир), *дочь Примадонны русской эстрады* (К. Орбакайте), *преемник Путина* (Д. Медведев), *первый космонавт* (Юрий Гагарин), *создатель «Одиссеи»* (Гомер), *аборигены Америки* (индейцы), *российский владелец «Челси»* (олигарх Абрамович), *автор балетной реформы* (Михаил Фокин), *основатель отечественного джаза* (Леонид Утесов), *первый вальсовый композитор* (Иоганн Штраус) и т.п. Несомненно, описания такого рода являются перифразовыми универсалиями.

Более разнообразны в семантическом и стилистическом аспектах перифразы эмоционально-оценочного характера, построенные чаще всего на базе тропов. Это, как правило, описательные обороты индивидуально-авторские, смысл которых обусловлен конкретным контекстом. Основное их назначение – усилить выразительность текста, действенность высказывания. Объектами

перифразових найменувань виступають особи публичні, пов'язані з мистецтвом, наукою, спортом, політикою і іншими видами діяльності.

Для характеристики осіб з області мистецтва (артистів, композиторів, художників) на перший план виступають різні якості, суттєві ознаки згадуваних, ситуації, з якими вони пов'язані, наприклад:

- ролі акторів, ставши для них знаковими: *головний мушкетер країни* (М. Боярський), *головний цыган Союзу* (М. Волонтир), *найкращий комекс СРСР* (Л. Быков);

- якості, що відображають високу майстерність, професіоналізм артиста. Частіше за все це перифрази метафоричного типу: *бог танця, цар повітря, революціонер балета* (Вацлав Нижинський, який виконував майже мистично високі стрибки, зависав над сценою; він також відродив чоловічий танець в балеті), *геній імпровізації* (юморист Ян Арлазоров), *король немого кіно, великий лицедей, великий комік, легенда немого кіно, «Восьме чудо світа»* (Чарлі Чаплін), *«золотий голос» Росії* (пеvec Н. Басков), *демон венського музикального народного духа* (композитор Йоганн Штраус);

- характерні особистісні риси (морально-етичні, моральні): *насправді лицар без страху і упрека* (М. Боярський), *неукротима красавиця* (італійська актриса Клаудія Кардинале, яку не вдалося спокусити нікому з очарувальних чоловіків світового кінематографа);

- фізичні особливості людини, стан його здоров'я: *малий геній* (Ч. Чаплін, який був невеликого зросту), *безумний бог танця, нещасливий змалюваний, сумасшедший клоун* (В. Нижинський, захворівши шизофренією);

- зовнішнє або внутрішнє (манера гри, стиль виконання і т.п.) подібність з іншими відомими особами: Лайма Вайкуле – *«російська Мадонна»* (Мадонна – всесвітньо відома співачка), *«достойний варіант Марлен Дітріх»* (М. Дітріх – зірка світового кіно), Лія Ахеджакова – *«Чарлі Чаплін в юбці»*. На такого типу «порівняльні» перифрази особливо «повезло» композитору Йоганну Штраусу: *Моцарт вальсів, Паганіні галопів, Бетховен котильонів, Россіні поурри*. Використання в перифразових позначеннях антропонімів ґрунтується на знанні того, якими референтними і емоційно-експресивними коннотациями володіють ці СИ, здатність адекватно зрозуміти їх. Тому і самі перифрази за адекватності розуміння їх можна віднести, користуючись термінологією Е.С. Отіна [1, с.8], до інтралінгвальних (міжмовних), оскільки фонові знання для сприйняття даних образів тождественні у всіх народів.

Описальні конструкції, що характеризують осіб з області спорту, базуються, в основному, на позитивній оцінці майстерності спортсмена, діяльності тренера. Всі перифрази спортивного призначення прив'язані до ситуації, тому має місце омонімічне використання одних і тих же описальних оборотів. Наприклад, вираження *суперфутболіст всіх часів і народів* стосується і до Пеле, і до Дієго Марадонне. А ось «титул» *король футболу* присвоєно бразильському футболісту Пеле. Іноді переносне значення оборота об'їгрується для передачі додаткового, завуалюваного значення. Так, в російській мові стосовні прикметні

*золотой, бриллиантовый* употребляются в качественном значении, называя наивысшую степень мастерства человека. В конкретном тексте угадывается еще одно значение – “дорогой, стоящий больших денег, приобретенный за большие деньги”. Совмещение этих двух значений отмечается в перифразах, относящихся к бразильскому футболисту Риккардо Кака: «*золотой мальчик*», «*бриллиантовое*» приобретение «Милана».

Характеризующие обозначения спортивных тренеров отражают их талант, стиль работы, профессиональные приемы, результативность деятельности: *тренер от Бога* (Валерий Лобановский), *удачливый тренер* (Юрий Семин, приведший команды, в которых работал, к высоким результатам), *рулевой сборной Англии* (знаменитый футбольный тренер Фабио Капелла). Следует отметить, что обороты типа *жесткий тренер* (Ю. Семин), *диктатор команды* (Ф. Капелла) не вызывают негативного восприятия ни у автора, ни у читателей, поддерживающих основной тренерский принцип: трудно в учении – легко в бою. Отсутствие негатива в оценке поддерживается и отношением к личности тренера, которое оговорено уже в названии рубрики – «Кумиры спорта».

Перифразовые обозначения лиц по профессиональному признаку обычно строятся на основе тропов, и в их основе лежит тот особенный атрибут, который маркирует эту профессию, делает ее знаковой: *труженики пера* (журналисты), *последние романтики планеты* (геологи), *люди в белых халатах* (врачи), *труженики путины* (рыбаки), *морская волчица* (женщина-капитан морского судна). С течением времени атрибуты, теряя актуальность, могут изменяться, исчезать (журналисты уже не пользуются перьями, у врачей халаты не только белого цвета, но и зеленого, голубого, серого), а перифразовые единицы остаются неизменными, консервативными в смысловом и формальном выражении. Перифразы, характеризующие лиц той или иной профессии, обычно имеют поэтическую окраску, обусловленную их метафорической природой. Они вызывают уважительное отношение и к самой профессии, и к ее представителям. Более того, мы восхищаемся геологами, которые за мизерную зарплату в трудных условиях ищут месторождения полезных ископаемых, но не иронизируем по этому поводу. Однако существуют и такие «профессиональные» перифразы, которые употребляются в тексте в ироническом плане, например, небезызвестное выражение *жрицы любви*, а также описательное наименование *летучий отряд*, которое получили представительницы «древнейшей профессии», используемые Е. Медичи в политических и личных целях.

Информация об известных людях нередко сопровождается использованием описательных оборотов, не основанных на тропах, а отражающих объективную характеристику лица по различным объективным признакам: роду занятий, их вкладу в ту или иную область деятельности, личным качествам, увлечениям и т.п.: *открыватель затерянных племен* (знаменитый путешественник Виталий Сундаков), *легендарный дизайнер, прима мировой моды* (Коко Шанель), *великий астроном, создатель первого телескопа* (Галилео Галилей), *создатель стрелкового оружия* (С.И. Мосин), *ледяной пловец* (киевлянин П. Петриковец, известный заплывами в холодном Баренцевом море), *законодатель в мире балета, патриарх русского балета* (Мариус Петипа), *культовая французская актриса* (Фанни Ардан), *царь-реформатор* (Петр I), *обрусевшая супермодель* (Наоми Кэмпбелл,

переехавшая в Москву к русскому жениху-олигарху), *усатая княгиня* (Н.П. Голицына, у которой к старости выросли усы и борода) и т.д. Вместе с тем можно отметить в данной тематической группе, наряду с собственно информативными, и образные перифразы, с помощью которых не только передается объективная информация, но и создаются яркие характеристики на основе авторской ассоциативно-образной мысли. Например: *мышинный король* (изобретатель компьютерной мыши), *ученый еретик* (физик Дайсон, высказывающий интересные «ереси» о будущем науки и общества), *Московская Венера* (княгиня Н.П. Голицына), *Черная королева* (Е. Медичи), *Черная пантера* (модель Наоми Кэмпбелл), *морской анархист*, *морж-марафонец* (упомянутый выше П. Петриковец), *короли-бунтари* (монархи, отказавшиеся от власти ради личного счастья с людьми из народа).

Как видно из фактического материала, основная часть перифразовых обозначений лиц из сферы искусства, науки, спорта имеют мелиоративную (одобрительную) оценку (в соответствии с референтными и эмоционально-экспрессивными коннотациями, сложившимися у авторов и читателей). Редки случаи неодобрительного отношения к действиям известных лиц, отразившегося в смысловой канве перифразы: *звездный летун* (телеведущий Савик Шустер, переходящий с канала на канал ради бизнеса).

Коннотативная очерченность перифразовых характеристик лиц, занимающихся политической деятельностью, обусловлена крайне негативным отношением к политике, которое выражается в перифразовом определении самого понятия политики – «*грязное дело*». Очевидно, что стилистическая коннотация в указанных перифразах обладает признаком асимметрии: большинство из встреченных нами описательных обозначений имеют пейоративную (неодобрительную) оценку. Объектом номинации выступают как группы лиц в обобщенно-собирательном значении, так и отдельные лица. К обобщенным обозначениям относятся следующие перифразы: *труженики кнопки и микрофона*, *властители дум*, *опытные трезоры из райкомов партии* (депутаты Верховной Рады), *эффективные собственники*, «*жирные коты*» (олигархи), *порядочные реформисты* (члены партии «Реформы и порядок»), *чикагские мальчики (и девочки)* (министры западного (чикагского) либерального направления), *хунвейбины украинской власти*, *отцы нации* (лидеры «национал-демократов»), «*оранжевые*» *вожди*. Одни из обозначений стали уже воспроизводимыми единицами, общепринятыми, общепонятными оборотами («*эффективные собственники*», «*жирные коты*», «*оранжевые*» *вожди*); основная же их часть является индивидуально-авторскими, контекстуально обусловленными.

Перифразовые обозначения отдельных лиц политикума – это всегда индивидуально-авторские единицы, созданные для передачи своего, собственного видения и оценки известных всем личностей. На первый план выдвигается какое-либо качество именуемого как его, с точки зрения автора, характерный, «именной» признак: *известный «колядовальщик»* (львовский судья И. Зварыч), *президентский орденосец* (регионал Б. Колесников), *великий комбинатор*, *отец перестройки* (М.С. Горбачев), *опальный министр* (бывший министр финансов В. Пинзеник), *героиня «оранжевого» Майдана*, *мать-берегиня* (Ю.В. Тимошенко), *новое издание Виктора Ющенко*, *действующий макет*

Ющенко (А. Яценюк), «говорящая голова» Януковича (депутат-коммунист Л. Грач). Адекватность восприятия описательных характеристик политиков обеспечивается прозрачной мотивацией оборотов, обусловленной общеизвестной информацией о деятельности публичных людей, что приводит к актуальности перифраз в определенной ситуации и в определенное время. В контексте эти перифразы употребляются в ироническом ключе, и более того – в негативном плане.

Однако нельзя не заметить и того факта, что признанные во всем мире женщины-политики получают уважительную характеристику через перифразы-мелиоративы: *Мать государства Израиль* (Г. Меир), «железная леди» (М. Тэтчер), *пламенная дочь нации* (И. Ганди), *Валькирия революции* (А. Коллонтай).

Таким образом, перифразовые обозначения лиц составляют обширный пласт лексики современного газетного текста. Они используются, прежде всего, как образные средства, поскольку имеют эмоционально-экспрессивную природу. Но среди описательных оборотов есть и адресные, и собственно информативные, не основанные на тропах.

#### ЛИТЕРАТУРА

1. Отин 2004 – Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имен. – Донецк, 2004. – 412 с.
2. СН 1982 – Способы номинации в русском языке. – М., 1982. – 296 с.

#### SUMMARY

The article deals with periphrases used for person characterizing in modern newspaper text. Special attention is focused on the functional descriptive units, their types, connotative possibilities. Periphrases don't only help to avoid repetitions in the text but also act as vivid figurative means, forming stylistic system of the text.

Елена Ситникова

#### ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ СО ЗНАЧЕНИЕМ 'ХАРАКТЕРИСТИКА ЧЕЛОВЕКА' В РУССКОМ И ГРЕЧЕСКОМ ЯЗЫКАХ

*У даній статті систематизуються знання про зовнішність людини, уявлення про позитивно оцінюваної особистості, зафіксовані в традиціях грецької та російської культур. Аналіз фразеологічних одиниць зі значенням 'характеристика людини' проводиться з урахуванням класифікації оцінок зовнішності людини, розробленої В.М. Богуславським.*

Каждый раз, сталкиваясь с незнакомым человеком, мы пытаемся понять, что он собой представляет, каков он, нравится ли он нам или нет, какова перспектива контактов с ним, кем он может для нас стать – другом или недругом. Чтобы получить правильный и окончательный ответ, нужно длительное общение с этим человеком. Как говорит русская народная мудрость, «нужно съесть с ним пуд соли». Между тем, уже с момента вступления в контакт с незнакомцем, мы довольно быстро определяем свое отношение к нему – симпатию, антипатию или безразличие. Иногда наши оценки бывают верны, иногда нет. Оформить наше отношение нам помогают

собственная интуиция и предшествующий жизненный опыт. В зависимости от того, велик ли наш опыт и развита интуиция, мы ошибаемся или не совершаем ошибку, определяя свое отношение. В основе такого прогноза лежит накопленное нами обыденное знание – совокупность сведений, воспринятых в ходе обучения, воспитания, общения с людьми, постижения традиций родной культуры. Развитость нашей интуиции и объем обыденных знаний зависят от нас самих, от нашего умения наблюдать, обобщать и систематизировать факты действительности, сопоставлять их, привлекать аналогии, использовать ранее виденное и прочитанное, способности учиться на своих ошибках.

В данной статье мы пытались систематизировать знания о внешности человека, представления о положительно оцениваемой личности, зафиксированные в традициях греческой и русской культур.

Внешность человека – зрительно воспринимаемый объект, признаки которого способствуют задаче идентификации его с другими людьми и одновременно выявлению особенностей, отличающих от них. Акт оценки внешности человека носит функционально-ситуативный характер. Он во многом определяется особенностями человеческого зрения и расстояния между объектом оценки и оценивающим, а также продолжительностью восприятия. В зависимости от названных факторов может существенно изменяться содержание оценки.

Специфика человеческого зрения такова, что человек как целостный объект может восприниматься с определенного расстояния. Фиксация дистанции, разделяющей оценивающего и объект оценки – важный момент, определяющий содержание оценки. При описании концептуальной основы оценки внешности этот момент имеет существенное значение. Учитывая его, мы вводим понятие точки и дистанции восприятия объекта оценки. Под этим понятием подразумевается расстояние от максимального, позволяющего воспринимать объект как целостный, но при различении «деталей» до минимального, то есть до того момента приближения, когда объект перестает восприниматься как целостный, а сокращение дистанции приводит к «дискомфорту восприятия». Точка и дистанция восприятия условно соотносятся со статистическими моментами – фиксацией объекта оценки на определенном расстоянии от оценивающего. Не менее существенное значение имеет и другой момент, влияющий на характер и содержание оценки, – продолжительность восприятия объекта. При восприятии объекта выделяются прежде всего моменты эмоционально-оценочного отношения к нему, дается его эмоциональная оценка, представленная большим числом эмоционально-оценочных признаков, которые в совокупности являются «первовидением» объекта, а лишь затем выделяются такие его признаки, которые представляют собой второй этап восприятия – «второвидение». «Первовидение» - эмоциональное по своей природе восприятие, «второвидение» - логико-классифицирующее, преимущественно рациональное.

В зависимости от точки, дистанции и продолжительности восприятия мы выделяем оценки общего впечатления – оценки, в которых внешность человека воспринимается как некая реальность, некоторый пространственный объем, как общий охват зрением фигуры как некоторой

количественной величины, определяемой по одному обобщающему признаку; оценки, детализирующие внешность при цельности охвата зрением всего объекта и направленные на вычленение отдельных «деталей» внешности. По продолжительности восприятия объекта можно выделить оценки первого впечатления – «первовидения» и детализирующие оценки – оценки «второвидения». Однако все эти оценки, независимо от точки и дистанции восприятия и его продолжительности, носят эмоциональный характер, проявляющийся с различной степенью интенсивности, поскольку все они представляют собой процесс интериоризированного восприятия. Не менее важно и то, что все эти оценки характеризуются целостностью восприятия. Однако в первом случае целостность является отражением некоторой пространственной величины, объема, а во втором – она формируется как итог «детализирующего» анализа, как совокупность суммированных впечатлений после подробного классифицирующего рассмотрения, включающего и рационально-логический момент. В первом случае человек воспринимается как некий объект, характеризующийся по преимуществу количественным показателем – величина, объем, масса тела, рост и т.п. Во втором – как объект, в котором вычленяются качественные признаки, характеризующие как его внешность, так и личностные особенности. Эти признаки более психологизированы, они соотносятся с предшествующим жизненным опытом оценивающего и эталонами. На эмоциональность «первовидения» наслаивается совокупность качественных признаков и ассоциаций, порождаемых жизненным опытом, обыденным знанием и эталонами как системным отражением обыденного знания.

Оценки «первовидения» - оценки, являющиеся результатом первого, мгновенного восприятия внешности незнакомого человека. Они – первичная эмоциональная реакция на объект и фиксируют наиболее характерные особенности данного человека: физические недостатки, особенности телосложения, отклонения по норме и величине как в большую, так и в меньшую стороны, эстетическая привлекательность или непривлекательность.

Оценки «первовидения» могут быть представлены:

1) оценками, являющимися первичным эмоционально-эстетическим впечатлением, то есть эстетическими оценками общего впечатления «первовидения». В основе впечатления здесь лежит наиболее выделяющийся признак размерности – количественной представленности объекта в его соотнесенности с образом-эталонным и отклонениями в большую и меньшую стороны. Например, в греческом языке: η Μαγδάλω με το στόμα το μεγάλο ‘у Магдалины большой рот (не закрывается, все время болтает)’, ακόμη το στόμα του γάλα μυρίζει ‘еще рот пахнет молоком (молодой)’, ο Γέρος κι’αν στολίζεται στον ανήφορο γυφρίζεται ‘одеждой старость не прикроешь’,

и в русском языке: *как на картинке* ‘очень красивый’, *дурен как смертный грех* ‘очень некрасивый’, *пугало огородное* ‘смешно, некрасиво или старомодно одеты человек;

2) замещающими оценками общего впечатления «первовидения»: *черная кость* (устар.) ‘человек незнатного происхождения или принадлежащий к непривилегированному сословию в дореволюционной России’, *голубая кровь* (устар.) ‘человек дворянского, аристократического



происхождения или принадлежащий в привилегированному сословию в дореволюционной России», *лопаться от жиры* (прост.) «сильно жиреть, полнеть обычно при безделье, праздном образе жизни».

В греческом языке фразеологизмов со значением «характеристика человека», представляющих собой замещающие оценки общего впечатления «первовидения», не обнаружено.

Если оценки «первовидения» можно сравнить с моментальной фотографией, фиксирующей мгновенное общее впечатление, основным импульсом которого являются эмоции, то оценки «второвидения» также можно сравнить с фотографией: но не моментальной, а появившейся в результате избирательного и пристального всматривания в объект, выявления в нем признаков и «деталей», которые могут быть не замечены в момент «первовидения».

Более продолжительное восприятие объекта позволяет вычленивать во внешности человека такие особенности и «детали», которые могут характеризовать обладателя внешности не только в эмоциональном, эстетическом аспектах и количественных параметрах, но и с точки зрения присущих ему психологических качеств и свойств личности, увидеть ее во взаимосвязи с миром и социальной средой.

Оценки «второвидения» могут быть представлены:

1) эстетическими оценками «второвидения». Данные оценки характерны для объекта оценки «деталей» внешности, телосложения с учетом их соответствия или несоответствия национальному образцу-эталону: *как (будто, словно, точно) аришин проглотил* «держится неестественно прямо», *кровь с молоком* «здоровый, цветущий, с хорошим цветом лица», *(одна) кожа да кости* «крайне худой, изможденный человек».

В греческом языке фразеологизмов со значением «характеристика человека», представляющих собой эстетическими оценками «второвидения», не обнаружено;

2) эстетическими комплексными оценками «второвидения». Данные оценки представляют собой сочетание собственно оценок внешности и оценок характера, личностных свойств и качеств человека по внешне выраженным признакам. В них реализуется оппозиция внешнее-внутреннее, отражающая взаимосвязь внешнего вида человека с его внутренним миром. К числу таких качеств относятся аккуратность, подтянутость, собранность, умение внушить к себе уважение, расположение, доверительное отношение и т.п., противоположные им. Внешне проявляющиеся признаки характера, манеры поведения и т.п. ассоциируются с определенными психологическими особенностями личности. Например, в греческом языке: *ηθελα κομπάρε, να σου πω «φάε!»*, *βλέπω όμος τα χέρια σου και δεν αδειάγουνε* «хотел сказать «поешь, кум» да вижу у тебя руки уже заняты (осуждается невоспитанность)», *'ολα τάχει η Μαρϊορή, ο φερετζές της λείπει* «все есть у нашей Мариори, а паранджи не хватает (греки паранджу в этом случае упоминают как нечто сдерживающее, мол, скромней надо быть)», *του χάριζαν ένα γάϊδαρο κι αυτός τον κοίτα ξε στα γόντια* «ему даришь осла, а он ему в зубы заглядывает».

и в русском языке: *ветряная голова* «легкомысленный, несерьезный, непостоянный человек», *ни рыба, ни мясо* «ничем не выделяющийся, средний, посредственный человек с

малопривлекательной, ничем не выделяющейся внешностью», *ни в городе Богдан, ни в селе Селифан* «о человеке, непримечательная внешность которого лишена признаков социальной принадлежности»;

3) комплексными оценками «второвидения» по признаку социальной принадлежности. В греческом языке фразеологизмов со значением «характеристика человека», представляющих собой комплексные оценки «второвидения» по признаку социальной принадлежности, не обнаружено.

В русском языке такие фразеологизмы есть: *белая ворона* «человек, выделяющийся чем-либо среди окружающих его людей», *ворона в павлиньих перьях* «человек, тщетно пытающийся казаться более важным, значительным, чем он есть на самом деле», *ни пава, ни ворона* «человек, который по своим взглядам, интересам и т.п. отошел от одних людей не примкнул к другим»;

4) комплексными оценками возраста и внешности человека. В этой группе систематизированы оценочные средства выражения, связанные со стадийным характером человеческой жизни, ограниченностью существования человека во времени. Данные оценки являются опосредованными психологическими характеристиками состояния и поведения человека, соотносимыми с его возрастными изменениями, фиксируют факт соответствия или несоответствия такого поведения морально-этическим нормам, а также те образные представления, которые ассоциируются с определенным возрастом: *молоко на губах не обсохло* «кто-либо совсем еще молод и неопытен», *выходить в тираж* «становиться непригодным к чему-либо», *впадать в маразм* «терять способность здраво рассуждать».

В греческом языке фразеологизмов со значением «характеристика человека», представляющих собой комплексные оценки возраста и внешности человека, не обнаружено.

Оценки лица – наиболее интересный и многообразный раздел оценок внешности человека. Разнообразие и многообразие этих оценок обусловлено тем, что лицо – прежде всего объект привлечения внимания при «первовидении» незнакомого человека и способ проникновения в его внутренний мир. Психологизация данных оценок, заключающаяся в попытках обыденного сознания приписать тем или иным чертам лица психологические признаки, раскрывающие внутренний мир личности, проявляется здесь наиболее полно и разнообразно. Это проявление связано с существованием в обыденном сознании представлений об эталонах красивого и некрасивого лица, что проявляется в наличии комплекса детализирующих данный эталон признаков. Таковы представления о правильных и неправильных чертах лица, его величине, форме, цвете кожи, волосяном покрове, о некоторых «деталях» лица, таких, как величина и форма глаз, носа, рта, подбородка. Каждой из этих «деталей» обыденным сознанием приписывается определенный признак, соотносящийся с психоэмоциональными особенностями поведения личности, появляющиеся в межличностном общении.

Оценки лица могут быть представлены:

1) оценками лица по характерной детали. Эта разновидность оценок «первовидения», фиксирующих внимание на тех особенностях, которые наиболее характерны для объекта оценки и прежде всего привлекают к себе внимание. Таковыми служат оценки лица по величине и форме носа

как «детали», наиболее выступающей на плоскости лица; оценки лица по форме и величине скул как «детали», характеризующей соответствие или несоответствие по форме лица представлению о национальном образе внешности; оценки губ по величине и форме как «детали», связанной в обыденном сознании с личностными качествами и свойствами, характером человека; оценки лица по величине и форме лба, как «детали», соотносимой в обыденном сознании с интеллектуальными особенностями человека; оценки лица по величине, форме и цвету глаз как «детали», характеризующей внутренний мир человека; оценки лица по наличию или отсутствию волосяного покрова на лице как оценки, совмещающей эстетический и прагматический аспекты. Например, эталонная форма носа в русском национальном образе внешности – прямой нос средней величины. Признаки, указывающие на отклонение от этого эталона, воспринимаются как отрицательные: *этот нос – через Волгу мост; этот нос семерым рос – одному достался* – о носе очень большой величины.

В греческом языке фразеологизмов со значением ‘характеристика человека’, представляющих собой оценки лица по характерной детали, не обнаружено;

2) оценками лица по признакам состояния здоровья и возраста: *бледен как смерть* ‘очень бледный’, *мокрая курица* ‘о лице, выражающем состояние подавленности, изнурения’, *(ни) кровинки в лице нет (не осталось)* ‘очень бледный’.

В греческом языке фразеологизмов со значением ‘характеристика человека’, представляющих собой оценки лица по признакам состояния здоровья и возраста, не обнаружено;

3) оценками лица по признакам цвета и окраски кожного покрова: *кровь с молоком* ‘о светлом, румянном лице’, *алый цвет по лицу расстилается* ‘о румянном лице’.

В греческом языке фразеологизмов со значением ‘характеристика человека’, представляющих собой оценки лица по признакам цвета и окраски кожного покрова, не обнаружено;

4) оценками лица по признаку внешней выраженности интеллектуальных способностей. Выражение лица, взгляд – источник информации об интеллектуальных способностях человека в момент знакомства с ним, в момент «высматривания», проникновения в его внутренний мир – в момент «второвидения». Выражение лица, его мимика, подвижность, выразительность или, наоборот, неподвижность, невыразительность с известной мерой достоверности позволяют судить о наличии или отсутствии у человека интеллектуальных способностей, мере их представленности. Это суждение выводится на основе обыденного сознания и строится на учете названных выше признаков, но и на таких косвенных признаках, как величина и форма лба, выражение глаз и т.п. Данные признаки входят в число традиционно закрепленных в представлениях об интеллектуальных способностях, соотносятся со среднестатистической нормой и поэтому находят отражение в национальном образе внешности, в эталоне и норме. В оценках этого вида реализуется оппозиция внутреннее-внешнее, что определяет их комплексный характер. Существенно и то, что наличие интеллектуальных способностей у человека рассматривается как признак априорно заданный, как качество, данное человеку природой, входящее как компонент в презумпцию цельности образа человека и на этом основании входящее в национальный образ и соотносящееся с нормой. В то же

время, наряду с нормой, наиболее существенным параметром данного вида оценок является параметр «меры», представленный широким вариативным спектром как в большую, так и меньшую стороны, вплоть до почти полного отсутствия. Существенно и то, что наличие интеллектуальных способностей в очень большой мере, в отличие от других видов оценок, не рассматривается как отрицательная оценка. Отрицательный же оценочный знак имеется лишь у слов, указывающих на неполноту представленности данного признака: *голова еловая* 'глупый, бестолковый человек', *медный лоб* 'бессмысленно-упрямый, ограниченный человек', *богом обиженный* 'недалекий, неумный человек'.

В греческом языке фразеологизмов со значением 'характеристика человека', представляющих собой оценки лица по признаку внешней выраженности интеллектуальных способностей, не обнаружено;

5) оценками лица по выражению черт характера и свойств личности: *воды не замутит* 'очень скромный, тих, кроткий', *мухи не обидит* 'кроткий, безобидный, добрый', *змея подколотная* (груб., прост.) 'злой, коварный, опасный человек'.

В греческом языке фразеологизмов со значением 'характеристика человека', представляющих собой оценки лица по выражению черт характера и свойств личности, не обнаружено;

б) оценками лица по выражению доминирующих психоэмоциональных состояний: *как в воду опущенный* 'подавленный чем-либо, угнетенный, удрученный'.

В греческом языке фразеологизмов со значением 'характеристика человека', представляющих собой оценки лица по выражению доминирующих психоэмоциональных состояний, не обнаружено.

Структурно-типологическое сопоставление греческих и русских фразеологических единиц со значением 'характеристика человека' позволило сделать следующие выводы:

1. В греческом языке фразеологизмы со значением 'характеристика человека', представляющие собой эстетические оценки общего впечатления «первовидения» и эстетические комплексные оценки «второвидения», являются лишь оценками общего впечатления восприятия внешности человека.

В русском языке фразеологизмы со значением 'характеристика человека' являются как оценками общего впечатления восприятия внешности человека, так и оценками лица.

Являясь оценками общего впечатления восприятия внешности человека, фразеологизмы со значением 'характеристика человека' представляют собой оценки «первовидения» и оценки «второвидения».

Среди оценок «первовидения» различаются эстетические оценки общего впечатления «первовидения» и замещающие оценки общего впечатления «первовидения».

Среди оценок «второвидения» различаются: эстетические оценки «второвидения»; эстетические комплексные оценки «второвидения»; комплексные оценки «второвидения» по признаку социальной принадлежности; комплексные оценки возраста и внешности человека.

Являясь оценками лица, фразеологизмы со значением 'характеристика человека' представляют собой: оценки лица по характерной детали; оценки лица по признакам состояния

здоров'я и возраста; оценки лица по признакам цвета и окраски кожного покрова; оценки лица по признаку внешней выраженности интеллектуальных способностей; оценки лица по выражению черт характера и свойств личности; оценки лица по выражению доминирующих психоэмоциональных состояний.

2. Данные представления о внешности человека достаточно устойчивы и распространены как факт истории культуры. Однако каждое новое поколение вносит свой вклад в их совершенствование и развитие. Критерии привлекательной и непривлекательной внешности уточняются, углубляются и дополняются. Эти коррективы также фиксируются языком. Таким образом, концепция внешности – это многокомпонентное, развивающееся и динамическое явление национального самосознания, психологии и культуры. Усвоить эти представления – значит впитать основы той или иной культуры.

#### ЛИТЕРАТУРА

1. Богуславский 1994 - Богуславский В.М. Словарь оценок внешности человека. – М.: Космополис, 1994. – 294 с.
2. Бодалев 1970 - Бодалев А.А. Формирование понятия о другом человеке как личности. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1970. – 197 с.
3. Солодуб 1982 - Солодуб Ю.П. Русские фразеологические обороты со значением качественной оценки лица и структурой глагольного словосочетания как объект сопоставительного структурно-типологического исследования // Системные отношения в лексике и фразеологии: Межвуз. сб. науч. трудов. – М., 1982. – С. 81-97.
4. Молотков 1978 - Фразеологический словарь русского языка: свыше 4 000 словарных статей / Под ред. А.И. Молоткова. – 3-е стереотип. изд. – М.: Русский язык, 1978. – 543 с.
5. Хориков, Малеев 1993 - Хориков И.П., Малеев М.Г. Новогреческо-русский словарь: около 67 000 слов / Под ред. П. Пердикиса и Т. Пападопулоса. – М.: Культура и традиции, 1993. – 856 с.

#### SUMMARY

In this article knowledge of a person's appearance, presentation of a positive view of personality, embodied in the traditions of Greek and Russian cultures are systematized. The analysis of phraseological units with the value 'human characteristics' is adapted to classification count a person's appearance, developed by V.M. Boguslavsky.

Світлана Шепітько

#### НАУКОВИЙ ДИСКУРС: ІСТОРИЧНИЙ, СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТИ.

*У статті розглядаються актуальні проблеми у різних сферах дискурсивних досліджень: описується історія вивчення питання, подається комплексний підхід у його студіях на основі синтезу філології та філософії.*

В сучасному інформаційному суспільстві визначення місця науки як виду соціального дискурсу стало нагальним в зв'язку з тими важливими функціями, що вона здійснює, а саме – теоретично-пізнавальною, інноваційною, соціально-культурною, праксеологічною [14, с.1]. Еволюція концепцій наукового дискурсу відбивається у різноманітних його визначеннях з огляду на те, які його риси та якості становилися предметом дослідження в епохи функціонування певних наукових

парадигм. Витоки вчення про науковий дискурс знаходяться у класичних трактатах Демокріта, Арістотеля, Г. Галілея, Р. Декарта, І. Ньютона, Г. Лейбніца, І. Канта, в яких обстоюється думка про те, що предмет науки і її роль – це складові культури. З розвитком науково-технічного прогресу закладено основи неокласичної методології, у межах якої виокремлено науковий дискурс як об'єкт наукового дослідження. Неопозитивізм та аналітична філософія (Л. Вітгенштейн, У. О. Куайн, Б. Рассел, Г. Фреге, М. Шлік) вивчає вплив семіотики на розвиток наукового пізнання. Філософсько-лінгвістичний аналіз дискурсу здійснює Н. Д. Арутюнова, Т. Дейк, О. С. Кубрякова, Дж. Лакофф, М. Л. Макаров, М. Пеше, тоді ж з'являється термін «науковий дискурс». «Історична школа» й «критичний раціоналізм» (Т. Кун, І. Лакатос, Л. Лаудан, М. Полані, К. Поппер, П. Фейєрабенд, К. Хюбнер) акцентують на ключовій ролі наукового співтовариства як основного суб'єкта наукового пізнання. Вплив інноваційних технологій на науку вивчають К. Шеннон, Н. Вінер, А. М. Колмогоров, В. М. Глушков. У зв'язку з виникненням ідеї формування інформаційного суспільства (Д. Белл, М. Кастельс, М. Маклюен, І. Масуди) починають вивчатися його соціальні та економічні виміри (Е. Тоффлер, П. Турен, Ф. Уебстер) та постулюється думка про те, що теоретичне знання та інформація є основними цінностями суспільства. Постструктуралізм та постмодернізм (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ю. Крістева, Ж.-Ф. Лютар, М. Фуко) обстоюють тезу, що науковий дискурс – це елемент постмодерніської культури.

Лінгвістичний та філологічний структуралізм закладає основи теорії дискурсу, згідно з якою формування та специфіка мови як структурованої системи залежать від норм, принципів, цінностей комунікативного суспільства. Сферою творення дискурсу є простір, даний після мови, але до висловлення (М. В. Йоргенсен, В. І Карасик, М. Л. Макаров, Л. Дж. Філліпс). Дискурс- середовище потенційного, а його сутність описується як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними параметрами (Н. Д. Арутюнова, О. С. Кубрякова), тобто дискурс – аналіз долає суперечності між його лінгвістичними та філософськими теоріями. Науковий дискурс – це складний, динамічний, цілісний феномен сучасної культури. Науковий дискурс як термін застосовується для розуміння науки як соціокультурного феномена в усій багатоманітності її проявів та впливів на суспільні процеси, разом із мережею комунікацій, науково-дослідних інститутів, наукових співтовариств, а також системою контролю за їх діяльністю, але цей термін не дорівнює науці як феномену. Дискурс формується там, де є необхідність в обговоренні, де результат наукової діяльності потребує не лише наукової оцінки, а й суспільної легітимації, де співтовариство вчених безпосередньо впливає на формування наукової картини світу та визначення напрямків суспільного прогресу. Науковий дискурс вибудовується в дискурсивній практиці, визначається завдяки включенню предметів для дискусії, типів висловлення, що є задіяними, понять, що є використовуваними та стратегій, що є створеними [10, с.42].

Компоненти наукового дискурсу – мова науки, засоби наукової комунікації, норми, цінності, цілі, методологія, методи наукової діяльності, традиції та інновації наукового пізнання, прагматика науки та її соціокультурне оточення.

Генезу науки пов'язано з розвитком уявлень соціуму щодо ідеї влади над природою, яка обстоювалася в античні часи, Середньовіччя, Відродження. Перша концепція науки відбиває лінгвістичну метафору науки як магії, а ціллю пізнання визнається досягнення влади над природою (Біблія, А. Койре, М. Базилевський, Н. А Бердяєв, Ж Кампанелла, Марсіліо Фігіно, Кардано, Агріпла, Парацельс, Д. Бруно). У Т. Кампанелли ця метафора навантажена ідеєю щодо науки як шляху побудови ідеального суспільства. З розвитком самого суспільства приходить і третя метафора: знання – сила (Ф. Бекон), дискурс є пов'язаним з науково-технічним переустриєм природи, що є заснованим на її методичній інтерпретації та дослідженні. Науковий дискурс – це відкриття, винахід, індуктивний досвід, експеримент, метою яких є пізнання причин та імпліцитних сил всіх речей та розповсюдження влади людини над природою до тих пір, коли все стане можливим [10, с.509]. У той же час наголошується на четверту тезу: наука має релігійне призначення, тобто потрібно відновити те знання, що було втрачене через гріхопадіння Адама. З розвитком промислового суспільства з'являється п'ята метафора, згідно якої наука – це його самосвідомість, знання нейтральне щодо цінностей суспільства та націлене на використання в техніці для соціального прогресу (ідеологія «джентльменів науки» Д. Меррей, А. Текрей; наука – шлях до входження в інтелектуальну еліту). Наука стає професією, з'являється науковий метод. Нормативиська інтерпретація методології, акцент на загальнообов'язковості, загальної значимості, універсальності методологічних норм, єдності та унікальності наукового методу як рішучого критерію науковості є особливістю наукового дискурсу XVII – XVIII ст. Формується новий тип дискурсивної метафори – наука стає науковим відкриттям.

В XIX – XX століттях наука дорівнює демократії та прогресу (сциентиський лібералізм Дж. Ст. Мілля). Протягом останнього часу виказують точки зору, згідно яким формуються метафори іноді повністю антонімічні вищезазначеним (наука – загроза демократії (антисциентиський лібералізм, П. Фейєрабенд, Г. Спіннер). Але загалом, спектр метафори лише розширюється, наприклад: наука – це культура інструментального розуму (критична філософія науки, Г. Маркузе, М. Хоркхаймер, Т. Адорно), наука – це служниця суспільства (концепція соціології науки, Г. Беме, В. Деле, В. Крон, В. Шефер). В умовах сучасної парадигми наука дорівнює комунікації, інтерференції актів комунікації, яка підпадає під певні норми та форми взаємодії вчених, що відкладаються в системі дисциплінарного знання, в ідеалах, критеріях науковості, які виявляються методологією науки. Наука – складна система, яка, якщо її розглядати з комунікативного боку, вміщує як форми самоорганізації та міжособистісного спілкування, так і форми інституціональної організації та опосередкованого спілкування.

Методологічним підґрунтям лінгвістичного вивчення питання є антропоцентризм «другого покоління» [12, с.9], який постулює пріоритет інтеріоризованого буття суб'єкта і є діяльнісним за стилем мислення, «що виявляється в тлумаченні мови як активного середовища формування розумових об'єктів, а не пасивного засобу їх буття» [9, с.4]. У межах цього підходу стає можливим вивчення мови/мовлення як «чинника регуляції соціальної поведінки» [8, с.3].

Комплексний підхід до вивчення свідомості, соціуму, мови і мовлення, розширює експланаторність дискурсивних розвідок: вони поєднують когнітивні та комунікативні лінгвістичні теорії. Оскільки дискурс є маніфестацією мови і оскільки в мові (Гумбольдт) закладено двоїсту природу (*Ergon and Energeia*), дискурсивний аналіз відбиває цю аспектацію мови, зосереджуючись на проблемах мова – свідомість з одного боку та мова – комунікація, з іншого.

Комунікативно-дискурсивний підхід, що зараз застосовують до вивчення лінгвістичних явищ визначають як синтез комунікативних теорій зі здобутками когнітивної лінгвістики, де акти когніції поєднано з актами комунікації, соціолінгвістики, орієнтований на людину-комуніканта як інтегральний фактор цього поєднання [11, с.85].

За допомогою цього підходу можна вивчати спілкування на різних рівнях існування та в різноманітних ракурсах: на рівнях мови, мовлення, соціуму, культури [6, с.188]. Методологічні принципи дискурсології включають концепцію антропоорієнтації в дослідженні мови (І. О. Бодуен де Куртене, В. фон Гумбольдт, О. О. Потебня, В. Н. Волошинов, Л. П. Якубинський), концепцію динамічного хаосу, що інтегрує такі складові як система, нелінійність, хаос, порядок, структура та відкритість; згідно з цими концепціями всі об'єкти – системи, що взаємодіють із чинниками нелінійного середовища, адаптуються до нього [1, с.400], концепцію індивідуальної креативності у створенні мовленнєвої картини світу (системно-діяльнісному аспекті)

Антропоцентризм як принцип вивчення декларує переорієнтацію та інтеріоризацію, на вивчення «себе самого в процесі спостереження» за об'єктом [9, с.9]. Антропоцентризм тісно пов'язаний з експанціоналізмом; останній виник як реакція на чинники середовища, з якими взаємодіє система. Такі чинники постійно змінюються, змінюється і ракурс об'єкту дослідження, звідси і зміна лінгвістичних парадигм – від пошуків витоків, структури, системи, соціального, культурного до функції і когніції. Такий зсув ракурсу в дослідженнях забезпечує всебічний опис об'єкту та уможливує його експланаторність. Ще однією методологічною засадою є функціоналізм, що дозволяє вивчити об'єкт як процесуальне явище, оскільки саме функція визначає які компоненти системи буде використано для певної прагматичної настанови.

Дискурс, з точки зору лінгвістики, таким чином, визначають як багатоскладний мовно-когнітивно-комунікативний феномен – гештальт в єдності когнітивного та соціопрагматичного аспектів [13, с.116].

Властивості дискурсу - це нерозривний зв'язок ментального і мовленнєвого, включеність до соціальної взаємодії, інтерактивна природа [12, с. 53]. Типи дискурсу зазвичай залежать від визначення критеріїв; наш об'єкт потребує класифікацій, що відбивають сфери комунікації (академічний, дипломатичний, політичний, рекламний, релігійний, медичний тощо, див., наприклад, 2) та які є заснованими на критеріях соціального використання мови (комунікативно-соціальний критерій: див., наприклад, 3 - інституційний та неінституційний). Інституційний дискурс виокремлюють за сферою комунікації (фахового спілкування) та поділяють на професійний і професійно-непрофесійний. Науковий дискурс, таким чином, лежить в сфері інституційного



спілкування – мовленнєвої взаємодії представників соціальних груп/інститутів з метою реалізації статутно-рольових можливостей у заданих соціальними інститутами межах).

Професійний дискурс – текст, занурений у професійне життя [4, с.5-6], що має такі кваліфікаційні ознаки як професійне спрямування, антропоцентризм, креативність, верифікація, мультидисциплінарність, непропорційність розвитку окремих частин, діалогічність, селективність у виборі адресата, замкненість, нециклічність, дидактизм, динамізм, мовна нормативність, стилістична розшарованість. Згідно з цією точкою зору, науковий дискурс віднесено до "власне професійної зони"[4, с.7], ознаками якого є творчий характер, істинність знання, професійна цінність.

Зазвичай, моделювання професійного дискурсу ведеться за принципами інформативності, інформативного коефіцієнту, компетентності учасників комунікації, логічності, верифікаційності, непарадоксальності вихідних та кінцевих постулатів, професійної нормативності, аргументативності, достовірності, діалогічності [4, с.8]. Але нас буде цікавити міжкультурна комунікація в сфері науки, яка є різновидом "корпоративного коду", спулькуванням в полі субкультури [7, с.283-289], професійним спілкування представників різних національно-культурних спільнот, що й закладено в перспективи нашого дослідження. Наряду з визнанням типологічної спільності кроскультурної наукової комунікації та її впливу на науковий текст необхідно зазначити певні розбіжності в типах наукового дискурсу, пов'язаного з корпоративною, професійною приналежністю, з реалізацією певних семіотичних настанов.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н.Ф. Современные проблемы науки о языке:[учебное пособие]/ Алефиренко Н.Ф.- М.:Флінта; Наука, 2005.- 416 с.
2. Белова А.Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці/ А.Д.Белова // Іноземна філологія.- К.: КНУ імені Т.Шевченка, 2002.- Вип.32.- С. 11-14.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс/ Карасик В.И.- Волгоград: Перемена, 2002.- 477с.
4. Колесникова І.А. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні параметри професійного дискурсу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10. 02. 15 «Загальне мовознавство» / І.А. Колесникова. - К., 2009.- 33 с.
5. Князева Е.Н. Основания синергетики. Синергетическое мировидение / Е.Н.Князева, С.П.Курдюмов. - М.: Ком. Книга, 2007.- 240 с.
6. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е.С. Кубрякова. -М.: Ин-т языкознания РАН,1997.- 331 с.
7. Литвинов А.В. Научный дискурс в свете межкультурной коммуникации// Филология в системе современного университетского образования. М-лы н.к. 22-23 июня 2004г. Вып. 7. / Ун-т ФАО. Филолог. ф-т. Каф. ист. мир. лит-ры. Каф. общ. яз-я и рус. яз.- М.: изд-во УРАО, 2004.- С.283-289.
8. Мартинюк А.П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць мови ( на матеріалі сучасного англійського публіцистичного дискурсу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10. 02. 04 «Германські мови» / А. П. Мартинюк. - К., 2006.- 40 с.
9. Морозова О.І. Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення ( на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10. 02. 04 «Германські мови» / О.І.Морозова. - К., 2008.- 32 с.
10. Огурцов А. П. От социологии знания к социологии науки ( 20-30 годы XX века). – Современная западная социология науки. Критический анализ. М., 1988.

11. Приходько А.Н. Синтаксис естественного языка в фокусе когнитивно- дискурсивной парадигмы /А. Н. Приходько // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.- 2003.- № 609.- С. 84-89.
12. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі: Монографія. - Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2009.-344 с.
13. Шевченко І.С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / І.С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [кол. монографія] / [під загальн. ред. І.С.Шевченко]. – Харків : Константа, 2005.- С.105-117.
14. Ягодзінський С. М. Науковий дискурс в умовах інформаційного суспільства: методологічний і соціокультурний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філос. наук : спец. 09.00.02 –« Діалектика і методологія пізнання»/ С. М. Ягодзінський. - К., 2008.- 13 с.

#### SUMMARY

The article dwells upon the urgent tasks in different spheres of discourse studies, reveals the story of the subject-matter and presents a complex vision of it in the synthesis of philological and philosophical approaches.

Світлана Шепітько  
Катерина Свєцинська

#### МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ КОЛОРАТУРНОЇ КОМПОЗИТИ

*Дана стаття присвячена вивченню семантичної структури колоративної композити. Стаття має на меті узагальнення інформації щодо когнітивно- ономасіологічних особливостей англійської, новогрецької та української композити з колоративним компонентом, розкриття зв'язку номінативної структури колоративної композити з відповідним значенням і концептом, що представлений складним словом.*

Традиційно пріоритетними для композитології вважалися такі напрями досліджень, як синтактико-орієнтований (синтаксичний), де композита розглядається як продукт перетворення синтаксичних конструкцій, семантико-орієнтований (лексикологічний), який визначає композиту як лексико-семантичний феномен, і, нарешті, функціонально-орієнтований напрямок, що вивчає композитні лексеми крізь призму системно-структурного, семантичного та стилістичного аспектів [7, с.11].

З позицій формального підходу (морфологічний та орфографічний критерії визначення складного слова) композитою вважається структурно-складна лексема, яка демонструє написання разом або через дефіс, і представлена у вигляді цільнооформленої бінарної номінативи, безпосередньо складовими якої є комбінаторика не менш як двох неафіксальних морфем у сполученні з словотвірним афіксом [9, с.8].

Семантична структура колоративної композити відображається в ономасіологічній структурі складного та складнопохідного слова через семантичний внесок його конститuentів (ономасіологічних ознак) у лексичне значення композитного утворення в цілому.

Аналіз семантичної структури колоративної композити дає нам можливість встановити, яким чином на понятійному рівні структуровані фрагменти знань, що відображені у багатозначності складного слова, співвідносяться з матеріальною формою знака, тобто композитою.

Поступова зміна пріоритетів композитології у бік дослідження семантики складного та складнопохідного слова розширює коло проблематики вчення про складне слово до сфери номінативної, визначаючи тим самим ономасіологічно-орієнтований напрямок композитологічних студій. Під ономасіологічною структурою колоративної композити у роботі розуміється номінативна структура, яка відображає співвідношення формальних властивостей із семантичними, з когнітивною структурою знань про об'єкт номінації з урахуванням реляцій концептосистеми та ментального лексикону в проекції на лінгводискурсивну функцію [10, с.30].

З позицій когнітивної лінгвістики ономасіологічні дослідження мовних одиниць виходять на новий рівень – концептуальний – з метою пошуку тих загальних концептів, які підведені під один знак і являють буття цього знака як маркера певної когнітивної структури [5, с.145]. Композитологія, вивчаючи складні слова головним чином як результат перетворення синтаксичних конструкцій у номінативні одиниці або як комбінаторику морфем, приділяла недостатню увагу ономасіологічному аспекту дослідження композити, тобто мотивам вибору тієї чи іншої форми для позначення денотатів. У цьому ракурсі когнітивно-ономасіологічний аналіз англійської колоративної композити передбачає встановлення особливостей формування колірної концепції, сприяючи ефективному вирішенню проблем категоризації в мові крізь призму композитної номінації та зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою статті є узагальнення інформації щодо когнітивно-ономасіологічних особливостей англійської, новогрецької та української композити з колоративним компонентом, розкриття зв'язку номінативної структури колоративної композити з відповідним значенням і концептом, що представлений складним словом, у зв'язку з порівняльними дослідженнями, які встановлюють інваріантні та варіантні ознаки категоризації

“Колір тонко виражає і культурний рівень суспільства, і цивілізаційні поступи, і наукові досягнення” [3, с.462]. Колірна картина світу має свою історію становлення і являє собою один із багатьох фрагментів пізнавальної діяльності людини. Вона є результатом не тільки довготривалого спостереження та аналізу людиною навколишнього середовища, а й творчого осмислення нею самого процесу пізнання, усвідомлення того, що Всесвіт – не простий набір предметів та ознак, що його складають, а що саме вона – людина, є його основною сутністю. У мовознавстві прояви колірної картини світу можна прослідкувати через кольоронайменування, що формують “вторинно-образну мовну картину світу” [8, с.28], яка визначається як відображення у семантиці КН фрагмента концептуальної картини світу. Структура останньої являє собою каркас набутих людиною знань, отриманих нею через таку інтерпретацію кольору, яка зумовлена як ступенем сенсорної інформації, так і певним етапом суспільно-історичного розвитку нації.

Наведемо точку зору, яку висловили Б. Берлін і П. Кей [див. 12], що в англійській мові є одинадцять “основних” КН: *black, white, red, yellow, green, blue, purple, pink, orange, brown, grey*, які і визначають категоріальне ядро колірної картини світу. Становлення колірної картини світу являло собою процес пізнання людиною колірної дійсності часто в узгодженні з тими принципами, догмами та віруваннями, які особа виявляла у собі в різні періоди свого існування у певному середовищі. “Семантичний аспект повідомлення, яке посилає колірне середовище, формується на основі смислової та ціннісної значущості кольору, ієрархії колірних переваг, що склалася у конкретному культурно-історичному контексті” [11, с.39].

Відомо, що одиницею концептуальної картини світу є концепт, який являє собою деяку абстракцію, узагальнення людських знань, особливо про предмети, явища, процеси, відношення, які в людській свідомості часто позбавлені денотативного значення. Це “одиниця ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини. Це оперативна змістова одиниця пам’яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, яка відображена у людській психіці” [6, с.90]. У нашому випадку суттєвим є встановлення структури колірного концепта, що є необхідною передумовою дослідження колоративної композити у рамках когнітивної ономаціології.

Як свідчать дані багатьох мов, поділ колірної гами та її мовна категоризація у різних народів відбувалася по-різному. Необхідність співвіднесення кольору із денотатом впливає не тільки з того твердження, що колір не може існувати без предмета чи явища, ознакою якого він є. В нашому розумінні концептуальну картину світу спочатку повинні були формувати суто “предметні” концепти. “Предмети утворюють субстанцію світу. Тільки тоді, коли існують предмети, може існувати стійка форма світу” [1, с.25-26]. Форма *white* походить від індоєвропейської основи *\*kwitnos*, *\*kwidnos* на позначення світла та яскравості, *red* – від індоєвропейської *rudhiram* на позначення крові, *yellow* – від індоєвропейського *\*ghelao* на позначення золота як метала. *Orange* з’явилося в англійській мові в XIV ст. через давньофранцузьку форму *orenge*, що має кореляти у санскриті *nāraṅga* – на позначення фруктів вічнозеленого дерева, а *pink* – в XVI ст. у буквальному значенні «прекрасна квітка». Форма *purple* походить від грецького *porphyra*, вид молюска (равлика), який виділяє темно-червоний барвник, *brown* від давньонімецького *brun*, що використовувалось для позначення відпальорованої та блискучої поверхності дерев’яних меблів, *green* походить від давньоанглійської *grene*, що позначало траву на пасовиську [див. DEE].

Мовна система давньогерманського періоду була представлена певним числом КН з однаковим значенням. Так, слова *blæc* і *sweart* означали “чорний”, пор.: **black**, *blak*, *a.* [*<* M.E. *blak* *<* O.E. *blæk* = O.H.G. *blah-*, *blach-*, = Icel. *blakkr.*] та **swart**, *swart*, *a.* [O.E. *sweart* = D. *zwart* = G. *schwarz* = Icel. *svatr* = Goth. *swarts*, *black*] [див. NWDEL]. Але вже у давньоанглійський період відбувається процес витіснення одних КН іншими. Так, КН *black* зі значенням “чорний” перемагає слово *swart*, залишаючи для нього лише сферу поетичного мовлення та діалекту, прикметник *grey* “позбувається” свого корелята *hasu*, а КН *hæwen* виходить із вжитку під впливом *blue*. Причину такого процесу

вбачають у намаганні мови “звільнитись від однозначних, дублюючих один одного елементів”, і перемога одного з цих елементів над іншим визначається його “великою частотністю та великим об’ємом лексичних дистрибуцій” [2, с.65].

В новогрецькій мові *άσπρος* (білий) походить від латинської *nummi asperi* на позначення срібляних монет, що існували у Візантії; *ροζ* (рожевий) також походить від латинської *rosa* – роза, тобто квітка рожевого кольору; *πράσινος* (зелений) походить від давньогрецької *πράσινον*, на позначення цибулі-порей; *πορτοκαλής* (помаранчевий) походить від італійського *portogallo*, що позначає сорт американського фрукту, що вивозили з Португалії; *κίτρινος* (жовтий) походить від давньогрецької *κίτρον* «цитрус»; *κόκκινος* (червоний) від давньогрецької *κόκκος* «ягода»; *καφέ* (коричневий) походить від французької *café*, на позначення кави. Форма *μαύρος* (чорний) походить від латинської *taurus* та давньогрецької *μαύρος*, що позначало чорний колір, який був пов’язаний з прикметником *άμυδρος* – тьмянний, слабкий, темний (про світло), *γκρίζος* (сірий) або *γκρι* з’явилося від давньогерманського *grāo*, зі значенням «сірий», *γαλάζιος* (блакитний) – походить від *\*καλαίζω*, пізніше *κάλαιζ* – зі значенням бірюзи, коштовного каменю із блакитно-зеленим кольором, *μπλε* (синій) – від давньофранцузької *blo(u)*, на позначення блакитного або синього кольорів [див. ЛНЕТ]. Якщо проаналізувати закономірності кольорної номінації в новогрецькій мові, можна дійти висновку, що майже всі номінації на позначення кольору мають кореляти – денотати, за вилученням чорного та сірого.

Аналогічні назви кольорів в українській мові відстежені етимологічно, наводять на такі висновки. Форма *білий* походить від індоєвропейської основи *\*bhel* та має кореляти із санскритом *\*bhāla* на позначення блиску. До неї семантично примикає форма *блакитний*, оскільки походить від латинської *blanketus*, яка через давньофранцузьку *blank* була запозичена в польську, а потім вже з’явилась в українській; первинне значення цієї форми – небо, вторинне – білий, чистий. Якщо відстежувати найменування *жовтого*, *зеленого* та *сірого*, можна прослідкувати їх походження від індоєвропейської основи *\*ghel* на позначення зелені та жовчі. Не тільки вищеназвані кольорні номінації мають одну похідну основу. Таку ж тенденцію можна спостерігати при відстежуванні етимології *чорного* та *коричневого* кольорів. Обидві номінації походять від індоєвропейської основи *\*ker(s)* на позначення шкіри, кори дерев та кориці. *Червоний* походить від індоєвропейської основи *\*kūrū* на позначення черв’як. *Синій* походить від індоєвропейського *śyāmāh* зі значенням «чорний, темний» та не є зв’язаним з денотатом. *Пурпурний* – від давньогрецького *porphyra*, вид молюска (равлика), який виділяє темно-червоний барвник, *рожевий* – від польської *roza*, на позначення квітки, *помаранчевий* – запозичене з італійської *romarancia*, складається з основ *romo* «яблуко» та *arancia* – «апельсин» [див. ЕСУМ]. Таким чином, якщо аналізувати основну палітру, що відбиває національну специфіку українських кольороназв, можна відстежити тенденцію тяжіння кольорів до трьох основних тонів – *білого*, *зеленого* та *коричневого/чорного*. Специфікою української мови є те, що вона відбиває найменування відтінків. Так, наприклад, *синій* або *рудий* – від санскриту *rudhiram* на позначення крові.

Наше дослідження спростовує думку Формакової С.В. та Базик О.І., які вважають, що семантика кольору виконує своєрідну роль у мові або контексті, набуває асоціативних і конотативних властивостей, зберігає універсальну типологічну модель, допомагає простежити рух від конкретного порівняння до колірною узагальнення, а колір не пов'язан з денотатом [11, с.8].

І хоча та сама колірною ознака в різних соціумах досить часто співвідносилась із різними денотатами, незаперечним є той факт, що колірний концепт, який сформувався у людства після виведення кольору у мовний знак, був співвіднесений з концептуальними структурами, які представляють інформацію про об'єкти реального світу, їх зв'язки та залежності. Поступово у процесі кольоросприйняття людина починає виділяти ознаку колірності починає відрізняти одну і ту ж ознаку різних денотатів. Колір "втрачає" зв'язок з денотатом, якому "належав", і стає універсальною ознакою того самого або іншого денотата. Відбувається своєрідна мисленева трансформація у бік абстрагування, при якому змінюється природа зв'язку кольору з денотатом. Колірний концепт набуває властивостей, які зближують його із прототипом, в основу якого, у якості найкращого зразка, кладеться референційна "історія" формування колірною концепта (своєрідна пам'ять про природу його становлення).

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження. – К.: Основи, 1995. – 311 с.
2. Голубец Н.В. Развитие семантических структур исконно английских корневых прилагательных цветообозначения // Словообразование и его место в курсе обучения иностранному языку. – Владивосток: Дальневост. гос. ун-т. – 1985. – С. 64-71.
3. Даниэль С.М. Искусство видеть. – Л.: Искусство, 1990. – 221 с.
4. Каменский В. Организация цветовой среды города // Традиції та новачії у вищій архітектурно-художній освіті. Зб. наук. пр. – Харків: Харківськ. худ.-пром. ін-т. – 1998. – Вип. 2. – С. 39.
5. Кубрякова Е.С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке. – М.: Наука, 1988. – С. 141-172.
6. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. – М.: Институт языкознания РАН ИЯ, 1997. – 328 с.
7. Омельченко Л.Ф. Английская композита: структура и семантика: Дис... д-ра филол. наук: 10.02.04. – К., 1989. – 493 с.
8. Пастушенко Т.В. Цветовая номинация как элемент вторично-образной языковой картины мира: Дис... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1998. – 184 с.
9. Полюжин М.М., Омельченко Л.Ф. Функциональное словосложение и префиксальные ономазиологические категории в английском языке. – Ужгород: Ужгород. гос. ун-т, 1997. – 99 с.
10. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология. – К.: Фитосоцицентр, 2000. – 248 с.
11. Формакова С.В., Базик О.І. Семантико-стилістичні функції хроматизмів як засіб формування національно-мовної картини світу // Культура народів Причорномор'я. Том № 50. Проблема матеріальної культури. – 10 с.
12. Berlin V., Kay P. Basic colour terms: their universality and evolution. – Berkeley: Reed, 1969. – 178 р.

#### СЛОВНИКИ

**ЕСУМ:** Етимологічний словник української мови: В 7 томах / За ред. О.С. Мельничука. – К.: Наукова думка, 1983-1989. – Т.1-7.

**DEE:** Dictionary of English Etymology. Edited by C. T. Onions with the assistance of G.W.S. Friedrichsen and R.W. Burchifield. Published in the United States by Oxford University Press, New York, 1966. – 1024 p.

**NWDEL:** New Webster's Dictionary of the English Language. – Delhi: Surjeet Publications, 1988. – 1824 p.

**ΛΝΕΓ:** Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. – Γεωργίου Δ. Μπαμπινιώτη. Κέντρο λεξιλογίας Ε.Π.Ε., Αθήνα, 1998. – 2064 σ.

### SUMMARY

The article studies the semantic structure of color-nominating composites through their lexical meaning. The article aims at generalization of the data as to cognitive and onomasiology peculiarities of color-nominating composites in English, Greek and Ukrainian languages. Thesis sets up a link between the nominating structure and the relevant meaning of color-nominating composites.

**Регина Войтонь**

### **СЛАВЯНСКАЯ МИФОЛОГИЯ. СОВРЕМЕННЫЕ ЛИТЕРАТУРНЫЕ ИНСПИРАЦИИ: ВЕДЬМАК, ВЕДЬМЫ И ВАМПИРЫ... (АНДЖЕЙ САПКОВСКИЙ: САГА О ВЕДЬМАКЕ)**

*Стаття присвячена аналізу «Саги про відьмака» А. Слупковського. Зазначені основні аспекти впливу польської міфології на концепцію головних образів та сюжет fantasy. Розглянуті питання відображення сучасності у творі.*

Мифология до сих пор вдохновляет писателей, являясь источником тем и мотивов. Кроме классических инспираций художественной литературы, в последнее время в эпоху возрастания интереса к народным традициям и поверьям, которые являются своеобразным реверсом глобализации культуры, можно заметить интерес к славянским легендам и мифам.

Старопольская мифология была сформирована на основе христианской традиции и местного фольклора. Можно сказать, что произошел какой-то культурный симбиоз: праславянские верования проникли в христианство.

В современной польской литературе инспирации славянской мифологии можно отыскать на пример в произведениях Анджея Сапковского. Созданный им образ ведьмака Геральта, претендующего на роль героя (хотя принимая во внимание его загадочное происхождение и в известной степени уродство как физическое, так и психическое, нельзя в полной мере назвать его героем), получил популярность и остался феноменом в массовой литературе, став как бы представителем поп-культуры на сломе XX и XXI веков [2].

По Катажине Качор [3, с. 19–21], в литературе fantasy сформировалось и развивается два антиэтических вида героя. Первый по внешнему виду и физическому потенциалу, приближается к античным героям и суперменам комиксов. Это дикий варвар, которому определена функция борьбы со злом в одиночку. Это вид статического героя, цель которого физическая конфронтация, а также преодоление антагониста. Соответствует ему Ведьмак-Геральт.

Второй вид сформирован под воздействием басен и средневековых рыцарских романов, где герой имеет какую-то задачу; от решения которой зависит судьба мира. Поэтому рыцарь отправляется в путешествие, во время которого встречается с разными опасностями, тем не менее, преодолевает их с помощью друзей и достигает намеченной цели. Сапковский пишет: “Wiedźmina wymyśliłem jako postać i jako nazwę. Jako nazwę dlatego, że dobrze brzmiała. A postać dlatego, że już w samej naturze jego profesji leżało odkłamywanie bajki. Bajka, gdy podaje nam problemy walki dobra ze złem, z reguły ma bojownika o dobro, porządek przeciwko temu złu i chaosowi. Wtedy pojawia się jakaś dziwna, wydumana postać - jakiegoś biednego szewczyka, błędnego rycerza, ewentualnie jakiegoś kapłana. A tymczasem w świecie, w którym istniało realne zło, musieli istnieć też inni realni zawodowcy walczący ze złem” [4].

Литература fantasy пользуется в Польше особенной популярностью. Образовалась, прежде всего, благодаря желанию читателя, ожидающего новых эстетических впечатлений, имеющего большие эстетические требования по меркам эпохи перелома [7].

По сути дела, fantasy явилось неожиданным ответом на вопросы, поставленные современным потребителем литературы. Тем не менее, это для него только товар, удовлетворяющий псевдоинтеллектуальные требования. Fantasy берёт на себя смелость взять слово в дискуссии на тему судьбы современного мира, как только возможно, в наиболее привлекательной форме высказаться на тему добра и зла, а это всегда принадлежало голосу народной мудрости [6].

Геральт, Беловолосый Волк был якобы сыном ведьмака и волшебницы, хотя сам своих родителей никогда не знал. Сначала его жизнью управляла судьба, которая определила ему роль защитника людей перед чудовищами, представив ему соответствующую для этого подготовку в далекой от обитаемых мест, таинственной крепости Каэр Морхен. Тренировки закалили его, он научился владеть оружием и получил начало тайного знания и Старой Речи.

Геральт под влиянием мутагенных перемен и смертельной для многих других Пробе Трав остался невосприимчивым к угрожающим ему ядам и болезням. Таинственные процедуры обострили кроме того его чувства и затормозили процесс старения, стались причиной депигментации волос а также избавили его от возможности размножения.

В Каер Морхен Ведьмак был подвергнут магическим вмешательствам, которые должны были подготовить будущего укротителя зла, при чём, орудие борьбы с ним должно быть не добро, а именно зло, поэтому в начале он был избавлен от способности ощущать какие-либо чувства.

И всё же, в нем не совсем была убита возможность ощущения, что в каком-то смысле осложнило исполнение обозначенных ему задач. Не чуждо ему чувство любви и сочувствия, поэтому нельзя полностью отождествлять эту личность с существующей в современной культуре бездушной фигурой *nacho*. Душевно раздвоенный одинокий, у которого магическое знание вызывает вместе с тем всеобщие восхищение и страх. Ведьмак видится больше как чудовище близкое зверю, который убивает, чем тот который должен нас защищать. Согласно с этимологией (в польском языке Wiedźmin <'wiedzieć' - знать) Ведьмак – это тот который знает, мужской аналог ведьмы. Это тот,



который располагает таинственным знанием, которое может быть и есть ужасным и опасным, но является единственным доступным решением – антидотом на зло.

Не смотря на геральтовое предназначение, он сам не вполне стойкий перед действием зла. Выйти в целостности и сохранности из многих затруднительного положения ему не удалось, и неудачи оставляли болезненные раны, а также уродливые шрамы.

Склонность к неудачи – это результат ревалоризации героя типичного для *heroic fantasy*, приписанные ему чертами, таинственное происхождение, нечеловеческая сила и физическая ловкость, умение пользования магическим искусством, которое делает его избранником, но всё таки вызывающим страх уродом.

Персона Ведьмака имеет свой прообраз в мифологии и сказаниях, который развился в массовой литературе, в жанре *fantasy* отличающимся от фигуры супермена в популярной культуре (особенно комиксе и кино), который не оказался на высоте брутальной реальности и потерпел ущерб на своей идеальной до сих пор физиономии.

Кроме этого дегероизация Ведьмака лежит в понимании своих физических недостатков, непривлекательности и он испытывает муки совести, ощущение страха и печали.

Хотя Анджей Сапковский создает видимость, что согласно с требовании жанра, а также ожиданиями читателей, самым главным героем Саги является мужчина, но созданные им образы волшебниц не менее активные чем Ведьмак. Ведь это Цири самая главная героиня Саги о Геральте. Волшебницы, как и Геральт, в значительной степени отходят от идеала канонической внешней и внутренней красоты. Это были обычно воспитанницы старых волшебниц – увечные девочки, лишённые родительской любви и заботы, проявляющие некоторые склонности в овладении таинственным искусством. Потом они перевоплощаются в искалеченных женщин неспособных ни к любви ни к материнству.

Процесс их подготовки, который переполняла боль и решимость, тоже относится к современной культуре, а в ней к культу тела и молодости. Мало того, волшебница – это метафора популярного на переломе XX и XXI веков образа феминистки символизирующего свободу и стойкость личности (символом этого у Сапковского являются распущенные волосы), абсолютной независимости, свободы нравов и сексуальности.

Сапковский создал фигуры женщин, можно сказать – квазиженщин, использовал наиболее негативные стереотипы, а именно: мстительная уродина или сексуальная богемка (Sabrina Glevissig), нимфоманка (Marti Sodegren), эстетическая исследовательница бытия (Sheala de Tancarville). У них всех запальчивость, нетерпение, повышенная эмоциональность и озлобленность, склонность относиться к мужчинам как к трофеям. Это конечно не всё, они создают очень крепкий союз. Они другие из-за невозможности исполнения своих обязанностей, которые заставляет их исполнять патриархальное общество, но они лишают мужчин права принимать решение. Волшебницы действуют без всякого зазрения совести; если захотят чего-то, они достигнут этого, не смотря на средства и моральную либо этическую оценку их поступков, потому что они являются

женщинами аморальними.

Это в некотором случае неуязвимая независимость, власть, крутость, склонность к манипуляции, агрессии, прежде всего желание деструктивного доминирования над противоположным полом, напоминают созданные в 1990-х годах образ женщин названных “суками”, очень чётко проанализированный в книге Элизабет Вуртзел: «Bitch: In Praise of Difficult Woman». “Pod koniec XX wieku postać ta zostaje wzbogacona o cechy przynależne dotychczas *femme fatale* i czarownicy, a wcześniej jeszcze postaciom tylko męskim” [3, с. 42]

У Сапковского присутствуют прирученные уроды. Несмотря на то, что главная задача Ведьмака это уничтожение изуверов, оказывается, что чудовища не такие уже и страшные. Вампир Рэгис является лучшим другом Геральта, это чуть ли не наиболее человечная личность Саги – герой вполне позитивный.

Геральт демонстрирует нечеловеческую силу, стоит на стражи справедливости, но и чувствует решительно больше, чем ему следует.

Креация Ведьмака это ответ на современный спрос о сверхчеловеке. Это одна из фигур популярной культуры, сакрализованная потребительским обществом, как герои из комиксов (Супермэн, Спидермэн, Батман), а также кино-экшинов (прежде всего созданный Яном Флемингом в 1950-х годах Джеймс Бонд).

#### ЛИТЕРАТУРА

1. Baranowski B.: W kręgu upiorów i wilkołaków: Łódź 1981.
2. Fulińska A.: Czekając na dalszy ciąg: „Dekada literacka”1986/3.
3. Kaczor K.: Geralt, czarownice i wampir. Recykling kulturowy Andrzeja Sapkowskiego: Gdańsk: słowo/obraz/terytoria 2006, s.19-21.
4. Интервью з Анджеём Сапковском: газета „Życie” 04.09.1999.
5. Moszyński K.: Kultura ludowa Słowian: Warszawa 1968.
6. Trębicki G.: Fantasy. Ewolucja gatunku: Kraków Universitas 2007.
7. [www.culture.pl/pl/culture/artykuly/os\\_sapkowski\\_andrzej](http://www.culture.pl/pl/culture/artykuly/os_sapkowski_andrzej)
8. Войтонь Р.: Різні види зла. Слов’янські міфологічні та біблійні джерела демонічних образів, [w:] Літературознавчий обрій. Праці молодих учених, вІнститут літератури ім. Тараса Шевченка НАНУ, Випуск 11,Київ 2006, с. 5-10.
9. Войтонь Р.: Современная идентификация зла – картина нового героя в польской fantasy, Dugavpils Universitāte (конференція 24.01.2007).

#### SUMMARY

The article deals with the analysis of “Saga of the witcher” by A. Sapkovsky. The basic aspects of influence of Polish mythology on conception of the main images and the plot of fantasy are presented. Reflection of the present in the work of literature is considered.

**Ольга Волошина**

#### МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ ПОНЯТИЯ ПРАВДА / ИСТИНА В ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОМ ДИСКУРСЕ

Целью данной статьи является рассмотрение методологической основы изучения дуального концепта «правда / истина» в богословском и философском дискурсах.

Актуальность выбранной темы объясняется в первую очередь ее многоаспектностью: поиск истины осуществлялся человеком с давних времен в различных сферах, начиная от философии и заканчивая точными науками. Наиболее обширно понимание истины / правды исследовалось в богословии. Исследование понятия «правда» нашли свое отражение в позитивистской и постмодернистской теории. Первая систематизация лингвистической репрезентации концепта была произведена Альфредом Тарски в начале двадцатого столетия [19]. В настоящее время не существует единой дефиниции для определения понятий «правда/ истина», они постоянно дополняются и уточняются учеными по всему миру с точки зрения различных областей науки. Будучи одним из основополагающих концептов, понятие истины / правды влияет на формирование наивной картины мира.

Языковая картина мира любого носителя языка складывается не только из лексических единиц, но так же из целого поля концептуальных надстроек, формирующих понятийный аппарат говорящего или реципиента. Согласно мнению Бориса Успенского [15], язык как таковой может рассматриваться двояко: не только как средство коммуникации, но и как средство фиксации некоего содержания безотносительно к акту коммуникации, при этом акцент делается на способах выражения содержания. Продуктом концептуального выражения определенной информации являются безусловно прецедентные тексты культуры, на наш взгляд это в первую очередь Святые Писания и философские трактаты. Согласно мнению Успенского и Лотмана, [16] культура как таковая понимается как «ненаследственная память коллектива,.. система коллективной памяти и коллективного сознания,» которая «одновременно неизбежно является некоторой единой для данного коллектива ценностной структурой». Соответственно, лингвокультурные концепты, существующие как основополагающие или универсальные при формировании понятийного аппарата носителя языка, зачастую являются еще и в той или иной степени ценностномаркированными.

Одним из таким концептов в различных культурах является концепт «правда».

При рассмотрении истории функционирования понятия «правда» и смежных с ним синонимического «истина» и антонимического «ложь» обнаруживается, что в различных культурах данные концепты воспринимались по-разному. В отдельных случаях, рассматривая концептосферы упомянутых понятий, мы наблюдаем достаточно серьезные расхождения в их интерпретации [17, с.224]. Особенно ярко расхождения проявились в религиозном и философском дискурсах: если в английском языке концепт «truth» функционирует как универсалия, не меняя своего значения ни в повседневной речи, где ему присущи черты объективизма, ни в религиозном дискурсе («Gospel truth»), то «специфической чертой русской культуры ... в интересующем нас аспекте является ее принципиальная полярность, выражающаяся в дуальной природе ее структуры. Основные культурные ценности (идеологические, политические, религиозные) в системе русской ЯКМ располагаются в двуполусном ценностном поле, разделенном резкой чертой и лишенном нейтральной аксиологической зоны» [16]. В такой лингвокультурной традиции все в принципе могло восприниматься в теологическом ключе: не только содержание, но и форма могла восприниматься

как отражение Божественной истины, как непосредственное свидетельство о Боге. Такой подход формирует впоследствии резко негативное отношение к другим языкам, так как они ассоциируются у православных христиан с иным вероисповеданием. Восприятие латинского языка как типично еретического делает невозможным обращение к латиноязычной ЯКМ даже в ознакомительных целях, поскольку невозможным является как ведение церковной службы, так и изложение Божественной истины на каком-либо языке кроме церковнославянского. Еще Татищев свидетельствовал в «Разговоре двух приятелей о пользе науки и училищ» (1730-х гг.), что многие «учете чужихъ языковъ, особливо латинскаго, поставляютъ въ грѣхъ» [13, с.24].

Церковнославянский язык традиционно понимался именно как средство выражения Богооткровенной истины. Это не предполагает рационалистическую концепцию текста как объекта, критически воспринимаемого субъектом, – текст воспринимается при этом как реализация единственно правильного из потенциально возможных способов передачи некоторого имманентного содержания [16].

Высказывание П. Флоренского «если истину можно искать, значит она есть» (цитируется Исуповым К.Г.[8]) ставит под сомнение очевидность истины в философском дискурсе безотносительно того факта, что для носителей великорусской традиции Евангелие и вообще Св. Писание, будучи богооткровенным текстом, есть истина сама по себе, которая принципиально не зависит от воспринимающего субъекта. Сакральная форма и сакральное содержание по самому своему существу не могут быть расчленены, одно предполагает другое. С этой точки зрения истина связывается не с правильной интерпретацией, а с правильным воспроизведением текста [2, с.1].

В то же время некоторые представители югозападнорусской традиции отделяют форму выражения от содержания. По утверждению Стефана Яворского Евангельский текст не есть истина («глаголы точию, а не самая истинна»); истиной считается содержание этого текста [11].

В этих условиях возникает уже в большей степени философский вопрос о природе правды и истинности и набирает силу кантовская концепция «двойной истины». Конфликт конвенционального и неконвенционального понимания знака проявляется не только в языковой сфере. В релятивной картине мира, придуманной Эйнштейном, «правда выводится по заданным правилам логической игры... (В его) релятивном мире не может быть Истины, так как он в ней не нуждается... «Правда» же уступчива, она поддается мировоззренческой формовке... Истина мстительна: теолог иудейской ориентации – Георг Кантор, создатель теории множеств (1870), идея которой возникла (по его уверению) из созерцания Троичного единства, запутался в парадоксах своей конструкции и умер безумцем в январе 1918 г.» [8].

В это же время в своей статье «правда/ «истина» на русской почве» К.Г. Исупов описывает соотношение этих двух концептов следующим образом: «По ближайшему определению, правда – это истинностная адекватность события информации о нем. Слово восходит к славянской антитезе «правда/кривда»; через архаическую оппозицию «правого/левого» закрепились как языческий рудимент в составе кардинальных национально-христианских представлений (праведное/грешное; ср.

«Русская Правда»); сакральных формул клятвы («ей-Богу, правда»; «святая правда») в теологической («православие»), юридической («правеж», «правительство») и педагогической («направник») терминологии... Древнейший топос дольней горизонтали (правда взыскуется в пути; тема странников-правдоискателей в фольклоре и литературе), усложнен... вертикалью молитвенного диалога с Богом как Сущей Правдой (Истиной-Естиной) бытия. На «правду» перенесена апофатическая атрибутика: в «отрицательном» смысле правда несказанна, загадочна, чудесна, невыносима и даже жестока, несокрушима, имперсональна, неподсудна, безначальна, вневременна,... В аспекте катафатики правда всеблага, богооткровенна, софийна, субстанциональна, неделима, спасительна, всечеловечна, конкретна, совершенна. Дуальная (сакрально-мирская) фактура правды и ее двойная... событийная природа породила укорененную в падшем сознании антитезу «Истина/Правда». В парадигму первой вошли неотмирность, бесстрашие, справедливость, абсолютность; второй – посюсторонность, пристрастие, этическая конъюнктура, аморфность, релятивность. Истина онтологична (этимон-субстантив – «естина») и единственна, правда относительна и множественна. Традиционное русское мышление под «правдой» понимает Божью правду, т. е. «Истину» в сакрально-авторитарном контексте. Из конъюнктурного признания правды и Истины равночестными состояниями мира рождается идеология «двойной истины» и та «теомехия» двух правд, о котором говорил в эссе «Гамлет» П. Флоренский применительно к герою Шекспира... Правда св. Писания приходит на чужом языке и приносит с собой властные структуры как хозяйски организованную информацию. Мифология власти рождается на импорте сакральной правды и социального авторитета вождя. Поэтому становится возможной и мифология потребной правды и ее редактирование в формах обмана и самообмана («тьма низких истин»/ «возвышающий обман» у Пушкина)» [8].

Пространство релятивной правды включает факты, изъяты из каузального ряда и сгруппированные в квази-поясняющую их идеологизованную композицию. На этом строятся практики политической цензуры, фальсификации прошлого и мифология истории. Мир Истины заполнен событиями, т.е. смысловыми следами фактов. Правда же стала приемлемой «в форме лжи» (А. Платонов), «прелести» (М. Пришвин – для него правда бездарна, а ложь всегда талантлива)... Соответственно, к концу XX в. общество испытывает потребность в правде как таковой, правда становится объектом жизненного поиска и центральным вектором «национального самоопределения» [8].

В современной русской народной и философской культуре появившиеся коннотации искомой «правды» создают новые, зачастую полярные оттенки истинности: «"П." в русскоязычной традиции выступает синонимом слов: "закон", "справедливость", "правосудие", "обет", "обещание", "присяга", "правило", "заповедь" и т.п. (например, "Русская П." как правовой кодекс древней Руси; "П." у П.И.Пестеля)... "П." артикулирует собственное божественное начало, в отличие от истины как действительности, как начала человеческого, - см. Псалтырь: истина "от земли восходит", П. же "с

небес принимается". (В.Даль, Флоренский выводили "истину" от "естины" - "есть", т.е. принадлежит самому существу)»[7].

В XX веке в рамках русской и украинской философии «историческая и контекстная подвижность границы между истиной и ложью сделала очевидным эвристическое преимущество триад типа "П. - истина - ложь" перед бинарной оппозицией "истина - ложь" как для представителей европейской гуманитарной традиции, так и для космополитически ориентированных интеллектуалов всего мира» [10]. Соответственно, в современных литературных опусах мы находим следующие высказывания: 1. Истина для каждого человека очень индивидуальна. Отношение ко лжи у каждого из нас, соответственно, тоже разное. 2. Многое из того, что мы делаем, оказывается правдой для нас, но ложью для окружающих. Кроме того, в каждой стране, в каждом обществе существуют свои истины, свои правда и неправда. 3. Ярko прозвучало высказывание А.Гитлера: «Любая ложь может стать правдой, если ее часто повторять, снова и снова подчеркивать, говорить ее всем подряд на каждом углу» [4]. 4. Правда есть истина в действии [18]. 5. "Правда – свет разума", "правда суда не боится", "не ищи правды в других, коли ее в тебе нет..."[9] 6. Правда не приходит одна, с ней заскакивает исключение [2] 7. Все законы мира относительно и временно правдивы, так что если вы знаете какой либо закон- это еще не означает что вы знаете правду [11].

Среди представителей русской интеллигенцией в силу ее исторического положения в советский период стала единственно возможной идея уравнительной справедливости, общественного добра; воля к народному благу парализовала любовь к истине, почти что уничтожила интерес к истине. «А философия есть школа любви к истине, прежде всего к истине. Интеллигенция не могла бескорыстно отнестись к философии, потому что корыстно относилась к самой истине, требовала от истины, чтобы она стала орудием общественного переворота, народного благополучия, людского счастья» [10].

В постсоветский период под влиянием мощного потока информации, ранее недоступной, меняется не только сама концепция восприятия рассматриваемых понятий, но и угол рассмотрения. Если поколению 1960х годов как генерации успешно реализовавшихся физиков, кибернетиков и семиотиков – структуралистов присуще в большей мере позитивное мышление, идеей их общественного устройства являлись логический позитивизм и вера в истину в последней инстанции, в истину, которую можно было адекватно выразить вербальными средствами, то постмодернистов и постструктуралистов, ставших в определенном смысле жертвами концептуального манипуляционизма, в их 1990е больше привлекала идея так называемой «сослагательной метафизики» (термин зафиксирован В.Е. Кемеровым), стратегии неуверенности и неопределенности, сослагательное наклонение в речи и часто используемый оборот «как бы» (Руднев) [12]. Соответственно, в данный период речь не идет о четкой оформленности концепта.

Гораздо более интересные трансформации дуальный концепт «правда/истина» претерпевает в последние 10 лет: появляются новые отрасли науки, такие как квантовая философия [14], рассматривающие концептуальные проблемы с применением метода математического

моделирования. Соответственно, меняется и само определение правды: «Точка зрения создает перспективу. Перспектива определяет интерпретацию. Интерпретация формирует восприятие. Восприятие рождает ощущения и опыт. Ощущения и опыт закрепляют точку зрения. Точка зрения, отличающаяся постоянством, вне зависимости от ракурса и перспективы, спонсирует схожие интерпретации и ощущения. Рождающийся из этого опыт формирует веру. Вера, базирующаяся на стабильно повторяющемся опыте и закреплённая в интерпретациях и ощущениях, превращается в догму. То есть в данность, не нуждающуюся в доказательствах. Некоторые называют это истиной, другие - правдой, третьи - фактом» [14].

Следуя этому определению, мы опять возвращаемся к субъективности правды как продукта полученного исключительно опытным путем (из ощущений и персонального опыта), верного только в данный конкретный момент. Рассматривая одни и те же факты в разные периоды времени или под другим ракурсом, мы получаем другие ощущения, формируя другой опыт. Например, бутылка воды, половину которой уже употребили, для русскоговорящего и украиноязычного является полупустой / напівпорожньої, англоговорящего – полуполной (semicomplete). С такой позиции любая правда может быть опровергнута и реальностью считается только то, что человек воспринимает в данный момент.

Однако для истины находится и более точное определение, близкое к корреспондентскому (классическому): «истина есть соответствие вещи и интеллекта (лат. *veritas est adaequatio rei et intellectus*). В классическом смысле истина – это адекватная информация об объекте, получаемая посредством чувственного и интеллектуального изучения либо принятия сообщения об объекте и характеризуемая с позиции достоверности» [11].

Принимая во внимание концепцию истины как идеи вечного возвращения и переоценки ценностей, выраженную Ницше, и воззрения экзистенциалистов на истину как особый идеальный объект (Ж.Маритен, Н.Гартман и др.), понятие истины аккумулировалось как «верное отражение объекта познающим субъектом, воспроизведение его таким, каким он существует сам по себе, вне и независимо от познающего субъекта и его сознания. Истиной может называться само знание (содержание знания) или сама познанная действительность. В целом, истина есть универсальная категория, понятие, используемое, в частности, как в религии и философии, так и в рамках научного познания. Противоположным истине является понятие лжи. В логике критерием истинности выступает логическая правильность: относительная полнота формально-аксиоматических систем и абсолютное отсутствие в них противоречий. В разделах науки (физике, химии, истории, социологии и др.) категория истины обладает двойственной характеристикой. С одной стороны, истина есть в традиционном понимании цель научного познания, а с другой – это самостоятельная ценность, обеспечивающая принципиальную возможность научного знания совпадать с объективной реальностью, как минимум быть комплексом базовых решений теоретических и практических задач» [11], в то время как правду в современной философской литературе определяют как «творческую ложь» [6]. Существует так же отдельное понятие исторической правды, меняющейся вместе с политическим курсом государства. Примечателен так же факт, что даже разделившись на

абсолютную и относительную, истина не утрачивает сакральных черт: «Абсолютная истина – это полное, исчерпывающее знание о мире как о сложно организованной системе. Относительная истина – это неполное, но в некоторых отношениях верное знание о том же самом объекте... Разновидностью относительной истины является правда». [5]

При рассмотрении истины как философского понятия, введенного Парменидом как «противопоставление мнению», критерием ее всегда признавалось тождество мышления и бытия. Начиная с античной философии, где согласно концепции Платона истина трактовалась как сверхэмпирическая идея, всеми поколениями философов признавалось вневременное ее свойство. В средние века данную концепцию развивал Августин, позднее, в XVII Декарт развил эту концепцию, привнес в нее идеи Аристотеля и Фомы Аквинского, развивавших это учение с позиций гармонии познающего разума и христианского способа мышления. Классическая концепция так же признавалась Гегелем и Марксом, а так же французскими философами-сенсуалистами. Следует отметить тот факт, что истина как результат познания (а так же сам объект познания) в классической концепции неразрывно связываются с предметно-чувственной сферой, трансформируя понятие из статичного явления в динамический процесс.

В настоящее время выделяются следующие виды истины:

- «Абсолютная истина – источник всего, то из чего все изошло. Абсолютная истина как минимум содержит в себе все воспринимаемые нами качества и характеристики.

- Относительная истина – философское понятие, отражающее утверждение, что абсолютная истина (или истина в последней инстанции) трудно достижима. Согласно этой теории, можно только приближаться к абсолютной истине, и по мере этого приближения создаются новые представления, а старые отбрасываются. Теории, утверждающие существование абсолютной истины, часто называют метафизикой, относительной истины – релятивизмом. Понятие относительной истины используется в учении о диалектике. Разновидностью относительной истины является правда.

- Объективная истина – это такое содержание наших знаний, которое не зависит от субъекта по содержанию (по форме всегда зависит, поэтому истина субъективна по форме). Признания объективности истины и познаваемости мира равнозначны и не имеют ничего общего с относительным понятием иррационалистической философией.

Необходимая истина – знание, достигнутое в результате совокупности связанных внутренней последовательностью действий.

- Случайная истина – знание, полученное вне зависимости от целенаправленных действий познающего субъекта.

Аналитическая истина имеет место тогда, когда приписываемое объекту свойство содержится в самом его понятии с необходимостью.

- Синтетическая истина – это познавательная ситуация, в рамках которой раскрытие некоторого свойства требует внесения дополнительной (зачастую случайной) информации об исследуемом объекте в понятие об этом объекте" [3].



Что же касается теоретического осмысления истины, все теории делятся на 2 большие группы: группа теорий, определяющих понятие «истина» и группа теорий, устанавливающих правила употребления слова «истина».

Теории истины (концепции истины), дающие определение истине:

- Классическая линия понимания истины:

Корреспондентская концепция: истина – это соответствие мысли (высказывания) и действительности (вещи), представление, предельно адекватное или совпадающее с реальностью (Аристотель, средневековая философия, философия Нового времени, Гегель); способы установления соответствия мысли и действительности:

- Авторитарная концепция: истина – это убеждение и/или доверие авторитету (средневековая философия, богословие)

Теория истины как очевидности: истина – это «ясное и отчетливое представление» (Р. Декарт, Ф.Брентано, Э. Гуссерль)

Теория истины как опытной подтверждаемости (Дж. Локк, М. Шлик)

- Семантическая теория истины: поскольку высказывание о высказывании порождает семантические парадоксы, вводится запрет на определение понятия истины в теории, использующей данное понятие; требуется построение метатеории, задающей условия понимания истины для исходной теории [19]

Неклассические концепции:

- Конвенциональная теория: истина – это результат соглашения (А. Пуанкаре, Т.Кун)

- Когерентная теория: истина — это характеристика непротиворечивого сообщения, свойство согласованности знаний (Р.Авенариус, Э.Мах)

Прагматическая теория: истина — это полезность знания, его эффективность, то есть истинным является сообщение, позволяющее достичь успеха (Ч. С. Пирс)

Теории истины (концепции истины), устанавливающие правила употребления термина «истина» при разворачивании исследований:

- Дефляционная теория (концепция избыточности (redundancy)): слова «истина», «истинный», «истинно» излишни, поскольку избыточны для процесса познания: если делать утверждение об истинности некоторого предложения, то приходится высказывать само это предложение, отрицание же предложения означает его простое отрицание (А.Айер, М.Даммит и др.)

- Перформативная теория: слова «истина», «истинный», «истинно» являются перформативами в рамках теории речевых актов (П. Ф. Стросон) [3].

Отдельного рассмотрения достойна христианская концепция истины: это не абстрактная универсалия, а основополагающая личность существовавшего в реальности Иисуса Христа, коий «есть путь, истина и жизнь» [1,14:6]. Рождая при изучении надежду на спасение и дальнейшее пребывание в Царстве Божьем, данная концепция удовлетворяет потребности духа, души и разума,

позволяя познавать посредством изучения, стремиться возвыситься посредством духа и любить посредством души.

На основании вышеизложенного мы можем сделать следующий вывод: в процессе функционирования в богословском и философском дискурсах дуальный концепт «правда/истина», являясь изначально синонимичным, претерпел ряд семантических трансформаций. Правда как понятие расширилось за счет исторически приобретенных коннотаций, которые в определенных случаях добавили отрицательных оттенков основному значению. В религиозном дискурсе как на базе русской, так и украинской ЯКМ понятия истины и правды остаются максимально приближенными, тем самым обнаруживая сходство с английским концептом “truth”. В философском аспекте правда претерпевает ряд изменений, становясь разновидностью относительной истины. В социально-бытовой сфере в русском и украинском языках правда приобретает максимальное число негативных коннотаций, в то время как в английском расхождений почти не наблюдается.

#### ЛИТЕРАТУРА

1. Библия, Ин. (14:6). – Российское Библейское Общество, 1998 – 1056 с.
2. Василевский Д. <http://www.belintellectuals.eu/publications/355/>
3. Википедия. <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
4. Гитлер А. Майн Кампф. - Свитовид, 2003 – 704с.
5. Грицанов А.А. Новейший философский словарь. - Мн., 1998 - 896 с.
6. Грошек И.: Философия как игра. «Философская газета», 2002
7. Даль В. И. Толковый словарь русского языка. Серия: Российская императорская библиотека. - Эксмо, 2010 - 928 с.
8. Исупов К.Г.: Культурный концепт «учитель/ученик» на фоне русской «правды» Диалог в образовании. Сборник материалов конференции. Серия “Symposium”, выпуск 22. СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2002.
9. Корольков А. А. <http://old.portal-slovo.ru/rus/art/>
10. Кравчук Т.Б. Несколько истинных слов о лжи <http://www.myjane.ru/articles/text/>
11. Мудров Ю.: Что такое правда и что такое ложь? <http://www.proza.ru/2009/>
12. Ротенберг В.: «Философия иллюзий или, надо ли смотреть правде в глаза» [http://www.rjews.net/v\\_rotenberg/5.htm](http://www.rjews.net/v_rotenberg/5.htm)
13. Татищев. В.Н. Избранные произведения. Разговор двух приятелей о пользе науки и училищах. - Л., 1979 - с. 99
14. Тихонов Р. Мироззрение. Квантовая философия. <http://www.sunhome.ru/philosophy/12294>
15. Успенский Б. Избранные труды, том 1. Семиотика истории. Семиотика культуры. - М.: Гнозис, 1994. - 432 с.
16. Успенский Б. Крестное знамение и сакральное пространство: Почему православные крестятся справа налево, а католики – слева направо.- Наука, Образование, Религиоведение.- М.: Языки славянской культуры, 2004 – 98с.
17. Шепитько С.В., Волошина О.В. Порівняльний аналіз вербального втілення концепту «правда» (на матеріалі російської, української та англійської мов). – Філологічний вісник МДГУ, - 2009 - 232с.
18. Шукшин В.М. Нравственность есть Правда. М., 1979 – 52с.
19. Alfred Tarski, 'The concept of truth in formalized languages', Logic, Semantics and Metamathematics, Oxford. University Press, Oxford. – 1956.

#### SUMMARY

This article tackles the problem of methodological base for complex studying of the dual concept “truth / verity”. The author considers aspects of functioning of the concept in theological and philosophical

discourse and suggests various definitions, taking into account negative connotations the notion assumed historically.

Маргарита Казніна

## ДО ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ ТА ЇЇ ПРАВОПИСУ

*Статтю присвячено розв'язанню одного з найактуальніших питань мовознавства – орфографії новогрецької мови. Суть проблеми пов'язана з історією формування самої новогрецької мови, з походженням монотонічної системи з політонічної і переходом офіційної мови держави від катаревуси до димотики. Наукову новизну дослідження зумовлено тим, що в ньому вперше у вітчизняній елліністиці зроблено спробу визначити основні етапи становлення грецького правопису.*

Орфографія, за Оленою Селівановою – «система правил написання, що історично склалася у певній мові і кодифікована в орфографічних словниках і правописі» [2, с. 435]. Грецькі лінгвісти під орфографією розуміють «історичний зв'язок, який утворився між усною формою будь-якої мови та її письмовим відтворенням» [7, с.1]. Сьогодні більшість систем письма, в тому числі і новогрецької мови, – абеткова (фонографічна), тому ми детально зупинимося на правописі таких систем. Абеткове письмо - це категорія графічної системи, в якій графеми передають фонему, тобто елементи мови виконують дискреційну функцію на фонетичному рівні:  $\lambda\acute{o}\nu\omicron\varsigma$ ,  $\tau\acute{o}\nu\omicron\varsigma$ ,  $\gamma\acute{o}\nu\omicron\varsigma$ ,  $\mu\acute{o}\nu\omicron\varsigma$ ,  $\kappa\acute{o}\nu\omicron\varsigma$ . Письмо новогрецької мови - літературно-звукове, тобто кожна літера пристосована до певної фонему або звука, а саме – вокалізовано-звукове. Воно розвинулося на підставі першого, а його впровадження належить стародавнім грекам, які, запозичивши фінікійське письмо, пристосували його до власної мови. Грецьке архаїчне письмо стало базовим для писемності європейських мов [2, с.463].

Як і більшість європейських мов, новогрецька має історичну орфографію, тобто правопис наслідує не вимову сьогодення, а вимову попередніх часів. В результаті орфографічні системи таких мов представляють аномалії. Наприклад, у новогрецькій складно правильно написати слово, яке чуєш або вимовляєш, тому що велика кількість заплутаних правил не є достатньою для розрізнення «вимова-письмо». Так, розмежування між закінченням іменника і дієслова:  $\lambda\epsilon\acute{\iota}\pi\epsilon\iota$ ,  $\lambda\acute{\upsilon}\pi\eta$ ,  $\lambda\acute{\iota}\pi\eta$  можливе тільки в контексті. Явище, коли правопис мови відображає давній, а не сучасний мовний стан, називається історичною орфографією. У більшості європейських мов орфографія сьогодні історична. Орфографія ж новогрецької мови сягає корінням в давньогрецьку, такою і залишилася на сучасному етапі. В елліністичний період на основі аттичного й іонійського діалектів сформувалося давньогрецьке койне у двох різновидах – літературному та розмовному. Пізніше, під римським впливом спостерігається повернення до аттичної літературної норми, що призвело до розбіжностей між літературною й розмовною мовою, і дало поштовх до розвитку двох мовних традицій. Згідно з А. Білецьким, «...загальний елліністичний діалект»... поступово перетворився на новогрецьку...» [1, с.189]. Перший грецький алфавіт було створено з метою з точністю відтворити звуки давньогрецької мови. Можна сказати, що це була одна зі спроб фонетичного відтворення мови. Як відомо, перші системи абеткового письма включали в себе тільки великі літери без жодних знаків наголосу.

Питання ж орфографії суттєво постало в елліністичну добу, паралельно з першими появами філологічних центрів і пануванням так званого «Аттикізму» в освічених колах. Домінування Аттичного діалекту як моделі, зразка призвело до збереження такого написання слів, що остаточно визначило втрату зв'язку між вимовою та письмом. Сучасні мовознавці дізналися про це після того, як було знайдено та прочитано папіруси і різні трактати, що засвідчили розбіжності у правописі багатьох слів, яскраво демонструючи різницю у вимові порівняно з Аттичним діалектом 5 ст. до н.е. Папіруси вміщували велику кількість орфографічних помилок, тому що більшість населення не була знайома і при звичаєна до Аттичного діалекту 5 ст., і тому писала, так, як чула. З цієї причини так звані орфографічні помилки залишалися і при вимові слів і впливали на розвиток мови. Елліністична епоха успадкувала здобутки попередніх віків: слова писались згідно зразків 5 ст., з додаванням тільки знаків наголосу. Така диглосія позначалася і на розвитку самої мови. Це знаходить вияв у текстах Середньовіччя, написаних рукописно димотикою. Орфографія цих рукописів викликала численні дискусії і спонукала до вивчення. Характерною рисою цих творів була відсутність систематичності і різнобарв'я. Єдиним правилом було те, що буква повинна символізувати звук. Так, дієслово ἴθελα могло писатися як «ὕθελα, ἰθελα, ἰθαλα, εἶθελα...». Це дуже різниться від сьогоденного розуміння орфографії, в якій не передбачено варіантів. Цікаво, що такий самий феномен орфографічного різнобарв'я спостерігається і в інших писемних пам'ятках Середньовіччя Європи. Навіть «письменні освічені люди» мали труднощі з написанням, дотриманням канонів орфографії, тому що грецька постійно поповнювалась запозиченнями із західних і слов'янських мов. Така тенденція спостерігалася у розвитку різних мов того періоду. Так, у той час, коли у давньогрецькій, і, особливо, в аттичному діалекті, який успадкував і іонійський алфавіт, зв'язок фонем з графемами знаходився дуже близько до принципу двосторонньої єдності, у новогрецькій цей принцип було порушено завдяки фонетичним змінам, які відбулися до того часу в мові. Ототожнення фонетичного значення графем <ι>, <η>, <υ>, <ει>, <οι> και <υι> в [i] (так званий процес ітацизму), <ε> та <αι> в [e], <ο> та <ω> в [o] також, як і спрощення подвійних приголосних були найважливішими явищами, які призвели до знищення засад двоєдності.

У зв'язку із накопиченням проблем, які утворювала заплутана невідповідність між графемами та фонемами, було піддано критиці та, не порушуючи орфографічну традицію, спрощено новогрецький правопис. Починаючи з успішних спроб М. Тріандафілідіса ввести спрощення в орфографії і уніфікувати різнонаписання, яке панувало в його епоху, новогрецька прийшла до реформи 1976 року, коли і було затверджено нові спрощення. Логічним завершенням цього процесу стала відміна політонічної системи у 1982 році. Природа наголосу в новогрецькій мові відрізняється від давньогрецької (динамічний проти мелодійного), але перехід з політонічної до монотонічної системи не зустрів опору. Проте ще у 1943 році відміна знаків придику і обмеження позначок наголосу в університетських наукових працях професора Іоаніса Какридідіса призвело до його звільнення з Філософського Факультету Національного Афінівського університету ім. Каподистрія, відомого як «Суд наголосів». Безумовно, велика кількість поетів, письменників, видавців

продовжують, наполягаючи на засадах історичного правопису та історизму політонічної системи, використовувати її без позначки гострого наголосу, який був введений Олександрійськими граматами. Але на думку грецької дослідниці Центру грецької мови Олени Карандзолі, це не обґрунтовано, тому що «...новогрецька пройшла довгий шлях від мови з музичним наголосом до мови з динамічним наголосом від християнських часів і до сьогодні» [3, с. 1].

Правописні зміни в європейських мовах мають довгу історію. Історія мов довела, що мова – живий процес, відкритий для змін. Так, орфографія якоїсь мови може не змінюватися віками, змінюватися у корені або повністю (наприклад, зміни в алфавіті румунської, турецької та албанської), частково змінюватися. Історичність написання – категорія відносна, і з цієї точки зору – спотворена. Звичайно існують мови такі, як турецька, фінська, сербо-хорватська, для яких це питання не є актуальним. У вищезазначених мовах правопис фонетичний і панують засади двоєдності: для кожної фонемі існує лише один графічний символ і, навпаки, кожен графічний символ позначає лише одну фонему. У більшості мов зв'язок між фонемами та графемами не двосторонньо-єдиний, тобто не тільки графема не відповідає кожній фонемі мови, а і кожна фонема передається не лише однією графемою. Причина цього полягає у консерватизмі графічної передачі слів, що не бере до уваги розвиток мови, який відбувається з плином часу. Принцип двосторонньої єдності потребує повної відповідності фонетичного та фонематичного відображення фонологічного аналізу. Згідно з цим принципом кожен звук повинен відображатися лише одним графічним символом, і навпаки, кожен графічний символ передається лише одним звуком. Але цей принцип рідко не порушується [8, с. 486].

У новогрецькій, як і в інших мовах з абетковою системою письма, відмічається тенденція промовців до вимови слів способом, який дещо відрізняється від написання. Це відбувається тому, що деякі графеми або сполуки графем використовуються для того, щоб отримати дві або більше фонетичні форми. В цьому випадку мовець, тримаючи в голові письмову форму слова, може вимовити його на основі його фонетичного значення, де певна графема може бути в інших словах. Йдеться про орфографічну вимову, яка якраз і демонструє велике значення, що відіграє написання у сучасних суспільствах і частково пояснює тенденцію мовців ототожнювати в своєму уявленні мову та мовлення. Це ототожнення не має, звичайно, наукового обґрунтування. Таким чином вимова слова  $\sigma\upsilon\gamma\gamma\rho\alpha\phi\acute{\epsilon}\alpha\varsigma$  як [singrafeas] або [sigrafeas] замість узвичаєної [sinɣrafeas] пов'язане з різним фонетичним значенням  $\langle\gamma\gamma\rangle$   $\omega\varsigma$  /ng/, /g/ και /nɣ/. Очевидно, що з наукової точки зору мова і орфографія - це речі, які не треба змішувати. Це означає, що введення орфографічних реформ і поправок не торкається сутності мови, бо стосується лише її писемного відтворення.

Проблеми, які виникають у мовців у зв'язку з невідповідністю усної вимови письму постійно наводили і наводять вчених на думки про реформи у правописі. Характер мовлення, що змінюється, контрастує зі стійким і незмінним характером письма. Заяви мовознавців, що лунають, спрямовані на зміни орфографічної системи. Стан сучасного мовознавства новогрецької мови з цього питання Йоргос Папанастасіу охарактеризував, як «...суспільна суперечка, що дорівнює рівнянню мова = письмо, постійне змагання між усною та письмовою формою, як самообман, що класики писали так,

як ми; щиріше віру, що ми пишемо згідно етимології, згідно вікових традицій історичної орфографії» [7, с.1]. А дискусії, що і досі лунають з приводу повернення політонічної системи, Папанастасіу вважає хибними.

Найвидатніший трактувальник історичного принципу орфографії Йоргос Хадзизакіс в кінці 19 ст. у своїх дослідженнях підкреслював значення вияву давньої форми в орфографії новогрецької. Для називного відмінка множини жіночого роду він пропонував правопис з *οι* за аналогією з чоловічим родом, порушуючи таким чином розповсюджену думку, що існувала фонетична передача давньогрецького *αι*, ставлячись байдужо до жарту, що «*διὰ της ορθογραφίας ταύτης αι γυναίκες μεταβάλλονται εις άνδρας*» (заради орфографічного рівноправ'я жіноче *αι* перетворилося на чоловіче *εις*). Використовуючи подібний етимологічний критерій, він підтримував розповсюджений в його епоху знахідний множини *τες* (*τιμες*), написання *τές*, а не усталене протягом століть *ταίς* (*τιμαίς*), в той час, як для форми *τις* (*γυναίκες*) правопис *τοις* (*γυναίκες*) за аналогією до «нового» називного множини *οι* (*γυναίκες*). Таким чином він відкинув написання *τοίς*, що натякає на наявність давального, так як і написання *τις* (*γυναίκες*), яке започаткував Психаріс і яке врешті решт, підкріплене етимологічним принципом, закріпилося в новогрецькій. Таким же чином закріпилося і написання давніх іменників з наголосом на другому складі на *-ης*, *Αντώνης*, *Βασίλης*, а не *Αντώνις* (<*Αντώνιος*), *Βασίλεις* (<*Βασίλειος*). З прикладів недавнього часу можна навести закінчення дієслів дійсного та залежного способу: відміна написання *-η(ς)* і *-ωμεν/-ωνται*, *να γράφει(ς)*, *να γράφονται*.

В межах освітньої реформи 1976-1981 років зміни письма не викликали сумніву в порушенні принципів історизму правопису. Останнім часом видатний мовознавець Бабініотис, підкреслюючи історико - етимологічний характер новогрецької мови, виступає за спрощення порівняно з граматику Тріандафілідіса 1941 року. Ці пропозиції разом з орфографічною таблицею розміщено в Маленькому Словнику Бабініотиса 2006 року, а аналітичну інформацію про засади історико-етимологічної орфографії - у Великому Словнику. Сьогоднішня ситуація в правописі новогрецької мови - це результат довготривалих обговорень, дискусій, які розпочалися ще в 16 ст., точилися у 20 і тривають і дотепер. У сучасний період орфографічні спрощення стали одним із зловбодених питань димотики. Але детальному розгляду історії мовних реформ нами було приділено увагу в статті «До питання правопису новогрецької мови», а самі спрощення буде розглянуто в наступному дослідженні.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Белецкий. А. А. Проблема греческого языка византийской эпохи// Античная культура и современная наука./ А. А. Белецкий - М., 1985. - С. 189.
2. Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія./ О.Селіванова – К. 2006.- 716с.
3. Καραντζόλη Ε. Η ελληνική γλώσσα και η ορθογραφία της [Електронний ресурс]/ Ε.Καραντζόλη// Режим доступу: <http://www.scribd.com/doc/2711781>
4. Μαρκόπουλος Θ. Ανορθοαφίες [Електронний ресурс]/ Θ.Μαρκόπουλος// Режим доступу: <http://www.scribd.com/doc/2711781>
5. Μπαμπινιώτης Γ. Λεξικό της ΝΕ γλώσσας. / Γ. Μπαμπινιώτης - Αθήνα.2008.- 2064σ.
6. Ξανθοπούλου Α. Κώδικας ορθογραφίας της Νεοελληνικής Γλώσσας./ Α.Ξανθοπούλου - Εκδόσεις Παγουλάτου. 2006.- 914σ.

7. Παπαναστασίου Γ. Ορθογραφία της Ελληνικής γλώσσας [Електронний ресурс]/ Γ. Παπαναστασίου// Режим доступу: <http://www.abnet.agrino.org/htmls/G/G005htm>
8. Σακελλαριάδης Γ. Χ. Σύγχρονο λεξικό όρων και θεμάτων γλωσσολογικών.- Αθήνα.2006. - 478σ.
9. Τριανταφυλλίδης Μ. Νεοελληνική γραμματική της δημοτικής. - Θεσσαλονίκη. 2005.- 455σ.

#### SUMMARY

One of the most actual issues of modern linguistics of Greek language is the problem of orthography which is studied in the article. The author gives the full description of the history of the development of the orthography of Greek language, starting from ancient times till nowadays. The researcher shows all the stages of the formation of the monotonic system of the language from polytonic. Scientific works of the most famous linguists are analyzed in the given research as well.

Юлія Каллен

#### ТИПОЛОГІЯ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У МИТНОМУ ДИСКУРСІ

*В представленому дослідженні на матеріалі англійської мови розглядається типологія лексичних одиниць в митному дискурсі. Аналізується лексичний рівень митного дискурсу. Фахова лексика систематизується на типологічні групи. Надаються приклади, які підтверджують доцільність систематизації матеріалу, що досліджується.*

**Постановка проблеми в загальному вигляді.** Розширення міжнародних контактів, інтернаціоналізація та глобалізація суспільних відносин, – з одного боку, та антропоцентризм як методологічне підґрунтя дискурсології, – з іншого боку, зумовлюють необхідність всебічного аналізу мовних явищ. Зміни в суспільстві вимагають від працівників митних органів обов’язкове володіння однією з міжнародних мов [4], оскільки інтегрування України у світовий простір потребує подолання комунікативних бар’єрів, у тому числі мовних та вимагає успішного виконання прагматично обумовленого комунікативного завдання.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** В цьому контексті у центрі уваги постають питання митного дискурсу, його складових та оточення. Вивчення митного дискурсу є актуальним, але майже не дослідженим. Проведений аналіз існуючих лінгвістичних розвідок показує, що увага дослідників зосереджується на питаннях термінології [3], мови у сфері юриспруденції [7] та характеристиці наркотиків [5].

Не підлягає сумніву той факт, що поняття дискурсу розповсюджується на “всі види прагматично обумовленого та різного за своєю цілеспрямованістю мовлення” [2, с. 137], а його дослідження можливе тільки у зв’язку з певною “системою обмежень, які накладаються на необмежену кількість висловлень” [6, с. 33]. У цьому плані цікавим для нас є митний дискурс (далі – МД), який графічно відображається у професійно спрямованих текстах, тому що за Н. Фейрклау [8], термін дискурс позначає весь процес соціальної взаємодії, частиною якого є текст. Ми дотримуємося думки, що ці професійно спрямовані тексти, у свою чергу, на лексичному рівні виконують дві функції: номінативну (тобто називають поняття, процедуру тощо) та функцію відображення змісту (тобто відображають інформацію), що реалізовує дискурс. Зазначимо, що під лексичним рівнем в МД розуміємо вживання та функціонування різноманітних категорій лексичних одиниць.

Актуальність вивчення лексичного складу в МД підлягає аналізу у зв'язку з необхідністю адекватної передачі спеціальної інформації у текстах та документах професійного спрямування, що сприяє успішному виконанню прагматично обумовленого комунікативного завдання. Ґрунтуючись на зазначених теоретичних засадах, **метою** статті визначено проведення аналізу МД на лексичному рівні та систематизація арсеналу лексики, яка ще не була предметом спеціального аналізу. Об'єктом дослідження є типологія англомовних лексичних одиниць у текстах МД. Предметом дослідження є англомовні лексичні одиниці у текстах МД.

Зазначимо, що у нашому дослідженні поняття “лексичні одиниці”, “лексичний склад”, “лексична наповненість” та “лексика” використовуються як синонімічні.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Характерними рисами текстів в МД є інформативність (змістовність), логічність (послідовність, чіткий зв'язок між основною ідеєю й деталями), точність і об'єктивність, ясність і зрозумілість. У сфері лексики це припускає використання загальноповживаної та спеціальної лексики. Дійсно, мовною базою письмового МД є загальноповживана лексика нейтрального та книжного пласта, яка поєднується зі спеціальною та термінологічною (зокрема, термінами різних підмов). Під час використання загальноповживаної лексики у контексті документів або текстів відбувається видозміна (звуження) її семантичного діапазону. Існує значна кількість слів, які вживаються у значенні, властивому їм лише у цих текстах.

Розглянемо наступні приклади:

*On 18 May 1995, while monitoring the loading of containers onto the vessel "CAM AZOBE EXPRESS", the service's attention was caught by a shipment of 12 containers about to be loaded* [10, с. 9].

Перший приклад містить у собі такі загальноповживані слова, як *monitoring, loading, containers, vessel, service, shipment*, що в контексті митного дискурсу стають спеціальною фаховою лексикою. Позначаючи митну процедуру, *monitoring* стає митним терміном. Уживаючи іменник *service*, мають на увазі митну установу або службу в цілому. У цьому сенсі це слово є митним терміном. Словосполучення *loading of containers* також можна вважати митним терміном, тому що воно називає митну процедуру при експорті товару.

*An inspection of the goods placed in the 12 containers at the time of loading enabled the Preventive Service to detect the same false tariff declaration* [10, с. 9].

В другому прикладі загальноповживаний іменник *inspection* у словосполученні *an inspection of the goods* набуває значення митної процедури перевірки товару, що також стає спеціальною митною лексикою.

Поряд із спеціальною лексикою, в МД активно використовується лексика різноманітних підмов, як то економічна, юридична, науково-технічна ділова, тощо, яка стала невід'ємною частиною МД у зв'язку з продуктивним використанням у галузі митної справи. Тобто, багату лексичну забарвленість можна вважати однією із специфічних рис МД.

Значним для нашого дослідження став доробок А. Заслуженої [1, с. 383], спираючись на який, ми мали змогу розподілити лексику МД на відповідні типологічні групи: загальноповживаний



вокабуляр; кліше ділового стилю; лексика фінансово-економічного змісту; юридична лексика; назви торговельних знаків та марок; спеціальна термінологічна аббревіатура; фахова лексика (митна термінологія).

Розглянемо детальніше зазначену типологізацію МД.

Так, аналізуючи наведений нижче звіт “*Courier travelling in group*” про наркокур’єра, який переміщувався з трьома іншими людьми, доходимо висновку, що даний уривок тексту МД цілком складається із загальноживаного вокабуляра, за допомогою якого передається зміст інформації:

*A 31 year old, British, IC1, female who bought her return ticket on a credit card booking from 'Going Places' in Nottingham, where she was born and lives, may be going places she hadn't considered. She was stopped on the 28th March by Gatwick's Dean Earl after arriving from Bridgetown on the T1H18. She was travelling with three other people, two of whom were released and the third bailed. A search of person revealed two kilos of cocaine, in two packages on her thighs* [11, с. 8].

В іншому прикладі наведена інформація консультативного комітету Великобританії щодо введення нової системи прийому декларацій. Аналіз підтверджує тезу про те, що використання загальноживаної лексики також допомагає передавати певний зміст повідомлення.

*From the 1 July our transit offices of departure, will no longer accept paper declarations. Traders who have yet to enrol as NCTS users are strongly advised to do so now so that they have sufficient time to become familiar with the system and thus avoid problems and delays in submitting their electronic declarations* [12].

Певні кліше, як то *Clearance are the formalities necessary to satisfy customs officers; Clearance is given only after examining the records; the transport operations must be guaranteed; in accordance with the provisions of Article; must be performed under cover of* в МД представлені в різних сферах митної діяльності та дозволяють говорити про існування суто фахових клішованих виразів, які багаторазово повторюються в усталеній формі в конкретних документах, закріплюються за ними і функціонують як словесні штампи.

Лексика фінансово-економічного змісту широко представлена в текстах та документах, пов’язаних з експортно-імпортними процедурами та обкладанням податками (переважно тому, що в Великобританії, США, Канаді та ряді інших країн функції митниці та податкових органів представлені та виконуються однією державною установою). В прикладах 1)-4) лексика фінансово-економічного змісту (підкреслено нами у прикладі) ілюструє нашу тезу:

1) *This note is about the submission of invoices that do not specifically bear the full name and address of the claimant for supplies of services properly made to them. It tells you what information a valid tax invoice must contain and what you can do if an invoice does not meet these criteria* [12].

2) *pay your VAT in manageable instalments: the annual accounting scheme* [12].

3) *Moreover, the drawback system may be used only if no export refund has been set for the compensating products at the time the declaration of release for free circulation of the import goods is accepted* [13].

4) *They enforce the customs law related only to revenue collection by the inspection of goods and the classification and valuation of merchandise [14].*

Юридичну лексику, що вживається у МД, можна диференціювати на два різновиди: терміни загальноправового характеру (*legal requirement, enforcement powers, scope of the responsibility, the lodging of an appeal, violations, prosecution*) і власне митно-правові терміни, наявність яких ми спостерігаємо в наступних двох прикладах (підкреслено нами):

1) *Because of the increasing need to fight customs fraud (intellectual property rights violations, revenue fraud, and transshipment, for example), narcotic trafficking, money laundering, and export violation (trafficking in weapons and munitions, among others), those customs agencies with limited powers might require a greater range of enforcement authority [14].*

2) *The WCO's Expert Working Group on commercial fraud recommends the following set of enforcement powers (WCO 2004a): examination (compliance with the customs law); right of search (illegal importation and exportation); sampling; seizure; right to access documents; post-import and post-export audit; detention or arrest; charge; prosecution; restraint of assets; exchange of information; inquiries on behalf of other customs administrations [14].*

Якщо подивитися у звіти про товарообіг та справи про підробки або конфіскацію, то можна спостерігати, що назви торговельних знаків та марок, зустрічаються у МД дуже часто. Наприклад (підкреслено нами),

*The cigarettes (of the "WEST" brand) were discovered inside a container which had arrived from Estonia, its final destination being Germany [10].* Або, *In June 1995, Mexico's trademark agency, the Institute of Industrial Property ("IMPI"), resolved a dispute over Mexican rights to the "Boss" trademark in favour of its international owner, German clothing manufacturer Hugo Boss [10].*

Абревіатури різноманітних назв використовуються в текстах митного дискурсу як частина фахової термінології: *VAT – Value Added Tax, IPRS – Intellectual property rights, IWS – International Wool Secretariat, ACTION – Alliance of Customs and Trade for the Interdiction of Narcotics, MOU – Memorandum of Understanding, BIMCO – Baltic and International Maritime Council, BASC – Business Anti-Smuggling Coalition, WCO – World Customs Organization, CIS – Central Information System, BDV – Brussels Definition of Value, DDS – Data Dissemination System*, позначають переважно назви програм, проєктів, організацій, об'єднань.

Як один з результатів аналізу, зазначимо, що функціонування аббревіатур підлягає певним правилам. Чим вищий ступінь офіційності, тим менша імовірність використання аббревіатур. У статутах, конвенціях, угодах аббревіатури майже не використовуються. У посланнях, підготовчих матеріалах, інструкціях аббревіатури вживаються значно частіше. Так, в інструкції до використання програми ACROSS [9], яка складається з 23 сторінок і призначена для внутрішнього вжитку, нами знайдено наступні аббревіатури: *Accelerated Commercial Release Operations Support System – ACROSS, Value Added Network – VAN, Customs Automated Data Exchange – CADEX, Customs Inspector – CI,*

*Electronic Data Interchange – EDI, Harmonized System Code – HS Code, Paper Ready Money Down – Paper RMD.*

Фахова лексика, або митна термінологія (під термінологією розуміємо лексичні одиниці, що передають точну назву певного поняття та відносяться до певної галузі) називає процедуру (підкреслено нами) *Goods brought into the customs territory of the Community shall, from the time of their entry, be subject to customs supervision* [13, с.14], процедурну дію *The summary declaration shall be lodged by:* [13, с 16], митний об'єкт *A customs warehouse may be either a public warehouse or a private warehouse* [13, с. 27] або режим *Goods in temporary storage shall be stored only in places approved by the customs authorities under the conditions laid down by those authorities* [13, с.24]. На нашу думку митна термінологія може складати окремий пласт в термінологічній системі англійської мови, але це напрямок для іншого дослідження.

**Висновки та перспективи подальшого дослідження.** Проведений аналіз типології лексичних одиниць МД підтверджує, що правильний добір лексики реалізовує дискурс та допомагає успішному виконанню прагматично направленою комунікативного завдання.

Практична спрямованість нашої лінгвістичної розвідки полягає в уточненні фахової митної термінології та типології лексичних одиниць в МД. Саме уточнення і удосконалення системи фахової митної термінології допоможе курсантам і працівникам митної служби України, а також іншим особам, які безпосередньо працюють з митною документацією, оволодіти та засвоїти використання спеціальних термінів митної тематики для практичних потреб укладання, реферування та перекладу текстів цієї категорії та кращого розуміння структури та змісту тексту та окремих слів, що в свою чергу, дозволяє успішно виконувати прагматично направлене комунікативне завдання.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальні проблеми філології та американські студії: Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. 24-25 квітня 2008 р.: За заг. ред. А.Г. Гудманяна, О.Г. Шостак. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2008. – 425 с.
2. Арутюнова Н. Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцевой, – М: Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 136-137
3. Горбань О. Д. Використання термінологічних словосполучень в „Українсько-російсько-англійському словнику митних термінів” // Митна політика України в контексті європейського вибору: проблеми та шляхи їх вирішення: Матеріали науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2003. – 256 с.
4. Гмирко В. П. Кваліфікаційні характеристики посадових осіб Державної митної служби України. – Дніпропетровськ: АМСУ. – 1998. – 20 с.
5. Коваленко К. Г., Матвійчук Л. М. Characteristic of controlled drugs (in the work of customs) / Митна політика та актуальні проблеми економічної безпеки України на сучасному етапі: тези II міжнародної науково-практичної конференції курсантів, студентів та молодих учених. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2009. – 338 с.
6. Шевченко И. С., Морозова Е. И. Дискурс как мыслекоммуникативное образование // Лінгвістичні й дидактичні проблеми іншомовної комунікації. – Вісник ХНУ. – Харків: Константа, 2003. – № 586. – С. 33 – 38.
7. Яшина Л. І. Мова у сфері юриспруденції // Митна політика України в контексті європейського вибору: проблеми та шляхи їх вирішення: Матеріали науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2003. – 256 с.

8. Fairclough N. Critical Discourse Analysis. – Longman, 1995.
9. Accelerated Commercial Release Operations Support System.
10. Special Commercial Fraud Information Bulletin. October – 1995. 19 pages.
11. RESTRICTED – INTELLIGENCE. APRIL, 99.
12. [www.hmrc.gsi.gov.uk](http://www.hmrc.gsi.gov.uk)
13. COUNCIL REGULATION (EEC) No 2913/92 of 12 October 1992 establishing the Community Customs Code.
14. [www.worldbank.org](http://www.worldbank.org)

#### SUMMARY

This paper deals with lexical units in Customs Discourse. The research is made on English linguistic material. Lexical level of Customs Discourse is analyzed, in which all the professional lexics divided into typical groups.

Тетяна Лугова

### КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА ШКОЛА УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА І М. С. ГРУШЕВСЬКИЙ

*Стаття присвячена вивченню особливостей розвитку українського літературознавства від періоду становлення української науки про літературу до початку ХХ століття, зосереджуючись, головним чином, на історико-літературних працях представників культурно-історичної школи, що домінувала у вітчизняному літературознавстві протягом тривалого часу. Аналізуються перші спроби написання вітчизняних історико-літературознавчих досліджень, що мають концептуальний характер, та їхній вплив на погляди українських учених першої третини ХХ століття, зокрема М. С. Грушевського.*

Українське літературознавство починало створювати свою міцну теоретичну базу в другій половині ХІХ століття. Це був складний період теоретичних пошуків, зародження й функціонування різних концепцій, що разом викристалізували принципи, критерії та методологію тоді ще молодій науки про літературу.

Дослідники національної літератури, кожен, залежно від індивідуальних особливостей, специфіки сприйняття й оцінювання літературних текстів та історико-літературного контексту певної доби, вдавалися до спроб теоретичного узагальнення досвіду історичного розвитку української літератури. У працях українських літературознавців намічалися тенденції теоретичного осмислення суті цих методів, їх евристичних можливостей, умов ефективного використання, але більшою мірою цей процес виявився на початку ХХ століття. У другій же половині ХІХ століття він тільки набрав обертів, синтезуючи й упорядковуючи ті теоретико-літературні знання, на які спиралися дослідники літератури в процесі її вивчення.

Українські літературознавці й фольклористи в цей час почали усвідомлювати, що як ніколи назріла потреба у ґрунтовному дослідженні національного літературного процесу в усьому його розмаїтті та неповторності. Можна стверджувати, що вирішальним поштовхом до цього послужив відомий заклик німецького філософа-просвітителя Й.-Г. Гердера, проголошений ним ще у другій половині ХVІІІ століття, щодо вивчення національних літератур. А найголовніше те, як зазначає С.В.

Тураєв, що “навіть за неповних та уривчастих знань національної літератури минулого Гердер намагається утвердити її самобутність в колі інших європейських літератур” [11, с. 51].

Мета статті – проаналізувати літературознавчі праці представників культурно-історичної школи, що відображають їхні головні концептуальні положення щодо розвитку українського літературного процесу; співставити ці положення з концепцією літературного розвитку М.С.Грушевського.

В українському літературознавстві виникають школи, зокрема філологічна, культурно-історична, психологічна, біографічна, соціологічна тощо. З’являються перші спроби наукового осмислення літературного поступу. В першій третині – другій половині XIX століття з’являються праці літературно-критичного характеру М. Максимовича (його “Предисловіє” до “Малороссийских песен”, 1827; “Обозрение русской словесности за 1830 год”, 1831; “Історія давньої руської словесності”, 1839), М. Костомарова (“Обзор сочинений, писанных на малороссийском языке”, 1843), Я. Головацького (“Три вступні виклади про руську словесність”, 1849), трохи пізніше О. Потебні (“Мысль и язык”, 1862), М. Драгоманова (“Література російська, великоруська, українська і галицька”, 1873), М. Дашкевича (“Постепенное развитие науки истории литературы...”, 1877), М. Петрова (“Очерки истории украинской литературы XIX века”, 1884), О. Огоновського (“Історія літератури руської”, 1887) та ін. Ці праці були результатом наукових пошуків в українському літературознавстві і, за справедливим твердженням М. Гнатюка, “заклали наукові основи літературознавства в Україні” [2, с. 15].

Отже, спробуємо проаналізувати деякі з літературознавчих праць названих авторів, які носять концептуальний характер, і які, безсумнівно, мали вплив на розвиток української науки про літературу і формування М.С.Грушевського-літературознавця. Вважаємо необхідним зупинитися на тих, які реалізують методологічні підходи культурно-історичної школи: М. Максимовича, М. Костомарова, М. Драгоманова. Хоча, справедливим буде зазначити, що М.С.Грушевський у своєму літературознавчому дослідженні з історії літератури дає всебічний огляд сформованих у світовій практиці літературно-мистецьких шкіл і методів, а також літературно-критичних розвідок як зарубіжних, так і названих вище вітчизняних літературознавців.

Перший етап розвитку українського літературознавства представлений працями таких вчених, як М. Максимович, М. Костомаров, О. Бодянський. Їх поява пов’язана із зародженням культурно-історичної школи, в межах якої відбувається становлення методологічних засад українського літературознавства впродовж XIX століття. Це, насамперед, стосується досліджень у галузі літературознавства М. Максимовича та М. Костомарова. У своїх дослідженнях вони висунули концептуальні ідеї щодо вивчення фольклору і літератури, які послужили основоположними принципами як української культурно-історичної школи, так і розвитку української науки про літературу не тільки протягом усього XIX століття, а й у XX столітті. Проаналізуємо їх основні ідеї.

Отже, першопрохідцем у дослідженні історії літератури став професор Київського університету М. Максимович. Він, за твердженням М.С.Грушевського, одним із перших “звернув

особливу увагу на стару словесність” [4, с. 47]. Свою увагу вчений зосередив на дослідженні народних пісень і дум, а також давнього періоду розвитку літератури, кульмінацією чого є студії “Слова о полку Ігоревім”. М. Максимович опублікував ряд цікавих статей про цю пам’ятку в 1836-1837 роках, а невдовзі, у 1839 році опублікував “Історію давньої руської словесності”, “від якої веде свою історію наша дисципліна” [4, с. 47], як зазначає М.С.Грушевський.

Вже у “Передмові” автор окреслив головні підходи дослідження рідної словесності (в значенні “літератури” за М.С. Грушевським), які стануть базою для його методології і концептуальних засад, а також певною мірою орієнтирами для майбутніх дослідників на ниві літературознавства, зокрема і М.С. Грушевського. М. Максимович зазначає, що настав час, коли “пізнають істинну ціну народності” [10, с. 339]. А народність, на його думку, якраз і виражається у пісні. Подібну думку висловлював і М.В. Гоголь, який порівнював пісні із надгроб’ям минулого і називав “живим, промовистим літописом, що свідчить про минуле” [3, с. 235].

Відтак, вже у своїх “Малоросійських піснях” учений намагався, за твердженням Я. Гарасима, продемонструвати “кавзальність явищ словесності ментальністю їх творця й носія, сформованою у свою чергу умовами сучасного його середовища й історичного буття” [1, с. 28]. А це суто тенівський принцип історизму, що базується на єдності раси, середовища та моменту, покладений в основу культурно-історичної школи. Отже, цілком правомірною видається думка Я. Гарасима про те, що “Передмова” написана за всіма критеріями культурно-історичних дослідів і може вважатися методологічною національною базою моделі української культурно-історичної школи. Особливої ваги у фольклористичних дослідженнях М.Максимовича, на нашу думку, має визначення ученим специфіки власне української літератури. Дослідник підкреслював існування усної й писемної словесності як паралельних. Саме такий підхід візьме за основу в своєму дослідженні історії української літератури М.С.Грушевський.

Спроба ж М. Максимовича написати історію давньоруської словесності (літератури) була оцінена М.С. Грушевським як не дуже вдала. Більшу частину книги становив бібліографічний огляд джерел і літератури, меншу – “перегляд письменників XI – XIII вв., головно на підставі праць Євгенія” [4, с. 47]. М.С.Грушевський вбачав у такому методологічному підході до написання історії літератури відверту слабкість і недоцільність. Але найбільше нарікав на відсутність аргументованого визначення предмету і завдань нової дисципліни. Це він вважав найголовнішим, оскільки тогочасні критики зовсім не звертали уваги на пам’ятки давньої літератури і наполягали, що “стара писемність мусить зостатись уділом бібліографів і антикварів” [4, с. 47]. Та все ж таки вже сама поява історії давньоруської літератури, яку М. Максимович відносив до надбання “малоросів” (українців) і тим самим спростовував теорію Погодіна, “виводячи” українську мову й літератури з часів Київської Русі й раніше, свідчила про визрівання тих концептуальних методологічних засад створення історії літератури, що найповніше виявляться у працях С. Єфремова, М.Возняка, М.Гнатишака, М. Грушевського, Д. Чижевського.

Концептуальні засади М. Костомарова теж мають важливе значення для формування М.С. Грушевського-літературознавця. Єднає цих двох науковців уже той факт, що обидва були видатними істориками; по-друге, обидва упродовж свого життя відстоювали право української мови й літератури на визнання. Сучасний дослідник творчості М. Костомарова Ю.А.Пінчук зазначає, що саме ця тема була для вченого визначальною і “пронизує всю науково-публіцистичну і полемічну діяльність” [9, с. 136]. У фундаментальній праці “Об историческом значении русской народной поэзии” з’ясовується специфіка фольклору. Автор зазначав, що народна поезія давно вже була близька його серцю, і тому він має намір “вивчити історію народних пам’ятників і познайомитися з народом, його переказами, звичаями та способом вираження думок і почуттів” [6, с. 113]. М. Костомаров дав теоретичне обґрунтування природи фольклорного і міфічного символу і визначив місце української пісні з погляду багатства поетичної символіки в ній. Висновки вченого сприяли становленню культурно-історичної школи літературознавства.

У 1843 році в альманасі “Молодик” з’являється його “Огляд творів, писаних малоросійською мовою”. Ця праця вченого, яка репрезентувала один із перших історико-літературних оглядів української літератури нового часу, становить для нас інтерес щодо спроб побудови авторської концепції історії літератури. За визначенням М.К. Наєнка, “Огляд” М. Костомарова “був першим науковим узагальненням ідейно-естетичних принципів нової української літератури, яка в першій половині ХІХ століття пов’язала свою долю з духовністю свого народу і цим самим влилася в сім’ю європейських літератур” [8, с. 61]. Аналізуючи україномовні твори, М. Костомаров намагається ввести їх у європейський контекст і визначити їхнє місце в історії багатовікової української культури. Погоджуємося із висновками М.Гнатюка, який стверджує, що це дало можливість авторові “показати тяглість традицій української літератури Київської Русі, що продовжувалась у сучасних українських письменників: І. Котляревського, Г. Квітки-Основ’яненка, Є.Гребінки, Л. Боровиковського, зрештою молодого тоді Т.Шевченка” [2, с. 33]. Особливе місце у своїй концепції М. Костомаров відводить ідеї народності. Відзначаючи значення “Енеїди” І Котляревського, дослідник стверджував, що це справді народний твір, оскільки в ньому зображена справжня картина українського життя і твір сповнений українського гумору та колориту. Не останнє значення у творі мала й народна мова. Тому вчений заперечував думку про те, що “Енеїда” є пародією на поему Вергілія, і розглядав її як справжнє явище духовності українського народу. Характеризуючи творчість Т. Шевченка на основі першого видання “Кобзаря” у 1840 році, М. Костомаров також наголошував, що в ній теж народна стихія цілком підпорядкована його надзвичайному таланту. Концептуальним у методологічному плані стало намагання вченого простежити український літературний процес як зміну естетичних концепцій та літературних напрямів, що стало початком, на думку М. Гнатюка, “конкретно історичного підходу до характеристики й оцінки літературних явищ та всього процесу” [2, с. 33].

М. Драгоманов також належить до тих вчених, концептуальні ідеї яких не тільки сприяли розвитку українського літературознавства й створювали ґрунт для жвавих дискусій, а, отже, й пошуку найбільш оптимальних шляхів розвитку української наукової критики. Його погляди,

зокрема на характер розвитку українського літературного процесу, викликали суперечливі відгуки сучасників: від захоплення до повного заперечення. М. Драгоманова можна вважати найпопліднішим прихильником порівняльно-історичної методології, який разом із О.Котляревським вніс до наукового інструментарію культурно-історичної школи принцип порівняльного вивчення, особливо в галузі фольклористики. Досліджуючи окремі зразки фольклорних творів, М. Драгоманов визначав значно більшу кількість впливів на український фольклор. Учений обґрунтовує, що цей вплив іде і від західноєвропейських сусідів (поляків, словаків, французів, німців), і росіян (з Дону та Сибіру), і від південної Азії, Кавказу, Персії, Індії тощо. М. Драгоманов відзначав безліч впливів, за якими українського, індивідуального зберігалось все менше. Висновок із таких спостережень, як зазначає М. Наєнко, був не дуже втішний, але він “повинен був ще більше активізувати наукові пошуки, щоб те власне українське у фольклорі все-таки знайти” [8, с. 93]. Одним із таких активних дослідників і стане М.С.Грушевський.

Особливий інтерес у контексті формування вченим концептуальних основ бачення українського літературного процесу становлять літературознавчі дослідження М. Драгоманова. У зв'язку із цим заслуговує на увагу одна з його літературно-критичних праць – “Література російська, великоруська, українська і галицька” (1873). Одразу зауважимо, що як історик М. Драгоманов відстоював суспільні ідеї і ставив перед літературою, як зазначає сучасна дослідниця О. Куца, “насамперед соціальні завдання, сформулювавши чіткі вимоги сприяти людському прогресові, бути засобом пізнання й організації життя” [7, с. 57]. Метою свого дослідження він вважав: “критично переглянути всю тодішню українофільську народовську ортодоксію, <...> дати нарис реалістично-прогресивного українства і панруськості зовсім на інших підставах” [5, с. 16]. Такими підставами були спроби наблизити українську літературу до російської, тим самим уперше науково обґрунтувавши її самобутність і водночас тісний зв'язок обох літератур. Автор був переконаний, що українська література завжди йде однією дорогою з російською, а її майбутнє бачив лише у дотримуванні такого шляху розвитку. Втім, як зазначають сучасні дослідники, для поглядів М. Драгоманова була характерна певна суперечливість. М. Гнатюк цілком слушно пояснює її характером суспільно-політичних переконань, зокрема усвідомлення ученим “нереальності й неприйнятності політики, спрямованої на здобуття політичної самостійності України” [2, с. 57]. Очевидно, цим можна пояснити визначення М. Драгомановим місця української літератури лише в “общеруському” контексті й її призначення як літератури переважно “для домашнього вжитку”. Відтак, огляд літературного процесу часто зводився до політичних акцентів, зокрема і у порушеному вченим питанні про народність літератури, в межах якої він аналізує творчість українських письменників, зокрема нової доби (XIX століття).

Отже, підготовлений ще у XVIII столітті сплеск європейського літературознавства ознаменував собою перехід до нових літературознавчих уявлень. Розуміння необхідності узагальнення результатів минулої історії, які до того часу існували лише розрізнено і безсистемно, й одночасно усвідомлення їх необхідності та внутрішньої єдності стали ґрунтом для перших спроб



історико-літературних узагальнень, побудови перших західноєвропейських історій літератур, а водночас і появи перших історико-літературних досліджень у вітчизняному літературознавстві. Процес визрівання ідей історизму в 30-40-х роках XIX століття у літературознавстві Східної Європи та усвідомлення себе письменниками як виразниками суспільно-історичної свідомості створили основу, на якій формувалася культурно-історична школа, а водночас з'являлися перші історико-літературні дослідження, спроби побудови авторських концепцій. В українському літературознавстві – це праці визначних представників цієї школи М.Максимовича, М. Костомарова, М. Драгоманова, які справили великий вплив на створення історій літератур першої третини XX століття (С.Єфремов, М. Возняк, М.Грушевський). Авторські концепції цих учених перебувають під могутнім впливом культурно-історичної школи літературознавства, яка поклала початок нагромадженню історико-культурного матеріалу, науковому джерелознавству, історико-генетичному підходу та створенню нових історій національних літератур.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Гарасим Я. Культурно-історична школа в українській фольклористиці. – Львів: Львівський держ. унів-т ім. І.Я. Франка, 1999. – 144 с.
2. Гнатюк М.І. Літературознавчі концепції в Україні II пол. XIX – початку XX ст. – Львів: Вид-во Львівськ. нац. універс. ім. І.Франка, 2002. – 208 с.
3. Гоголь Н. О Малороссийских песнях // Народное образование. – 2002. – №2. – С. 235-238.
4. Грушевський М.С. Історія української літератури: В 6 т., 9 кн. – Т.1 / Упоряд. В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Приміт. Л.Ф. Дунаєвської. – К.: Либідь, 1993. – 392 с.
5. Драгоманов М.П. Літературно-публіцистичні праці: У 2-х тт. / Редк. О.І. Дей та ін. – Т.1. – К.: Наук. думка, 1970. – 533 с.
6. Костомаров Н.И. Автобиография. – К.: Наукова думка, 1992. – 365с.
7. Куца О. Михайло Драгоманов і розвиток української літератури у II половині XIX століття. – Тернопіль: Посібники і підручники, 1995. – 224 с.
8. Наєнко М.К. Історія українського літературознавства: Підручник. – К.: Академія, 2003. – 360 с.
9. Пінчук Ю.А. Микола Іванович Костомаров. – К.: Наукова думка, 1992. – 232 с.
10. Предисловие к “Малоросійским песням” / Фризман Л.Г., Лахно С.М. М.Максимович – літератор. – Х.: Изд-во ХНАДУ, 2003. – С. 339-349.
11. Тураев С.В. Гете и формирование концепции мировой литературы. – М.: Наука, 1989. – 267 с.

#### SUMMARY

The article is devoted to the investigation of peculiarities of development of Ukrainian Literary Studies from the moment of foundation of Ukrainian science of Literary Studies to the beginning of XX<sup>th</sup> century. The author concentrates on the historical-literary works of members of cultural-historical school, which has been dominated for a long time. Therefore the first attempts of writing the History of literature that have conceptual character are analyzed as well as their influence on the views of Ukrainian scientists of the first quarter of XX<sup>th</sup> century, M.S.Grushevsky in particularly.

**Юлія Мельнікова**

#### **ХУДОЖНІЙ ЧАСОПРОСТІР РОМАНУ «QUID EST VERITAS?» («ЩО Є ІСТИНА?») НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВИ**

*У статті зосереджується увага на різноманітних аспектах проблеми часопростору в художній літературі, зокрема, роману Наталени Королеви «Quid est Veritas?» («Що є істина?»).*

*Зроблено спробу осмислити художній світ відомого твору як цілісного мистецького явища, окреслити способи організації хронотопу.*

Творчість Наталени Королеви (1888–1966), однієї з оригінальних постатей вітчизняного письменства, є визначною сторінкою історії української літератури першої половини ХХ століття. Підґрунтя історичної прози авторки (оповідання, повісті, романи) становила міфологія, культурологія та християнська історіософія, що найповніше виявилось у романі «Quid est Veritas?» («Що є істина?»). Він був написаний 1939 року і частково друкувався у тогочасній періодиці, зокрема деякі розділи – у літературно-науковому журналі християнської орієнтації «Дзвони». Повністю твір виданий у чиказькому видавництві Миколи Денисюка 1961 року. В Україні цей твір вийшов друком на сторінках журналу «Всесвіт» (1996. – № 2–4), а у 2007 році увійшов до збірки творів Наталени Королеви на автобіографічну та євангельську тематику (Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2007).

Працюючи над романом «Quid est Veritas?», Наталена Королева врахувала традицію української та світової історичної прози, запропонувала своє метаантропологічне бачення сакральної події, пов'язаної з постаттю Раббі Галилейського (Ісуса Христа), в якій відображена суть божественної і людської історії, а також образів Понтія Пілата, Марії Магдалини, Йосифа Ариматейського, що втілювали у собі трагічні колізії прозріння римського соціуму в період раннього християнства.

До вивчення творчості Наталени Королеви зверталися в окремих наукових та есеїстичних розвідках відомі літературознавці: С. Андрусів, В. Антофійчук, Н. Мафтин, О. Мишанич, І. Набитович, А. Нямцу, Ю. Пелешенко, Н. Сорока, Р. Федорів, В. Шевчук та ін. Найчастіше дослідники вивчали трансформацію євангельського сюжету, особливості рецепції Наталеною Королевою біблійних образів. Питання художнього часопростіру роману залишалась поза увагою вчених, окрім дослідження І. Остащука «Релігійно-філософський дискурс у романах Наталени Королевої». **Актуальність** статті зумовлена необхідністю з'ясування особливостей хронотопу власне роману «Що є істина?». **Мета** дослідження полягає у вивченні романних ознак композиції «Quid est Veritas?», що складається із переплетіння драматичних сюжетних ліній, зорієнтованих не тільки на містерію Раббі Галилейського, а й на зосередження навколо символіки святого Граалю тощо. Однопланові християнські легенди перетікають у розгорнуту оповідь, в основу якої покладені екзистенційні пошуки людини, що потрапила в екстремальну ситуацію.

Досягнення мети передбачає розв'язання комплексу **завдань**, зокрема висвітлення особливостей художнього часу та простору в романі, визначення ознак авторської концепції минувшини, зорієнтованої на легендаризацію подій раннього християнства.

Реалізації цієї сформульованої мети і порушення завдань підпорядкована **теоретично-методологічна база**, до складу якої входять порівняльно-історичні, типологічні, рецептивні методологічні принципи.

Романний простір містить у собі численні описи, часові «зміщення», ретроспекції, авторські відступи, спогади та листи, для яких характерне переключення з одного часового пласту в інший.

Письменниця романізує апокрифи (Марія Магдалина), канонічний текст (Рабі Галилейський), агіографію (конфлікт, мандри, обов'язкове диво, незвичайна смерть – Понтій Пілат), міфи, легенди (святий Грааль), вічні мотиви (любов і зрада).

У романі Наталени Королеви хронотоп і теми, які в ньому розкриваються, створюють композицію-контрапункт, оскільки часові пласти взаємодіють із сюжетно-композиційним розгортанням.

Російський дослідник Ю. Суровцев обґрунтовує доцільність використання терміну «літературний контрапункт» [8, с. 60] щодо літературного твору, в якому відчувається рівноправне та гармонійне звучання кількох «голосів», тем, що творять особливу поліфонію.

Однією з модифікацій історичного роману вважається «роман «зв'язку часів», тобто твір, в оповідному хронотопі якого співіснують, функціонуючи не як окремі, незалежні одна від одної складові, а як частини цілого, дві або кілька часових площин» [6, с. 200].

Істотною ознакою художнього світу літературного твору є його часо-просторові виміри, що М. Бахтін позначив терміном «хронотоп» (у дослівному перекладі – «часопростір»), розуміючи його як «сутнісний взаємозв'язок часових і просторових відношень, художньо освоєних у літературі» [1, с. 235]. На відміну від часових і просторових вимірів реального світу, хронотоп художнього твору є образним та умовним; будучи цілеспрямовано створеним автором, художній часопростір виражає творчий задум письменника, він є концептуально навантаженим.

Під художнім часом розуміємо «відображення всіх видів часу, переданих через призму індивідуальних оцінок художника, підпорядкованих його задуму, життєвій і художньо-естетичній позиції».

Якщо історичний час має лінійний характер і рухається з минулого в майбутнє, то художній час містить у собі можливість комбінування, перестановки часових проміжків у залежності від позиції, яку посідає автор, від того аспекту, ракурсу, в якому він розглядає явища, а також у залежності від тих художньо-пізнавальних завдань, які він ставить» [3, с. 219].

Дослідник І. Остащук відзначив вплив середньовічної християнської концепції часу на хронотоп романів авторки. Дослідник зазначав, що «характер сюжетів Наталени Королевої детермінує християнське розуміння часу, основними елементами якого є початок (сотворіння світу), кульмінація (прихід Христа) та завершення (кінець світу). Над долями головних персонажів ... помітно тяжіє есхатологічна темпоральність. Це дає підстави зробити висновок, що простір і час особливо увиразнюють авторську інтерпретацію».

Наталена Королева спирається на християнсько-середньовічну модель часо-простору, в якій важливу роль відіграє поняття сакральності. Водночас порівняно з середньовічним хронотопом, в якому домінує час, у романах Наталени Королевої переважає просторовість. Письменниця користується тим методом творчого втілення хронотопу, коли уточнення всіх часових і просторових

вимірів відбувається в людині, що сприяє концептуальній наповненості образів та розширенню креативного потенціалу художніх ідей» [7, с. 11–12].

На наш погляд, літературознавець дещо звузив характеристику художнього часо-простору роману «*Quid est Veritas?*» лише до християнсько-світоглядних вимірів, оскільки його дослідження сфокусовано на розгляді релігійно-філософського дискурсу в творах письменниці. До того ж, у наведених спостереженнях відчувається певне сплутування двох близьких категорій: «поняття часу» і «образ часу».

Християнсько-середньовічна модель стосується швидше першої категорії. На думку Н. Копистянської «поняття часу письменника – це, по суті, його концепція життя і людини, розуміння вічного й дочасного, стійкого й мінливого, красивого і потворного, його шкала цінностей. Поняття створюється під впливом багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників. На нього впливає притаманне суспільству даної епохи та властиве мистецькому напрямку, до якого належить письменник. Із того загального виростає вже авторське, залежне від ерудиції, душевних якостей, мистецьких смаків, естетичних, політичних поглядів, тобто характерне для творчої індивідуальності» [4, с. 185].

Натомість «образ часу» – «це суб'єктивне усвідомлення об'єктивних процесів і його матеріалізація в художньому творі. Це час художньо осмислений, який пройшов через свідомість і уяву творця і створений наново» [4, с. 185]. Аналогічні спостереження можна зробити і над категоріями «поняття/образ простору» в художньому творі.

В історичному романі, на думку В. Москаленка та П. Рудякова, «доцільно розрізняти, крім сюжетного й фабульного часу, ... ще й час суб'єкта оповіді і ... суб'єкта твору» [6, с. 200].

А. Гуляк вказує на наявність в історичному романі «тріади автор – оповідач – герой, на розгорнутий хронотоп з превалюючим часовим і просторовим зрізами, площинами, що забезпечує багатоплановість повісткування, відтворює людину в її конкретно-історичних стосунках зі світом» [3, с. 219].

Як і в будь-якому історичному романі, часовий вимір аналізованого твору Наталени Королеви є ускладненим, багат шаровим оскільки йдеться про події, віддалені в часі й просторі. Наявний у творі час – історичний, що фіксує суспільні особливості життя Юдеї як Римської провінції. До нього включено час легендарний, носієм якого є Грааль.

Паралельно розгортається час біблійний, євангельський, концентрований довкола постаті Раббі (Ісуса) та інших біблійних персонажів. Зрештою, важливий у тексті час особистий, пов'язаний із життям родини Понтіїв, Марії Магдалини, а також внутрішньо-психологічний – пам'ять (розвивається через мотив «пошуків утраченого часу» героями). Ці часові пласти взаємно перетинаються, накладаються один на один.

Ускладнена і структура художнього простору. Насамперед, вся сюжетна дія розполовинена на два «простори»: Юдея і кельт-іберійська Таррагона. Наявні кілька національних «світів»: римський,

юдейський, еллінський, кельт-іберійський. Виділяється простір реальний та казково-фантастичний (острів Філе, абстрактний простір снів та візій).

Наталена Королева використовує традиційну для міфологій народів світу віру в те, що власне водний простір розділяє земне і потойбічне існування. Н. Лисюк зазначає: «Особливу небезпеку становила вода в нічний час. Проте вона уявлялась амбівалентною і могла водночас бути чудодійною і магічною (особливо в сакральні часові проміжки – на світанку, на свята, у Великий четвер або п'ятницю) сприятливою для зцілення, омолодження, воскресіння, другого народження» [5, с. 132]. Яскравим прикладом цього є смерть і воскресіння Понтія Пілата у бурхливих водах річки.

Таким чином, у романі «Quid est Veritas?» використання різних часових пластів, поєднаних в єдиний потік, ускладненість хронотопу зумовлені специфікою жанру, творчим задумом авторки і культурно-історичною строкатістю життєвого матеріалу, взятого для зображення.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике (1937-1938) // Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. – М., 1975. – 502 с.
2. Гос Г. К вопросу о сущности и функции современной советской исторической прозы // Zeitschrift fur Slawistik. – Band 31. – 1986. – № 8. – P. 351–265.
3. Гуляк А.Б. Становлення українського історичного роману. – К.: ТОВ Міжнародна фінансова агенція, 1997. – 293 с.
4. Копистянська Н. Художній час як категорія порівняльної поетики // Слов'янські літератури: Доповіді на XI Міжнародному з'їзді славистів. – К.: Наукова думка, 1993. – С.184–200.
5. Лисюк Н. Міфологічний хронотоп: Матеріали до курсів «Міфологія», «Міфологія слов'янська і світова». – К.: Український фітосоціологічний центр, 2006. – 200 с.
6. Москаленко В., Рудяков П. Проблема зв'язку часів у сучасному історичному романі південних слов'ян // Слов'янські літератури: Доповіді на XI Міжнародному з'їзді славистів. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 200–225.
7. Остащук І. Релігійно-філософський дискурс у романах Наталени Королевої. Автореф. дис... к.філол.н. / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 10.01.01 – українська література. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.
8. Суровцев Ю. Многозвучный роман-контрапункт // «Новый мир». – № 11. – 1980. – С. 57–61.

#### SUMMARY

This article attempts to analyze the time-space features in the novel Natalena Koroleva's «Quid est Veritas?» (“What is the truth?”). Proved that time, functioning in work, multi-layered – a historical, legendary, biblical, internal and psychological. In the novel there are several national worlds – the Roman, Jewish, Hellenic, Celtic-Iberian. The plot is divided into two spaces – Judea and Celt-Iberian Tarragona. Different time segments, combined into a single stream, time-space complexity is due to the specifics of the genre, the creative idea Natalena Koroleva's, and cultural-historical variegated life of the material taken for the image.

**Марина Нетреба**

#### ЯЗЫКОВОЕ ОФОРМЛЕНИЕ ПЕРСУАЗИВНЫХ МОДУСНЫХ КАТЕГОРИЙ В СОВРЕМЕННЫХ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ

*У даній статті подається розгляд мовного оформлення персуазивності як одного з компонентів модальних модусних категорій (на матеріалі російськомовних газет «2000», «Факти»,*

*«Комсомольська правда», «Коментарі» за період з 2005 по 2008 рр.). Аналіз приватних значень персуазивності проводиться з урахуванням шкали модальності зі значенням достовірності/недостовірності знання, побудованої Н.І. Большакової.*

Особенность текстов современных средств массовой коммуникации состоит в том, что в их смысловой структуре субъективные (модусные) смыслы, идущие от говорящего, преобладают над объективными, предметно-логическими. Это соответствует ожиданиям массового адресата. Он ждет от средств массовой коммуникации не просто информацию о «положении дел» в стране и мире, но и интерпретацию такой информации, оценку ее. Усиление субъективности современных публицистических текстов предопределено теми социально-историческими изменениями в жизни общества, которые произошли в последнее время: прежде всего - освобождением от идеологического давления. Автор текста теперь выступает не как проводник определенной господствующей идеологии, а выражает личностную, авторскую позицию тех или иных событий. Однако основная коммуникативная цель авторов – не просто выразить свою позицию, но и наиболее эффективным способом аргументировать ее, чтобы привлечь на свою сторону как можно больше читателей, сделать их своими сторонниками, убедить в справедливости собственных оценок.

Субъективная составляющая смысловой структуры публицистического текста представлена несколькими блоками: выражением собственной авторской позиции, оценки сообщаемых фактов, а также многочисленными специальными показателями адресованности публикации.

В данной статье интересным представляется рассмотрение языкового оформления персуазивности как одного из компонентов модальных модусных категорий (на материале русскоязычных газет «2000», «Факты», «Комсомольская правда», «Комментарии» за период с 2005 по 2008 гг.).

Персуазивность – это модусная категория, с помощью которой говорящий квалифицирует сообщаемое с точки зрения его достоверности. Важно подчеркнуть, что речь в данном случае идет не об истинности/ложности как соответствии или несоответствии объективному положению вещей, а о субъективном отношении говорящего к этому свойству информации – его уверенности/неуверенности в достоверности излагаемого.

Персуазивность, соответствующая модальному значению достоверности, обычно рассматривается как разновидность субъективной модальности [5, с.150; 6, с.24]. При этом используются также другие термины: эпистемическая модальность [1, с. 25]; модальность достоверности [8, с.845-849], модальность истинности [3, с.1978]. Данный тип модальности выделяется как самостоятельный в работе В.З. Панфилова [7, с. 39], при этом автор предлагает термин «персуазивная модальность», который использует Т.В. Шмелева [9], а за ней и Н.И. Большакова для анализа модусной категории достоверности [2].

План содержания персуазивности организуется противопоставлением «уверен/не уверен в достоверности излагаемой информации» и указанием степени неуверенности вплоть до уверенности в обратном.

План выражения персуазивности устроен таким образом, что положительное ее значение – отсутствие сомнений в достоверности – не получает специального выражения с помощью каких-либо показателей (выражается имплицитно). Специальные средства вводятся только в случае неуверенности автора, вернее при его желании осведомить об этом своих слушателей. Цель такого оповещения может быть различной: это либо снимает ответственность с говорящего за недостаточно проверенные сведения, либо таким образом достигается эффект синтаксической вежливости, дипломатичности, исключая категоричность изложения своих взглядов и мыслей.

Н.И. Большакова для толкования различных степеней достоверности знания построила шкалу модальности, используя глагол *знать* в его основном значении:

1) уверенность в достоверности знаний: а) категорическая достоверность: *достоверно знаю, что/где ...*; б) простая достоверность: *знаю, что/где ...*;

2) неуверенность в достоверности знаний: а) проблематическая достоверность (сомнение): *высоковероятно, что/где ...*; б) вероятность (предположение): *вероятно знаю, что/где ...*; *маловероятно знаю*;

3) незнание: *не знаю, что/где ...* [2, с. 42-43].

Из данной шкалы видно, что к модальным модусным категориям персуазивности относятся языковые средства, выражающие определяемую с точки зрения говорящего степень соответствия содержания высказывания действительности. В зависимости от оценки говорящим полноты своих знаний об описываемых явлениях содержание высказывания может быть представлено как соответствующее или несоответствующее реальному положению дел в действительности.

Рассмотрим частные значения персуазивности в публицистических текстах. Описание данных значений проводится нами с учетом шкалы модальности со значением достоверности/недостоверности знания, построенной Н.И. Большаковой.

Говоря о **модальности уверенности в достоверности знаний**, необходимо учитывать, что в основе данной разновидности модальности лежит представление говорящего о том, что содержащаяся в его высказывании диктумная информация соответствует действительности.

На основании непосредственного чувственного восприятия, умозаключения или сведений, полученных из авторитетных источников, говорящий утверждает (или отрицает) наличие связей и отношений между предметами и явлениями действительности. Однако необходимо отметить, что в понятие «знание» входит «не собственно истина, а ее субъективный аналог – ощущение субъекта, что пропозиция D является истинной» [4, с.5]. Таким образом, можно говорить о знаниях, которые получает субъект в результате процесса познания объективной действительности.

Модальность оценки знания носит обязательный характер. Любые высказывания в акте речи имеют модусные категории достоверности знания. В том случае, когда говорящий считает, что утверждение или отрицание связи предикатных предметов не нуждаются в обосновании, используется имплицитный способ выражения модальности оценки знания. Данная разновидность

достоверности синтаксически оформляется с помощью повествовательных предложений с глаголами в изъявительном наклонении.

Для настоящего исследования интерес представляют случаи эксплицитного проявления модусных категорий со значением достоверности/недостоверности излагаемого.

В публицистических текстах модусы со значением уверенности предполагают две степени достоверности знания:

- 1) простую достоверность;
- 2) категорическую достоверность.

В случае простой достоверности говорящий считает, что у него есть достаточные основания для утверждения истинности содержания высказывания. Модусы данной степени достоверности знания оформляются при помощи предикатива *очевидно* и модального слова *правда*, употребляющегося в качестве вводного компонента: *Ведь очевидно, что такого рода «прохання» каналам просто трудно было проигнорировать* [2000, 27.01.06] – модус входит в состав односоставного безличного предложения, связь с диктумом подчинительная; *Правда, чиновники утверждают, что никаких проблем в банковской системе не наблюдается* [Ф., 03.10.08] – модальный модификатор находится в главной части сложноподчиненного предложения с изъяснительной придаточной.

В случае категорической достоверности ситуация является прагматически обусловленной, так как возникает тогда, когда требуется разрешить сомнения и подтвердить истинность высказывания в диктуме. Модусы данной степени достоверности знания оформляются при помощи различных модальных модификаторов. Одним из таких модальных модификаторов является глагольный эквивалент пропозитивного отношения *убежден*: *Убежден, тренеру Блохину не меньше чем болельщикам хочется, чтобы его команда побеждала красиво* [2000, 24.02.06] – модальный модификатор оформлен односоставным определенно-личным предложением и образует одну из структурно-смысловых частей многокомпонентной сложной синтаксической конструкции с бессоюзной и подчинительной связью; *Хотя я и убежден, что мотив посещения комнаты был другой, не стал настаивать на своем* [Ф., 14.04.06] – модальная фраза является главной частью сложноподчиненного предложения с изъяснительной придаточной.

Модусы со значением категорической достоверности образуют также модальные слова (*разумеется, конечно, без сомнения, безусловно*), выступающие в функции вводных компонентов. Данные модальные модификаторы могут занимать в высказывании любую позицию и входить в состав различных синтаксических конструкций:

1) простых двусоставных предложений: *Без сомнения, одна из причин невозмутимого спокойствия украинского общества – его плохая осведомленность в вопросе строительства ядерного мусорника в центре страны* [2000, 27.01.06];

2) односоставных безличных предложений: *Конечно, можно и не обращать особого внимания на воззвание бойцов АНК, приведенное в начале нашего рассказа* [Коммент., 12.09.06];



3) простых предложений в составе сложносочиненных предложений: *Безусловно, хранившиеся целую зиму яблоки потеряли часть витаминов, но это не повод переходить на таблетки* [КП, 24.02.03];

4) главных частей сложноподчиненных предложений с различными по значению придаточными: *Разумеется, нужно провести только пробный забой поросят, чтобы проанализировать их мясо на содержание диоксина* [2000, 10.02.06] – к главной части сложноподчиненного предложения с модальным словом в ее составе относится придаточная со значением цели;

5) простых предложений в составе многокомпонентной сложной синтаксической конструкции: *Способ, безусловно, рискованный, но в мире существует немало «официальных» профессий, где возможность получить солидную прибыль напрямую связана с вероятностью лишиться жизни* [2000, 24.02.06] – модальный модификатор находится в первой структурно-смысловой части многокомпонентной сложной синтаксической конструкции с сочинительной и подчинительной связью.

В публицистических текстах **модусы со значением неуверенности** также предполагают две степени достоверности знания:

- 1) проблематическую достоверность (сомнение);
- 2) вероятность (предположение).

Сомневаясь, автор считает, что его знания о действительности недостаточны для утверждения истинности диктумной информации. Подобная ситуация возникает в условиях неполного знания. Данная модальность накладывается на основную модальность предложения, усиливая гипотетическое значение ирреальности, выраженное сослагательным наклонением, или нейтрализуя модальность действительности, выраженную изъявительным наклонением.

Для языкового выражения модусной категории со значением сомнения используется глагол *казаться* в составе различных синтаксических конструкций, одновременно являющийся показателем авторизации: *Мне кажется, украинские активы могут представлять интерес (да и то, как я уже сказал, сугубо теоретический) только для России* [Коммент., 03.10.08] – модус со значением сомнения оформляется как безличное предложение в составе сложного бессоюзного предложения.

В оформлении модусов со значением сомнения участвуют также модальные частицы *вряд ли, едва ли*: *Однако, в отличие от «горбатого», «ушастого» можно считать едва ли не единственной целиком советской машиной без копирования зарубежных технических решений* [КП, 14.04.06] – модальный модификатор входит в состав односоставного безличного предложения; *Рынок нерекламного и нерепортажного фото в Украине крайне слаб, однако без деятельности таких вот галерей он вряд ли сможет сформироваться* [Коммент., 03.10.08] – модальный модификатор употреблен в одной из составляющих сложносочиненного предложения;

Модусная категория предположения базируется на неполном знании говорящего о действительности и содержит оценку говорящим вероятности события, выраженного в диктумной части высказывания.

В языковом оформлении модусной категории со значением предположения участвуют следующие средства:

1) предикатив *вероятно*: *С другой стороны, вполне **вероятно**, что вирус ослабевает* [2000, 02.02.06] – модус оформлен односоставным безличным предложением, при котором диктум занимает позицию изъяснительной придаточной; *Вполне **вероятно**, вскоре и сам Дыминский вернется в круг любимчиков Виктора Ющенко, из которого выпал в 2004 году* [Коммент., 03.10.08] – модус представляет собой первую структурно-смысловую часть многокомпонентной сложной синтаксической конструкции с бессоюзной и подчинительной связью, выраженной односоставным безличным предложением, связь с диктумом бессоюзная;

2) модальные модификаторы, к которым относятся модальные слова, функционирующие, как правило, в качестве вводных элементов высказывания. Они могут занимать в нем любую позицию и представляют собой модусные структуры. Однако среди модальных слов необходимо различать те, которые имеют значение ‘вероятно знаю’, и употребляющиеся со значением ‘маловероятно знаю’.

Модальные слова со значением ‘вероятно знаю’ (*видимо, очевидно, похоже, видно, наверное*) могут входить в состав различных синтаксических конструкций: ***Видимо**, пришло время нового этапа спецоперации* [2000, 03.09.03]; ***Очевидно**, именно так кто-то понимает патриотизм* [2000, 24.02.06] – в приведенных примерах модальный модификатор находится в составе простых двусоставных предложений, последнее из которых осложнено однородными сказуемыми.

В односоставных предложениях также может употребляться модальный модификатор. По форме сказуемого односоставные предложения представлены безличными предложениями: ***Похуже**, американцам надоело плестись в хвосте у европейцев и японцев – признанных лидеров в области высоких автомобильных технологий* [Ф, 14.04.06]; ***Очевидно**, так вечно продолжаться не могло* [2000, 27.01.06]

или неопределенно-личными предложениями: ***Похуже**, у Януковича попробуют отобрать не только территориальные сферы влияния, но и идеологические постулаты* [Коммент., 03.10.08].

Модальные слова со значением ‘вероятно знаю’ могут организовывать главные части сложноподчиненных предложений: *Иран, **видимо**, решил, что это делает США уязвимым, и начал боевые действия против американской валюты.* [КП, 24.03.06]; *Как голосовать, **наверное**, уже знаете* [КП, 24.03.06] – в данных примерах модальный модификатор находится в главной части сложноподчиненного предложения с изъяснительной придаточной.

К главной части сложноподчиненного предложения, в которой находится модальное слово, может относиться подчинительно-присоединительная придаточная или придаточная со значением причины: ***Наверное**, они просто превзошли шведов, испанцев и бразильцев в прочности командного духа, что наиболее отчетливо проявилось в финальном матче* [2000, 24.02.06]; ***Наверное**, с этим и*

связана его поездка в США, потому что в настоящее время американские хирурги усиленно ищут людей, подходящих для операций [2000, 09.02.06].

В анализируемых текстах встречаются случаи употребления модальных слов со значением 'вероятно знаю' в составляющих многокомпонентных сложных синтаксических конструкций: *Беглец, видимо, не знал, что в том месте проходит фарватер реки и она практически не замерзает* [КП, 25.01.06] - модальный модификатор находится в первой структурно-смысловой части многокомпонентной сложной синтаксической конструкции с подчинительной и сочинительной связью.

В составе различных синтаксических конструкций употребляются и модальные слова со значением 'маловероятно знаю' (*может быть, возможно, вероятно, по всей вероятности, может*). Это могут быть и простые двусоставные предложения, осложненные или неосложненные какими-либо элементами: *Может быть, выиграло государство?* [КП, 25.01.06]; *Возможно, на Землю были посланы магнитные матрицы животных, птиц* [Коммент., 14.10.04] - простое двусоставное предложение с модальным модификатором осложнено однородными дополнениями;

Модальные слова со значением 'маловероятно знаю' могут находиться в составляющих сложносочиненных предложений или многокомпонентных сложных синтаксических конструкций: *Пишите нам, и, возможно, именно вас пригласят на кастинг* [КП, 16.12.05]; *Возможно, у Президента остался последний шанс пожать «мускулистую руку рабочего класса», и если этого не произойдет, эту руку пожмут его оппоненты* [2000, 26.03.06] – модальный модификатор находится в первой структурно-смысловой части многокомпонентной сложной синтаксической конструкции с сочинительной и подчинительной связью.

Главные части сложноподчиненных предложений также могут иметь в своем составе модальные слова со значением 'маловероятно знаю': *Возможно, приобретенные им знания и помогли ему сделать такой карьерный прыжок во второе по значению кресло Киева, которым (может, не случайно?) стало кресло в кабинете Александра Омельченко* [Коммент., 06.05.06] – к главной части сложноподчиненного предложения, в которой находится модальное слово, относится определительная придаточная; *Ему, по всей вероятности, и самому не было ясно, насколько шокирующие и опасные для министерства обороны снимки он разместил на своем сайте* [2000, 24.02.06] – в данном примере модальный модификатор находится в главной части сложноподчиненного предложения с изъяснительной придаточной.

Для образования **модусной категории со значением незнания** в публицистических текстах используется глагол *знать* с отрицательной частицей *не* в составе различных синтаксических конструкций: *Мы ничего не знаем о ходе следствия и его результатах* [КП, 06.04.06] - модальный модификатор входит в состав простого двусоставного предложения; *Не знал, как сказать о браке Годоровскому* [2000, 24.02.06] - модус образует главное предложение, диктум – придаточное изъяснительное в составе сложноподчиненного предложения; *Не знаю, как кому, но мне ситуация, возникшая в связи с претензией Юлии Тимошенко обязательно быть премьером, кажется довольно*

*странной* [КП, 20.04.06] - модус образует главное предложение, диктум – придаточное изъяснительное в составе первой структурно-смысловой части многокомпонентной сложной синтаксической конструкции с подчинительной и сочинительной связью.

Анализ языкового оформления персуазивных модусных категорий в современных публицистических текстах позволяет сделать следующие выводы:

Таким образом, в публицистических текстах частные значения персуазивности передаются с помощью различных модальных модификаторов.

1. Модусы со значением уверенности в достоверности знаний оформляются при помощи предикатива *очевидно*, глагольного эквивалента *убежден*, модальных слов *правда*, *разумеется*, *конечно*, *без сомнения*, *безусловно*. Данные модальные модификаторы входят в состав различных синтаксических конструкций: простых двусоставных предложений; односоставных безличных предложений; простых предложений в составе сложносочиненных предложений; главных частей сложноподчиненных предложений. Связь с диктумной частью осуществляется с помощью союзов *что*, *чтобы*, *когда*; простых предложений в составе многокомпонентных сложных синтаксических конструкций. Связь между модусом и диктумом сочинительная или бессоюзная.

2. Значение неуверенности в достоверности знаний выражается с помощью глагола *казаться*, предикатива *вероятно*, модальных слов *видимо*, *очевидно*, *похоже*, *видно*, *наверное*, *может быть*, *возможно*, *вероятно*, *по всей вероятности*, *может*, модальных частиц *вряд ли*, *едва ли*. Модусы с данными модификаторами могут быть оформлены как: простые двусоставные предложения; односоставные безличные предложения; односоставные неопределенно-личные предложения; простые предложения в составе сложносочиненных предложений; главные части сложноподчиненных предложений. Связь с диктумной частью осуществляется с помощью союзов *что*, *чтобы*, *как*, *потому что*, *ли* и союзных слов *что*, *который*, *насколько*; простые предложения в составе бессоюзных сложных предложений; простые предложения в составе многокомпонентных сложных синтаксических конструкций. Связь между модусом и диктумом сочинительная, подчинительная или бессоюзная.

3. Для образования модусной категории со значением незнания используется глагол *знать* с отрицательной частицей *не* в составе различных синтаксических конструкций: простых двусоставных предложений; главных частей сложноподчиненных предложений. Связь с диктумной частью осуществляется с помощью союза *что*; простых предложений в составе многокомпонентных сложных синтаксических конструкций. Связь между модусом и диктумом подчинительная.

#### ЛИТЕРАТУРА

1. Беляева 1985 - Беляева Е.И. Функционально-семантические поля модальности в английском и русском языках. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1985. – 180 с.
2. Большакова 1993 - Большакова Н.И. Языковое оформление модусных категорий (на материале переписки М. Цветаевой и Б. Пастернака): Дис. ... канд. филол. наук. – К., 1993. – 235 с.

3. Грeпл 1978 - Грeпл М. О сущности модальности // Языкознание в Чехословакии. 1956-1974 гг.: Сборник статей. – М.: Прогресс, 1978. – С. 57-69.
4. Зализняк 1986 - Зализняк А.А. «Знание» и «мнение» в семантике предикатов внутреннего состояния // Коммуникативные аспекты исследования языка. – М.: Изд-во АН СССР, 1986. – С. 3-9.
5. Золотова 1973 - Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. – М.: Наука, 1973. – 351 с.
6. Королева 1989 - Королева Т.М. Интонация модальности в звучащей речи. – Одесса: Высшая школа, 1989. – 147 с.
7. Панфилов 1977 - Панфилов В.З. Категория модальности и ее роль в конструировании предложения и суждения // Вопросы языкознания. – 1977. - № 4. – С. 28-44.
8. Русская грамматика 1979 - Русская грамматика: Т. 2. Синтаксис. – Praha Academia, 1979. – 879 с.
9. Шмелева 1988 - Шмелева Т.В. Модус и средства его выражения в высказывании // Идеографические аспекты русской грамматики. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1988. – С. 168-202.

### SUMMARY

This article focuses on linguistic persuasiveness as a component of modal modus categories (based on Russian-language newspaper "2000", "Facts", "Komsomolskaya Pravda", "Comments" for the period from 2005 to 2008.). Analysis of individual values persuasiveness is conducted with the scale of the modality with the value of the reliability / unreliability of knowledge built by N.I. Bolshakova.

**Агата Островская-Кнапик**

### ПОЛЬСКИЕ, ЧЕШСКИЕ И РУССКИЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ С ГЛАГОЛОМ «СКАКАТЬ»

*У статті розглядаються фразеологізми та крилаті вислови з дієсловом "скакати" у зіставному аспекті на матеріалі слов'янських мов (польської, чеської та російської). Відзначаються випадки повного тотожності, часткового та повного розрізнення у застосуванні цього роду мовних одиниць. Особлива увага приділяється фразеологізмам, котрі мають змогу стати приводом перекладацьких помилок.*

Польский и чешский языки относятся к группе западнославянских языков, в то время как русский язык – к группе восточнославянских языков. Обе группы, вместе с группой южнославянских языков, формируют семью славянских языков, которые имеют общего предка – праславянский язык. Все они характеризуются значительными сходствами в склонении слов, словообразовании, лексической и фразеологической базе.

Фразеологические обороты – это устойчивые словосочетания, характеризующиеся символическим значением. Фразеологизмы придают каждому языку образность, создавая соответствующее представление у адресата. Часть фразеологических оборотов имеет международный характер – одинаковые или подобные с формальной точки зрения фразеологизмы присутствуют в различных языках, что обусловлено универсальным характером явлений, которых они касаются, или близким родством между языками. В то же время часть фразеологизмов используется только в одном языке, потому что описывает исключительные, отсутствующие в других языках ассоциации людей, использующих данный язык. В таком случае аналог фразеологизма в другом языке либо будет нефразеологическим, либо же будет фразеологическим, но описывающим данное явление при помощи иных средств.

Происхождение фразеологизмов можно искать в Библии, мифологии, литературе, истории, обычаях и, наконец, в наблюдениях повседневной жизни.

Существенную группу фразеологических оборотов формируют сравнения. Во всех трех языках сравнения, содержащие глагол «скакать», относятся, прежде всего, к животным, которые перемещаются именно таким образом, например:

- польское **podskakiwać jak koźle** «живо скакать» также нашло свой аналог в обоих языках: чешский: **poskakovat jako kůzle** и русский: **скакать как молодой козлик**;
- очень похожими фразеологическими оборотами являются польский оборот **skakać jak koza/podskakiwać jak kózka** «живо, весело скакать», чешский оборот **skákat jako koza** и русский **скакать как молодая козочка**;
- во всех трех языках также можно использовать следующее сравнение: польский: **skakać jak konik polny** «высоко, быстро скакать», чешский: **skákat jako kobyłka**, русский: **скакать как кузнечик**;
- как и сравнение, используемое в неславянской действительности и употребляемое во всех трех славянских языках: польский: **skakać jak kangur** «скакать высоко», чешский: **skákat jako klokan**, русский: **прыгать как кенгуру**;
- сравнения, характерные для чешского языка и не имеющие эквивалентов в других языках: **skákat jako medvěd, jako čert/čertík ze škatulky, jako když ho šídlem bodne**, в русском языке характерных аналогов не имеют следующие сравнения: **скакать как мартышка от ягуара, как кошка по листьям, как кобылы в поле, как настоящий дельфин**; в свою очередь, только для польского языка характерно сравнение: **skoczyć jak na sprężynie**;
- польский фразеологический оборот: **skoczyć jak oparzony** «неожиданно, резко отреагировать», в чешском языке используется с другими составляющими: **vyskočit jako když ho píchne**, а в русском языке – с теми же составляющими, что и в польском: **выскочил как ошпаренный**;
- подобным образом представляется и фразеологический оборот, имеющий в польском языке следующую форму: **wyskoczyć jak filip z konopi** (где *filip* на белорусском наречии – это определение *зайца* «сказать что-то, сделать что-то, не обдумав», в чешском языке состоит из других компонентов: **utrhl se z něčeho nic**, а в русском языке имеет тот же вид, что и в польском: **скакать как филип**.

Присутствующие во всех трех языках фразеологические обороты с идентичным строением и семантической равнозначностью свидетельствуют о том, что они вызывают идентичные ассоциации у людей, которые их используют, например:

- «быстро, спешно идти куда-то с какой-либо целью, чтобы что-то сделать, решить»: польский **skakać po coś**, чешский **skočit pro něco/ skočit si na něco**, русский **скакать что-то сделать**;
- «дорожать», например, о цене: польский: **ceny podskoczyły**, чешский: **cena vyskočila**, русский: **цены подскочили**;

- во всех трех языках также используется фразеологический оборот **skakać koło kogoś** в значении «стараться кому-то угодить» – чешский: **obskakovat někoho/skákat kolem někoho**, и русский: **скакать вокруг кого-то**;
- люди выражают свою радость, среди прочего, также подскакиванием: польский: **skakać z radości**, чешский: **skákat radostí** и русский: **прыгать от радости**;
- во всех трех языках также используется фразеологическое определение «частой перемены, например, темы разговора, дискуссии или высказывания»: польский: **skakać z tematu na temat**, чешский: **přeskakovat mezi tématy** и русский: **перескакивать с одной темы на другую**.

В польском, чешском и русском языках используются также фразеологические обороты, называемые фразеологическими псевдоэквивалентами [6, с. 333-385]. Это обороты, содержащие какую-либо составляющую, которая отличает их друг от друга, а также обороты, не имеющие аналога в том или ином языке:

- польское сравнение **wyskoczyć jak zając** «появиться неожиданно, быстро», имеет эквивалент только в чешском: **vyskočit jako zajíc**, в русском языке появляется глагол несовершенного вида: **скакать как заяц**, но фразеологизм имеет другое значение: «резво, хаотично скакать, уваливать, перескакивать»;
- русский фразеологизм **нашла коса на камень** «попасть на достойного противника» имеет вариант с глаголом «наскочить»: **наскочила коса на камень**, которого нет ни в польском: **trafiła kosa na kamień**, ни в чешском языке: **padla/přišla/trefila kosa na kámen**;
- чешский фразеологический оборот **skočit komu do řeči**, «прервать кого-то», содержащий слово «вскочить», не имеет эквивалента – в польском языке глагол был заменен глаголом «впасть»: **wpadać/wpaść komuś w słowo**, в то время как в русском языке фразеологический оборот отсутствует: **перебить кого-л**;
- эквивалентом чешского фразеологизма **skočit na cí řečičky**, «дать себя обмануть», является польский фразеологизм **dać się złapać na czyjeś ładne, piękne słówka**, который не содержит глагола «скакать», как и русский фразеологизм **дать обвести себя вокруг пальца**;
- в свою очередь, эквивалентом чешского фразеологического оборота **skákat jako kozel** «переворачиваться, вертеться, изворачиваться, делать кувырки», является польское нефразеологическое определение **skakać jak kozioł**, и фразеологическое **fikać koziołki**, а также российское нефразеологическое **кувыркаться**;
- несдержанность эмоций фразеология выражает следующими оборотами: польский: **skoczyć sobie do oczu** «напасть на кого-то, начать драку», который в чешском языке используется с другой составляющей: **skočit si do vlasů**, а в русском языке звучит: **набрасываться на кого-л**;
- еще один используемый в польском языке фразеологизм с составляющей «скакать»: **skoczyć po rozum do głowy** «начать задумываться, с целью решить какой-либо вопрос», не имеет

фразеологического эквивалента ни в чешском: *dostat nápad*, ни в русском языке: *напасть на мысль*;

- «угождать кому-то, подлизываться, унижаться перед кем-либо, прислуживать» имеет значение оборот **chodzić/służyć/skakać przed kimś na dwóch łapkach**, фразеологическим эквивалентом которого в русском языке является: **ходить на задних лапках перед кем-л**; в чешском языке такого эквивалента нет: **plazit se před kým**.

К фразеологическим оборотам относятся также, так называемые «крылатые слова» (по-чешски *okřídlená slova*, по-польски *skrzydlate słowa*) в случае, если они «не являются отдельными словами или сочетаниями типа частица + слово и не являются соединениями большими, чем предложение (следовательно, могут быть только фразами, словосочетаниями или выражениями, но не диалогом, например), и не имеют характерных черт пословицы» [10]. Крылатые слова могут иметь свои корни в политических, исторических событиях, высказываниях известных людей, песнях, фильмах или рекламе, и мы можем установить их авторство [5, с. 5-6]. Приведенный ниже пример крылатых слов не имеет эквивалента ни в чешском, ни в русском языке, поскольку относится исключительно к польской действительности. Высказывание **skoczyć przez płot**, «перескочить через забор», связано с политическими событиями, а сам скачок, который, якобы, был выполнен лидером «Солидарности», впоследствии президентом Республики Польша Лехом Валенсой, символизирует шаг к свободе.

Другие крылатые слова относятся к наследию, известному во всех трех странах, а именно к «Басням» Эзопа, и потому имеют эквиваленты во всех трех языках: польский: **Tu Rodos, tu skacz!** «Покажи, на что ты способен!», чешский: **Zde je Rhodos, zde skákej!** русский: **Здесь Родос, здесь прыгай**.

Из другой басни Эзопа, рассказывающей о рыбаке, игравшем на флейте и пытавшемся таким образом выманить рыбу на сушу, взяты следующие крылатые слова, которые в польском языке имеют следующее звучание: **skakać/tańczyć jak zagrają/tańczyć jak kto zagra**, «быть послушным кому-то, покоряться чьей-либо воле, подчиняться кому-то», в чешском языке: **skákat/tancovat, jak ti pískají/jak někdo hvízdá**, и в русском языке: **плясать под чью-л дудку**.

Общее языковое наследие всех трех языков, то есть наиболее древний языковой слой, указывает на многочисленные сходства, в то время как более новые слои, а особенно слой, относящийся к событиям, характерным только для данной страны, указывает на существующие различия. И именно эти различия помогают нам понять, каким образом мы воспринимаем действительность, и каким образом условия, среда или окружение, в котором мы живем, влияют на наше мировосприятие, а используемый нами язык отражает наши представления, ассоциации. На эти различия следует обратить особое внимание во время изучения иностранного языка или в процессе выполнения переводов: это поможет избежать несоответствующего, неверного понимания текста, или возникновения недоразумений.

#### ЛИТЕРАТУРА

1. Čermák F. red., Hronek J., Macháč J., 1983-1994, *Slovník české frazeologie a idiomatiky*, I-IV, Praha.



2. Dworecki J. H. red., 1986, *Podręczny słownik rosyjsko-polski*, Warszawa.
3. Müldner-Nieckowski P., 2004, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego. Wyrażenia, zwroty, frazy*, Warszawa.
4. Oliwa K., 1999, *Słownik polsko-czeski*, I-II, Praha.
5. Orłoś T. Z., Hornik J., 1996, *Czesko-polski słownik skrzydlatych słów*, Kraków.
6. Orłoś T. Z. red., 2003, *Czesko-polski słownik zdradliwych wyrazów i pułapek frazeologicznych*, Kraków.
7. Pietrak-Meiser H., 1993, *Słownik frazeologiczny czesko-polski*, Lublin.
8. Siatkowski J., Basaj M., 1991, 2002, *Česko-polský slovník*, Warszawa.
9. Stypuła R., Kowalowa G., 1985, *Podręczny słownik polsko-rosyjski*, Warszawa-Moskwa.
10. [www.frazeologia.pl/frazeologia/forum/read.php?f=4&i=367&t=367](http://www.frazeologia.pl/frazeologia/forum/read.php?f=4&i=367&t=367).

#### SUMMARY

The article deals with phraseological units and set expressions with the verb «jump» in a comparative aspect based on the examples from Slavonic languages (Polish, Czech, Russian). The author accentuates on the identification, partial and full difference to use the language units question. Major attention is drawn to phraseological in translation.

**Ирина Подгайская  
Виталия Леонова**

#### СЕМАНТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ С ГЛАГОЛАМИ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПРИЯТИЯ В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

*У статті подано аналіз семантичних особливостей фразеологічних одиниць із дієсловами фізичного сприйняття в англійській та українській мовах. На основі здійсненого аналізу визначено п'ять спільних для цих мов семантичних груп та дві групи, властиві лише англійській мові.*

Фразеология – неотъемлемая и органическая часть языковой системы. Становлению фразеологии как лингвистической дисциплины в значительной мере способствовали исследования В.В.Виноградова, В.Л.Архангельского, Н.Н. Амосовой, И.И.Чернышевой, в которых были определены основные понятия фразеологии и намечены пути её дальнейшего изучения.

Фразеологические единицы (ФЕ) как особые языковые знаки относятся к сложным и противоречивым явлениям языка. Это устойчивые сочетания лексем с полностью или частично переосмысленным значением [3,с.5]. Образность ФЕ, которая отвечает одной из тенденций развития языка – тенденции к экспрессивности [7, с.293], является решающим фактором их закрепления в языке.

Актуальность исследований в области сопоставительной фразеологии обусловлена тем, что в настоящее время назрела теоретическая и практическая необходимость в сопоставлении конкретных языковых единиц в конкретных языковых парах. Выявление общих и различных для сопоставляемых языков свойств важно для достижения переводческих и методических целей. Сопоставительный анализ фразеологических единиц родственных и неродственных языков обогащает теорию фразеологии не только количественно, но и качественно, выявляя самобытность каждого из

сопоставляемых языков, давая представление, как о специфике фразеологии сравниваемых языков в целом, так и о культуре и психологии народа.

Целью данной статьи является сопоставительный анализ семантических особенностей ФЕ с глаголами физического восприятия английского и украинского языков, выявление общих для обоих языков групп и групп, характерных для одного из сопоставляемых языков.

В качестве материала исследования использовались фразеологические словари английского и украинского языков: «Англо-русский фразеологический словарь» А.В. Кунина [4], «Словник фразеологізмів української мови» Н.М. Неровні, Т. О. Федоренко [5], «Англо-український фразеологічний словник» К.Т. Баранцева [2], Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English [7]. Объем выборки составляет 171 ФЕ в английском языке и 34 ФЕ в украинском языке.

Анализ материала показывает, что в состав английских фразеологических единиц входят 5 глаголов физического восприятия: *to feel, to hear, to observe, to see, to smell*. Все перечисленные глаголы можно объединить в одну группу благодаря общей семе 'perceive'. Основное значение данных глаголов заключается в способе восприятия: *to feel* – восприятие посредством прикосновения; *to hear* – восприятие посредством слуха; *to observe, to see* – восприятие посредством зрения; *to smell* – восприятие посредством органов обоняния. Наиболее частотными являются глаголы *to feel* (65 ФЕ) и *to see* (87 ФЕ), наименее частотными – *to smell* (10 ФЕ), *to hear* (7 ФЕ) и *to observe* (2 ФЕ).

В украинском языке в составе фразеологических единиц обнаруживаются 4 глагола физического восприятия – *бачити, відчувати, нюхати, слухати*. Анализ словарных дефиниций показывает, что все перечисленные глаголы можно объединить в одну группу благодаря общей семе 'сприймати'. Значение вышперечисленных глаголов также заключается в способе восприятия: *бачити* – сприйняття зором; *відчувати* – сприйняття шляхом дотику; *нюхати* – сприйняття носом; *слухати* – сприйняття органами чуття. Наиболее продуктивными являются глаголы *бачити* и *відчувати*. С этими глаголами зафиксировано приблизительно одинаковое количество фразеологизмов – 14 с глаголом *бачити* и 13 с глаголом *відчувати*. Глаголы *слухати* и *нюхати* относятся к наименее продуктивным и входят в состав всего 4 и 2 ФЕ соответственно.

Следует так же отметить, что наиболее частотными в обоих языках являются глаголы, имеющие одинаковое значение и представляющие собой эквиваленты: *to feel – відчувати; to see – бачити*.

На основе проведенного анализа было выделено пять общих для английского и украинского языков семантических групп фразеологических единиц с глаголами физического восприятия.

**1. Различные ситуации из жизни людей.** В данной группе представлены ФЕ, которые характеризуют моменты повседневной жизни людей, их профессиональной деятельности, их взаимодействия друг с другом. В английском языке данную группу образуют ФЕ с такими глаголами физического восприятия, как *to feel* (10 ФЕ), *to hear* (3 ФЕ), *to see* (36 ФЕ), *to smell* (4 ФЕ). В украинском языке – *бачити* (7 ФЕ), *відчувати* (3 ФЕ), *слухати* (2 ФЕ). Например: *feel out the situation* 'довідуватися про чийсь плани; наміри', *hear the reason* 'дати переконати себе', *see somebody on the*

*premises* ‘випровадити когось; проводити когось до дверей’, *smell of the shop*- ‘мати суто професійний характер’; *не бачити вільної хвилини; відчувати плече; слухати пульс.*

**2. Физическое состояние человека.** ФЕ, которые входят в состав данной группы описывают различные физические изменения, ощущения, которые испытывает человек. В английском языке данную группу формируют ФЕ со следующими глаголами: *to feel* (27 ФЕ), *to hear* (3 ФЕ), *to see* (8 ФЕ), *to smell* (1 ФЕ), в украинском языке – *відчувати* (4 ФЕ), *слухати* (2 ФЕ). Например: *feel a vacuum in the lower regions* жарг. ‘проголодатися, пече, смокче під грудьми’, *hear the grass grow* ‘чути як трава росте; відрізняться винятковою гостротою сприйняття’, *see snakes* ‘напитися до білої гарячки, до біса, до зеленого змія’, *smell to (high) heaven-* ‘погано пахнути’; *(ні) рук (ні) ніг не чути; слухати джмелів.*

**3. Эмоциональное состояние и чувства человека.** Эмоциональная сфера и чувственный мир человека находит свое отражение во фразеологических единицах, в состав которых входят такие глаголы физического восприятия в английском языке, как: *to feel* (21 ФЕ), *to see* (8 ФЕ), *to smell* (1 ФЕ) в украинском языке – *відчувати* (6 ФЕ). Например: *feel like death* ‘почувати себе огидно’, *see red* ‘прийти в лють; бути засліпленим люттям’, *smell a rat* ‘передчувати, підозрювати щось недобре, нечисте’; *відчувати крила за плечима.*

**4. Жизненный опыт.** ФЕ, характеризующие жизненный опыт человека, его отношение к жизни, собственным успехам и неудачам включают следующие глаголы физического восприятия в английском языке: *to feel* (1 ФЕ), *to hear* (1 ФЕ), *to see* (6 ФЕ), *to smell* (2 ФЕ), в украинском языке – *бачити* (4 ФЕ), *нюхати* (2). Например: *feel at home in/on smth-* ‘добре знатися на чьомусь, знати всі входи й виходи’, *not to hear the beat of* – ‘нічого подібного не чути або не зустрічати’, *see the elephant* ‘знати життя; набути життєвого досвіду’, *smell powder* ‘понюхати пороху, набути бойового досвіду’; *не бачити смаленого вовка; нюхати пороху.*

**5. Мировосприятие человека.** Данную группу образуют ФЕ, в состав которых в обоих языках входит только один глагол физического восприятия. В английском языке – это глагол *to see* (19 ФЕ), в украинском – его эквивалент *бачити* (5 ФЕ). Например: *see through rose coloured glasses* ‘дивитися на речі крізь рожеві окуляри’; *не бачити далі свого (власного) носа.*

Следующие две семантические группы присущи только английскому языку. Эти группы характеризуют:

**1. Черты характера человека.** Данная семантическая группа включает в себя ФЕ, характеризующие умственные и физические способности человека, определенные черты его характера, моральные устои. Сюда входят ФЕ с такими глаголами физического восприятия, как: *to feel* (6 ФЕ), *to observe* (2 ФЕ), *to see* (5 ФЕ), *to smell* (2 ФЕ). Например: *feel one`s legs* ‘бути впевненим у собі; відчувати ґрунт під ногами’, *to observe measures* ‘бути стриманим; мати почуття міри; знати міру’, *see the joke* – ‘розуміти жарт’, *smell of the baby* ‘бути несерйозним, мати щось дитяче у характері’.

**2. Интеллектуальные способности.** Данная семантическая группа немногочисленна и представлена фразеологизмами, в состав которых входит только один глагол *to see* (6 ФЕ). Например: *see far and wide* 'володіти широким кругозором', *see one's way (clear)* 'орієнтуватися; розуміти як треба вчинити, яким чином діяти'.

В ходе исследования семантические группы, которые были бы характерны только для украинского языка, не были обнаружены.

Таким образом, анализ материала позволяет выявить специфику семантических классификаций ФЕ английского и украинского языков, и определить количественный состав выделенных семантических групп ФЕ с глаголами физического восприятия в двух языках.

#### ЛИТЕРАТУРА

1. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. – Л.: ЛГУ, 1963. – 250 с.
2. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – К.: Радянська школа, 1969. – 1056 с.
3. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1986. – 381 с.
4. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1997. – 944 с.
5. Неровня Н.М., Федоренко Т.О. Словник фразеологізмів української мови. – К.: Наукова думка, 2003. – 1106 с.
6. Шмелев Д.Н. Современный язык. Лексика. – М.: Наука, 1977. – 366 с.
7. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English Sixth edition. – London: Oxford University Press, 2004. – 1540 p.

#### SUMMARY

This article focuses on analysis, which compares semantic peculiarities of English and Ukrainian verbs of physical perception. On the basis of it were described five semantic groups which are mutual for both languages and two groups peculiar to English language.

**Каринна Сардарян**

#### ІНТИМНА ЛІРИКА У ТВОРЧОСТІ ВАЛЕРІЯ КІОРА

*Стаття присвячена дослідженню гендерних аспектів творчості урумського поета В. Кіора як оригінального вияву його образного мислення. Автором проаналізована любовна лірика В. Кіора, висвітлено філософське осмислення інтимних стосунків між чоловіком та жінкою.*

В останні роки у літературознавстві спостерігається бурхливий розвиток гендерних досліджень. У контексті гендерного літературознавства привертає увагу поетична спадщина урумського поета В. Кіора, одного з найпопулярніших поетів Приазов'я, який у своїх творах оспівує найвеличніше почуття – кохання.

Актуальність звернення до творчості В. Кіора зумовлена потребою введення до наукового обігу поетичного доробку автора, твори якого розкривають високі почуття.

Мета статті – проаналізувати гендерні аспекти поетичної творчості В.Кіора, виявити їх художню реалізацію.

Слід зазначити, що сьогодні існують окремі праці, які висвітлюють проблеми мови, культури, літератури, історії греків Приазов'я. Заслужують на увагу дослідження літератури Е.Хаджинова [8, с.187], Г. Меотіса [6], Л.Кузьмінкова [5, с. 5]. Але на сьогодні вивчення поетичного доробку В. Кіора є епізодичним і недостатньо повним.

Перша збірка віршів поета „Печальные письма” („Хасевет йазмахлары”) вийшла у 1990 р. Поезії В. Кіора перекладали українською, грузинською, узбецькою мовами. У 1997 р. побачила світ друга книга віршів урумською та російською мовами „Потерять и найти” („Загубити й знайти”). У співавторстві з Л.Н. Кір'яковим і Г.А. Морозом видано румейсько-урумсько-український словник (1993 р.). В. Кіор – співавтор і упорядник збірки творів літераторів-греків Приазов'я „Моя Еллада – Україна!”(1998р.) та антології художньої літератури греків Приазов'я „Кардьяко Лого. Анна дылин лафы. Слово рідне”, що вийшла у 2005 році. У 2007 році вийшла наступна книга В. Кіора „Плач плачей, или книга невыплаканных слез”.

У поетичному спадку В. Кіора провідне місце посідає тема кохання. Цикл „Милолика”, представлений у збірці „Плач плачей, или книга невыплаканных слез” дев'ятьма віршами, об'єднаних як настроєвими, ліричними елементами, так і епічними деталями. Ліричний герой ототожнюється з автором. Кохання для поета – вищий прояв людської сутності, лицарства й шляхетності. Кохана для нього – Мадонна. Усе, що створено їм, усе, що поет зробить – усе в ім'я коханої: „Без тебя не проживь, как цветку на снегу, / Новый мир я открыл, / мне его не объять... / Лик мадоний забыть / захочу - не смогу, / Милолика моя, Милолика моя / Что писал до тебя, о тебе я писал, / Милолика моя, Милолика моя. /В этой жизни крутой / много всяких людей / Если скажут: Грешны... / грех приму только я / Небесам же я крикну: Безгрешна она! / Милолика моя, Милолика моя...” [3, с. 34].

В інтимній ліриці В. Кіора нуртують сильні почуття, спалахують емоції високої напруги, як, наприклад: „Любовь моя, / пали меня дотла. / Будь мне / неискупленной виной. / Терзай мне сердце, / душу вымотай ” [4, с. 39].

Від захоплення своєю коханою автор переходить до філософського розуміння цього почуття. У наступному вірші циклу „Есть у пишущих некая странность...” поет наголошує на гріховності цього почуття, розчаруванні: „Нет любви без греха, / все обман. / О, как каялся я, / как стонал я, / Как я верил в тот липкий дурман...” [3, с. 41].

Поетика В.Кіора є своєрідною, нестандартною, відвертою. Лірика митця відрізняється влучним використанням слів емоційно-психологічного змісту, серед яких зустрічаємо неологізми „одинокость”, „выстраданность”, також присутнє поєднання несумісних понять „любовь – отравя”, які засвідчують переломний етап у світосприйнятті ліричного героя. Любовна лірика В. Кіора не позбавлена мотивів самотності та втрати, присутня тема нероздільного почуття, прощання. У вірші „Как я любил!” поет зазначає: „Была любовь, а нынче просто „связь.” / Которая, не назовется непорочной” [3, с.43]. Навіть найсильніше почуття „отболеет”. Прохання ліричного героя не чекати на нього, присутнє у вірші „Прощание с Милоликой”.

Поезія кохання В.Кіора вирізняється від зразків цього жанру. Відвертість і щирість рядків поета справляють враження на читача. Ліричний герой й досі знаходиться у стані очікування „справжнього” кохання, хоча воно було, та кожного разу „справжнє”, бо іншого для поета не існує. Він наголошує, що кохання не помирає, а лише „легко та безжально змінює імена та якості” [4, с.13]. І хоча ліричний герой страждає від кохання, але без цього високого почуття, неможливе його життя. Простежується самовдосконалення ліричного героя через страждання.

Книгою „Плач плачей, или книга невыплаканных слез” поет продовжив розробку інтимної тематики. У своїй творчості поет використовує давній жанр – плач. Митець надає деяку свіжість і неординарність цьому жанру, об’єднавши строгу прозу й м’яку лірику в одному добутку [4, с.5].

Вся творчість поета пронизана темою кохання. Адже хто любить – завжди молодий. Митець доходить висновку, що „усе в житті має початок і кінець. А середина – це і є життя, і там повинно домінувати кохання. А найточніше – очікування його. На думку поета „очікування кохання дає людині найголовніший та найпотужніший духовний еліксир – спрагу життя. Ці дві категорії – спрага життя й очікування кохання – і становлять сенс життя людини, її незаспокоєність на землі” [4, с. 19].

Ліро-епічний цикл „Двое”, написаний прозою з віршованими частинами. Герої твору – Він та Вона. Тривожне відчуття, що охоплює героя і знаходить втілення в рядках твору, емоційним стрижнем проходить через весь твір. Серце закоханого в тривозі, бо може трапитися й так, що він утратить кохану, і ніщо не зможе змусити його жити без неї, „он просто ляжет и умрет” [4, с. 23]. В очікуванні коханої ліричний герой залишається наодинці зі своїми болями, думками, переживаннями, що ятять його душу: “А може, щось трапилось?” Це риторичне запитання породжує цілий каскад уявлень. Марність тривоги розвіюється після зустрічі з коханою. Кохання підносить героя над сірістю буднів, надихає, окриляє.

Автор акцентує на тому, що закохані відчувають одне одного на телепатичному рівні, без слів і жестів. Для поета любов – це подив й одкровення, відкриття нового миру, самого себе. Відкриття своєї душі в цьому величезному світі душ. Герой боїться втратити кохану. Зізнається в банальних ревнощах. Він ревнує кохану до квітів, якими вона милується, до дерева, якого вона торкається, до собаки й кішки, яких вона пестить. Виключення становить тільки її дитина, яку герой називає нашою: „все, что создано тобой, это уже твое и мое. Я люблю тебя, и все то, что тобой порождено: слово, чувство, дитя...” [4, с. 25]

Чоловіку не дано відчувати так, як це природа дала жінці. Жінка ловить кожний жест, подих, слово свого обранця, розшифровує його, перекладає своєю мовою, тому що, на думку митця набуває чинності різниця між чоловіком і жінкою: „И как бы ни были близки их души, эта разница есть” [4, с.26].

Тривожні відчуття героїв твору пов’язані з передчуттям можливого розставання. Адже кожен з них усвідомлює *чим* є у житті іншого. Чітко висловлена позиція автора, який сповнений бажання „чтобы им было счастливо вдвоем” [4, с. 26].

*Висновки та перспективи подальших досліджень*

В. Кіор зробив значний внесок у розвиток літератури і культури греків Приазов'я, створив неординарні твори. Поетика автора є своєрідною, нестандартною, відвертою. Філософське осмислення автором сенсу буття, теми творчості, інтимних стосунків залишає важливий слід в історії літератури. Аналізуючи інтимну лірику В. Кіора, варто зазначити, що поезія кохання у творчості поета посідає чільне місце. Для поета це почуття є джерелом натхнення. Любовна лірика не позбавлена мотивів самотності, втрати, зневіри, також присутня тема нероздільного почуття, прощання.

За межами розгляду залишилось чимало питань поетичної спадщини приазовських греків, які вимагають подальшого вивчення. Щодо подальших перспектив, то тільки комплексне дослідження літературних, фольклорних матеріалів допоможе розкрити характер і особливості функціонування літератури греків Приазов'я на українському ґрунті. Ця стаття є фрагментом монографічного дослідження поетичної спадщини приазовських греків. Тема поезики творчого доробку В.Кіора невичерпана і передбачає подальші дослідження.

**ЛІТЕРАТУРА**

1. Кард'яко лого. Ана дылин лафа. Слово рідне. Антологія художньої літератури греків Приазов'я: поезія та проза. – Донецьк : Донбас, 2005. – 304 с.
2. Костан К. З літературної творчості маріупольських греків/ К.Костан// Східний світ. – 1928. – № 3 – 4. – С. 234.
3. Кіор В. І. Загубити й знайти: вірші / В. І. Кіор – Донецьк : Донбас, 1997. – 92 с.
4. Кіор В. И. Плач плачей, или книга невыплаканных слез/ В. И. Кіор; Нац.Союз писателей Украины. – Донецьк: Донбас, 2007. – 88с.
5. Кузьминков Л. Урумское „крыло” греческой поэзии/ Л. Кузьминков // Приазовский рабочий. – 1996. – 18 дек. (191).
6. Меотис Г. Валерию Киору – 50. Фос ста матяс!/ Г. Меотис// Хривос. – 2001. – Октябрь (8).
7. Пирнешу астру – Сабати йылдыз (Ранкова зірка): поезія та проза: румейською, урумською, українською та російською мовами/ вступ. сл. О. Проценко-Пічаджі. – Донецьк: Донбас, 2002. – 176 с.
8. Хаджинов Э. Леонтий Хонагбей – народный рапсод греков Донбаса (1853 - 1918)/ Э. Хаджинов// Записки Историко-филологического Товариства Андрія Білецького/ гол. ред. О.Пономарів. – К.: Прайм Компанія, 1999. – Ч. III. - С. 187 – 193.

**SUMMARY**

This work is dedicated to research of gender aspects of creativity of urum poet Valeriy Kior as an original display of his figurative thinking. The author covered a love lyrics of V. Kior, characterised specificity of poetic interpretation of philosophical themes of the poet of Priazovye.

**Юлія Федорова**

**ТИПИ АНГЛОМОВНИХ ГАЗЕТНИХ ЗАГОЛОВКІВ**

*В даній статті була спроба проаналізувати види англомовних газетних заголовків, а також надати опис основних стилістичних прийомів, які були використані в англомовному заголовку.*

Метою даної статті була спроба проаналізувати й виявити класифікацію сучасного англomовного газетного заголовку. Соціальна ситуація спілкування для газетного стилю доволі специфічна. Газета – засіб масової інформації та переконання. Вона розрахована на масову й, при тому, доволі неоднорідну аудиторію, яку вона повинна втримати, примусити себе прочитати. Але, найголовнішу роль у привертанні уваги та подачі інформації в газеті слугує газетний заголовок. Він являється першим об'єктом, на який звертає увагу читач, тому дуже важливо, щоб заголовок був грамотно сформульований, особливо, якщо мова йде про переклад заголовку англomовної преси на українську або російську мови.

Актуальність даної статті пояснюється наступними завданнями:

- 1) проаналізувати сучасний англomовний газетний заголовок й виявити його тип згідно вміщеної інформації;
- 2) дослідити стилістичні прийоми в англomовному газетному заголовку та їх переклад на українську мову;
- 3) виявити особливості інформаційних втрат при перекладі.

Англійський заголовок завжди був цікавим об'єктом дослідження як для лінгвістів, так і для перекладачів. Професійна мета будь-якого журналіста є використання складної схеми 5-w-and-h: who-what-why-how-where-when, а також вміння заінтригувати читача й при цьому не видати своїх особистих вподобань до тієї чи іншої проблеми [1, с.300]. Проблема перекладу англomовного газетного заголовку виступає доволі різко. В даному випадку перекладач стикається з рядом перекладацьких проблем, тому що саме перекладач виступає своєрідним «проводником» з одної мови на іншу. Працюючи з перекладом англomовних заголовків перекладач повинен пам'ятати три основні правила: по-перше, не забувати про головне призначення заголовку – заінтригувати читача, привернути його увагу до матеріалу, що публікується; по-друге, мета заголовку - у короткий формі висловити основні позиції статті (тобто змісту) або виділити окремі факти; по-третє, заголовок повинен встановити контакт з читачем й змусити його прочитати статтю.

Для того, щоб добре зрозуміти всю природу англomовного заголовку, слід більш детально розглянути основні типи заголовків англійської преси. Основою для класифікації нашого матеріалу слугувала класифікація, яка була запропонована І.Р.Гальперін. У своїй праці «Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження» І. Р. Гальперін за формою вміщеної інформації класифікує заголовки на такі види: 1) назва-символ; 2) назва-теза; 3) назва-цитата; 4) назва-повідомлення; 5) назва-натяк, інтрига; 6) назва-оповідь [1, 58].

Ми, в свою чергу, дещо трансформували у наданій вище класифікації та розглядали англomовний газетний заголовок з таких опорних елементів ХТО? ЩО? ЧОМУ? ЯК? ДЕ? КОЛИ? й виявили наступні типи заголовків згідно з формою, вміщеної в них інформації. Отже, виділяються такі типи заголовків: 1) заголовок-резюме (інформативно-нейтральний та інформативно-оціночний); 2) заголовок-індикатор (тобто інформація в даному заголовку максимально скомпресована); 3) заголовок-цитата (цитує певне ствердження, додає конкретної інформації); 4) заголовок-інтрига



(виражається протиставленням, метою якого є підкреслити контрастність поданої інформації й заінтригувати читача); 5) заголовок-локалізатор (даний тип заголовку вказує на місце й час події, який завершується невизначеністю); 6) заголовок-хроніка (такий тип заголовку, який фактично дублює новину, яка закладена у повідомленні статті).

Спираючись на дану схему можна зробити аналіз деяких англomовних заголовків. Наприклад, англomовний газетний заголовок *Industry as a Bridge for Peace* («Індустрія як міст до миру») (Worldpress, 2008), можна представити як заголовок-резюме з інформаційно-нейтральною функцією. Дана функція надає певну інформацію читачеві, а саме, автор статті вважає, що для того, щоб не було військових операцій на Близькому Сході, потрібно консолідувати всі зусилля та починати підйом індустрії, тому що коли люди зайняті певним завданням або роботою, вони не мають часу на роздуми про війну та військові операції. З точки зору стилістичних прийомів, які були використані в даному заголовку, слід відмітити використання номінативної метафори слова *bridge*. Тобто в даному випадку дане слово використовується не в прямому значенні «міст, переправа», а у переносному – «спосіб, засіб». Щодо трансформаційних процесів перекладу даного заголовку було використано дослівний переклад. Наступним прикладом для аналізу слугував такий англomовний газетний заголовок як *Air is Overful with Information* («Повітря переповнене інформацією») (Worldpress, 2008). Даний тип заголовку відноситься до типу заголовок-резюме із функцією інформативно-оцінюючою. Дається оцінка й підводиться результат того, що у космос було запущено дуже велика кількість супутників, що дало людям можливість використання таких приладів як мобільні телефони, ноутбуки тощо не тільки на землі, а й у літаках (тобто у повітрі), що, в свою чергу, заважає тримати зв'язок між пілотами та диспетчерами. На стилістичному рівні спостерігається використання метафори слова *air*, значення якого в даному випадку не є прямим – «повітря, яким ми дихаємо», а переносним – «простір». В даному типі заголовку було використано дослівний переклад (синтаксичне вподобання), тобто синтаксична структура оригінала преобразується в аналогічну структуру мови, на яку перекладається заголовок із збереженням повнозначних слів та порядку їх розташування в оригіналі та перекладі.

Аналізуючи англomовний заголовок *Enough* («Досить») (Worldpress, 2007), можна встановити, що цей заголовок належить до типу заголовок-індикатор. Це пояснюється тим, що в ньому міститься максимально скомпресована інформація, тобто одне слово. Функцією даного типу заголовку є мінімально проінформувати читача, тим самим примусити його звернутись до цілої статті. Еліптична конструкція, яка була використана автором статті, є типовою для газетного стилю – економія простору на газетній полосі. Аналізуючи матеріал слід відмітити, що еліipsis та еліптичні конструкції являються одними з найпродуктивніших засобів утворення газетних заголовків, тому що вони в повній мірі відповідають таким вимогам газети як стислість, ясність, дійсність. В даному заголовку використовувався дослівний переклад, тому інформаційних втрат при перекладі не було виявлено. Заголовок *Under the Gun* («Під прицілом») (Worldpress, 2007) також можна віднести до попереднього типу заголовку. В даному випадку назва статті виражена не тільки еліптичною конструкцією, але й

крилатою фразою (set-phrase). Переклад цього заголовку не буде стилістичним вподобанням, тому що якщо перекласти дослівно («Під зброєю») зміст даного заголовку може бути сприйнятий буквально, а це може також дезорієнтувати читача. До того ж, слід відмітити, що використання крилатих виразів, прислів'їв у англomовному заголовку та їх перекладі на українську мову робить повідомлення більш близьким до читача. Іноді прислів'я слугують як своєрідний поклик на окрему дію. Доказом цього може слугувати такий газетний заголовок як *'Better Safe than Sorry' with swine flu* («Береженого Бог береже у боротьби із свинячим грипом») (The New York Times, 2008). Ознайомившись вперше з даним англomовним заголовком можна зрозуміти загальний зміст повідомлення із додатковим коментарем, який слідує після прислів'я й доповнює заголовок в цілому. Також слід підкреслити, що основна думка даного заголовку й повідомлення в цілому – це не зневаження дотримуватись масочного режиму в людних місцях (деякі молоді люди, переважно дівчата, нехтують використання масок посилаючись на те, що хвороба їх не торкнеться, та й найголовніше те, що маски закривають їх жіночу красу, тому молоді чоловіки будуть мало звертати на них увагу) та використовувати профілактичні засоби. Даний заголовок належить до типу заголовків – резюме із інформаційно-оцінюючою функцією, тобто дається певна рекомендація крізь крилатий вираз. Перекладацькі трансформації, які використовуються в даному випадку є додавання слова *боротьба* при перекладі на українську мову, хоча в оригінальному варіанті дане слово відсутнє в загалі. Прийом додавання при перекладі слугує як додатковий елемент, конкретизація певного факту.

Наступний заголовок, в якому було використано прислів'я *Holding a the Carrot and the Stick* («Багітом та пряником») (The New York Times, 2006).

Окремої уваги потребує заголовок-інтрига, функцією якого є передати інформацію таким чином, щоб примусити читача звернути увагу на певну статтю або замітку. Як правило, вони виражаються спонукальними або альтернативними реченнями, визиваючи при цьому здивованість читача, але не даючи йому раніше зробити висновок. Наприклад, англomовний заголовок як *Is Yemen Next?* («Чи Йемен наступна?») (The Guardian, 2008) не дає чіткої інформації про зміст повідомлення, вказуючи тільки на певне місце – Йемен й «примушуючи» тим самим читача звернути увагу на статтю та ознайомитись з нею й визначити, що автор мав на увазі під даним заголовком. Перекладацьке рішення було використання дослівного перекладу, тому інформативних втрат в даному випадку не простежується.

*Can a Poor Country Become Rich?* («Чи може бідна країна стати багатією?») (The Moscow News, 2006) даний заголовок звучить майже як риторичне питання. Автор статті проводить аналіз, що потрібно зробити, щоб бідна країна стала самодостатньою державою. На стилістичному рівні тут було використано антитезу, тобто протиставлення *бідної – багатієї країни (poor and rich)*, а з точки зору перекладу використовувався дослівний переклад без інформативних втрат.

*Ukraine: Where Are You Going?* (Україна: куди ти катишся?) (The New York Times, 2008) даний заголовок адресовано Україні (отже, цей тип заголовку можна розглядати ще як заголовок-локалізатор), крім того, даний заголовок є питальним реченням, але з іронічним підтекстом.

Перекладач, у свою чергу, намагався передати ту емотивну окраску, яка була закладена автором статті, зробивши переклад не дослівно, а використавши прийом генералізації (тобто відбулась лексико-семантична заміна одиниці вихідної мови більш вузького значення, на одиницю з більш широким значення мови, на яку перекладається). Оразу можна вказати на те, що в даному заголовку на стилістичному рівні відбулася метафорична трансформація. Отже, дієслово *going* було переведено не за його прямим значенням «йти», а у більш широкому контексті «катитись», підкреслюючи тим самим емотивність речення. Як вже відмічалось раніше, це заголовок-інтрига, тому він дає повної інформації, але з перших строк у статті стає зрозуміло, що інформація йде про український уряд та кредити від Міжнародного валютного фонду, які, як вважає автор статті, є недоречними й не тільки погіршать і без того хитке положення країни, але ще й «загонять» наших дітей віддавати взяті в борг гроші у трикратному розмірі.

Цікавим заголовком є наступний заголовок *Is there a God?* («Чи існує Господь взагалі?») (The New York Times, 2007). Це заголовок-інтрига, який виражений питальним реченням, відповідь на яке у кожної людини може бути своє особисте, тому що питання релігії завжди було досить дискусивним. Використання автором невизначеного артикля *a*, висвітлює той факт, що автор намагається підкреслити, чи є на світі хоч будь – який Бог? Зміст статті зовсім не на релігійну тематику, а про військові операції, які тривають на Близькому Сході (війна між Палестиною та Ізраїлем за територію Сектор Газу, який розташований на кордоні між двома державами). Емфативність даного заголовку досягається використанням стилістичного засобу – гіперболи, метою якої є посилення емоційної атмосфери. З точки зору перекладу було використано дослівний переклад, але з прийомом додавання. Перекладач підкреслив використання невизначеного артикля *a* словом «взагалі».

Як вже відмічалось раніше, використання заголовка-інтриги часто простежується у зарубіжних періодичних виданнях. Інтерес наступного заголовку є доволі оригінальним та цікавим і характеризується Інтернет – революцією. Як відомо, в наш час практично у кожної людини є Інтернет і складно уявити собі чоловіка, який би не користувався даною послугою хоча б раз на день. Отже, досить оригінально вигадав автор статті, зробивши заголовок у вигляді Інтернет адресу – *www.Terrorist.org*. (The New York Times, 2008), вказавши тим самим, що ті, хто хочуть отримати інформацію про дії терористів, їх можливі захвати тощо можуть зайти на сайт та довідатись. Тобто натрапивши на цій адрес мало хто залишиться байдужим і все ж таки відкриє Інтернет - сторінку, щоб довідатись про терористичні угруповання.

Наступним заголовком виступає стаття з такою назвою *America's Chechnya* («Американська Чечня») (The Sun, 2007). Даний заголовок можна віднести до типу заголовок-локалізатор, тобто вказує на предмет повідомлення та має усічену форму. Даний заголовок, на стилістичному рівні, являє собою чітко виражену алюзію (тобто більшість людей мають уявлення про Америку, а також про Чечню), метафоричне використання робить даний заголовок більш яскравим та привертає увагу читача, але тут діє певний підтекст. Автор статті порівнює Америку із Чечнею, висвітлюючи державу

з негативної сторони, тому що Чечня асоціюється з військовими операціями, конфліктами тощо. Тому, для того, щоб більш яскраво передати мотив послання, автор використав дане порівняння, яке діє на підсвідомому рівні.

Заголовок *Mecca Tragedy Killed Thousand* (The Guardian, 2005) («Трагедія у Мекці забрала життя тисяч людей») представляє собою хроніку, тобто даний тип заголовку можна охарактеризувати як заголовок-хроніка. Цей хедлайн (headline) фактично дублює новину, не спираючись на головне правило – не повинно бути дубля тексту у заголовку. Але тут діє інші міркування – новина повинна дійти до читача любимими засобами, в тому числі й методом її повідомлення «поверх тексту». Даний заголовок має у своєму змісті багато інформації й такі заголовки, як правило, являються більш інформативними, ніж будь-які інші. Деяким людям подобається лише проглядати газету чи журнал, при цьому не читаючи його (наприклад, у метро, заглянувши до сусіднього журналу, сторінки якого пестять різними заголовками).

Отже, розглядаючи англійські заголовки можна зробити висновок, що кожний тип заголовку має свої «плюси та мінуси». Але кожен з них, має на першому плані якомога швидше й якісніше заінтригувати читача, привернути його увагу саме на якусь певну статтю та змусити його прочитати її. Переклад заголовків є також доволі складним, тому що перекладачеві потрібно врахувати посилення автора, а також культурні цінності окремого народу, на мову якого виконується переклад.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Гальперин І.Р. Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження. – М., 2004, С. 56-83
2. Коваленко А.М. Семантико-функціональні особливості заголовка журнального мікротексту-повідомлення (на матеріалі тижневика Newsweek) // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія: Філологія. – 2000. – Т.3, № 2. – С. 178-186
3. The Sun, 2007
4. [www.Worldpress.org](http://www.Worldpress.org)

#### SUMMARY

The author of this article examined the problem of typification of English headlines. There was also given a description of the main stylistic devices, which were used in English headlines.

Володимир Швець  
Марія Якушина

#### АРГО СЕРЕД РІЗНИХ СОЦІАЛЬНИХ ГРУП СУЧАСНОЇ ГРЕЦІЇ

*Стаття є спробою дослідити різновиди аргю серед різних соціальних груп Греції. Робиться семантико-морфологічний, а також етимологічний аналіз різних лексем, проводяться паралелі з новогрецькою та давньогрецькою мовами, розглядається лексичний склад. Актуальність дослідження зумовлена недостатнім вивченням даного явища.*

Актуальність даної теми зумовлена, з одного боку, великим інтересом до феноменів сленгу і жаргону в сучасній науці, з іншого боку, недостатньою її опрацьованістю. Проблема взаємодії мови і суспільства не може бути осмислена без вивчення функціонування словникового складу мови у різних верствах суспільства і професійних групах, без ретельного аналізу її соціально-діалектальної

стратифікації і функціонально-стилистичного варіювання. У цій статті на конкретному матеріалі зроблено спробу проілюструвати деякі особливості слів і висловів жаргону певних соціальних груп.

Матеріалом для дослідження стали лексичні одиниці, відібрані методом суцільної вибірки зі словників новогрецького сленгу.

Мова того чи іншого етносу, як правило, представлена рядом варіантних форм. Кожна з них характеризується своїм інвентарем лексичних засобів. Будь-яке слово або фразеологізм належить мові в цілому або є обмежений у своєму вживанні в одній з варіантних форм мови. [6, с.17]

Наддіалектною, кодифікуючою формою є літературна мова. Їй протистоїть безліч територіальних діалектів, які не кодифікуються. Некодифікуючою формою мови є також просторіччя і жаргони (арго, сленг). [6, с.17]

Арго – одне з найбільш суперечливих явищ мовної культури. Воно настільки сильно схильне до стрімких змін, що його вивчення і особливо фіксація стають проблематичними. Вичленувати його як замкнуту систему, як об'єкт спостереження можна тільки умовно. Тому філологам дуже складно встановити строгі термінологічні межі з чітким визначенням складових предмету дослідження. Не можна не погодитися з С. Федяєвим, який зауважує, що «з приводу арго, жаргонів і сленгу лінгвісти створили свій жаргон, причому на відміну від, наприклад, від носіїв «блатної музики», самі лінгвісти розуміють один одного не завжди». [7, 16]

Таким чином, видається необхідним дати короткий огляд думок сучасних дослідників з цього питання, зокрема, оцінку термінів «жаргон», «арго» і «сленг».

Терміни «жаргон» і «арго» прийшли в російську лінгвістику з французької мови, а «сленг» – з англійської. У французькій лінгвістиці зустрічаються діаметрально протилежні тлумачення цих слів. Наприклад, тлумачний словник Робер [8] дає загальноживане значення терміну «арго» – «мова криміналу» і лінгвістичне – «нетехнічна лексика, що використовується певною соціальною групою». Етимологічно арго – «corporation des gueux» – співтовариство зловмисників. Жаргон в Робері пояснюється як неправильна, спотворена або штучно створена мова, зрозуміла тільки членам даного угруповання. Проте укладачі словника з Бібліотеки Ларус вважають, що саме термін арго (а не жаргон) позначає «сукупність слів і висловів, що використовуються людьми однієї соціальної і професійної групи з метою виділитися на фоні інших соціальних об'єднань». Термін «сленг» у Ларусі відсутній, а в Робері і Ашетт пояснюється як «англійське арго». В словнику Уебстерс і в Оксфордському тлумачному словнику значення «таємна, засекречена мова» належить терміну «арго», а професійна лексика входить в семантичне поле «жаргон».

Вітчизняна жаргонологія розвивалася в річищі європейських пошуків у галузі вивчення соціальних мов і мала свої особливості. Проблеми української жаргонології досліджували такі видатні науковці як В. Іванов, В. Боржковський, В. Щепотьєв, С. Пиркало, Л. Ставицька та ін. За визначенням Ставицької, «арго – це таємна мова, якою користуються члени закритої групи, низи суспільства, а жаргон – атрибут негерметичної групи; це соціальний діалект певної вікової спільноти

чи професійної корпорації». [5, с.24] Сленг вона визначає як «різновид розмовної мови, яка оцінюється суспільством як підкреслено неофіційна». [5, с.40]

Проте деякі лінгвісти таємницю арго виключають. На думку А.Т. Липатова, створення штучної мови – непомірно велика праця навіть для фахівця, тому зловмисники спілкуються на звичайному вульгарному діалекті, позбавленому схильності до мовної гри. [1, с.34-36]

У сучасній лінгвістиці термін «арго» використовується переважно у значенні «зłodійська мова». Існує уявлення про арго як про таємну мову малої групи. Але, у будь-якому випадку, для багатьох науковців значення терміна пов'язано з герметизацією словесного спілкування. [4, с.15]

Причинами виникнення арго переважна більшість дослідників вважає:

1. Потреба спілкуватися один з одним у присутності чужих, не бажаючи, щоб їх зрозуміли.
2. Бажання приховати секрети свого ремесла і торгівлі.
3. Необхідність в ізоляції від ворожих сил.
4. Прагнення до мовної виразності.

Основними функціями арго є:

1. Конспіративна. Арго виробляється стихійно, його лексичні одиниці можуть перейти з арго в звичайну розмовну мову (існують такі слова, які перейшли в російську мову з арго розбійників XVII в.), більш того, у наш час в мову проникають все більше слів «декласованих» (свідчення їх зростаючої активності). Проте, арго незрозуміле для невластивих, і цей факт злочинний світ використовує у своїх цілях.

2. Пізнавальна. Арго – пароль, за допомогою якого впізнають один одного декласовані елементи (Жирмунський В.М.)

3. Номінативна. В арго існує велика кількість слів і фразеологізмів, які використовуються на позначення тих або інших предметів і явищ, для яких немає еквівалента в літературній мові.

4. Світоглядна. Зниженість і вульгаризм зłodійської мови – особливість нашого сприйняття, а в сприйнятті самого зłodія вона носить героїчний характер. [1, с. 39-40]

Арго декласованих елементів існувало ще в глибокій старовині. Деякі дослідники вважають його штучною і таємною мовою, але це питання досить спірне. Так, академік Д.С. Лихачов визначає такий підхід як «донауковий». Ще в 1938 р. він писав:

«Донауковий погляд тлумачив арго як результат якогось «contrat social», що укладається арготуючою групою з метою приховування своїх задумів і дій від тих, що можуть їх підслухувати – представників чужих верств населення.

Це уявлення, що не завжди було фактом спостереження, а швидше було деякою абстрактною спробою тлумачення арго, мало незаперечні переваги і дожило в тій або іншій формі до наших днів.

Проте пояснення це не може бути прийнято в даний час навіть у компромісних формах, оскільки, будучи логічно і послідовно застосовано, воно спричиняє цілий ряд наслідків, що призводять до абсурду посилу» [2, с. 42]

У новогрецькій лінгвістиці питання жаргонології досліджували такі науковці як Капетанакі В., Папазахаріу Е., Петропулос І., Катсикіс І., Спіропулос Д. Слід зауважити, що жоден з них не займався питаннями класифікації жаргонізмів, окрім Папазахаріу Е., який розподілив їх таким чином:

1) οι συνθηματικές λέξεις - умовні (кодові) лексеми, значення яких розуміють тільки люди, що належать до певного кола;

2) οι ηχολέξεις або ηχομμητικές λέξεις - звуколексеми або звукоімітуючі лексеми, що згодом набувають певного значення;

3) οι λέξεις επίδειξης - лексеми-демонстрації, що вживаються для того, щоб продемонструвати знання мови тієї чи іншої соціальної групи;

4) οι εικονολέξεις - лексеми-образи, що спираються на певні образи якоїсь ситуації.

Різновидом арго є сленг сексуальних меншин Греції, іменований *καλιαρντά* від фр. *gaillard* – сміливий, зухвалий), що має в новогрецькій мові такі синоніми, що відображають його незрозумілість для невтаємничених: *λατινικά* (латинська) *ετρούσκα* (етрусська). Єдиним на даний момент вченим, що досліджував це явище, був грецький лінгвіст І. Петропулос, який визначає *καλιαρντά* як штучну мову, що створювалася досить тривалий час і що перетворила прихильників одностатевого кохання в закриту касту. *Καλιαρντά* має власну лексику, особливості вимови, і, крім того, велику швидкість мовлення. В даний час *καλιαρντά* виступає як єдине ціле на двох рівнях: власне *καλιαρντά* і *λιάρντω* (*ντούρα λιαρντα*). На першому різновиді говорять, більш менш, практично всі гомосексуалісти. Другим же володіють тільки найдосвідченіші, меншина, втаємничені. Подібний поділ стався завдяки тенденції лексичного складу *καλιαρντά* набувати нових прихованих змін семантики слів. *Λιάρντω* (*ντούρα λιαρντα*) є творінням останніх років ХХ століття. Незважаючи на досить толерантне відношення грецького народу до гомосексуалістів, останні, очевидно, мають достатньо причин для приховування свого соціального статусу.

*Καλιαρντά* – це (за термінологією І. Петропулоса) умовний діалект, керований особливими правилами, характерними для всіх умовних діалектів. Природно, даний феномен відповідає всім граматичним і синтаксичним правилам новогрецької мови, що в жодному разі не заважає першому бути винятково гнучкою і пластичною мовою. У *καλιαρντά* є одна відмінна риса: він змушує співбесідника мимовільно посміхатися. І це є метою гомосексуалістів, що розмовляють на ньому: вони прагнуть максимально привернути до себе співбесідника. З погляду досліджень літературознавств і лінгвістичних *καλιαρντά* є абсолютно недослідженою сферою. Приблизно в такому ж стані знаходиться блатний жаргон *κουτσαβάκι* дослідження в галузі якого не пішли далі блатних пісень.

На думку І. Петропулоса, люди нижчих соціальних верств суспільства, “нижчий світ”, є основними носіями грецьких традицій, і, крім того, продовжують створювати нові. Гомосексуалісти,

хоча і в обмеженій кількості, також мають відношення до “нижнього світу”, проте останній в більшості випадків їх відкидає. Новогрецька культура страждає численними упередженнями, що не дозволяють грекам сприймати гомосексуалістів і чути їх мову. Проте, всупереч всьому, і незалежно від суспільних настроїв, представники сексуальних меншин і їх мова продовжують існувати. До того ж, історії відомі факти існування штучних мов і діалектів, що об'єднують різні суспільні класи. Так, наприклад, в XVII-XIX століттях в Греції знахарі-шарлатани існує будівельники говорили на особливих професійних жаргонах. На даний момент існує жаргон злочинців, що містить зразки лексики наркоманів, злодіїв та інших представників злочинного світу.

*Καλιαρντά* – усна мова, словник якої складає тисячі слів (в книзі «*Καλιαρντά*» І. Петропулос описав більше трьох тисяч лексичних одиниць). Історія його розвитку збігається з розвитком великих міст нової Греції, що можна прослідкувати, порівнюючи значення різних слів *καλιαρντά*. Яскравим прикладом подібного хронологічного аналізу є ряд таких слів: *βλακοψαλιδού* – «цензура» (від *βλακώδης ψαλίδα* – «дурні ножиці»), *κρυσταλλοσινού* – «телевізор» (від *κρύσταλλο* – «кристал, кришталь» + *σινού* (фр. *ciné* – кінематограф)), *οχτάρης* – «депутат» (від *οχτώ* – «вісім»; декілька десятиріч тому грецькі депутати одержували вісім тисяч драхм на місяць). Письмових зразків цієї мови не спостерігається. Гомосексуалісти в більшості своїй використовують не більше трьох-чотирьох сотень слів, проте зустрічаються і такі, які володіють *καλιαρντά* досконало. Окрім лексичних зразків, наданих новогрецькою мовою, *καλιαρντά* містить велику кількість запозичень з турецької, італійської, французької і англійської мов. Німецька ж і російська мови в *καλιαρντά* представлені мало. Що ж до взаємовідношень між блатним жаргоном *κουτσαβάκικα* і мовою сексуальних меншин *καλιαρντά*, то вони виражені дуже слабо. І. Петропулос зазначає, що ці різновиди аргю запозичили один у одного не більше ніж по десятку слів. [13, с. 63]. В той же час, словник блатного жаргону більше тяжіє до лексики робітничого класу. До складу *καλιαρντά*, окрім запозичених слів, входить безліч лексичних одиниць, що є видозміненими словами новогрецької мови: *ντουμά* від *ντουμάνι* – «густиий дим» (можл. від російськ. туман), *σταγονάκης* – «двійник» (від *σταγόνα* – «крапля»; пор. *σαν δύο σταγόνες νερό* – «як дві краплі води»). Велика кількість слів *καλιαρντά* – лексеми новогрецької мови, які набули нових значень шляхом асоціативного переосмислення (*ταψί* – «деко» – *ταψί* – «дзеркало»). Характерною особливістю цього різновиду аргю є наявність так званих слів-ключів, семантичні компоненти яких відрізняються великою різноманітністю й іноді можуть бути діаметрально протилежними: *αβέλω* – «давати, брати, класти, виймати, мати, хотіти» (ті ж значення має інше багатозначне дієслово *βουέλω*). У поєднанні з іншими словами вони утворюють безліч висловів з найрізноманітнішими значеннями (*αβέλε αποκατέ* – «йди сюди», *αβέλει γκοντορελιά* – «дме вітер», *αβέλω αχαλιά* – «бути на дієті»; *βουέλω γλασόνια* – «носити окуляри», *βουέλω κάνζερο* – «йти», *βουέλω μπλουκρού* – «хотіти пити» et cetera) До речі, подібна розпливчатість семантики арготичних лексем наголошується і іншими грецькими лінгвістами, що займалися вивченням явища аргю. [10; 12; 13]



Більшість іменників і прикметників *καλιαρντά* жіночого роду, і їм часто додаються або псевдонародні (*Καραμαρμαρού* – «Афінський стадіон», *τουβαέλω* – «хустка, шаль»), або псевдоіноземні закінчення (*ροσολιμαντέ* – «лизання»). Запозичені ж слова, навпаки, набувають закінчення, характерні для новогрецької мови (*cloche* – *κλοσόφι* «дзвоник»).

Що ж до лексичного складу *καλιαρντά*, там є окремі слова на позначення назв тварин (*πονηροντόγκα* – «лисиця», від *πονηρός* – «хитрий» + англ. *dog* – «собака»), деяких рослин (*χρυσοσπυρού* – «помаранчеве дерево», від *χρυσό* – «золото» + *σπυρί* – «зернятко»), кольорів (*μπλάκης* – «чорний», від англ. *black*), металів, певних хвороб і лікарів (*ντιλάς* – «стоматолог», можл. від фр. *dent* – «зуб»), найближчих родичів (*κρεμαλότεκνο* – «кум», від *κρεμάλα* – «шибениця»; в *καλιαρντά* – «шлюб» + *τέκνο* – «немовля»). Велика кількість лексичних одиниць служить для вираження краси або потворності людини, його фізичних вад (*χάους-σπηλιά* – «той, що не має зубів», від англ. *house* – «домівка»; в *καλιαρντά* – «рот» + *σπηλιά* – «печера»). Характерним є досить грубе відношення гомосексуалістів до людей похилого віку, що відображене значною кількістю відповідних синонімів: *μουχλοσκεμπές* – «старий» (від *μούχλα* – «плісень», *σκεμπές* – від тур. *iskembe* – «шлунок жвачної тварини»). Окрему групу складають назви страв (досить різноманітні і численні), якими користуються носії *καλιαρντά* в своїх ресторанах і тавернах, наприклад *αμπελομπομπίτσες* – «долма» (від *αμπέλι* – «виноград» + *μπομπίτσα* – «бомбочка»), *σωλήνες* – «макарони», (від *σωλήνας* – «трубка»). З топонімів в *καλιαρντά* спостерігаються назви декількох європейських країн і міст; грецька топонімія представлена більш повно. Звичайно кожний топонім в *καλιαρντά* є влучною дотепною характеристикою: *Τουριστόφακα* – «Акрополь», букв. «пастка для туристів» (від *τουρίστας* – «турист» + *φακά* – «пастка»).

Словотвір *καλιαρντά* підлягає тим самим законам, що й новогрецька мова; роблячи морфологічний аналіз лексики *καλιαρντά*, можна виділити префіксацію (*ακίόρης* – «глухий», *αμπεναβωτός* – «німий», *θεοκάλιαρντος* – «потворний», *προχάλεμα* – «легкий сніданок, закуска»), афіксацію (*κρετινάκης* – «ідіот», *σκαπολιάρης* – «голодранець»), основоскладання або композицію (*δορκακοβιδωμένος* – «постійний рогоносець» (від *δορκάκης* – «рогоносець» + *βιδωμένος* – «пригвинчений»), словоскладання або юкстапозицію (*τζιναβωστούντης* – «учений» (від *τζινάβω* – «розуміти, впізнавати» + англ. *student* – «студент») та семантичний, або внутрішній словотвір, який полягає в семантичних змінах лексем (*κουκουβάγια* – «сова»; в *καλιαρντά* – «таємний агент поліції», *πρεσβεία των Ηνωμένων Πολιτειών* – «посольство Сполучених Штатів»; в *καλιαρντά* – «туалети на площі Омонія в Афінах»). Відзначається також факт, що композиція та юкстапозиція в *καλιαρντά* зустрічаються значно частіше, ніж у новогрецькій мові, зближуючись у цьому плані з мовою давньогрецькою, яка ще в дуже давні часи мала здатність до складання слів та основ. Розглядаючи гомерівські «Іліаду» та «Одіссею», що є найдавнішими зразками грецької писемності, можна помітити, наскільки багата була на складні слова мова тих часів. Так, наприклад, для того, щоб описати рожеві промені світанку, Гомер використовує прикметник *ροδοδάκτυλος* «рожевоперсний»; характеризуючи швидкість бігу Ахіллеса, поєднує прикметник *ωκύς* «швидкий» та іменник *πούς*

«нога» в композит *ωκύπους* «прудконогий». У своїх творах Гомер використовує велику кількість композитів – традиція, яку продовжили у своїх творах автори наступних епох; великий трагік Есхіл збагатив грецьку мову такими словами, як *λεπτοψάμμαθος* (*λεπτός* «крихітний») + *ψάμμος* «пісок» = «з дрібним піском»), *τηλέπλαγκτος* (*τήλε* «далеко, на краю світу» + *πλάζομαι* «блукати» = «той, що блукає на краю світу»), *κικρήλατος* (*κίρκος* «яструб» + *ελαύνω* «полювати, гнати» = «той, кого гонять яструби») и т.п. Подібні лексеми широко представлені і в *καλιαρντά*: *λατσόνταμπουρκουαρισμένος* (*λατός* «гарний» + *νταμπουρκούρω* «виправдовувати» – від фр. *rougouoi* – «чому»; *ηλεκτροποπιλόμπουσο* (*ηλεκτρικός* «електричний» + *πόπολο* (від італ. *popolo* – «народ») + *μπούσι* (від англ. *bus* – «автобус») – «тролейбус», *ζυμαροσωλήνας* (*ζυμάρι* «тісто» + *σωλήνας* «трубка») – «італієць», «макаронник», *μπακολονελσονάκης* (*μπάκολο* «пароплав» + *νελσονάκης* (от англ. *Nelson*)) – «капітан корабля», *πατσόμπακας* (*πατσάς* (від тур. *pas* – «холодець» + *μπάκα* «черев», від тур. *baka* – «жаба») – «черевань», *σολντατομπουλουκόσπιτο* (*σολντάτης* (від італ. *soldato* – «солдат») + *μπουλούκι* (від тур. *boluk* – «рота») + *спіτι* – «домівка»), *τζαζμπερντεпουρός* (*τζάζ* – «втеча» + *μπερντέ* – «гроші» + *πούρος* – «старий») – «благодійник, спонсор», *χορτομπιγιάς* (*χόρτο* – «гашиш, «травка») + *μπίγια*) – «той, хто вживає гашиш».

Найбільшою групою синонімів є слова із значенням «гомосексуаліст» – їх в *καλιαρντά* біля сорока п'яти одиниць.

Виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати, що *καλιαρντά* – різновид аргю, в якому використовуються ті ж словотворчі засоби, що і в літературній новогрецької мови з переважанням словоскладення і основоскладення. З погляду етимології, в *καλιαρντά* значну кількість запозичених слів (в основному, італійського, французького або турецького походження), переважаючи над словами споконвічно грецькими, що пояснюється бажанням носіїв мови якнайбільше ізолюватися від інших соціальних груп.

Той факт, що дане явище майже не розглядалось лінгвістами, відкриває широкі можливості для його подальшого дослідження.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Бабина А.Н. Терминологическое поле в исследованиях молодежного социолекта // Язык и речь как объекты комплексного филологического исследования: Межвузовский тематический сборник. Уфа, 2000.
2. Лихачев Д.С. Арготические слова профессиональной речи. М.: Наука, 1938.
3. Лихачев Д.С. Черты первобытного примитивизма воровской речи. М.: Наука, 1935.
4. Сидоров А.П. Из истории русского уголовно-арестантского аргю // Язык и речь как объекты комплексного филологического исследования: Межвузовский тематический сборник. Уфа, 2000.
5. Ставицька Л.Н. Аргю, жаргон, сленг. – Київ, Критика, 2005.
6. Сусов И.П. Введение в теоретическое языкознание. М.: Наука, 1989.
7. Федяев С.А. Аргю – жаргон – сленг. Гуманитарные науки на границе тысячелетий. – Краснодар, 1997.
8. Хомяков В.А. Некоторые типологические особенности нестандартной лексики английского, французского и русского языков // Вопросы языкознания, 1992, №3.
9. Dictionnaire alphabetique et analogique de la langue francaise par Paul Robert. – Paris: Librairie Paul Robert, 1979.
10. Καλετανάκι Β. Λεξικό της πιάτσας. Αθήνα: Αλθείος, 1989.

11. Κατσίκης Ι., Σπυρόπουλος Δ. Το αλφαβητάρι της γλώσσας των νέων. – Αθήνα: Διαύλος, 1999.
12. Παπαζαχαρίου Ε. Λεξικό της Ελληνικής αργκό – Αθήνα: Κάκτος, 1999.
13. Πετρόπουλος Η. Καλιαρντά. Αθήνα, 1971.

#### SUMMARY

The given article is an attempt of researching different types of argot in various social groups of Greece. The semantic and morphological as well as etymological analysis of different lexemes is made, parallels with Ancient Greek and Modern Greek are drawn, lexical structure is examined. Actuality of the research is caused by the fact that the present phenomenon is insufficiently explored.

## ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРУ У ФІЛОЛОГІЇ

Олександр Галич

### ФЕМІНІСТИЧНА ПРОЗА ГАЛИНИ ТАРАСЮК

*У статті розглядається проза відомої української письменниці Галини Тарасюк, чий роман “Сестра моєї самотності” став першим феміністичним твором у вітчизняній літературі.*

В українській феміністичній прозі на рубежі кінця ХХ століття – першого десятиліття ХХІ віку помітне місце посідає творчість Галини Тимофіївни Тарасюк. На сьогоднішній день вона майже не досліджена. Виняток складають фрагменти дисертаційної праці А. Галича [2], невеликі розвідки Ю. Коваліва [5], І. Яремчук [8] тощо. Актуальність даної праці полягає в спробі феміністичного прочитання романної творчості Г. Тарасюк.

Майбутня письменниця народилася 26 жовтня 1948 року в селі Орлівка Теплицького району на Вінничині. Після закінчення середньої школи викладала англійську мову у восьмирічній школі, працювала в районній газеті. Вищу освіту здобула в Чернівецькому університеті. Потім працювала в районних, міських і обласних газетах на Буковині, на місцевому телебаченні, в Чернівецькому літературно-меморіальному музеї імені Юрія Федьковича. Галина Тарасюк редагувала першу демократичну буковинську газету “Час”, очолювала Жіночу Громаду Буковини. Останні десять років проживає в Києві. Працювала в “Літературній Україні”. Зараз – в “Українській літературній газеті”.

Галина Тарасюк свою творчу діяльність розпочала з поезії. Дебютною була збірка “Смерековий міст” (“Радянський письменник”, 1976). У видавництві “Молодь” у 1982 році виходить її збірка “Множина”, згодом – “Горельєфи” (1988), у “Радянському письменнику” – “Жайворове поле” (1987) і “Зерна полину” (1991). Вірші Галини Тарасюк окремими виданнями виходили в Ужгороді “Світло джерела”, “Сотворіння гнізда” (Карпати, 1984, 1989). У Чернівцях друкувалася поетична збірка “На трійцю дощ” (Місто, 1998). Її вірші друкувалася в зарубіжній періодиці німецькою, італійською, киргизькою, латиською, румунською мовами. Окремою книжкою в московському видавництві «Советский писатель» надруковано збірку “Свет родника” (1989). З початку 90-х років минулого століття все частіше виходять книжки прози Галини Тарасюк: “Любов і гріх Марії Магдалини” (Чернівці, 1995), “Дама останнього лицаря” (Чернівці, 2004), “Між пеклом і раєм” (Чернівці, 2005), “Короткий танець на Відінськім балу” (Бровари, 2009), “Храм на болоті” (Бровари, 2007), “Цінь Хуань Гонь” (Біла Церква, 2008), “Сестра моєї самотності” (Бровари, 2009) та ін.

За свою творчість Галина Тарасюк стала лауреатом різних літературних премій – журналу “Березіль” та родини Нитченків за кращий прозовий твір року (2002, 2003, 2004 рр.), обласної літературно-мистецької премії ім. Сидора Воробкевича (м. Чернівці), Всеукраїнської літературної премії ім. Володимира Сосюри та премії Ліги українських меценатів ім. Дмитра Нитченка. Нагороджена Відзнакою Президента “Орден княгині Ольги” 3-го ступеня та медаллю “Незалежність України” Міжнародного Академічного Рейтингу популярності “Золота Фортуна”. Наприкінці 2008

року письменниця отримала Київську обласну премію імені Григорія Косинки за іронічно-сатиричний роман “Цінь Хуань Гонь”, опублікований під назвою “Гуляйтроя” в журналі “Березіль”. Вона є лауреатом літературної премії імені Олеса Гончара і низки інших літературних нагород.

“Твори представляють Галину Тарасюк як прихильницю фемінної, навіть феміністичної, проблематики. Водночас, це не те “мислення тіла”, що “репрезентується тілесно й конкретно”, сповнене суб’єктивізму, автобіографічності, емоційної афектації в сюжеторозвитку, що його схильні бачити у “жіночій прозі”. Навпаки, інтенсивний перманентний екзистенційний пошук характеризує письмо Г. Тарасюк [8, с. 137]”.

Перший феміністичний роман Г. Тарасюк – “Сестра моєї самотності” (1992). У часописі “Буковинський журнал” він друкувався під назвою “Смерть – сестра моєї самотності”. Сучасну назву отримав у 2008 році після кардинальної переробки авторкою. Його публікація викликала чимало критичних відгуків. В. Агеєва зазначала, що “жіноче сприймання, жіночий погляд на речі, врешті, жіночий голос визначальні в поліфонії твору [1, с. 158]”. Щоправда, це було сказано про Лесю Українку, однак є цілком справедливим і щодо роману “Сестра моєї самотності”, що написаний у формі відвертої сповіді головної героїні – української письменниці Олександри Рибенко-Ясінської, “яка вийшла з минулої радянської епохи, але так і не вписалася в новітню епоху незалежної України. Колись вона належала до верхівки радянського суспільства, оскільки була дружиною високопоставленого партійного чиновника, своєрідного “сірого кардинала” в керівництві Компартії України, а потім стала звичайною пенсіонеркою, старою хворою жінкою, що несе свою гірку покуту, і водночас шукає істину”. [2, с. 101–102].

Концептуальним і вагомим у розкритті естетичного змісту роману є асоціонім Гора. Цей троп, в основі якого лежить перехід загальної назви у власну, у творі Г. Тарасюк є надзвичайно багатозначним. Спочатку він виринає в уявному монологі головної героїні Олександри Рибенко-Ясінської і звернений до її подруги, теж письменниці Лариси Орленко, що яскравим дебютом свого часу увірвалася в літературу, однак її високохудожні твори дисонували з тодішньою ідеологією, а тому доля їхньої авторки виявилася трагічною. Спершу вона перетворилася в алкоголичку, а потім пішла з життя. Звертаючись до мертвої Лори (так Олександра називала подругу), Рибенко-Ясінська наголосила: “Всі ми – у підніжжі вигаданої ілюзорної Гори, зітканої із райдужних міражів мільйонів мертвих і живих, і не народжених. Всі ми в підніжжі, Лоро! [7, с. 17]”. В її уяві Гора постає як величезна піраміда, підніжжя якої – це мільйони громадян, живих і мертвих. Олександра прагне опинитися на її вершині. Різними підступними шляхами їй удасться видертися на вершину. Героїня використовує всі блага Гори, їздить на чоловічій службовій машині “Чайка”, молодий водій прислужує їй, виконуючи всі забаганки.

Асоціонім Гора у романі Галини Тарасюк прямо пов’язаний з іншим, близьким за змістом асоціонімом Вершина. Олександра Рибенко-Ясінська прекрасно розуміє, що досягнувши Вершини, вона там довго не затримається, адже вона нечесним шляхом долізла туди: “Вершини надійно сідлають ті, що повзуть, повзуть, шур-шур-шур... Такі знають ціну і вершинам, і собі – на вершинах... [7, с. 25]”.

Добравшись неправедним шляхом до Вершини, героїня Галини Тарасюк була горда того, що досягла її: “Височієш, мов айсберг, холодний, блискучий айсберг в океані пристрастей, що б’ються, запінившись, у твоє крижане підніжжя. Від сьогодні ти сама – вершина. Чуйте, ВЕР-ШИ-НА! [7, с.69]”. Але перебування там стало для Олександри початком поразки: вона поволі стала втрачати позитивні людські якості, перетворившись на маленький гвинтик бюрократичної державної машини, складовою якої став чоловік, Станіслав Ясінський, який перейшов на роботу до ЦК Компартії України, де стрімко зробив кар’єру, ставши ідеологом партії, досягши Олімпу. “Олімп у такому розумінні Г. Тарасюк є ніщо інше, як останній щабель у градації асоціонімів: *Гора – Вершина – Олімп*. З *Олімпом* прямо пов’язаний асоціонім *ВЛАДА*” [2, с.103]. Для Олександри “Вла-да – от що на світі наймиліше, найсолодше, найсильніше! [7, с.28]”. Лише наприкінці життя героїня зрозуміла безперспективність свого шляху до вершини влади, і тоді перед нею постала дилема, що ж таке *ВЛАДА* – “страшна спокуса від Бога чи диявола?! [7, с. 28]”.

Там, на вершині влади, до героїні приходять розуміння, що в житті трапляються речі, на які не поширюються закони жодної з влад. Передусім це стосується таланту, адже перебування на владній вершині не принесло Олександрі творчого натхнення, щастя творчості. Вона швидко зрозуміла, що творче безпліддя можна компенсувати грішми. Знаючи, що її подруга Лора – Лариса Орленко не мала можливості друкуватися під власним ім’ям, Олександра Рибенко-Ясінська примусила талановиту письменницю, щоб та за певну винагороду писала для неї романи, які друкувала під своїм ім’ям, отримуючи схвальні відгуки критики. Так посередність, яка пробилася на вершину Гори, стала класиком, зазнала “СЛАВИ ТАЛАНОВИТОГО РОМАНІСТА [7, с.40]”. “Асоціонім *СЛАВА ТАЛАНОВИТОГО РОМАНІСТА* показує мімікрію свідомості головної героїні, яка працею літературного негра створила собі пам’ятник нерукотворний і страшенно пишалася тим, що “на скрижалях рідної духовності золотими буквами викарбуване твоє ім’я: Олександра Рибенко-Ясінська! О Рибенко-Ясінська. О! Рибенко-Ясінська! Не те що якісь там тичини-патичини, ахи-махи, орленки-біденки... [2, с. 104]”.

Маючи досить обмежені творчі можливості, головна героїня стає відомим автором. “Самогубство Лори “у віці Лесі Українки” в романі Г. Тарасюк стає пророцтвом для української фемінної епохи, яка виганяє зі світу національну духовну жінку [4, с. 447]”.

Роман Галини Тарасюк – це відверта жіноча сповідь Олександри Рибенко-Ясінської, де головним мотивом є аналіз соціальних і психологічних причин, що привели її падіння.

У розв’язці роману виходить друком книжка Лариси Орленко, де Олександра постає лише упорядницею, а не автором творів, що були написані подругою для неї, зокрема й відомого роману “Криваві заграви”, який приніс славу Рибенко-Ясінській. Ця подія виявляється великим потрясінням для героїні, у неї трапляється серцевий напад. Падаючи на руки чоловіка, у згасаючій свідомості Олександри випливають слова: “*Finita la kommedia...* От тільки, здається, ГОЛОВНИЙ РЕЖИСЕР ще не придумав для неї правдивий і справедливий кінець...”

– Чому ж... Придумав: VINCERE, AUT MORI. TERTIUM NON DATUR”. “ПЕРЕМОГА АБО СМЕРТЬ. ТРЕТЬОГО НЕ ДАНО”, – каже хтось тихо, ледве чутно, немовби з позасвіття... [7, с. 342]”.

Ю. Ковалів, аналізуючи особливості жіночого письма Галини Тарасюк, наголошував: “Письменниця – тонкий психолог, вона перед своїми персонажами відкриває простір, аби вони через гіркотні сумніви та підозри самі дійшли до розуміння вірогідної істини, potwierдили припущення Сімони де Бовуар, що “жінка уважніша, ніж чоловік, до самої себе і до світу [5, с. 294]”.

“Сестра моєї самотності” – це роман, що репрезентує відверту сповідь героїні – української письменниці Олександри Рибенко-Ясінської, яка вийшла з минулої радянської епохи, але так і не вписалася в новітню епоху незалежної України. Колись вона належала до верхівки радянського суспільства, оскільки була дружиною високопоставленого партійного чиновника, своєрідного “сірого кардинала” в керівництві Компартії України, а потім стала звичайною пенсіонеркою, старою хворою жінкою, що несе свою гірку покуту, і водночас шукає істину. Саме від імені цієї героїні авторка веде розповідь у романі” [2, с. 101–102].

Продовженням феміністичної проблематики Галини Тарасюк стали її жіночі романи “Гаспид і Маргарита”, “Покоївка”, “Мій третій і останній шлюб”, “Хижачка”. “Жіночі романи” – я назвала свою книжку саме так з двох причин: з протесту проти огульного ставлення до прози, написаної жінками, як до чогось менш вартісного (хоча жінки-письменниці, здавалось би давним-давно довели світові, що міра таланту, як і велич душі, від статі не залежать), та з переконання, що ніщо так правдиво не характеризує і яскраво не відтворює до подробиць історію людства взагалі і кожного народу зокрема, як долі жінок, описану в кращих взірцях світової літератури, починаючи від трагічних героїнь давньогрецького епосу аж до не менш драматичних негероїнь новочасної літератури” [6, с. 3], – зазначала Г. Тарасюк.

Зі сторінок цих творів ми бачимо жінок різних соціальних статусів: можновладну хижачку Маргариту (“Гаспид і Маргарита”), безвільну Віорелію (“Покоївка”), іронічну Ганну (“Мій третій і останній шлюб”). Докладніше розглянемо останній з названих творів – роман “Хижачка”, головною героїнею якого є наївна й непорочна дівчина Ясочка з глухого подільського села, що потрапляє в зовсім інший світ, перебравшись з подругою до Києва. Уже перше знайомство читачів з цими героїнями показує, що вони є діаметрально протилежними: “столична” шалапутна Алла” [6, с.216] і неспокушена Ясочка, “що маком сиділа після школи біля тата з мамою” [6, с.216].

Почувши від Ясочки, що Алла кличе за собою до Києва її доньку, “мама вжахнулася, взялася за голову, а тоді – в боки, бо чувала, якою “дорогою вибивається в люди” шалапутна Алла” [6, с.216-217].

Фактично, через образи двох молодих дівчат – Алли і Ясочки – Галина Тарасюк показує два діаметрально протилежні соціальні типи сучасної молоді. Алла – “вся в блискітках і “закльопках”, ще й у пупі сережка, а у вухах – по чотири” [6, с. 221]. “Ваша Алла – повія з Окружної” [6, с. 234], – так характеризує Ясочкину подругу Микита Платонович, старий художник, у якого невдовзі поселилася Ясочка, щира, наївна дівчина, що зовсім не знала життя, перебуваючи в якомусь вимріяному

віртуальному світі, де все перебуває в гармонії. І навіть потреба тяжко працювати, не лякала її. Героїня “щоранку бігла до свого секонд-хендівського ганчір’я, пірнала з головою у базарний шарварок, а ввечері, вивітривши його дух на дніпровських пляжах, поверталася, свіжа і чиста, як рибонька, у “свій музей”, де не міг її дочекатися з вечерею добрий і лагідний, мов святий з ікони, Микита Платонович” [6, с. 253].

Алла виявилася причетною до вбивства художника, “в якого хата завалена всякими речами, ну цим... як його... антикваріатом” [6, с.280], винною в чому оголосили Ясочку.

Фемінізм як напрям сучасного літературознавства зароджується на Заході в праці С. де Бовуар “Друга стать”. Її ідеї знайшли продовження й розвиток у книзі Кейт Міллет “Сексуальна політика” (1969). Американка проводить різницю між поняттями “стать” і “рід”. Перше з них є суто біологічним, а друге – психологічним. Аналізуючи творчість Лоуренса, Міллера, Жана Жене, Кейт Міллет доводить, що всі вони підходять у творчості до жінки як безпечної, підвладної і безликої істоти, яка є своєрідним символом сексуальних уявлень чоловіків, правителів і ревнісних поцінувачів патріархату, де сильний підпорядковує собі слабкого, старший – молодшого, чоловік – жінку.

Фемінізм заперечує фаллоцентризм в усіх сферах людської діяльності, зосереджуючись на своєрідності і функціях роду в написанні й інтерпретації літературних текстів.

Тамара Гундорова наголошувала: “Якою постає жінка в дзеркалі “чоловічої” літератури? Передусім вона бачить власну демонічну природу. Як Оксана із “Ночі перед Різдом” у Гоголя. Демонізація жіночого начала, якою прикметна творчість Гоголя, вказує на давню традицію ототожнення жінки з “грішною” природою. У жіночій же літературі “жіночий нарцисизм розгортається не іконічно, а естетично. Це, отже, варіант естетизованої дзеркальності” [3, с.91]. Це передусім у творчості О. Кобилянської, а також століття по тому в “Польових дослідженнях з українського сексу” О. Забужко. “У повісті Забужко жіночий нарцисизм натомість ніби повертається до свого пражіночного джерела, стає не відважним, але інфантильним. Це, так би мовити, постколоніальна структура дзеркальності. Відкриття на місці емансипованої жінки дівчини, яка плаче, перебуваючи всередині чоловічої патріархальної батьківської колоніалізованої культури перекриває феміністичне оскарження “слабкості” українських чоловіків, що становить фабулу твору” [3, с.93–94].

Галина Тарасюк започаткувала новітню українську феміністичну прозу, де очима жінки спробувала показати різні жіночі соціальні типи, що існують у вітчизняній літературі. Головний акцент вона зробила не на сексуальності, вживанні обценної лексики, як це ми бачимо в творах багатьох українських письменниць-феміністок, а на розкритті психології, внутрішнього світу героїв. І це їй удалося.

Дана праця є фрагментом майбутньої історії української літератури.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Агеєва В. П. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації : монографія / В. П. Агеєва. – [2-ге вид., стереотип.]. – К. : Либідь, 2001. – 264 с.



2. Галич А.О. Художні пошуки в українській постмодерній прозі: асоціонічний вимір : дис. ...канд. філол. наук : 10.01.01 "Українська література" / Галич Артем Олександрович. – Луганськ, 2009. – 196 с.
3. Гундорова Тамара. Жінка і дзеркало // Ї. – Культурологічний журнал / Гундорова Тамара Іванівна. – 2000. – № 17. – С. 87 – 94.
4. Зборовська Н. В. Код української літератури : Проект психоісторії новітньої української літератури : монографія / Н. В. Зборовська. – К.: Академвидав, 2006. – 504 с.
5. Ковалів Юрій. Романні експерименти Галини Тарасюк / Юрій Ковалів. – Тарасюк Галина. Трепанация : Літературознавчі праці, рецензії, відгуки. Роздуми, інтерв'ю. – Бровари : Відродження, 2006. – С. 287–294.
6. Тарасюк Галина. Жіночі романи / Тарасюк Галина Тимофіївна. – Бровари : Відродження, 2006. – 288 с.
7. Тарасюк Галина. Сестра моєї самотності / Г. Т. Тарасюк. – Бровари : Вид-во ПП "МН ТРК "Відродження", 2009. – 322 с.
8. Яремчук Ірина. З Буковини до Києва : Галині Тарасюк – 60! / Ірина Яремчук // Дзвін. – 2008. – № 10. – С. 137–139.

### SUMMARY

The article deals with feministic prose of Galina Tarasyuk whose novel "The Sister of my Solitude" came to be the first feministic novel in Ukrainian literature.

Олена Балабан

### ІНТРИГА ГЕНДЕРНИХ ПІЗНАНЬ У ЛІНГВІСТИЦІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ)

*В статті осмислюється новий напрям лінгвістичних досліджень, що базується на визначенні соціального та культурного маркування специфіки статі (gender) в мові. Авторка зосереджується на вирішенні деяких аспектів лінгвокультурологічного характеру, репрезентації окремих концептів з точки зору чоловіків та жінок, дискурсологічні аспекти при комунікації чоловіків та жінок тощо.*

В останнє десятиріччя у вітчизняному мовознавстві все більш виразно виокремлюється новий напрям дослідження, що базуються на соціально та культурно маркованій специфіці статі (gender) [1, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15]. Проте, на наш погляд, не вирішеними залишаються деякі аспекти лінгвокультурологічного характеру, репрезентація окремих концептів з точки зору чоловіків та жінок, дискурсологічні аспекти при комунікації чоловіків та жінок тощо.

Метою статті є порівняти та проаналізувати результати гендерних досліджень, що були проведені на матеріалі англійської та російської мов.

Існує думка, лінгвістична традиція, що враховує фактор статі, йде коріннями до античного світу, коли почалося осмислення категорій природної статі (sexus) та граматичного роду (gender). Однак правомірним буде і твердження відносно того, що статоролева традиція суспільної свідомості бере свій початок у давньокитайській філософії з її основними поняттями – **ян** та **їнь**. Концепція про взаємодію полярних сил **ян** та **їнь** як базових сил руху, дуалізм яких виражається в невід'ємній єдності та боротьбі світлого та темного, твердого та м'якого, чоловічого та жіночого в природі – стала основою вчення про символи взаємодії протилежностей. Вчення про **ян** та **їнь** відвіку засвоїла вся китайська філософія одночасно з вченням про п'ять стихій як першоелементів природи, згідно до

якого зв'язки п'яти першооснов – води, вогню, металу, дерева та землі – складають все розмаїття явищ та речей.

Гендерні дослідження на матеріалі англійської мови визначили розбіжності як на рівні системи мови, так і на рівні її вживання. Відносно гендерних розбіжностей на рівні мови як системи можна стверджувати, що тут визначаються різного роду асиметрії, що мають свій прояв у вигляді семантичних лакун, коли у мові відсутнє позначення для будь-якого концепту.

Дослідники поставили завдання визначити позиційні характеристики пари чоловік – жінка. У результаті було визначено по 100 найбільш репрезентативних словосполучень для кожного рядка чоловік – жінка. При цьому дослідники відбирали тільки ті словосполучення, де обидва концепти використані в текстах у гендерному плані, тобто їх співвіднесеність з людською природою (*humanity in general*). Введення даного обмеження визначило, що саме гендерні слововживання концепту *man/woman* у корпусі не відрізнялися особливою частотністю: тільки 5 % слововживань визначили їх гендерну сутність.

Проте дослідження ще раз підтвердило наявність двох просторів – чоловічого та жіночого, причому з тенденцією до соціальної активності жінки у порівнянні з чоловіком. Була також висловлена думка про те, що гендерні ролі обох концептів змінюються. Так, обидві статі з достатньою частотністю описуються як ті працюють, мають професію, сильні, висококваліфіковані, мають владу тощо. Крім того, відзначається тенденція до зростання частотності опису жінки як *впевненої, себелюбної, такої що має успіх, кар'єру* тощо.

Аналіз проведений на матеріалі системних словників відзначили своєрідність гендерних концептів у російському суспільстві, зокрема, високу значущість та ступінь лексикалізації концепту жіночність, а також відображення не тільки чоловічої але і жіночої картини світу в російській мові.

Встановлено, що російська жінка оцінюється інформантами обох статей значно вище, ніж російський чоловік. Російський чоловік оцінюється жінками нижче, ніж чоловіками. Російська жінка характеризується не тільки більш позитивно але і більш детально. У реакціях на цей стимул чітко простежується образ жінки-богатиря, яка втім не втратила жіночих рис. Не було зафіксовано негативних рис, що стереотипно приписуються жінкам, - *недостатність інтелекту, сварливість, балакучість*. Навпаки, реакція *розумна* є однією з найбільш частотних. До негативних реакцій слід віднести *імпульсивність, перевантаженість, покірливість*.

Серед чоловічих анкет лише в одній відзначено негативні жіночі якості: *підступність та норовливість*, що повністю співпадає з негативним стереотипом, який зафіксований у системних словниках.

Усі інформанти, незалежно від статі, асоціюють образ російської жінки з *терпінням, добротою, працьовитістю, красою, любов'ю, самовідданістю*. Респондентки звертають увагу на *високу активність, рішучість, енергію та цільоспрямованість* російської жінки.

Респонденти з більшим ступенем акцентують, окрім вже названих якостей, *господарність та материнство*, високі етичні якості: *вірність, чуйність, здатність до співчуття, емоційну теплоту*.

У порівнянні з чисельністю лексем та висловлювань, що відносяться до характеру та особистісних якостей, асоціативне поле **зовнішність** представлено менш розгорнуто у відповідях осіб обох статей. Найбільш частотне слово – *красива*. Однак розгорнутих характеристик зовнішності небагато. Як правило, відзначаються великі розміри: *округлі форми, огрядна, висока, статна*.

У інформантів обох статей рідше, ніж при характеристиці чоловіків, зустрічаються прототипічні та візуальні образи. Такі реакції є поодинокими: *селянка, жінка з зовнішністю слов'янки*.

Прототипічні образи російського чоловіка мають більшу частотність; *Иванушка-дурачок, Иван Грозный, Обломов, актер Столяров из фильма Цирк*.

У цілому російська жінка характеризується всіма інформантами більш позитивно, найбільш частотними реакціями у чоловіків та жінок співпадають, хоча індекс частотності може різнитися. Так, жінки бачать себе перш за все терплячими (7), добрими (7), красивими (5), розумними (4), самовідданими (4), такими, що люблять (3) та енергійними. Для чоловіків російська жінка красива (8), працьовита (7), добра (5), така, що любить (5), розумна (4), терпляча (3).

Характеристики російського чоловіка жінками та чоловіками мають більшу різноманітність та більшу якість негативних або половинчастих оцінок. Останні мають свій прояв у наявності слів-обмежувачів **але, іноді, як правило**: *умный, но ленивый*.

Найбільш частотні реакції жінок на стимул російський чоловік: *пьяница* (4) + 4 вирази про схильність до пияцтва; *добрый* (2), *широкая натура* (2), *сильный* (2). Відзначається також у різній формі *отсутствие трудолюбия*.

У чоловіків російський чоловік викликає більш позитивно конотовані асоціації: *умный* (4), *широкая натура/душа* (4), *добрый* (3). У різній формі вираження представлено семантичне поле *сила*. Окрім названих якостей відзначаються *прямота, відсутність меркантильності, самопожертвування, винахідливість, вміння діяти у критичній ситуації*.

Діапазон негативно конотованих реакцій російських чоловіків також досить широкий. Найбільш часто, як у жіночих реакціях (але в більш м'якій формі), відзначається схильність до зловживання спиртним.

Узагальнена картина реакцій по відношенню до російського чоловіка (реакцій, частотні для всіх респондентів, незалежно від статі) складається наступним чином: *склонный к пьянству, широкая натура, добрый, сильный*.

Таким чином, обране за приклад дослідження ще раз доводить, що будь-яке суспільство характеризується своєю комунікативною ситуацією, яка притаманна цьому суспільству, де деякі особливості мовленнєвої поведінки жінок на відміну від мовленнєвої поведінки чоловіків існує завжди.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Бусел С.В. Взаємодія східної і західної традиції в українській літературі: гендерний аспект образності: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.05 / Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. — Т., 2006. — 20 с.
2. Введение в гендерные исследования. – М.: Изд-во Московского ун-та, 2000. – 224 с.

3. Гапова Е.И. Антология гендерной теории / И. Каранчева, Е.И. Гапова, А.Р. Усманова: Европейский гуманитарный ун-т, центр гендерных исследований. – Минск: ПроPILEI, 2000. – 383 с.
4. Гендерные исследования /Сб. трудов. Центр гендерных исследований. – Х.: ХЦГИ, 1998.
5. Горошко Е.И., Кирилина А.В. Гендерные исследования. – Х., 1999. - № 2. – С. 234-241.
6. Горошко Е.И. Языковое сознание: гендерная парадигма. - М., 2003. – 213 с.
7. Дорош О.О. Лінгвокогнітивний і комунікативний аспекти авторського жіночого мовлення в романах Маргеріт Дюрас: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.05 / Київський національний лінгвістичний ун-т. — К., 2006. — 20с.
8. Мінаєва Е.В. Гендерна концептологія: мовна репрезентація концептів "Дім" і "Любов" у жіночій поезії: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02 / Таврійський національний ун-т ім. В.І. Вернадського. — Сімф., 2007. — 23с.
9. Погребна В.Л. Проблеми фемінізму в російській критиці і романах письменниць другої половини ХІХ століття: Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.01.02 / НАН України; Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка. — К., 2004. — 38 с.
10. Семенюк А.А. Гендерні та вікові особливості кооперативної мовленнєвої поведінки в сімейному дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Донецький національний ун-т. — Донецьк, 2007. — 22с.
11. Слінчук В.В. Мовностилістичні засоби творення гендерних образів молоді (за матеріалами друкованих мас-медіа): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.08 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики. — К., 2006. — 20с.
12. Соколова Н.В. Вербалізація концептосфери "фемінізм" в американському жіночому дискурсі ХІХ-ХХІ ст.: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Одеський національний ун-т ім. І.І. Мечникова. — О., 2007. — 21с.
13. Ткаченко Т.І. Фемінний дискурс другої половини ХХ - початку ХХІ століття: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2007. — 18с.
14. Ткачик О.В. Гендерні стереотипи в англійському фольклорі: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2008. — 19с.
15. Яценко М.О. Актуалізація аксіологічного змісту концептів маскуліністичності та феміністичності у сучасному англійському художньому дискурсі: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. — Х., 2008. — 20с.
16. Coats J. Women, men and language. A sociolinguistic account of sex differences in language. - N. Y., 1986.
17. Lakoff R. Language and women's Place // Language in Society, 1973, № 2.

#### SUMMARY

The article analyzes the results of gender research in linguistics, which was made on the basis of English and Russian languages. There are viewed positional characteristics of the pair man/woman in these languages, that gave the possibility to reveal the differences on the level of language system as well as on the level of its usage.

Ельза Васильєва

#### ЗНАЧЕННЯ ГЕНДЕРНИХ МАРКЕРІВ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВИХ ПРОВОМ

*Стаття присвячена вивченню гендерних аспектів мови та мовлення, що є одним із пріоритетних напрямів сучасних лінгвістичних студій. Акцентується увага перекладознавчому аспектів, одре репрезентованому зарубіжною мовознавчою наукою, однак практично не представлено у українському науковому просторі.*

Вивчення гендерної проблематики в мові є одним з пріоритетних напрямків досліджень вітчизняних і зарубіжних лінгвістів і гендерологів сьогодення. Ці дослідження мають на меті не

тільки аналіз статусу мови в суспільстві, але й спробу довести, що мова є не тільки продуктом діяльності спільноти, але й інструментом становлення культурної та гендерної ідентичності особливості.

Проблема гендеру розглядалась у роботах науковців країн СНД (Є.Горошко, А.Кириліна, А.Мартинюк, Л.Ставицька, І.Халєєва та ін.) та зарубіжних дослідників (Ш.Берн, А.Бодайн, Б.Денніс, О.Кікінеджи, Р.Лакоф, Б.Соррелз, Е.Філдлер та ін.). Проте гендерні дослідження у перекладознавстві майже відсутні на українських теренах, що ускладнює процес вивчення гендерних аспектів перекладу як лінгво-культурної адаптації. Актуальність цієї роботи зумовлена необхідністю дослідження дискурсивних проявів гендерного чинника як однієї з основних характеристик людини. Тема врахування гендерних маркерів при перекладі залишається актуальною та недостатньо висвітлено оскільки досі не має їх сталої класифікації та чіткої системи правил їх використання.

Предметом дослідження цієї статті є відповідність перекладу гендерних маркерів англійської та української мов в офіційно-ділових промовах. За основну мету роботи обрано аналіз гендерних маркерів української мови та їх перекладів на англійську мову в офіційно-ділових промовах, а також встановлення відповідності гендерних маркерів мови оригіналу та мови перекладу.

Тривалий час тема відносин між мовою та гендером була не достатньо дослідженою, систематичних досліджень цього питання взагалі не проводилось. Лише на початку ХХ-го століття розпочались ґрунтовні дослідження проблеми мови і статі в мовознавстві. При цьому на перший план вийшов соціальний аспект, який розглядає мову у зв'язку з суспільством і роллю людини у суспільстві. Таким чином, у мовознавстві набув розвитку антропоцентричний підхід, наріжним каменем якого стала людина, яка творить мову, та прояви людського фактору в мові [50].

Категорія гендеру є неоднозначною та потребує більш чіткого тлумачення та визначення. «Гендер» - відносно новий термін для означення відмінностей між чоловіками та жінками (окрім біологічних характеристик) при розподілі соціальних ролей, за формами діяльності, а також їхні відмінності у поведінці, ментальних і емоційних особливостях. Гендерні відношення у мові фіксуються у вигляді мовних стереотипів, які відбиваються на поведінці (в тому числі й мовленнєвій) особистості і на процесі її мовної соціалізації.

Поняття гендера позначає не тільки процес розмежування суспільством чоловічих і жіночих ролей, поведінки, ментальних і емоційних особливостей, а також його результат, тобто соціальний конструкт гендера. Не зважаючи на те, що в різних суспільствах чоловічі та жіночі ролі можуть бути різними, у всіх людських спільнотах загальним правилом є таке: те, що вважається за чоловіче, маркується суспільством як домінуюче і пріоритетне; в той час як усе, що вважається за жіноче, визнається підлеглим і вторинним. Отже гендер є одним з базових принципів соціальної стратифікації, так само як національність (або етнічна приналежність), вік, соціальний статус.

Гендерна лінгвістика, яка вивчає мовні явища, пов'язані з відмінністю носіїв мови за статтю, визнана окремою соціолінгвістичною дисципліною [1, 200]. Гендерний чинник, який враховує природну стать людини і її соціальні «наслідки», є однією з головних характеристик особистості і

протягом усього життя впливає на її усвідомлення своєї ідентичності, а також на ідентифікацію суб'єкта-мовця іншими членами соціуму [28, 59].

Поняття «гендер» давно вже вийшло за рамки граматики – це явище широко розглядається як соціокультурний, дискурсивний і психолінгвістичний феномен [22, 96]. У наш час гендер – це не примітивна категорія роду, а комплекс базових асоціацій, які в синтезі з асоціаціями оригінальними стимулюють творчий процес [6, 38].

Гендер не є суто лінгвістичною категорією, але її сутність можна розкрити через аналіз структури мови. Культурну рецепцію в статі важко уявити без лінгвістичної компетенції, тобто без гендерно означеної мовної картини світу та реальних дискурсивних практик мовної особистості обдарованої статтю [28, 59].

В теорії перекладу явищу гендера досі приділяється недостатньо уваги, що призводить до серйозних помилок при перекладі текстів різних жанрів, зокрема офіційно-ділових промов. Переклад тексту кожного жанру, включаючи промови, характеризується «двополярністю», оскільки перекладач постійно перебуває між двома мовними і культурними полюсами, в результаті чого текст перекладу стає бікультурним. Адаптуючись певною мірою до культури тексту перекладу, перекладач повинен не забувати при цьому передати й культуру мови оригіналу. Отже перекладацькі рішення часто носять компромісний характер [6, 38].

Процес перекладу – це пошук, пов'язаний з послідовним вибором із можливих варіантів. Здійснюючи цей вибір, перекладач постійно користується власними когнітивними та лінгвістичними знаннями, а також враховує когнітивні та лінгвістичні знання майбутніх читачів, що відображають особливості їх культури. Прагнення перекладача повніше передати оригінал, відобразити всі його характерні риси зустрічає опір не лише самого оригіналу, але й приймаючої культури та її мови. Недооцінка саме гендерного чинника при перекладі може серйозні наслідки, навіть призвести до відторгнення тексту перекладу культурою даної мови і неприйняття його носіями [6, 38].

В широкому розумінні переклад залежить від національної культури рецептора, яка, в залежності від її фемінінної або маскуліної спрямованості, звичайно є гендерно-маркованою. З іншого боку на текст перекладу впливає перекладач як гендерна особливість, оскільки перекладач є представником певної статі (жіночої або чоловічої) з набором гендерних характеристик, суспільно та культурно зумовлених. Гендерна ідентичність перекладача виявляється в індивідуальній стилістиці – виборі граматичних форм, лексичних одиниць, емоційній забарвленості мови та ін. Отже важливим критерієм адекватності перекладу є гендерна неупередженість створеного перекладачем дискурсу. Адже окрім власного «гендеру» перекладач перепускає через себе і гендер автора оригінального тексту, що призводить до синтезу гендерних ідентичностей. Оскільки жоден переклад не може бути гендерно-нейтральним, то «гендер оригіналу» або підпорядковується «гендеру перекладача», або, навпаки, заступає останній [6, 38].

Вважаємо за доцільне, звернутися до рекомендацій англомовних лінгвістів (*C. Jacobson, J.Redfern, B. Sorrels, D.Spender*), які запропонували

певні зміни у сфері лексики ділової прози [26, с.14]. Так, слово *man* в англійській мові має два значення: воно може означати *human being* або *male human being*. Вважається, що відповідно до змін, що раніше сталися в соціальній сфері використання слова *man* як родового терміну привело виключення з повсякденного частотного вживання слова *woman*, що стало наслідком спотвореного уявлення заниженої ролі жінки в англійському суспільстві.

Отже дослідники пропонують низку рекомендацій щодо усунення гендерної ознаки в промовах сучасної англійської мови. Рекомендується не використовувати слово *chairman* для позначення чоловіків і слова *chairperson* або *Person chairing the meeting* для позначення жінок.

Пропонується використовувати паралельні звернення як до жінок, так і до чоловіків. Останнім часом в промовах все частіше зустрічаються випадки вживання даних найменувань. Звернення *Miss* і *Mrs.* пов'язані з сімейним станом.

У тих випадках, коли використовується паралельне відповідне звернення до чоловіка *Mr.*, то по відношенню до жінки рекомендується звертатися *Ms.* [26, с.15].

Порядок переліку імен зазвичай розташовується за старшинством. Якщо ж даний порядок за яких-небудь причин не використовується, то розташування імен здійснюється в алфавітному порядку.

Рекомендується уникати таких похідних іменників для позначення осіб жіночої статі, як *poetess* для поета, і виразів, подібних *women doctors, women lawyers, lady artist*. Реальною підставою для цього є той факт, що слова *doctor, lawyer, artist* позначають осіб чоловічої статі.

Такі неозначені і заперечні займенники, як *somebody, nobody, someone* можуть бути замінені займенником в множині *they*.

Деякі лінгвісти закликають до заміни певних термінів з вираженою гендерною ознакою на термін без даної ознаки. З цих позицій інколи дуже просто замінювати займенник *he* за допомогою трансформації фрази в множину.

При дослідженні гендерних маркерів ми проаналізували 257 випадків вживання гендерних маркерів в офіційно-ділових промовах українською мовою та їх перекладах на англійську мову. При порівнянні гендерних маркерів української мови та їх перекладів англійською у промовах нами виявлено їх відповідність у 250 випадках. Гендерні маркери в мові перекладу не співпадають з їх відповідниками в мові оригіналу у 7 випадках.

1. Гендерно-маркована одиниця «медперсонал» в мові оригіналу відноситься до гендерно-нейтральної мови, а її відповідник у мові перекладу *nurses* має гендерну окраску жіночого роду.

*За її життя борються всі – і лікарі, і медперсонал. – Doctors and nurses are fighting for her life.*

2. Гендерний маркер жіночого роду в мові оригіналу «подруги» перекладено гендерно-нейтральним словом *friends*.

*Дорогі мої подруги! – My dear friends!*

3. Слово, яке не має жодних гендерних ознак «стихійний» передається у мові перекладу гендерно-маркованим *manmade*.

*Це в свою чергу дає нам розуміння необхідності об'єднуватися не тільки під час стихійних лих, катастроф чи терористичних актів, а й для пошуку шляхів майбутнього розвитку людини в гармонії з природою та вічними законами буття. – This gives us the understanding that we must unite not only in the times of natural calamities, *manmade disasters or terrorist attacks* but also to find ways of developing in harmony with Nature and the eternal laws of being.*

4. Гендерно-нейтральна одиниця "людства" в мові оригіналу перекладена гендерно-означеним словом '*mankind*".

*Глобальні лиха, до яких належить і Чорнобиль, це трагедія усього людства. – Global catastrophes of the likes of Chornobyl are those of the entire *mankind* as a whole.*

В іншій промові, наприклад, це слово замінено на гендерно-нейтральне "*humankind*".

*Правда про нашу трагедію десятиліттями приховувалась від людства. – The truth about our tragedy was hidden from *humankind* for decades.*

5. Як і в попередньому випадку, одиниця, яка належить до гендерно-нейтрального мовлення, при перекладі передається гендерно-означеним словом: "людини" (у мові оригіналу) – "*man's*" (у мові перекладу).

*Для цього ми запропонували поділитися своїм баченням запрошених з усього відомих осіб, які сьогодні формують майбутнє своїх країн: філософів, психологів, соціологів, екологів, лікарів, економістів, фізиків і митців, використовуючи для діалогу спільний знаменник - питання безпеки і розвитку людини. – These are *philosophers, psychologists, sociologists, environmentalists, physicians, economists, and artists*, and the common denominator for our discussions will be *man's* safety and development.*

6. Наступний випадок невідповідності тендерних маркерів у промові: перекладач не передав при перекладі ознаку жіночого роду слова "українки". Він ужив гендерно-нейтральне "*Ukrainian citizen*".

*Для мене особисто, як для українки і дружини Президента України, надзвичайно важливо, щоб ця місія була зрозумілою людям. – As a *Ukrainian citizen* and the *President's wife*, I find it really important to *make his mission clear to everyone*.*

7. У наступній промові українське слово без тендерних ознак "людина" передається при перекладі тендерним маркером з ознакою на чоловічий рід "*a man*".

*Іноді говорили, що людина не померла, але помре за кілька днів, тому краще забрати її зараз, адже ми майже тиждень сюди не повернемось. – Sometimes, if *a man* was still alive but going to die in the next few days, they would suggest to take *him* with them at once, because they weren't coming back for another week or so.*



Однак перекладачі в більшості випадків перекладають в промовах слово *людина* "гендерно-нейтральними відповідниками (*"human", "people"*).

*Щоб зупинити торгівлю людьми, необхідно продовжувати розвивати економічні можливості для громадян України, зокрема для жінок. – To stop human trafficking, it is necessary to develop economic opportunities for Ukraine's citizens, in part, for the women.*

*Я рада, що в Україні зростає кількість людей, готових подати руку допомоги тим, хто потрапив у біду. – I am glad to know that there are more people in Ukraine prepared to lend a helping hand those in trouble.*

Прийнявши загальну кількість гендерних маркерів (тобто, гендерних маркерів мови оригіналу та її варіантів у мові перекладу) – 257 за 100% ми виявили, що при перекладі офіційно ділових промов з української мови на англійську співпадають 97.3% (250 од.) гендерних маркерів, не співпадають – 2.7% (7 од.). Як показало наше дослідження, переважна кількість гендерно-маркованої лексики (77.8%) в промовах є гендерно-нейтральною. Лексика, яка не є гендерно-нейтральною, тобто має чоловічі або жіночі характеристики, становить усього 2.2% (57 од.) загальної кількості гендерних маркерів.

На підставі всього викладеного вище можна зробити висновок, що гендерний чинник значною мірою впливає на систему англійської мови. Це підтверджується широким використанням гендерно-нейтрального мовлення в офіційно-ділових промовах. Етичний аспект промови тісно пов'язаний з поняттям «політична коректність», яка вимагає від мовця замінити в промові такі мовні одиниці, що ображають гідність і почуття людини, на гендерно-нейтральні відповідники.

Перспектива подальшого дослідження полягає у вивченні особливостей гендерних маркерів в інших стилях мови.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Ставицька Л.О. Гендерна лінгвістика: Українська перспектива // Українська мова, 2004. – №3. – С.58-66.
2. Беликов В.И., Крысин Л.П. Социолінгвістика: Учебник для вузов. – М.: Наука, 2001. – 439 с.
3. Бурукина О.А. Гендерный аспект перевода // Гендер как интрига познания: Сборник статей. – М.: Рудомино, 2000. – С.38.
4. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты. – М.: Просвещение, 1999. – 108 с.
5. Потапов В.В. Попытки пересмотра гендерного признака в английском языке // Гендер как интрига познания: Сборник статей. – М.: Рудомино, 2000. – С.63.
6. <http://www.linguistics.kiev.ua>

#### SUMMARY

The article deals with translation correspondence of gender markers in the English and Ukrainian languages. The functions and the language means of expression of a gender marker as a cultural and language category were considered. Gender markers of the Ukrainian language and their translation into English in official speeches were analyzed and compared.

**ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ У ФРАЗЕОЛОГІЇ  
(НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ КОНОТАЦІЙ ЧОЛОВІЧИХ І ЖІНОЧИХ  
ОСОБОВИХ ІМЕН)**

*У статті досліджуються національно-культурні особливості фразеологізмів української мови з власноіменним компонентом через призму гендерної проблематики. Зокрема вивчаються конотації чоловічих і жіночих особових імен, зафіксовані як компоненти фразеологізмів. Визначається гендерна зумовленість конотативних значень.*

Гендерна проблематика останнім часом глибоко вкорінилася в специфіку української лінгвокультурної спільноти, її етноментальні, соціопсихологічні константи, культурні традиції тощо. Фразеологія найкраще репрезентує національну специфіку мови, є носієм елементів, що досить різноманітно і повно характеризують етнічну картину світу [7, с.52]. Фразеологічний склад – це яскравий і своєрідний носій національно-культурних особливостей мовної системи, оскільки, на думку В.Жайворонка, фразеологія виступає тією сферою мовної діяльності, де чітко простежується вплив мову на формування менталітету нації [3, с.33]. Окремими елементами, що визначають національну своєрідність фразеології, є власні імена, зосібна особові імена. Конотації особових імен у їх гендерному потлумаченні ще не були предметом лінгвістичного аналізу. Натомість слухним є зауваження Л.Ставицької про необхідність охоплення фразеологічного фонду гендерною оптикою бачення [8, с.61].

Метою пропонованої статті є визначення конотацій особових імен з погляду їх гендерного осмислення, аналіз конотативних значень як певних національних стереотипів поведінки, відображених у народнорозмовній фразеології.

Аналіз фразеологізмів з компонентом «власне ім'я» показує, що особові імена набувають найрізноманітніших семантичних та експресивно-стилістичних відтінків, або конотацій.

Усі різновиди конотацій особових імен спеціалізуються на характеристиці людини за її зовнішніми та внутрішніми ознаками. Як зауважує Д.К.Зеленін, з кожним іменем у народній свідомості асоціюються ті чи інші ознаки або навіть група ознак [4, с.21]. При цьому мовні характеристики ознак різні щодо їх застосування до чоловіка чи жінки.

Особові імена в складі фразеологізмів не співвідносяться з конкретною особою, виступають денотатами багатьох осіб і набувають соціально-оцінних конотацій. За характером забарвлення вони поділяються на позитивно-оцінні, негативно-оцінні та нейтральні (займенникові). Соціальна оцінка ґрунтується на таких ознаках цих імен, як їх поширеність, частотність, буденність, приналежність до певного соціального середовища тощо [6, с.168]. Беремо до уваги й закріпленість певного імені за статтю. Ті чи інші чоловічі та жіночі імена були популярними, частотними в межах певного соціального прошарку, а саме “акт соціальний робить власні імена лінгвістичною цінністю” [1, с.206]. Використання особових імен серед нижчих соціальних прошарків робило їх меншовартісними, що не могло не позначитися на значеннєвій реалізації онімів у фразеології.

Спостереження показують, що більшість власноіменних компонентів співвідносяться з

негативними характеристиками людей. У цьому виявляється також і мовна закономірність: мова жваво реагує на негативні сторони суспільного життя, негативні риси людей, їх негативні дії чи вчинки [5, с.48]. До того ж, негативні конотації здебільшого розвивали чоловічі імена, що пов'язано із соціальним статусом жінки і чоловіка в українському суспільстві, а також зі стереотипним їх образом у фольклорі.

У складі фразеологізмів народнорозмовного походження чоловічі особові імена набувають різноманітних негативно забарвлених конотативних значень. З-поміж них виділяємо такі:

1. “Дурень, нерозумний чоловік”: *Засмійся, Андрійку, дам тобі копійку; Андрій за всіх мудрій: продав халупу, а сам уліз; Антішку, лапай жабу за ніжку; Дурному Гаврильці усе чорнобривці; Великий попів Іван, а дурний; Свисни, Ванько, ти дурніший; Що Кирило, то й дурило.*

Очевидно, що конотації “дурень”, “нерозумний” властиві особовим іменам жартівливих фразеологізмів, де самі імена піддаються жартівливій обробці, а жартують найчастіше, як відомо, з нерозумних, простакуватих, неотесаних людей. А в уяві українця – це найчастіше чоловік, бо саме він намагався реалізуватися в суспільному житті, і часто невдало, тоді як жінка була зайнята господарством.

2. “Ледачий чоловік, ледар”: *Василь-безділь; Герасим не косив, то з косарями їсти не буде; Герасим аж підносив, а Никола тягав довкола; Герасим не носив, а Ілько ще й тільки; Ів би Герасим, коби му хто під ніс підносив; Дурний Грицько млинці пекти – він краще тістечко з'їсть; Сюди тень, туди тень, та й пройшов Івану день; Захворів Іванко, аж опух від спанку; У нашого Михайла через день неділя, а посередині празник; Аршин не сукно, глек не вино, а Саня у нас не робітник; Стецько – з печі, Стецько – на піч; Не клеїться робота у нашого Федота.*

3. “Невмілий чоловік, недотепа”: *Заробив як Гнат на вовні; Оце виграв, як Хома на булках!*

4. “Поганий господар”: *пропали як Борисові бички; Ой куме, як у мене Іван, то не дай, боже, й вам! У Савці на лавці.*

Ототожнення характеристик “Ледачий чоловік, ледар”, “Невмілий чоловік, недотепа”, “Поганий господар” саме з особою чоловічої статі підтверджує український стереотип працьовитої жінки, яка більше уваги приділяла хатній роботі, вихованню дитини, на противагу чоловіку, який був задіяний у господарстві меншою мірою, часто змушений був шукати заробітку поза межами рідного селища, міста, України тощо. Тому відповідні «жіночі значення» підкріплюється набагато меншою кількістю прикладів фразеологізмів.

5. “Безхарактерний чоловік, нікчема”: *З нашого Андрушка ні м'ясо ні юшка; Такий Гаврило, як у баби Насті мотвило; З нашого Захарка ні Богу свічка, ні чортові угарка; Іван ні богу ні нам; Той Тадей – ні для бога, ні для людей; Такий наш Йосип – нема і не просить.*

6. “Безталанний чоловік, невдаха”: *Не вмер Гаврило – галушка вдавила; пропав як Гаврило з голоду; На мого Гриня навериня; Надія на кривого Гордія, так і на бога; Данила земля придавила; Був би Данило, якби болячка не задавила; Нашому Івану нема талану; Нещасному Макару нема талану.*

7. “Нечесний, брехливий чоловік”: *Винувата хата у Ігната; Мели, Єміля, - твоя неділя; Коли*

*б з села Іван, то б і віри поняв, а то з города, та ще й (Лубень), то й віри не йму; Там тебе і Матвій посніда; Говорив Мирон рябої кобили сон; Отець Маврикій брехун великий; Максим бреше, як лисого чеше.*

8. “Хитрий чоловік”: *Хитрий як Гриць до суніць; Піп Наум бабу навів на ум: вона порося продала, а гроші попові віддала; Видиш, Онишку, знаєш і крутиш! хитрий як Панасова гуска; Туди, де Тарас свині не пас.*

9. “Чоловік, який любить багато говорити, базіка”: *Мели, Денісе, погода тягне; Говори, Гаврило, аби сі говорило; Мели, Єміля, - твоя неділя; Толкуй, Захаре, з бабою; Говори, Климе, нехай твоє лихо згине; Товкуй, Савка, з паном; Балакай, пане Свириде, побачим, що з того вийде.*

10. “Невихований, нечемний чоловік”: *Куме, Андрію, не будь свинею! Як чоловік свинуватий, то ще му й Гаврило на имньи; По образу Ілля, а по розуму свиня; Як би не був Кирило, не був би свинське рило; Кіндрат – свині брат, а кабана вуйко.*

11. “Лицемірний чоловік”: *В людях Ілля, а вдома свиня; Між людьми Ілько, а дома шалько; корчить з себе Лазаря; Той же Савка, та на других санках; Вже й дід Яким став не таким: і він гукає, що бога немає.*

12. “Злий, недобрый чоловік”: *Не те в Кузьми на умі; Всього наживеш і Кузьму батьком назовеш; б'є як Сидорову козу; Зле, Романе, робиш, що Литвином ореш; Що за ласка в нашого Яська!*

13. “Жадібний чоловік”: *Назад, Дорош, з копійкою, нехай мати шаг дасть; загрибати як Іван; Спасибі Миколі, наївся доволі, - хлестав, хлестав та й голодний став.*

14. “Чоловік, жадібний до їжі”: *Бери, Гавриле, щоб другі не з'їли; допався як Мень до груш; допався як Мартин до мила; Наївся як Панько тіста на великдень; Хапай, Петре, поки тепле.*

15. “Неохайний, негарний чоловік”: *Вже по пиці знати, що Гаврилом звати; Глянь (подивись) на вид та й скажи (та й питай), що Давид; Видно здаду (й з рила), що Пархім; хорош як бабин Ярош.*

16. “Несерйозний, легковажний чоловік”: *Держись, Василю, одного берега – рибка буде; Не спускайся (не лакомся, не вдавайся), Грицю, на дурницю; Не спускайся, Грицю, на дурницю, бо дурниця тебе зрадить, що й ворожка не порадить.*

17. “Пихатий, чванливий чоловік”: *Не один Гаврилко, що в Полоцьку; Бліді лиця не чарують Гриця; величає сі як Гриць портками; Забагатів Кіндрат – забув, де його брат; Про мене, Семене, аби я Іван; Фума: носом до неба дістає.*

18. “Чоловік, який догрався до біди”: *Тепер, Грицю, лізь у рукавицю; На маєш, Грицю, баль! Оттепер, Микито, ні сюди, ні туди; От і крути, Хомо, головою!*

19. “Несамостійний, невірний у своїх рішеннях чоловік”: *Дістав Гаврило, що му не мило; Терти, Грицю, хоч яка спека; Маєш, Даніле, те, що загниле; “Куди ідеш, Миколо?” – “Не знаю, бригадир знає”.*

20. “П'яниця”: *Не доведе Семена горілка до добра; Овдію, Овдію! П'єш цілу неділю, а я тобі, Овдію, та й нічого не вдію; Горілка не дівка, а Семен не дурень; Як не як, а Хома піяк.*

Жіночі особові імена в складі фразеологізмів народнорозмовного характеру також набувають

різноманітних негативно забарвлених конотацій. Деякі з них співвідносяться з відповідними конотаціями чоловічих імен, але більшість є суто «жіночими». Наведемо основні негативно забарвлені значення жіночих особових імен.

1. “Нерозумна, дурнувата, недалеко жінка”: *На безлюдді й Хома чоловік, а Гапка ще й люди; Велика Педоря та дурна; дурна Хвеська; Радуйся, Фесе, кіт сало несе! Радуйся вельми, бо вже перед дверми!*

2. “Невміла жінка, недотепа”: *Заробила Гапка бісового батька; Наша Гапка тонкопряшка: нитки, як налігач, а полотно, як рядно; Швидка Настя – на постолі здається; Сидить Соломія, надулася, бо в неї спідниця не вдалася; удалося як тій Солосі; Наша Федора, то шиє, то поре;*

3. “Невміла, неохайна господиня”: *Видно, що Гапка млинці пекла, бо й ворота в тісті; Видно Кулину, що хліб пекла, бо й ворота в тісті; Наварила Муця, що не буде їсти й цюця; Зліпила Оришка: ні каравай, ні шишка; У нашої Христі вся спідниця в кісті; Химка й хазяйка, та лопати нема.*

4. “Неохайна, негарно вдягнена жінка”: *Дунька у сливах; Пізнати Зосю по волоссю; Підтикалась як Мелашка на свайбі.*

5. “Лінива жінка”: *Гарно наша Гапка жито жне, що і серпа в руки не бере; Наша Федора до роботи хвора; У нашої Федорки одні одговорки; Наша Хведора як день, так і хвора; У лінивої Хими свято щоднини.*

6. “Жінка, яка багато говорить по-пустому, базіка, пліткарка”: *Що Гапці на ухо, те й Векла знатиме; розбалакалася як Варка на остановці; Язиката Хвеська; Язиката Феська і будинок рознесе; Леська та Хвеська хоч якого дзвона перегудуть! У кого ж язик довгий, як не у Феськи.*

7. “Негарна жінка”: *Чого там тіки нема: і мох, і трава, і Гапка крива! Щастя, в кого жінка Настя, а в кого Горпина, то лиха година; Вигляда як Ядвіга.*

9. “Сварлива жінка”: *Баба Параска аж охрипла, поки півсела переляяла; Одарочка та Дем’ян побилися за бур’ян; Біжить Уляна з троплями, страху батька Купріяна.*

10. “Зла, підступна жінка”: *Марта дідька варта; Такої ласки можна дістати і в Параски; З нашої Параски – ні серця, ні ласки; Наша Парася на все лихе здалася; То не Фекла, а справжнє пекло; То Язя з пекла родом.*

11. “Хвастлива жінка”: *Хваста-маста баба Настя.*

12. “Жінка, яка любить скрізь влізти, дуже цікава”: *Нате й мій глек на сироватку – і я Гапка; Не твоє діло, Самійло! Цікавій Варварі носа одірвали; Любопитній Варварі на базарі ніс одірвали; Кортить Маринку, що не була на ринку; Без нашої Фесі тут не обійдеться.*

13. “Уперта жінка”: *Е ні, Галонько! уперся як Таїська у віттарь; Кому що, а Хведорі (Федорі, Ходорі) пряжа; Мені, Уляні, і тут видно, що пряду на рядно; Явдоха – тверда троха.*

14. “Примхлива, вередлива жінка”: *заманулось як Веклі кисличок; рознравилось як Гапці на свайбі; Де піде Тера, все їй гірка вечеря.*

15. “Горда, пихата жінка”: *Говори до Гані, а вона мислить, що вона пані; як пишної Явдохи ковток.*

16. “Неуважна жінка, роззява”: *У роззяви Дарії кожен день аварії; обчокав як циган Веклу; Не зівай, Химка, на те ярмарок; Шукає Хима Юхима, а Юхим біля неї.*

17. “Жінка, яка не береже свою честь”: *Скік-скік через попів тік – та до Гапки в горох, - ох, як гарно удвох! Гапка-лапка, пішла на долинку, принесла дитинку. “Оце тобі, татку, за твою науку: сядь собі у запічку, колиши унуку”; У нашої Катерини нараз свадьба і хрестини; Катерина як дівчина, лиш черевина як діжчина; Знаю, що в Хіврі нема очіпка.*

19. “Жінка, яка догралась до біди”: *От тобі, Гапко, книши; Оце тобі, Гапко, й Київ! Оце тобі, Гапко, й шпак; На ж тобі, Гапко, червоне ябко! А тягніть Варвару на розправу! Погано, Тетяно!*

20. “Плаксива жінка”: *Текльи-бекльи; кисла Оришка.*

Жіночі конотації спрямовані на такі суто «жіночі» риси характеру, закріплені у фольклорі, які були і є стереотипами жіночої поведінки, як пліткарство, сварливість, неуважність, гордість, упертість тощо. При цьому такі властивості, як недбальство, неохайність, ледачість презентовані меншою мірою.

У фразеологічних контекстах особові чоловічі й жіночі імена розвивають і позитивно-оцінні конотації, але рідше, ніж негативно-оцінні. Очевидно це пояснюється тим, що “до позитивних явищ життя народна мова ставиться більш спокійно, бо це – норма, звичайний стан речей [5, с.48]. Позитивно-оцінні конотації характеризують людину за її найкращими рисами з погляду народного сприйняття. Найчастіше оцінці підлягають зовнішні риси чоловіка чи жінки та їх ставлення до побутової народної сфери (праці, господарства). Позитивні конотації розвивають особові імена в повних і розмовних формах (*Іван, Йван, Івась, Івахно; Марина, Маринка*). Зрідка позитивно-оцінні значення закріплюються тільки за зменшено-пестливими формами особового імені, переважно жіночого: *Наша Параня встає зрання; Розумна Парася на все здалася.*

Відзначимо, що більшість чоловічих і жіночих імен на тлі різноманітних негативних конотацій не мають позитивно-оцінних. У першу чергу це імена, за якими міцно закріпилися фразеологічним контекстом негативно забарвлені конотативні значення, наприклад, зі звуком [ф] та його субститутами і деякі інші: *Хома, Федір, Тадей, Опанас, Пилип, Гапка, Векла, Пріська, Феська, Химка; Андрій, Антін, Гаврило, Герасим, Данило, Дмитро, Ілля, Кіндрат; Макар, Микита, Олесь, Омелько, Степан, Сидір, Варвара, Євдокія.*

У паремійних контекстах чоловічі імена розвивають такі позитивно-оцінні конотації:

1. “Гарний, коханий чоловік”: *Хоть не Василій, а мені милий; Хоч і не Василій, а серцю милий; Я за свого Кузьму кого хочеш візьму, а ти свою Маринку поводи по ринку; Не вилась любистком то й покохалась з Ониськом Не тужила, не плакала, вийшла заміж за Якова.*
2. “Працьовитий чоловік, гарний господар”: *Гриць за волами, Гриць і за дровами; У колгоспника Тита і хата вкрита, і душа сита; Для нашого Федота не страшна робота.*
3. “Веселий, товариський чоловік”: *Що буде, те й буде, а ти, Грицьку, грай! Хоч нічого не виходить, а ти, Марку, грай! Співай, Матвію, бо я не вмю; Сякий-такий Пантелій, а все-таки веселій.*
4. “Розумний чоловік”: *Казав Наум – візьми на ум! Батько Наум наведе на ум; Хоч би Параска злізла*

*і на дуба – все-таки не буде з Параски Якуба.*

5. “Тихий, мовчазний чоловік”: *Бас гуде, скрипка грає, Гнат мовчить, та все знає; Дудка не знає, нащо іграє, - Іван мовчить, а все знає; Язко мовчить, а все знає.*

6. “Сміливий чоловік”: *Відважний Артим іде сміло у воду і дим; Максимового повку.*

7. “Справедливий, чесний володар”: *Князь Борис все плуги ковав та людям давав.*

Жіночі особові імена набувають таких позитивних конотацій:

1. “Гарна, вродлива жінка чи дівчина”: *Нашій Горпині гарно і в хустині; Катря, Катря, Катерина, намальована картина; Ой гину, мамо, гину за дівчину Катерину! Того добра годинка, в кого жінка Маринка; Нема над рибу лину, м’ясо свинину, ягоду сливину, а дівку Марину; Гарна Маша, та не наша; Знайшов би десять, якби не Олеся.*

2. “Працьовита жінка”: *Катерина сіно громадить, Катерині колька не вадить; Катерина гречку в’язала, Катерина правду казала;*

3. “Щаслива жінка”: *Настя зазнала щастя: ляже не клята, встане не м’ята; Як Настя, то й буде щастя; Щастя – в кого жінка Настя, а в кого Горпина – то лиха година.*

4. “Розумна жінка, вміла господиня”: *Наша Настя на все здається; І Парася на щось придалася; Парася, Парася, на все ти здалася – і у панстві панувать, і як лихо горювать.*

Отже, аналіз фразеологізмів з чоловічими та жіночими особовими іменами показує, що конотації, які закріплюються за іменами, гендерно обумовлені. Жіночі й чоловічі конотативні значення узгоджуються зі стереотипами поведінки жінки чи чоловіка в українському соціумі XVIII-XIX століття і відтворюються у фразеологічній картині світу.

Подальші дослідження мають ґрунтуватися на мовних особливостях втілення в онімній фразеології прикметних рис жіночого та чоловічого українського характерів.

#### ЛІТЕРАТУРА

1.Белицкая Е.Н. Узуальные параметры проприальных единиц с референтными значениями (на материале русского и украинского языков) / Е.Н. Белицкая // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. – Випуск 5. – Донецьк: ДонДУ, 1999. – С. 205 – 211.

2. Васильченко С. Омонімія компонентів фразеологічних одиниць: етнокультурний аспект / С.Васильченко // Дивослово. – 2009. - № 12. – С.31 – 35.

3. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: Нариси: Монографія / В.В. Жайворонок // К.: Довіра, 2007. – 262 с.

4. Зеленин Д. Этимологические заметки. Часть 3. О личных собственных именах в функции нарицательных в русском народном языке / Д.Зеленин // Филол. записки. – Воронеж. – 1903. – Вып. 2. – С. 19 – 32.

5. Мокиенко В.М. В глубь поговорки: Монографія / В.М. Мокиенко // Киев: Рад. школа, 1989. – 221 с.

6. Москаленко Н.А. Фразеологізми з антропонімами в українській мові / Н.А. Москаленко // Питання сучасної ономастики: Матер. IV Респ. ономастичної конф. (Одеса, 1-4 жовтня 1969р.). – К.: Наук. думка, 1976. – С. 166 – 170.

7. Кононенко В. Етнологічні засади вивчення української мови / В.Кононенко // Українська мова в освіті. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – С.43. – 56.

8. Ставицька Л. Гендерна лінгвістика: українська перспектива / Л.Ставицька // Українська мова. – 2004. - № 3. – С. 58 – 66.

### SUMMARY

Gender semantic of phraseological units with personal names as their components has been analyzed in this article. The idea of connotative component peculiar for colloquial set phrases has been grounded. Different male and female names have various connotative natures.

Тетяна Семашко

### ГЕНДЕРНА ЛІНГВІСТИКА В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ МОВОЗНАВЧОЇ НАУКИ

*У пропонованій розвідці йдеться про суть поняття «гендер» і особливості функціонування суміжних термінологічних одиниць; зроблено аналіз наукових робіт щодо даної проблеми; визначені напрямки дослідження гендерної лінгвістики та найбільш перспективні напрямки вивчення «чоловічої» та «жіночої» мови.*

Помітною тенденцією в сучасних семантичних студіях є розширення дослідницької парадигми – від структурної до когнітивної, що зумовлено її антропологічним характером: мова розглядається не тільки як об'єктивно існуюча система, але й як світ людини (соціуму) з характерною для неї системою цінностей.

Згідно з новими лінгвістичними концепціями, основна функція мови полягає не стільки в передачі інформації й здійсненні референції до незалежної від неї реальності, скільки в орієнтації особистості в її власній когнітивній області; мова, таким чином, розглядається як система орієнтованої поведінки, де конотація відіграє вирішальну роль. У центрі лінгвістичної уваги опинився детермінований певною культурою користувач мовою – суб'єкт, що пізнає світ, мислить, оцінює, відчуває [2, с.33].

Нове розуміння процесів категоризації, відмова від визнання об'єктивної істини, інтерес до суб'єктивного, розвиток нових теорій дослідження особи призвели до перегляду наукових принципів щодо вивчення категорії стать, що інтерпретувалася раніше лише як біологічно детермінована, яку називають словами «чоловік» і «жінка». Але є ще й соціокультурна стать – одна з найважливіших суспільно значимих характеристик людини, яка багато в чому визначає соціальну, культурну й когнітивну орієнтацію особистості у світі, у тому числі й за допомогою мови.

Необхідність застосування нової термінології в аспекті антропоцентричного підходу при дослідженні всіх параметрів людської особистості, в тому числі і статі, стала однією з причин уведення в науковий опис терміна «гендер», що трактується як соціально зумовлений і соціально відтворений феномен і є одним із тих параметрів особистості, що відбиваються у мові – основному засобі конструювання ідентичності. Відповідно до цього гендер, може бути розглянутий як вимір, як параметр дослідження в багатьох суспільних науках, у тому числі й у лінгвістиці.

Метою пропонованої статті є об'єктивувати необхідність виникнення поняття «гендер», визначити місце і завдання гендерної лінгвістики в системі мовознавчих дисциплін.

До сучасної лінгвістичної парадигми термін «гендер» прийшов зі сфери соціальних наук набагато пізніше, ніж в інші гуманітарні науки тоді, коли гендерні дослідження отримали статус



міждисциплінарного напрямку. Спочатку роботи в цій галузі виникли на Заході, і перші системні описи чоловічих і жіночих особливостей мови і мовлення були зроблені на базі мов германської та романської мовних груп. Сьогодні цей процес відбувається настільки стрімко, що зараз із впевненістю можна говорити про появу ще однієї галузі вітчизняного мовознавства – лінгвістичної гендерології або гендерної лінгвістики.

До появи нового терміна лінгвістика не ігнорувала вживання в мові поняття «стать». Дані з галузі соціальної психології свідчать про те, що люди розпізнають один одного в першу чергу за статтю і лише пізніше виділяють інші соціобіографічні характеристики особистості, такі, як вік, расова належність, місце народження, поведінка тощо [1, с.100].

Розмежування і відмінності між поняттями «стать» і «гендер» були чітко окреслені після виходу у світ роботи Роді Унгер «Про перевизначення понять «стать» та «гендер». У своєму дослідженні автор пропонує використовувати слово «стать» тільки для визначення біологічного статевого розмежування. Використання ж терміна «гендер» передбачається для опису соціальних, культурних, психологічних аспектів, які можна співвіднести з рисами, нормами, стереотипами і ролями, що вважаються характерними або бажаними для тих, кого суспільство вважає чоловіками або жінками [1, с.100].

Хоча термін «гендер» визнається більшістю дослідників, існує ряд труднощів, що зумовлені відносною новизною цього поняття і рядом його особливостей:

- термін «гендер» виник в англomовному просторі і є англійським омонімом граматичної категорії роду;
- ряд дослідників, аналізуючи статуральну диференціацію суспільства і пов'язані з нею процеси, оперують старими термінами, включаючи, однак, у свої міркування положення про соціальну і культурну значимість статі;
- у багатьох працях поняття «стать» і «гендер» використовуються паралельно;
- неточності виникають у залежності від мови, якою написано дослідження, а також при перекладі іншомовних робіт на українську мову;
- при виборі термінології має значення концептуальна позиція автора [7, с.35].

Спостереження показують, що у спеціальній літературі українською мовою частіше застосовується не сам термін «гендер», а його деривати: «гендерні дослідження», «гендерні аспекти», «гендерні відносини», «гендеристи», «гендерологія» та ін.

Підходячи до проблеми відмінностей у мовленні чоловіків та жінок із позицій теорії мовної особистості (поняття «мовна особистість» може стосуватись як окремо взятої людини, так і групи людей, що є носіями спільної картини світу) та враховуючи соціальну обумовленість цих відмінностей, ми пропонуємо під гендером розуміти динамічні, культурно-детерміновані соціальні характеристики чоловіків та жінок – носіїв відмінних картин світу, які реконструюються в основних своїх рисах на базі мовних засобів як усного, так і писемного мовлення.

Призначення терміна «гендер» полягає у розмежуванні соціокультурних та суто біологічних характеристик чоловіка та жінки як членів певної етнокультурної спільноти [5, с.7]. Цей термін покликаний підкреслити суспільно-конструйований характер статі, її конвенціональність, інституціональність і ритуалізованість [6, с.110].

Хоча гендерна концепція була підготовлена попереднім нагромадженням фактів і їх осмисленням (уперше фактор статі у зв'язку з мовою виник в античності при осмисленні категорії граматичного роду), вона оформилася в самостійний науковий напрямок – гендерологію наприкінці минулого століття. Гендерологія охоплює широке коло питань та значну кількість вузько спрямованих наукових напрямів – гендерну психологію, гендерну соціологію, гендерну філософію: особливе місце серед них належить гендерній лінгвістиці (лінгвістичній гендерології) [3, с.46], яка співвідносить мову з особистістю за ознакою соціальної статі.

Сучасна лінгвістика переживає своєрідний гендерний бум, що дає можливість констатувати, по-перше, початковий етап становлення цього напрямку в українському та російському мовознавстві уже завершився, про що свідчать велика кількість праць, присвячених гендеру. Вітчизняне та російське мовознавство репрезентоване культурологічними розвідками гендерного концептуального змісту на матеріалі лексики (О.Л. Бессонова, О.С. Бондаренко, О.В. Дудоладова, М.С. Колеснікова, О.С. Волинчик), фразеології (І.В. Зикова, Д.Ч. Малішевська), паремій (Ю.В. Абрамова, А.В. Кириліна), соціолінгвістичними дослідженнями (Є.М. Бакушева, Н.Ф. Верхованцева, О.Д.Петренко), розвідками мовленнєвої поведінки статей (Н.Д. Борисенко, О.Л.Козачишина), психолінгвістичними роботами (О.І. Горошко, С.К.Табурова, А.М. Холод). Комплексний аналіз гендерно маркованих одиниць подається у дослідженні А.П. Мартинюк.

По-друге, сучасний стан гендерних досліджень дає можливість виокремити наступні магістральні підходи напрацювань, що вважаються взаємодоповнюючими і лише у своїй сукупності мають пояснюючу силу. Перший підхід зводиться до трактування виключно соціальної природи чоловіків і жінок і спрямований на виявлення тих мовних відмінностей, які можна пояснити особливостями перерозподілу соціальної влади у суспільстві. Лексичні переваги та деякі інші особливості уживання мови в залежності від статі того, хто говорить, мають умовну назву «жіноча» і «чоловіча» мови. При тому ці мови визначаються як певна функціональна похідна від основної мови, що використовується в тих випадках, коли партнери по спілкуванню знаходяться на різних щаблях соціальної ієрархії. Другий підхід редукує «жіночу» та «чоловічу» мови до особливостей мовленнєвої поведінки статей. Для вчених, що працюють у цьому напрямку, статистичні показники чи визначення середніх параметрів мають суттєве значення та складають каркас для побудови психолінгвістичних теорій чоловічого та жіночого типів мовленнєвої поведінки. Третій підхід спрямований на когнітивний аспект розбіжностей у мовній поведінці статей. Для представників цього підходу є більш значущим не стільки визначення частотності відмінностей та оперування її показниками, як створення цілісних лінгвістичних моделей, когнітивних підвалин мовних категорій [4, 97].

По-третє, зроблено важливе спостереження онтологічного характеру: парадоксальність гендера як феномена в мові полягає в тому, що практично у всіх лінгвістичних дисциплінах є місце для його вивчення: у соціолінгвістиці, що надає великий матеріал про функціонування мови в групах людей за різними ознаками (вік, стать, професія); у психолінгвістиці, яка досліджує специфіку чоловічих і жіночих асоціацій; у лінгвокультурології, що вивчає культурну специфіку гендера, загальне і особисте у його конструюванні в залежності від мови і культури даного суспільства тощо. Названі напрямки не взаємовиключають один одного, а співіснують і доповнюють один одного.

Гендерні ознаки мовної картини світу – це сутнісні прояви пізнання світу крізь призму чоловічого і жіночого бачення, а також вплив статі на мовну практику та мовну поведінку. Гендерні відношення у мові фіксуються у вигляді мовних стереотипів, які накладають відбиток на поведінку, в тому числі й на мовленнєву, особистості і на процеси її мовної соціалізації. Лінгвістика ж допомагає виявити відображення гендерних стереотипів, зафіксованих у свідомості носіїв мови.

Сьогодні можна говорити про розвиток наступних напрямів у гендерній лінгвістиці:

- вивчення лексичної та граматичної системи мови з метою встановлення відмінностей у мовній поведінці статей;
- проведення зіставних досліджень на матеріалі як споріднених, так і неспоріднених мов для виявлення гендерних асоціацій у різних мовах;
- аналіз письмової та усної форм мовленнєвої поведінки чоловіків і жінок з позиції мети висловлювання, стратегій і тактик.

Чоловіки і жінки по-особливому лінгвалізують світ та одні одних у своїй мові. Саме тому і спостерігаються певні відмінності в їх мові. На сьогодні існують усі підстави стверджувати: є почуття, що їх переживають тільки жінки або тільки чоловіки, а отже, є відповідно цим настановам вибір мовних засобів, природний для одних і неактуальний, необов'язковий для інших.

Проведене дослідження не є вичерпним. Його мета – показати глибинні зв'язки між мовою і статтю, що є предметом дослідження гендерної лінгвістики.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Генералова А.В. Гендерный аспект в социальных науках и психологии // Общество. Гендер. Культура: Материалы международной научной практической конференции (Омск, 20-21 сентября, 2001 г.). – Часть 2. – Омск: Омский университет. 2001. – 169 с.
2. Голубовська І.О. Антропологізм у мовознавстві та викладанні іноземних мов // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження та перспективи / Редкол.: В.В. Акуленко (голов. ред.) та ін. – К.: Логос. 2006. – С. 33-39.
3. Дегтярьова Т. Особливості жіночого мовлення в гендерному аспекті (на матеріалі англійської, української та російської мов) // Вісник СумДУ. – 2004. – № 1 (60). – С. 46-52.
4. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты. – М.: Институт социологии РАН. 1999. – 189 с.
5. Мартинюк А.П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі. – Харків: Константа. 2004. – 292 с.
6. Мельник Ю.П. Об'єктивація гендерних стереотипів у сучасній лінгвістичній науці // Вісник Житомирського державного університету. – Випуск 45. – Філологічні науки. – С. 110-114.

7. Трофимова Е.И. О концептуальных понятиях и терминах в гендерных исследованиях и феминистской теории // Женщина в российском обществе. – 2000. – № 4. – С. 32-39.

#### SUMMARY

The article deals with the notion of «gender» and feature of functioning of adjacent terminological units. The author investigates an base scientific works on the given problem. The directions of research gender linguistics and most perspective directions of study of man's and female speech are designated.

Юлія Жарікова

#### БІНАРНА ОПОЗИЦІЯ ЧОЛОВІК / ЖІНКА У РУМЕЙСЬКІЙ ТА НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ

*У статті розглянуто гендерний аспект фразеологічних одиниць, представлений опозицією чоловік/жінка, а також їхні семантичні характеристики та місце у мовній картині світу румейв і балканських греків.*

Останнім часом простежується тенденція до появи нових досліджень, які враховують найновіші здобутки таких наук, як соціолінгвістика, етнолінгвістика, психолінгвістика, лінгвокультурологія, когнітологія та ін. Об'єднуючою ланкою для них є об'єкт дослідження, а саме людина. У межах антропоцентричної парадигми, яка є визначальною в останні десятиріччя, оформлюється нова галузь мовознавства – гендерна лінгвістика, яка розглядає різноманітні лінгвістичні аспекти, пов'язані з осмисленням положення жінок та чоловіків в соціумі та гендерні стереотипи, які відображаються в семантиці мовних одиниць.

Започаткували дослідження гендерного аспекту у лінгвістиці зарубіжні вчені (Дж. Корбет, С. МакКоннел-Джінет, А. Лівія, Л. Чемберлен, Ш. Саймон, Р. Лакофф, П. Еккерт та ін.), але останнім часом з'являються праці вітчизняних дослідників, які присвячені проблемі гендеру (О.О. Картушина, О.А. Васькова, І.В. Зикова, А.М. Емірова, Л.А. Місієва, О.Б. Смирнова, С.О. Швачко та ін.).

Термін «гендер» почали застосовувати для позначення нових стратегій світового регулювання соціо-статевих відносин у суспільстві. У найширшому розумінні гендер можна визначити так: *гендер* – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя і способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі [3, с.11].

У лінгвістиці поняття «гендер» співвідноситься з конструйованими у мові та закріпленими у свідомості її носіїв образами, якими та характеристиками поведінки, а також з сукупністю атрибутів, що приписуються чоловікам та жінкам у певному соціокультурному суспільстві [1, с.7].

Інтерес до вивчення гендерних аспектів мови зумовлений, по-перше, посиленням феміністського руху, а по-друге, загальною тенденцією лінгвістичних наук до вивчення соціальних умов, за яких відбувається комунікація.

Опозиція *чоловік / жінка (жіноче / чоловіче, маскулінне / фемінне)* найкраще репрезентується у фразеологічних та паремійних одиницях мови, які є носіями історичного досвіду та культурного коду суспільства.

Увага до даної проблематики обумовлена невичерпною можливістю фразеологічного фонду зберігати і передавати інформаційні матриці, концентровано виражати особливості й світовідчуття носіїв мови й виявляти національну своєрідність комунікативної поведінки народу [2, с.133].

**Мета** статті полягає у тому, щоб виявити основні значення концептів «чоловік» та «жінка» та зафіксувати семантичні характеристики, властиві образам чоловіка та жінки.

**Завданням** пропонованої розвідки є реконструювання гендерного стереотипу «чоловік» / «жінка» у значенні «особа чоловічої / жіночої статі; протилежне *жінка / чоловік*», а також у значенні «чоловік / дружина». Статусно-рольові та інші маскулінні та фемінні імена не були предметом аналізу, хоча сукупність усіх імен і становить концепти «чоловік» та «жінка», реконструювання яких на матеріалі фразеології виходить за межі однієї статті.

**Актуальність** зумовлюється тим, що досі немає жодного дослідження фразеологічних одиниць (далі ФО), які репрезентують концепти «чоловік» та «жінка» як складової концепту «людина» у румейській та новогрецькій мовних картинах світу.

На думку О.С. Фоменко «у фразеології відбиті асиметрії мовної системи, глибинні гендерні стереотипи. Саме фразеологія нав'язує носіям мови готові матриці для оцінювання жіночих та чоловічих якостей і саме в ній відбитий досвід патріархального суспільства, яке упосліджує жінку й відводить їй другорядні ролі. Підбір прислів'їв і приказок, які характеризують жінку нерозумною, недалекою, безпорадною, які негативно оцінюють жіночі якості, що їх маркують як позитивні стосовно чоловічої статі, можна знайти в кожному фразеологічному словнику» [3, с.455].

Та сама картина простежується у румейській та новогрецькій мовах. Більшість фразеологізмів мають негативну оцінку. Напр., *аныфту ката* – про жінку, яка не доглядає за собою, *крыю фидь* – холодна, відлюдкувата, фригідна, *сикусын ту радъ тс* – про похитливу жінку. Цікавим є той факт, що майже усі проаналізовані фразеологічні одиниці румейської мови на позначення концепту «жінка» є компаративними. Наприклад, *ама хно* – товста, незграбна, *катъыт ама буфус* – похмура, *ама супа* – тупа, *ама япалах / курушафла* – балакуча, *ама ялумана* – з неохайною зачіскою, з волоссям, яке стирчить, *ама врахня* – неохайна. Однак, існують фразеологізми з позитивною оцінкою, такі як, *ты эн ама визвирина* – спритна, *ама мильш* – трудяща, *ама сьтъа* – заповзятлива, винахідлива, *ян чичакиц* – дуже гарна, *ту просуп тс эн ян ту милу* – рум'яна, кров з молоком, *ама хапахъц* – миловидна, з круглим обличчям. Також з позитивною оцінкою, але з негативною конотацією – *мугал путана* (букв. велика повія) – про жінку, яка все знає, *стьваро инэка* (букв. мощна, чоловікоподібна жінка) – повнотіла, пухка жінка.

Фразеологічних одиниць, що характеризують чоловіка, вдалось знайти небагато: 1) негативна характеристика: *ян ту мушумлу / мамтару* – безхарактерний, безвільний, *ян ту харанджих* –

негарний, недоглянутий; 2) позитивна характеристика: *αμα παλκαρς* – хоробрий, мужній, *επι φλυορϋτκα ιηζρα* – майстер.

У новогрецькій мові тенденція до пейоративного сприйняття жінки помітна ще більш ніж у румейській. Напр., *απ'έξω κούκλα και από μέσα πανούκλα* – про жінку, яка має яскраву зовнішність, але нестерпний характер, *παίζει ακόμα με τις κούκλες* – про жінку, яка ще не подорослішала, несерйозну, *τον έχει δεμένο στην καλτσοδέτα της* – про жінку, яка робить чоловіка залежним від неї, *μένω στο ράφι* – стара діва та ін. Можливо, це пояснюється тим, що упродовж майже 400 років Греція перебувала під впливом ідей мусульманського світу, де, як відомо, жінкам було відведене другорядне місце. Більш того, жінка сприймалась як нижча істота, здатна тільки для народження дітей та продовження роду. Про участь жінки у громадському житті суспільства та країни мова взагалі не йшла. Звісно, це залишило відбиток і у фразеологізмах, напр., *δευτερο φύλο* – букв. «друга стать», *ασθενές φύλο* – букв. «хвора стать», вживається для позначення нижчого положення жінок у порівнянні з чоловіками. Однак, фразеологічних одиниць, які б характеризували чоловіка, нам вдалось знайти лише декілька: *δημόσιος άντρας* – політик або воєннослужбовець з високим соціальним статусом, *κάνω καμάκι* – про чоловіків, які постійно залицяються до жінок, *ελεύθερο (άπιαστο) πουλί* – про вільного, неодруженого чоловіка.

Також слід звернути увагу на те, що як у румейській, так і у новогрецькій мовах існує ряд фразеологізмів, які позначають фізіологічний стан, властивий тільки жінкам, а саме вагітність. Всі вони позначають одне й те саме – *бути вагітною* та *народжувати*, але відрізняються експресивно-емоційною забарвленістю. Наприклад, у румейській мові – *ты эн су страта, ту тлыя эсусын стумты-ц, ифырын пис т пудъэя тс, фэру мкро; είναι με την κοιλιά στα δόντια, είμαι σε ενδιαφέρουσα κατάσταση, φέρνω στο κόσμο, το 'κανε σαν τ'αυγό* – у новогрецькій.

Беззаперечним є той факт, що упродовж усього існування людства, існувала проблема першенства чоловіка чи жінки. Відомо, що у продавні часи суспільство було матриархальним. Це пов'язано з язичеськими культурами, коли жінки були символами плодючості. У стародавній Греції значним вважався культ богині Гери. Багато видатних полководців, володарів країн будували величезні розкішні храми на її честь. З прийняттям християнства ситуація змінюється. Перша жінка, Єва, створена з ребра Адама, а не навпаки. Християнська віра закликає жінку бути покірливою, лагідною, поблажливою, слухняною, неговорливою, усіляко підтримувати чоловіка у всіх його починаннях.

В. Суковата зазначає, що «релігійні й теологічні тексти написані авторами-чоловіками, природно відбивають і містять чоловічі погляди на відносини людини з Богом і на місце жінки в структурі духовності. У семіотиці релігійних текстів Жіноче зазвичай виступає не як визначення статі, а як визначення статусу: бути «жінкою» – це значить займати субординоване (підлегле) і вторинне місце в ієрархії створення й збереження духовних цінностей та легітимності релігійного досвіду» [3, с.384].

Згідно зі всіма цими канонами, жінка повинна сидіти дома, народжувати дітей та займатися домашніми справами. Найбільш яскраво це простежується у паремійних одиницях румейської мови. У румейській свідомості жінка обов'язково має бути одруженою та мати дітей, інакше вона вважається майже неповноцінною. Дівчина зображується прагнучею вийти заміж. Напр., *Дъайн кошкнун на фер ки ати ас тун андра кзен – Пішла за ситом та й там і одружилася; Ту куриц ту ти кзен ас тон андра, ато эн хулчарку – Дівчина, яка не виходить заміж, завжди зла; Эн лафро на стькс т вруши, пара на стькс ту куриц, ту ирев на вген ас тун андра – Легше зупинити дощ, ніж дівчину, яка хоче одружитись; Т инэка то теи мкра, ато ти ксер педъы поня – Жінка, яка не має дітей, не розуміє дитячого болю; То исан то тен ас т страта, ти кримшикит – Жінка, яка не вагітна, вже не народить; Ту куриц мяз ама акуфту харпуз – Незаміжня дівчина схожа на нерозрізаний гарбуз.*

У румеїв хороша жінка є берегинею домашнього вогнища, вона асоціюється з домом, господарством. Напр., *То кало т инэка – фолэя плэгн. То анунысто т инэка – то эи-с па хан – Хороша жінка – гніздо в'є, а бездумна й те, що є руйнує; Ас то кало т инэка пас то шон-па то лапач враз – У хорошої жінки і на снігу казан кипить. А без господині дім вважається порожнім, Ациму лахарды ама тылага н клысия дъихос папа – Дім без господині як церква без попа; Ту спит дъихос сурбаджава мяз нэромлар дъихос нэро – Дім без господині як водяний млин без води.*

Наступна група паремій пов'язана з позитивними та негативними якостями жінки. Зазвичай ці паремії мають форму наставляння: *Тен ту куриц ато кало, ту эи мурфия. Ту куриц ато эн кало, ту эи цифло кардъыя – Не та дівчина гарна, яка красива, а та, яка має ніжне серце; Т инэка омурфу эн, лыгу ан та здышен – Та жінка красива, яка не дуже говорлива; Аты тен омурфус, тыс эн ханья. Аты эн омурфус, тыс эи цифло кардъыя – Не та красива, що красуня, а та, яка добротою славиться.*

Очевидно, що всі вищенаведені якості простежуються і у фразеології новогрецької мови. Наприклад, *Καλλίό κακοπατρειμένη παρά ανύπατρη – Краще невдало одружитися, ніж не одружитися взагалі. Η καλή νοικοκυρά είναι δούλα και κυρά – Добра господарка – рабіня та пані. Της κακής κοράς και τα μαλλιά της φταίγουν – Поганій господарці і волосся заважає та ін. Але, на відміну від румейської мови, у новогрецькій існує набагато більше фразеологічних одиниць, що вихваляють жінку. Вочевидь, ці ФО з'явилися під впливом феміністського руху, який значно розповсюдився на території Грецької республіки за останні десятиріччя. А румейська мова, яка фактично упродовж багатьох років була безписемною, і носіями якої сьогодні здебільшого є люди похилого віку, не має динаміки до утворення нових структур, у тому числі і паремійних одиниць.*

В обох мовах підкреслюється виключна взаємозалежність чоловіка від жінки та навпаки. Напр., рум. *Инэка дъихос андра, ама млар дъихос ханатя. Андра дъихос инэка, ама алгу дъихос ханяр – Жінка без чоловіка як млин без крил. Чоловік без жінки як кінь без узди. Андра эн фтял. Т инэка эн гула – Чоловік – голова, жінка – шия. Андра ки инэка хавгвлэвны, ама кас эна паploма нефтны – Чоловік з жінкою сваряться, але однією ковдрою укриваються; новогр. Η γυναίκα είναι λίκνη, ο άντρας*

*ποτάμι – Жінка – це озеро, а чоловік – річка. Γυναίκα που σκέφτεται μόνη, κακά σκέφτεται – Жінка, яка думає сама, погано думає. Ο άνδρας είναι δύναμη, γυναίκα ομορφιά – Чоловік – це сила, жінка – це краса.*

Паремій, які характеризують чоловіка, і в румейській, і в новогрецькій мовах небагато: рум. *Дъыхос ту н сурбаджи ту спит клэй – Без господаря дім плаче. Ту спатъыс, и инэка-с ки т алгу-с, нами та стыхис-с канына-па – Меча, коня та жінку не заповідай нікому;* новогр. *Αντρας θεωριακός και σώβρακα σχισμένα – про чоловіків, що не відрізняються завзятістю та самовладанням. Γυναίκα, ντουφέκι, φακός και ομπρέλα δε δανείζονται – Жінку, зброю, ліхтар та парасольку не заповідай нікому.*

Отже, проаналізувавши фразеологічні та паремійні одиниці як першорядні елементи мовної картини світу, погоджуємося з думкою О.О. Тараненка, який вважає, що у народній фразеології та пареміології на теми родинних стосунків, побутової поведінки, інтелектуальних та моральних рис людини образ жінки маркований переважно негативно або прийнамні зі зверхньо-поблажливими та іронічними конотаціями, що відзначається у відповідних досить численних дослідженнях на матеріалі різних мов (акцентуються такі ознаки, як непостійність, нещирість, сварливість, упертість, подружня невірність, яка жінці, на відміну від чоловіка, жодним чином не прощається, нижчий, ніж у чоловіка, інтелектуальний потенціал, який, однак, може певною мірою компенсуватися хитрістю та особливим чуттям, надмірна балакучість, надмірна увага до своєї зовнішності, марнотратство; соціальна діяльність жінки обмежується сферою побуту), рідше – без прямої емоційної оцінки, але з акцентуванням її як члена сім'ї, який не має самодостатньої цінності й повинен лише доповнювати чоловіка, будучи залежним від нього, якого слід наставляти і т.ін. [4, с.15].

Слід зауважити, що дослідження гендерних стереотипів, які зафіксовані у фразеології румейської та новогрецької мов, не обмежуються лише порушеними у пропонованій розвідці проблемами, адже коло невирішених питань значно ширше. Гендерно маркована фразеологія цих мов є значущим фрагментом концептуального поля «людина», яке є базовим компонентом усієї фразеології взагалі.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Картушина Е.А. Тендерные аспекты фразеологии в массовой коммуникации : автореф. дис. на соискание наук, степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е.А. Картушина. – Ижевск, 2003. – 21 с.
2. Кобякова І.А. Лінгвокомунікативні аспекти гендерних конструктів (в англійських фразеологізмах) / І.А. Кобякова, А.В. Гема // Вісник СумДУ. Серія Філологія. – 2007. – № 2. – С. 133 – 138.
3. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник / [ред. колегія: В.П. Агеева, Л.С. Кобелянська, М.М. Скорик]. – К.: «К.І.С.», 2004. – 536 с.
4. Тараненко О.О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний тендерний рух / О.О. Тараненко // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 4 – 25.

#### SUMMARY

A gender aspect of phraselogical units represented with the opposition *man/woman* as well their semantic characteristics and place in the lingual pattern of the world in the Rumei and the Balkan Greek have been investigated.



Людмила Зарицька

**ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ЖІНКИ В ЕПІСТОЛЯРІЇ ІВАНА ФРАНКА  
(НА МАТЕРІАЛІ ЛИСТІВ ПИСЬМЕННИКА ДО ОЛЬГИ РОШКЕВИЧ, УЛЯНИ КРАВЧЕНКО  
ТА КЛИМЕНТИНИ ПОПОВИЧ)**

*У статті розглянуто проблему соціального становища жінок у кореспонденціях Івана Франка, особлива увага приділяється відображенню погляду митця на емансипацію.*

Іван Франко – постать європейського масштабу – приділяв величезну вагу суспільним та громадським справам. Не оминув він увагою і феміністичного руху – питання досить актуального для тогочасного суспільства.

Одним з перших дослідників, хто вивчав проблему емансипації жінок у творчості Франка був Михайло Возняк («Журнальні плани Івана Франка (1884 – 1886)», 1927; «Шляхом до «Першого вінка», 1937), який розглядав як витoki руху, так і організації відповідного видавничого органу. Пізніше була опублікована ще одна стаття М.Возняка «Кобринська, «вільна любов» і радикали (Участь Франка в спростуванні Павлика)» («Українське літературознавство», 1970, вип. 10), де подано полеміку Івана Франка з Павликом щодо «вільного кохання» - Франко вважав це питання другорядним, бо для зміни морально-психологічних стереотипів потрібно більше часу, ніж для зміни соціально-правових, економічних норм. Ірена Книш у розвідці «Іван Франко та рівноправність жінки» показує постать Івана Франка у різних площинах і аналізує його трактування проблеми емансипації жінки у різних вимірах [4, с. 77-78]. Оксана Рибак у статті «Проблема емансипації жінки у франкознавчих дослідженнях» відзначає те, що «жіноче питання» у творчості Івана Франка потребує перегляду з позицій сучасного дослідника, що й визначає актуальність даної розвідки [5, с. 544-550].

Наприкінці XIX – на початку XX століття соціальне становище жінки на Галичині, яка знаходилась під владою Австро-Угорської імперії, відрізнялося від того, яке було на той час у Російській імперії.

Ярослав Грицак у статті «Франко та його жінки» зазначає, що в галицькому суспільстві шлюб був інструментом й умовою щоденного виживання. Шлюб на основі кохання був привілеєм прошарку бідноти, а заможні родини планували шлюби своїх дітей як взаємовигідну угоду. Почуття та особисті зацікавлення молодих людей не бралися до уваги. У свою чергу, молоді дівчата були основним товаром такої угоди. З їх думками й бажаннями батьки рахувалися найменше – дівчина не приносила прибутку, бо залишала родину.

Дівчат з дитинства привчали до того, що провідна мета їх життя - стати вірною дружиною і матір'ю. Існували певні правила, яким повинна була слідувати будь-яка вихована дівчина: не з'являтися на вулиці без супроводу матері або котроїсь старшої пані; не розмовляти з чоловіками в громадському місці; не знаходитися з чоловіком в одній кімнаті (Навіть залізниці будували так, що у них були окремі приміщення очікування для чоловіків і для жінок); з чоловіків дівчину міг супроводжувати лише наречений; жодна частина тіла дівчини, окрім обличчя, не могла бути

оголеною навіть у найбільшу спеку, а обриси жіночого тіла потрібно було приховувати корсетом; вони не могли відвідувати чоловіків або приймати їх візити [7, 303-326].

Отже, суспільна роль жінки зводилась до чотирьох німецьких "К": kuchen, kinder, kleidung und kirche. Тобто чотири пункти - кухня, діти, одяг, церква.

Жінку вважали втіленням гріха, а тому й карали за позашлюбні й дошлюбні відносини більше, ніж чоловіків. Вільнішими у виборі пари вважалися гуцули.

Франко, займаючись збиранням та вивченням українського фольклору, мав глибокі пізнання про «жіноче питання» в народі (розвідка «Жіноча неволя в руських піснях народних», обробка пісні про шандаря у творі «Украдене щастя»).

Листуючись зі своїм першим коханням – Ольгою Рошкевич, Франко ознайомлює кохану зі своїми переконаннями, серед яких одним з найперших було питання становища жінки в суспільстві.

Із самого початку Франко запевняє кохану, що їй треба «конечно подумати о яким-будь занятті, котре би не тільки робило [...] ближчою мені, збуджуючи до тебе поважання і узнання і тим самим скріпляючи нашу любов, але в разі конечної потреби, могло яко-тако запевнити [...] удержання – не тепер, але пізніше. Впрочім, ти ж і сама знаєш, що приязніше і свобідніше живеться, хоть і вкупі з другим, але знаючи, що не з твоїх рук я їм, і маю власну волю в усьому. Єдина не заперта і доступна для тебе дорога се писательство» [6, с. 69].

Літературна праця, на думку Франка, є єдиним можливим способом заробітку для жінки, а отже й матеріальної незалежності від чоловіка.

Так, у листі від 20 вересня 1878 року Франко знайомить Ольгу зі своїми переконаннями. На його думку, навіть почуття кохання між чоловіком та дружиною неможливі без почуття «своєї рівності і солідарности з коханим предметом» [3, с. 69]. Письменник визнає лише такі відносини між чоловіком і дружиною, де для жінок передбачено «право і обов'язок зовсім рівного розвою і становища в суспільности, як і для мужчини» [3, с. 70].

Саме Ольга Рошкевич була тією жінкою, яка «правильно дивилася на життя», Франко констатував у своєму листі після приїзду Ольги до нього: «Твій лист дуже мене втішив, а особливо порадував мене твій ясний і розумний погляд на цілу історію наших «пахаждений». Так, серденько моє, треба дивитись на життя, так треба дивитись передовсім жінчині, а ще жінчині образованій і емансипованій від нашого звичайного вузькоглядства і пересудів. Ти знаєш, що такою жінчиною я все уважав тебе і гордився твоєю любов'ю з тої причини» [6, с. 160-161].

Без сумніву, Ольга підтримувала думки Івана Франка та Михайла Павлика про емансипацію: «Знов нова комедія! Шче не дајут мені спокою! Коли ја вже раз вирвусьа відци, спід јіх ока! – Будит мене Мінья і каже, шчо мамцьа в такј десперациі, шчо вчора вночи світилам до пізна, шчо знајут до кого ја вже пишу. Ја не јшла слухати того, але Мінья ми каже, шчо страшно жалујут Володиміра, «доброго, невинного», «јакј він бідниј, јакј нещасливиј», - а вна сьака така... Шчо мені на те казати? чи јти јім толкувати о еманципациі женшчин, чи о високих европејских ідејах, чи о чім?» [2, с. 24].

Вплив літератури, гасел, які пропонували твори «Ребенщуківа Тетяна» М.Павлика, «Що робити?» М.Чернишевського, спілкування Ольги з прогресивною молоддю, стали поштовхом для Ольги до рішучого кроку. Принизливі сімейні сварки, домашній арешт після відвідин нею у Львові Франка, стали тим підґрунтям, що Ольга замість відмови Озаркевичу вирішила зробити так, як робили героїні Чернишевського. Вона погоджується вийти заміж за Озаркевича, щоб стати вільною – тобто це повинен був бути «формальний» шлюб. «Івасю, мені здається, шчо сли ти мене льубиш, то повинен јесь бути рад с того. Предціј ја буду вільна, свобідна, мені буде добре з ним... Тебе льубју, - ти ми показав дорогу, куда јти, а він отвираје ми ворота, шчо стојат заперті передо мнов» [2, с.14].

Про підтримку Франком феміністичного руху свідчить і те, що він, спілкуючись з поетками-початківцями, не боявся порушувати загальноприйняті правила поведінки. Про це свідчать і листи та спогади Юлії Шнайдер. Цікавими є згадки її про те, як її вважали емансипованою у Львові, бо вона самостійно ходила до бібліотеки Оссолінських, зустрічалася з Франком у редакції. Таку поведінку на той час вважали не гідною дівчини. Франко відвідував Юлію і вдома, у Бібрці.

На вихованні Уляни позначився вплив ідей письменниці Климентії Гофман-Танської (Для жінки була введена дуже скромна роль: обмежена освіта (вміти вести домашні рахунки, написати листа, з наук потрібно було вчити лише історію Польщі). Щодо взаємин з чоловіками, вихованки Танської були фальшиво стримані, обмежені «добрим тоном» (бонтон). І це в той час, коли жінки зі сходу України їздили за кордон утримувати освіту без супроводу бабусі і тітки! Франко у листі до Уляни писав, що щирість галичанок проявляється лише тоді, коли це не суперечить «доброму тону».

У листах до Климентини Попович від 20 квітня 1884 року Іван Франко чітко висловлює свою думку про те, що таке воля для жінки і подає своє розуміння поняття «емансипованості» жінки.

Письменник насамперед обстоює рівність як чоловіків, так і жінок. Але рівність і свободу «в ділах поважних, обдуманих, розумних; стіснюване свободи людської в таких ділах є і буде завсіди неволею, тиранією, супротив котрих кождий чоловік обовязаний боротися». З таким розумінням рівності жінок пов'язує поет і емансипацію жінок: «Женщина, котра думає на серію, працює на серію над своєю просвітою, трудиться для других, інтересується всім, що високе і красне, всіми тими освободжаючими ідеями, які порушують сучасних людей, і стараєсь по своїй змозі приноровлювати своє жите до них, т.є. жити власним трудом, не стаючись нікому тягаром, і думати власною головою, - така женщина єсть у мене еманціпована, т.є. свобідна, хоч вона цигар не курить, кіс не обстригає, з мущинами не пе і по під боки не водиться. Котраж всю свою еманціпацію покладає тільки в таких і подібних формальностях, тота не єсть нічим більше, як малпою, т.є. так само не свобідною, як і тисячі тих гусочок, що весь вік не зробили і не подумали нічого на власну руку» [1, с.73].

Отже, треба зазначити те, що проблема жіночого руху та емансипації жінки органічно пов'язана зі світоглядною позицією митця. Саме тому тема «жінки у суспільному та громадському житті» досить чітко окреслена у інтимних кореспонденціях Івана Франка, який дотримувався тієї позиції, що чоловік та жінка мають бути рівними у соціальних, правових питаннях, а також жінка може прагнути інтелектуальної рівноправності та самореалізації.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Возняк М. Листи Івана Франка до Климентії Попович // Іван Франко. Статті і матеріали. – Зб. 6. – Львів, 1938. – С. 5 – 48.
2. Лук'янович Д. Листи Ольги Рошкевич до Івана Франка // Іван Франко. Статті і матеріали. – Зб. 6. – Львів, 1958. – С. 5 – 48.
3. Листування Івана Франка з Ольгою Рошкевич. Подав М.Возняк // Іван Франко. Статті і матеріали. – Зб. 5. – Львів, 1956. – С. 5 – 131.
4. Книш І. Іван Франко та рівноправність жінки. – Вінніпег, 1956.
5. Рибак О. Проблема емансипації жінки у франкознавчих дослідженнях // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали міжнар. наук. конф. – Львів: «Світ», 1998. – 872 с.
6. Франко І. Зібр. тв.: У 50 т. – К., 1986. – Т.48: Листи (1874-1885). - К., 1986.
7. Грицак Я. Пророк у своїй Вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886). – К.: Критика, 2006. – 632 с.

#### SUMMARY

*In the article the specificity of the problem of the women's social status in Ivan Franko's correspondence to women is examined, peculiar attention is given to revealing of artist's world outlook view on emancipation.*

Людмила Луценко

#### «ЖЕНСКИЙ ЗРИТЕЛЬ» ЭЛИЗЫ ХЕЙВУД. ПОЭТОЛОГИЧЕСКАЯ НОВИЗНА АВТОРСКОГО ЖУРНАЛИСТСКОГО ПРОЕКТА

*У статті висвітлено журналістську діяльність впливової англійської письменниці XVIII ст. Елізи Хейвуд, яка однією з перших в просторі августіанської культури започаткувала видавництво журналів, що орієнтувалися на потреби жіночої аудиторії.*

Литературные критики, обращаясь к творчеству Элизы Хейвуд (Haywood, Eliza, 1693–1756), игравшей приметную роль в мире английской словесности эпохи августинства, весьма подробно освещают творческий опыт известной романистки в журналистике. Блистательная актриса, драматург, театральный критик, на равных соперничавшая за признание читателей с такими большими художниками столетия, как Дефо, Филдинг, Ричардсон, Хейвуд–журналистка оставила весьма значительный след в истории английской женской периодики XVIII в. Несмотря на перипетии сложной судьбы, Хейвуд возложила на себя бремя издательского дела, став со своим другом, Уильямом Хэтчетом (1701–1768), не только основательницей одного из успешных лондонских издательств, но и редактором ряда периодических изданий, пользовавшихся большой популярностью у читателей и составивших конкуренцию в эпоху «золотого века журналистики» в Англии таким ее признанным мэтрам, как Дж. Аддисон (1672–1719), Р. Стил (1672–1729), Д. Дефо (1660–1731), и не менее достойными коллегам по перу М. Деларивьер Мэнли (1663–1724), М. Уортли Монтэгю (1689–1762), Ф. Брук (1724–1789), Ш. Леннокс (1730–1804). Журналистская карьера Э. Хейвуд длилась более тридцати лет, и одно из последних периодических изданий, которое она редактировала, «Юная леди», вышло в свет за две недели до ее смерти.

Поначалу Э. Хейвуд публікувала журнал анонімно, і робота над ним приходить на п'ятилітній перерив в її необычайно ефектній письменській кар'єрі, коли Хейвуд створювала інтригуючі очікування публіки історії про бросившихся в пучину страсти жінках, переследуваних расчётливими і цинічними возлюбленими, глумившимися над їх неопитністю і наївністю. «Женский Зритель» виходив щомісячно в формі книг, вельми об'ємних, і в цьому був особливий замысел Хейвуд. Таким образом вона намагалася уверити аудиторію в більшій високій естетичній значимості видання, вигідно відличавшеся від інших, менш взыскательно оформлених журналів, адресованих колу освічених читальниць.

Кожний новий екземпляр журналу Э. Хейвуд присвячувала якійсь вибірковій темі, вільно викладаної в формі есе, об'єднуючої в собі соціальний коментарій, моральні настанови, поради, щиро обогачаючи його фактами з життя і назидальними історіями. К. Кінг, недавно перевидавши «Женский Зритель» повністю, нарахувала декілька десятків томів, деякі з них витончено, винахідливо виконані, П. М. Спекс уподобила «романам в мініатюрі». Літературно-художественні тексти «Женского Зрителя» зібрані в двадцять чотирьох томах і представлені есеями, епістолярними фрагментами, автобіографічними відкриттями видавництва, моральними роздумами і максимами в дусі Ларошфуко. Повісткова структура малих форм, традиційно заповнюючих журнальне простір, обов'язково включала в себе «подія спілкування» автора і читача і була успішно опробована одним з перших видавців англійської періодики Дж. Дентоном.

Віддаючи собі звіт в тому, що надмірна назидальність може відтолкнути ряд читачів, Хейвуд, за власним визнанням, наслідувала досвід освіченого товариша по перу – Дж. Аддисона, і першою версією заголовка журналу – «Наставник» («The Monitor») вибрала назву «Женский Зритель», декларуючи як преемственность традиції, так і значимість діалогу між творцями видань, адресованих різній аудиторії – читальницям або читачам.

Літературні критики широко обговорюють проблему адресата «Женского Зрителя». К. Шевелю нагадує, що слово «леди», яке постійно використовує Э. Хейвуд, в XVIII ст. втрачає початкове класове розрізнення і стає формою ввічливого звернення до жінки в процесі спілкування [11]. В роботах останніх років склалося переконання, що англійська періодика XVIII в. призначалася для жінок середнього класу, преданих домі, родині, виключених з публічної сфери, але Х. Кун справедливо зауважила, що саме такого типу персонажа на сторінках жіночої періодики того часу зустрічається вельми рідко. Швидше за все, вважають історики культури, Э. Хейвуд звертається до жінок вищої соціальної страти. Жінки, створені в версії «Зрителя», запропонованої Э. Хейвуд, мають досуг, гроші, слідять за модою, цікавляться світськими розважаннями, а їх дочки можуть дозволити собі музичні заняття і проведення часу в садах Воксхолла, що ще раз підтверджує їх високий соціальний статус. Крім того, журнальна проза Хейвуд описує труднощі, які переживають жінки вищих сословій в заповненні своєї життя змістом в суспільстві, де домінує патріархальний соціальний порядок, позбавлений

их возможности выбора интересующего рода публичной деятельности, и это становится истинной проблемой тех женских характеров, которые заполняют истории, рассказанные в «Женском Зрителе».

При некотором содержательном и формальном сходстве журналов Аддисона и Хейвуд все же обращает на себя внимание культивируемая в «Женском Зрителе» особая повествовательная стратегия, где меняется тональность беседы между рассказчиком и читателем, по характеру своему скорее тяготеющая к доверительному камерному общению, что являет собою контраст манере диалога автора и слушателя в аддисоновском «Зрителе», в котором преобладает атмосфера философической сдержанности либо иронической дистанцированности по отношению к предметам размышлений.

Беспристрастности и эрудиции автора «Зрителя» – «...так и живу я на свете, скорее как Зритель, созерцающий человечество, чем как один из его представителей», который не стремится явно открыть читателю сведения о себе, а лишь скудно упомянуть о собственном характере, пристрастиях и привычках, Хейвуд противопоставляет детальное описание индивидуального жизненного опыта рассказчицы, главной героини издания, «зрительницы»: «Будучи в молодости великосветской дамой, не чуждой кокетству, я стала свидетельницей многих сцен тщеславия и безумия. Красивые платья, экипажи и лесть овладели моим сердцем. Компания, с которой я была дружна, не была подобрана должным образом, как следовало бы ради собственных интересов и репутации, и все случившееся впоследствии не только обернулось для меня ценным опытом, но и дало возможность рассуждать о разнообразии человеческих страстей» [4, с.8].

Знакомство рассказчицы «Женского Зрителя» с «семьями, занимающими уважаемое положение в обществе», дамами высшего света, хороший вкус и информированность о ведущих тенденциях моды, театральных представлениях и балах-маскарадах делают осведомленность героини весьма полезной, интересной, расширяя кругозор и знания женщин среднего класса, большинство из которых, не имея возможности полноценного общения, вели относительно замкнутый образ жизни.

Следуя широкой писательской моде обращения к читателям от имени повествователя, своеобразного образа-маски, введенного Дж. Аддисоном и Р. Стилом [1, с.96], Хейвуд представляет трех других собеседниц «Женского Зрителя», которые в отличие от вымышленных персонажей, составивших «мужской клуб» героев «Зрителя» – крупного помещика сэра Роджера де Коверли, богатого купца Эндрю Фрипорта, отставного капитана Сэнтри, очаровательного повесы и светского щеголя Уилла Ханикома и др., призванных воспроизвести в миниатюре английское общество того времени, – символизируют возрастные периоды женщины: девичество, жизнь в браке и, наконец, обретение мудрости зрелых лет. В обсуждении содержания каждого номера журнала принимают участие: Майра – «дама, происходившая из семьи, где остроумие было наследственной чертой, и попытавшая счастье в союзе с джентльменом, брак с которым покоился на абсолютной гармонии», «вдова-аристократка, не пренебрегшая после смерти мужа ни одной модной забавой своего времени, но ровно на столько, на сколько это соответствовало ее представлениям о невинности», и Ефросиния,

«очаровательная дочь богатого купца, обладающая многими достоинствами, среди которых ангельская красота – наименьшее» [4, с.9].

Вместо широко освещаемых в современной «мужской» журнальной прессе «марширующих армий, выигранных баталлий, разрушенных городов и т.д.» [4, с.101] предметом полемики в «Женском Зрителе» в соответствии с требованиями времени становятся разнонаправленные темы, включающие правила этикета, поведения женщин в обществе, психологические зарисовки об опасностях, подстерегающих женщин в отношениях с мужчинами, размышления над ролью семьи в формировании женского характера, вопросами возможной самореализации женщины, ее общественных прав. Однако проблема счастливого союза мужчины и женщины в браке, оцениваемом как источник человеческого счастья, утешения, процветания, на страницах «Женского Зрителя» становится ведущей.

Будничный и прикладной характер этики Хейвуд проступает через разнообразие тем «Женского Зрителя», предстающих в форме размышлений героинь очерков, помещенных в журнале, опасующихся легкомысленного увлечения праздным образом жизни, исполненным многих соблазнов и искушений: увлечений роскошью, столь разрушительных для нравственных устоев английского общества.

Автор «Женского Зрителя» настойчиво предостерегает читательниц об опасности низких чувств и привычек, угрожающих гармоничности человеческой природы: о проявлениях зависти, склонности к злословию, конфликтности и строптивости, рассуждает об искусстве досуга, увлечении театром, рекомендует осмотрительно не преступать границы приличий, соблюдать светский этикет в ситуации флирта и любовных ухаживаний, демонстрирует интерес к философии и естественным наукам.

Несомненная эклектичность взглядов и пестрота интересов и текстов «Женского Зрителя», по мнению критиков, свидетельствует о стремлении Хейвуд представить панорамный взгляд на философско-литературные, эстетические и житейские проблемы, волновавшие современников, предлагая читательницам свой собственный опыт и помощь в разрешении возникающих трудностей в пространстве как публичных, так и камерных, семейных отношений, снабжая аудиторию «Зрителя» практическими советами, основанными, по утверждению, Дж. Ходжеса, не столько на абстрактных и далеких от повседневного течения представлениях о жизни, сколько на реальном видении ее сложных сторон [5, с.129].

Доминирует на страницах «Женского Зрителя» форма нравоописательного очерка, где присутствует декларируемое личностное начало и особая разговорная интонация, позволяющая автору в непринужденной манере беседовать с читателем, сознательно разрушая границы пространственно-временной и социальной дистанции [10].

Не претендуя на исчерпывающую трактовку выбранной темы, автор «Женского Зрителя» в увлекательной манере следует принципам классической риторики: «docere, movere, delectare» (в пер. с лат. «просвещать, побуждать и развлекать»), преподносит читательницам известные истины,

выступая при этом не столько как носитель разносторонних знаний и информации, сколько как участливый рассказчик, наделенный здравым смыслом, подкрепленным убедительными дружескими советами. Неформальное слово, адресованное читателю, несет на себе печать доверительности и человеческой теплоты («в доказательство моей искренности я прежде всего должна уверить читателя, что никогда не была красавицей, а сейчас едва ли могу назвать себя юной» [4, с.8]).

Исследователи (П. Спэкс, А. Айтэлиа, К. Шевелоу, Х. Кун) указывают, что «Женский Зритель» тяготел к сенсационной подаче материала, предлагая читателю тексты через поэтику повествования «с ключом», предвосхитив тенденции журналистики, получившей бурное развитие во второй половине XVII ст., при этом сама Хейвуд не уставала повторять, что никогда не преследовала цели порочного обогащения с помощью публикации скандальных сведений, а лишь пыталась реформировать мораль и улучшить нравы века [4, с.11].

Имя Хейвуд и созданный ею еженедельник «Женский Зритель» не затерялись в весьма ярком мире английской публицистики XVIII в., «Женский Зритель» принес ей успех и популярность в читательской среде.

Спустя четыре месяца после того, как «Женский Зритель» перестал выходить в печать, Э. Хейвуд начала выпускать в свет новый еженедельник – «Попугай» (1746), радикально изменив тематическую направленность издания, представляющего собою сатирическое обозрение современных нравов, где обращается к комической маске говорящего Попугая, не замолкающего ни на минуту, забавно комментирующего злободневные новости и «свежие» политические события. Однако опубликовав девять номеров журнала, прекращает издание, скорее опасаясь негативного резонанса на остроу поднимаемых вопросов.

До недавнего времени журналистская деятельность Хейвуд не была оценена по достоинству, а историки литературы, признавая ее несомненные заслуги в становлении жанра английского классического романа XVIII ст., тем не менее, весьма снисходительно относились к ее обширной публицистике и видели в ней лишь сочинения прикладного характера, где в духе книг, содержащих моральные наставления, излагались основы галантного поведения для современников.

Один из первых биографов и исследователей творчества писательницы Дж. Уичер (1889–1954), весьма сдержанно высказывался о журналистском даре Хейвуд и во многом определил тональность ее восприятия у последующих литературных критиков, оценивающих журналистские проекты Хейвуд скорее как не самостоятельное, но буквальное подражание манере Аддисона, Стила, Дефо, нежели оригинальные авторские инновации.

Современные исследователи (Дж. Мерритт, П. Спэкс, А. Айтэлиа, Л. Райт, Д. Ньюмэн и др.), задавшиеся целью создания корректных историко-культурных критериев восприятия журналистского опыта Э. Хейвуд, одним из неперменных условий объективного и всестороннего толкования ее публицистических очерков называют гендерный подход, позволяющий описывать женскую журналистику как феномен культуры, обладающий внутренними характеристиками и параметрами



творчества, несколько отличными от утвержденных в то время «мужской» журналистикой литературных канонов.

#### ЛИТЕРАТУРА

1. Лучинский Ю.В. Бенджамин Франклин и проблемы становления американского эссе / Ю. В. Лучинский // Вестник МГУ. Сер. Журналистика. – 1998. – № 9. – С. 93–100.
2. Addison: Selections from Addison's Papers Contributed to «The Spectator» / J. Addison / Ed. by Th. Arnold. – Whitefish, MT : Kessinger Publishing, 2007.
3. English Short Title Catalogue. – Режим доступа : [http://estc.bl.uk/F/?func=file&file\\_name=login-bl-list](http://estc.bl.uk/F/?func=file&file_name=login-bl-list)
4. Haywood E. Selections from "The Female Spectator" / E. Haywood /Ed. by P. M. Spacks. – N.Y.; Oxford : Oxford University Press, 1999.
5. Hodges J. A Study of «The Female Spectator» (1744–1746) / J. Hodges // University of North Carolina Record. – 1952. – Issue 492. – P. 129–131.
6. Italia I. The Rise of Literary Journalism in the Eighteenth Century : Anxious Employment / I. Italia. – N.Y. : Routledge, 2005.
7. Kernan A.B. Samuel Johnson and the Impact of Print / A. Kernan. – Princeton : Princeton University Press, 1987.
8. Koon H. Eliza Haywood and «The Female Spectator» / H. Koon // Huntington Library Quarterly. – 1978. – № 42. – P.43–55.
9. Lennox Ch. The Female Quixote, or Adventures of Arabella / Ch. Lennox / Ed. by M. Dalziel . – Oxford : Oxford University Press, 1998.
10. Lopate P. The Art of the Personal Essay. An Anthology from the Classical Era to the Present / P. Lopate. – N. Y. : Anchor Books, 1994.
11. Shevelov K. Women and Print Culture: The Construction of Femininity in the Early Periodical / K. Shevelov. – L.; N.Y. : Routledge, 1989.
12. Spedding P. Measuring the Success of Haywood' «The Female Spectator»/ P. Spedding // Fair Philosopher: Eliza Haywood and «The Female Spectator» /Ed. by L. Wright, D. Newman. – Lewisburg : Bucknell University Press, 2006. – P. 193–211.

#### SUMMARY

The article highlights journalistic activity of Eliza Haywood, one of the most influential eighteenth-century English women writers who pioneered the journal format to meet demands and needs of women readers.

**Оксана Новицька**

#### ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ОБРАЗНОСТІ МАЛОЇ ПРОЗИ АНТОНА КРУШЕЛЬНИЦЬКОГО (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ «ЗНЕВІРА»)

*У статті досліджується образна структура малої прози Антона Крушельницького крізь призму гендерних стереотипів та уявлен. Заакцентована у статті проблема та її науково-критичне осмислення відкриває нові можливості у створенні цілісної картини літератури межі XIX – XX століть, доповнює сучасні уявлення про художній світ письменника.*

Художня література як форма образного моделювання життя, засіб вираження національної ментальності народу характеризує всі сфери людського і природного існування, етичні й повсякденні уявлення, що протиставляють чоловіче і жіноче начало. Художні тенденції мистецької доби кінця XIX – початку XX століття були означені сплеском опозиції двох біологічних статей у творчості Ольги Кобилянської, Лесі Українки, Євгенії Ярошинської. В літературному доробку письменників

відбувається «перехід від власне біологічних ознак у площину суспільно-функціональних характеристик» [3, с.27]. До останнього часу як у зарубіжній, так і у вітчизняній літературі спостерігається помітний значний інтерес науковців до питання гендерної проблематики (І.І.Брага, М.М.Валенцова, М.Н.Дмитрієва, С.Ф.Хрисанова). У поле зору літературознавців потрапляють соціостатеві особливості людини, родинні стосунки, шлюбна тематика, тема любові. Аналіз праць, присвячених питанням гендерної спрямованості, свідчить про **актуальність** подальшого дослідження гендерної диференціації в контексті художньої літератури.

**Мета** нашої статті – розкрити гендерний аспект конструювання образів на матеріалі малої прози Антона Крушельницького, що виражає суспільний статус чоловіка і жінки.

Малі форми прози письменника А.В.Крушельницького дають велику кількість ідейно-естетичної «інформації» стосовно загальних тенденцій розвитку епічних жанрів у нашому письменстві та конструюванні схеми літературного процесу перехідної доби ХІХ–ХХ століть, яка характеризується в творчості митця багатством жанрово-стильових форм, емоційним відтворенням дійсності, художністю типізації її прикметних явищ, проблемно-тематичних, сюжетно-композиційних, характеротворчих аспектів тощо. Писана протягом 1898 – 1929 років, мала проза А.В.Крушельницького виразно засвідчила зростання індивідуальної майстерності прозаїка, видиме розмаїття тем (сільська тематика, тема праці і капіталу, твори з життя інтелігенції, тема освіти, родинних стосунків, осмислення проблеми життя і смерті, тема любові, війни), поглиблення й увиразнення художнього зображення, а водночас і традиційність форм творчості митця.

Заслуговує на увагу твір Антона Крушельницького «Зневіра» – психологічне оповідання, в якому на перше місце виступають роздуми головного персонажа, розкривається процес подолання ним духовної кризи. Попри порівняно невеликий обсяг, оповідання охоплює доволі широке коло проблем, з яких життя сплело міцний вузол, що його має розплести головний герой Іван Степанович Орлик. У творі піднімається проблема родинних стосунків, яка поєднує взаємини батьків і дітей, чоловіка і дружини, проблема, невіддільна від матеріальних питань. Разом з цим розкривається питання родинного егоїзму, духовної обмеженості й закостенілості життєвих принципів.

Головного героя читач застає в момент, коли в подієвій лінії вже відбулася кульмінація. Приїхавши до батька просити поручительства на позику, щоб отримати гроші на подальше навчання, а головне, на лікування від сухот, Іван Степанович наштовхується на відмову: «Аджеж усім нам судило ся загинати!» [1,Кн.8, с.252]. Перед читачем вимальовується образ жорсткої, закостенілої у своїх принципах людини: урядовця, бюрократа, «бюрового молю» [1,Кн.8, с.254], безоглядно, порабськи відданого австрійській владі, і одночасно – домашнього тирана. Скільки пригадує син, в хаті завжди всі мовчали: і він, і сестри, і весела колись мати: «Він усіх нас навчив мовчати» [1,Кн.8,с. 255].

На фоні старшого Орлюка постає образ матері – «символ гарних бажань, соняшних поривів – на жаль на скрізь не здійснених! Одні тільки мрії перевела в життя: дітей виобразувала як сього сама бажала...» [1,Кн.8, с.256]. Син пригадує, чого їй коштувало випрошувати в батька не забирати дітей з

науки за погані оцінки, скільки сліз і жури принесли вони матері своєю непочтивістю. Мабуть, сором перед нею ставав однією з рушійних сил, що вели його далі в науку. «Скільки добра він завдячує їй, тій своїй тихій, покірній матері!..» [1,Кн.8, с.257]. На жаль, тепер допомогти синові вона нічим не може, від чого невимовно страждає: «Чому ж моє слово у батька не значить нічого? Чому я така нещасна? Чому я така невільниця в твого батька?» [1,Кн.8, с.258].

Колись весела й говірка дівчина перетворилася на сумну, тиху жінку, що переймається родинними проблемами, але нічого сама не вирішує, завжди й усьому має чинити так, як скаже чоловік. Іван Степанович бачить, що її турбують тільки ті питання, які попередньо були чітко й безапеляційно визначені батьком: де заробити достатньо грошей на утримання родини, як видати доньок заміж і дати за ними достойне віно (посаг). На жаль, до цього переліку не входять видатки на здоров'я сина, і матері залишається лише мовчки страждати, а от допомогти вона не може, як не може переступити чоловікову волю. До того ж, «Батько старієть ся. Стає такий прикрий, що годі витримати» [1,Кн.8, с.259], отже перечити йому взагалі неможливо.

Нова хвиля обурення захоплює молодого Орлюка, коли він бачить, що в будинку все ще користуються меблями його дитинства, що виглядають як нові. Отже в родині не жалують грошей на збереження матеріального: «Як уміють шанувати мертві річі, а як зневажають людину, її чуття, її змагання, потреби!» [1,Кн.8, с.264].

Поява в кімнаті старшої з сестер загострює усвідомлення родинного деспотизму батька і разом з тим примушує героя зробити перший крок до того, щоб подивитися на ситуацію інакше. Сестра працює вчителькою на селі, за містом не сумує, бо його принади їй «нудять». Воно й не дивно – у часи дівочтва батько не відпускав дівчат на розваги, «лихословив її й матір, за те, що вибралися на вечерниці...» [1,Кн.8, с.267]. Сестра жодного разу не дружкувала на весіллі, хоча в дружки її просили раз: «Просили. Але давно. То ще тоді, як ходила до школи. Тато не хотіли дозволити, не купили сукні, не поїхала...» [1,Кн.8, с.267]. Тож від розваг та веселощів дівчина далека, і то не «для моди», а від виховання. Заміж не йде теж не «для принципу», коханий музикант застрелився, іншого не покохала, а йти за «першого стрічного» не хоче. До того ж, маючи за віно хату, в усіх сватаннях відчуває бажання наречених отримати не стільки себе, скільки свій посаг: «Щось ніби на торзі. Я не думаю продавати ся. Коби не татова хата, то я скорше важила ся б говорити з людьми, а то все здаєть ся мені, що та хата – то кожного мета...» [1,Кн.8, с.266]. Іван Степанович ніби наново пізнає свою сестру, і найбільше його вражає те, що дівчина йде обраним шляхом і ніколи не скаржиться на долю.

Буря, що здійнялася ввечері й перешкодила від'їзду молодого Орлика, збурила спогади героя про нелегкий його шлях від батьківської хати до усвідомлення своєї національної приналежності. «Патріотизм, почуття обов'язку, охота до праці – все те було в домі його батька» [1,Кн.9, с.415], – згадує Іван Степанович. Але патріотизм батько розумів у вірній службі цареві, і слухав своїх шефів беззастережно: «Таке життя принесло засаду: «Тримайся царської клямки, а будеш сидіти як у Бога за дверми!» І другу: «Будь послухний своїм настоятелям, а будеш іти в гору». Врешті мрії про «золотий ковчег» завершували всякі думки про будучину дітей» [1,Кн.9, с.416].

За такого підходу до патріотизму й обов'язку родина Орлюків і в побуті користувалася «урядовою мовою польською»: «Рідна мова була навіть обидна» [1, Кн.9, с.416]. На жаль для українського народу, Іван Степанович був такий не один – українець, що ледве знав рідну мову і мав одну настанову – «робити кар'єру». А при «порівнянні, хто з них може найскорше вернути ся до нації, показало ся в гімназії, що він належав до тих, що володіли досить іще добре рідною мовою. Не мав тільки ні він, ані товариші почуття, що се рідна мова!» [1, Кн.9, с.417].

Усвідомлення свого українства герой розвивав на філософському факультеті Львівського університету. Пригадуючи роки свого навчання, під час яких тратив своє здоров'я «за працею на удержанні», але не міг, хоч як бажав, «розвивати свій ум». Іван Степанович гнівається на той «галицько-польський храм науки, що на ньому нівечать ся чи не всі красші одиниці галицької України» [1, Кн.9, с.420]. У запалі він викрикує: «...плювати в лице храмови, що вивішуючи на своїм прапорі напис: «Жерело правдивого знання», управляє культ наукової простітудії» [1, Кн.9, с.420]. Герой називає систему освіти «кузнею урядників, слуг, рабів, комедіантів, прислужників темного духа...», яка «криєть ся за написю: “Alma Mater”» [1, Кн.9, с.421].

Пройшовши науку, молодий Орлик став політиком, радикально настроєним у питанні відновлення української нації. Знаючи причини національного занепаду, він бажав покласти свій розум на справу боротьби за націю, аж тут його свідомістю заволоділа зневіра, «його ум затупився, почав клонитися до упадка» [1, Кн.9, с.420].

Раптом Іван Степанович ніби прозріває: він втратив ясність і свободу думки відтоді, як почув вирік лікаря і почав бідкатися про своє здоров'я. А скільки таких, як він, провідників українства, що трудяться на народній ниві, віддають себе до останку, незважаючи на хвороби й нестатки. Скільки людей живуть і працюють, маючи те, що дала їм доля, не скиглять і не жаліються. Вони, такі як його сестра, як багато інших, подібних до неї й до нього, «слова зневіри від них не почуєш» [1, Кн.9, с.428]. Він засоромився своєї слабкості, своєї зневіри, поглянув «на оборотну сторону медалі» [1, Кн.9, с.428], знайшов у собі сили зрозуміти батькове життя і пробачити його.

Як бачимо, Антін Крушельницький в образі батька показав чоловіка, який виконує соціальну роль керівника-деспота, у якого в покорі вся жіноча частина родини. Демонструючи особливості сприймання й осмислення світу чоловіком і жінкою, автор відображає гендерну асиметрію. Чоловічий образ життя, чоловічі стратегії поведінки в сім'ї яскраво висвітлені письменником через опозицію «чоловік»/ «жінка», через систему існуючих гендерних цінностей і стереотипних уявлень про призначення чоловіка й жінки, про їхню роль у суспільному процесі тогочасної доби.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Крушельницький А.В. Зневіра: Оповідання / А.В.Крушельницький //Літературно-науковий вістник.–1909.–Т.47,кн.8.–С.252-268;Кн.9.–С.412-429.
2. Кучерук О. Гендерні особливості спілкування в етикетних мовленнєвих ситуаціях / О.Кучерук // Дивослово. – 2005. – № 8. – С.56-58.
3. З.Слінчук В. Мовностилістичні засоби актуалізації молодіжних гендерних концептів у текстах мас-медіа // Вісник національного університету імені Тараса Шевченка. Журналістика. – 2006. – № 14. – С. 27-29.

4. Хрулева Т.Н. Репрезентация гендерных стереотипов в журнальной рекламе / Т.Н.Хрулева // Вестник Ставропольского государственного университета. – Выпуск 48. – Ставрополь, 2007. – С.117-124.
5. Хрулева Т.Н. Гендерная презентация мужского и женского стереотипов в рекламных текстах / Т.Н.Хрулева // Разноуровневые черты языковых и речевых явлений: Межвузовский сборник научных трудов.- Выпуск XIV. – Пятигорск: ПГЛУ, 2006. – С.185-190.

#### SUMMARY

The article deals with the attempt to trace the gender aspect of creating images on the material of belles-lettres prose, that expresses the social status of a man and a woman at the end of 19-the beginning of the 20 century.

Ольга Сучкова

#### ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ II ПОЛ. ХХ СТ. (НА МАТЕРІАЛІ КОМЕДІЇ В. МИНКА «НЕ НАЗИВАЮЧИ ПРІЗВИЩ»)

*Дана стаття – це спроба проаналізувати характер персонажа крізь призму гендерної психології. Проблема рівності чоловіка та жінки стала предметом зацікавлення не лише психологів, але й філософів, істориків, мистецтвознавців, адже питання щодо поставленої проблеми широко відображаються у мистецтві та літературі. Особливий інтерес останнім часом викликає дослідження обмежень чоловіків, які пов'язані з їх гендерною роллю у соціумі.*

Останнім часом пильна увага літературознавців звернена на дослідження гендерного аспекта. На нашу думку, особливий інтерес з цього приводу становить література другої половини ХХ століття. Адже саме цей період є досить складним та неоднозначним.

Радянське суспільство було сповнене віри у те, що всі люди наділені однаковими правами, а отже проблема гендерної нерівності відсутня. Зрозуміло, що тогочасна художня література, яка є «дзеркалом» життя народу, його мислення та уявлення про навколишній світ, здебільшого трактувала відношення між чоловіком та жінкою саме у такий спосіб. Але ж насправді реальність була дещо іншою, і лише деякі письменники зазначеного періоду зробили спробу зануритися у цю проблему (Юрій Яновський (психологічна драма «Дочка прокурора»), Василь Минко (комедія «Не називаючи прізвищ»), пізніше Олексій Коломієць (комедія «Фараони» та інші).

На жаль, на сьогодні відсутні ґрунтовні розвідки, які були б присвячені вивченню гендерного аспекта в українській літературі другої половини ХХ століття. Така ситуація і обумовлює актуальність даного дослідження.

Мета цієї статті полягає у детальному аналізі характеру головного героя п'єси В.Минка «Не називаючи прізвищ» крізь призму гендерного аспекта, що дозволяє з'ясувати погляди драматурга щодо місця чоловіка і жінки у суспільстві та сім'ї.

Василь Петрович Минко розпочав свою літературну діяльність у 20-ті роки ХХ століття, але визнання здобув лише у повоєнний період. Жанрова різноманітність творчої спадщини письменника вражає: драми, оповідання, нариси, дорожні нотатки, автобіографічні повісті, мемуари. Однак популярним став завдяки своїм комедіям, найвідомішою з яких є «Не називаючи прізвищ».

Зазначена п'єса змушує читача замислитися над низкою вагомих проблем: викриття безнаказаності окремих можновладців; важливість постійної участі батьків у вихованні дітей та відповідальність за долю нащадків; взаєморозуміння між батьками та дітьми; пошук справжніх цінностей людського буття.

Однак слід наголосити на ще одному не менш важливому питанні, якого торкнувся драматург у своїй комедії, – ролі чоловіка у сім'ї.

На сьогодні у психології існує порівняно невелика кількість досліджень щодо обмежень, які пов'язані з традиційною роллю чоловіка.

Поведінка чоловіків ґрунтується на уявленні про мужність, що нав'язується суспільством та культурою. Плек ввів поняття ідеології мужності, що являє собою не що інше, як сукупність соціальних норм, яка також відома як чоловіча гендерна роль. Її структура складається з кількох факторів, найголовнішими з яких є:

1. Норма статусу або успішності, яка пов'язана з очікуванням того, що чоловік отримає певний рівень у суспільстві та повагу інших людей. Цей гендерний стереотип утворює уявлення про те, що соціальна цінність залежить від кількості зароблених грошей.
2. Норма емоційної твердості – це стереотип мужності, що передбачає постійну готовність чоловіка самостійно вирішувати свої емоційні проблеми.
3. Норма антижіночності полягає у тому, що чоловік має уникати стереотипно жіночої роботи, поведінки, видів діяльності.

Дослідники дійшли висновку, що традиційна чоловіча роль негативно впливає на батьківство. Образ головного героя комедії «Не називаючи прізвищ» повністю підтверджує цей погляд.

Карпо Карпович обійняв посаду заступника міністра. Успішна кар'єра та велика заробітна плата забезпечили йому високий соціальний статус. Але для того, щоб утримати цей рівень, більшість часу він присвячує роботі. Така ситуація призвела до того, що рідні Карпа Карповича не відчують його уваги, через що він часто чує нарікання:

Діана. От, от, ти ніколи не маєш часу для власної сім'ї... Ти не зважаєш на наші просьби. Ти глухий до нас.

Поема. Ти безсердечний, папа [7, с.25].

Таким чином саме прагнення Карпа Карповича відповідати нормі статусу та успішності зробило його чужим, зайвим у родині.

Але найгіршим у цій ситуації є той факт, що члени сім'ї використовують його, сприймають як «гаманець», що здатен виконати всі забаганки та вирішити їх проблеми. Показовими з цього приводу є відношення дочки до батька. Протягом усього твору Поема лише декілька разів звертається до нього. Кожна розмова зводилася або до грошей, або до прохання скористатися посадою та допомогти їй знайомим влаштувати їхнє життя у Києві. Карпо Карпович добре вивчив поведінку своєї дочки. Її приязна посмішка, ніжне «папочко» одразу дають йому можливість зрозуміти мету, з якою звертається Поема:

Поема. Папочко, золотий мій! (Цілує).

Карпо Карпович. Чого така улеслива? Щось хочеш?  
Поема. Заради заручин зроби мені маленьку послугу. Тільки наперед скажи: зробиш?  
Карпо Карпович. Не грайся в піжмурки, кажи.  
Поема. Але зробиш?  
Карпо Карпович. Постараюся.  
Поема. Золотий мій! (*Цілує*)... [7, с.24].

Не кращим було ставлення до Карпа Карповича і його жінки. Діана, будучи владною людиною, звикла отримувати все, чого бажає. Для досягнення поставленої мети, вона використовує всі можливі методи (починаючи від ніжного, лагідного вмовляння і закінчуючи сваркою у тому випадку, якщо бодай-щось іде не так, як вона того хоче). Діана Михайлівна не зважає на різницю у поглядах щодо виховання дітей. На зауваження чоловіка Діана відповідає: «Не твоє діло! Командуй у себе на службі, а дома – я міністр!» [7, с.31].

Не зрозумілим залишається лише той факт, чому владний на роботі, впевнений у собі Карпо Карпович, який не терпить критики та заперечень з боку своїх підлеглих, вдома перетворюється на покірного виконавця волі своєї дружини та дочки.

Може здатися, що йому властива незрозуміла байдужість до того, що відбувається у його родині, якими зростають його діти, що з ними буде у майбутньому. Однак таку поведінку легко пояснити, якщо взяти до уваги норми антижіночності та емоційної твердості, які тісно пов'язані між собою. Саме такі стереотипи забороняють чоловікові проявляти свої почуття. Але з його розмови із сестрою стає зрозумілим, що він любить дітей: «Досить того, Ївго, що ми з тобою колись відпрацювали. Робили як прокляті, і голі, і голодні ходили. Годі! Не для того я кров проливав, щоб діти мої страждали» [7, с.61-62].

Карпо Карпович розуміє, що Діана своєю сліпою любов'ю, надмірним піклуванням псує дітей. Маленький Жанек, позбавлений нормального дитинства, спілкування з однолітками, відверто зневажливо ставиться до матері. Поема виросла душевно спустошеною, бездуховною, лицемірною егоїсткою. Вона не здатна на щирі почуття, адже мати заклала стереотип відносин, у яких чоловік – це лише засіб для досягнення матеріального статку. Один з наречених Поєми сказав: «Хто загорнув тебе у вату... в яку загортають фарфорові ляльки. Щоб не ламалися... І ти існуєш у тій ваті. Ти хочеш, щоб тобі здобували щастя інші. Ти шукаєш в мені не друга життя, а творця твого маленького щастячка, того самого, як створив твій матері твій батько» [7, с. 59-60].

Відчуваючи свою провину через те, що не має сили змінити ситуацію у своїй родині, Карпо Карпович намагається не помічати недоліків, втекти від реальності. Саме у роботі він знаходить свій порятунок. І Діана, і Поема розуміють це, але не хочуть визнати. Лише Жанек зумів сказати правду вголос: «Це ви вдвох неможливі! Ви! Через вас папа вдома ніколи не буває» [7, с.73].

Отже, Карпо Карпович, перебуваючи під впливом стереотипів та життєвих обставин, не зміг реалізувати себе у ролі батька. Він не зумів оточити своїх дітей турботою, ніжністю, постійною емоційною підтримкою.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що попри невизнання у радянський час проблеми гендерної нерівності, Василь Минко торкнувся зазначеного питання. На прикладі головного героя

п'єси «Не називаючи прізвищ» письменник довів, що соціальні норми, які нав'язує суспільство, применшують значення чоловіка у родині та негативно впливають на його роль як батька.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Вакуленко Д.Т. Мовою драматичних образів/ Вакуленко Д.Т. – К.: Знання, 1988. – 46 с.
2. Вакуленко Д.Т. Сучасна українська драматургія 1945-1972. Основні тенденції розвитку / Вакуленко Д.Т. – К.: Наукова думка, 1976. – 226 с.
3. Дончик В.Г. Історія української літератури ХХ століття: в 2 т./ Дончик В.Г. – К.: Либідь, 1998.– Т.2: Історія української літератури ХХ століття. – 1998. – 454 С.
4. Здоровега В. Сучасна українська комедія. Критичний нарис Здоровега В.– К.: Радянський письменник, 1959. – 325 с.
5. Мафтин Н. Гендерна утопія й «код самості» в західноукраїнській прозі 30-х рр. ХХ ст./ Мафтин Н.// Слово і час. – 2009. – № 6. – С .76–83
6. Минко В.П. Не називаючи прізвищ/ Минко В.П.; [вступна стаття Кисельова Й.]. – К.: «Дніпро», 1970. – 107 с.
7. Минко В.П. П'єси/ Минко В.П. – К.: Дніпро, 1977. – 308 с.
8. Шон Бурн. Гендерна психологія/ Шон Бурн. – М., 2001. – 200с.

#### SUMMARY

The article is attempt to analyze the character of the image in the light of gender psychology. The problem of man and woman's equality has become the subject of interest not only of psychologists but also philosophers, historians, art critics because of the statement of this question is widely represented in art and literature.

Nowadays peculiar interest is paid to investigation of man's limitation, connected with their gender role in society.



**ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ**

**Ахтелик Александра**

кандидат філологічних наук, викладач  
кафедри теорії та історії культури  
*Силезійський університет у м. Катовіце (Польща)*

**Балабан Олена Олександрівна**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Безчотнікова Світлана Володимирівна**

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальних комунікацій  
декан філологічного факультету  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Васильсва Ельза В'ячеславівна**

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови та перекладу  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Віларова-Ангелова Маргарита Димитрова**

кандидат філологічних наук, професор  
кафедри слов'янського мовознавства  
*Софійський університет Св. Климента Охридського (Болгарія)*

**Войтонь Регіна**

викладач кафедри польської філології  
*Технічно-гуманітарна академія в м. Бельсько-Бяла (Польща)*

**Волошина Ольга Володимирівна**

аспірант кафедри англійської мови та перекладу  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Галич Олександр Андрійович**

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри  
теорії літератури та компаративістики  
*Луганський національний університет імені Тараса Шевченка*

**Грчова Тетяна Миколаївна**

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української філології  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Гусєва Олена Іванівна**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської філології та перекладу  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Дворянкін Віктор Олександрович**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Єременко Олена Володимирівна**

доктор філологічних наук, професор кафедри  
теорії, історії та методики викладання зарубіжної літератури  
*Київський міський педагогічний університет імені Б. Д. Грінченка*

**Жарікова Юлія Валентинівна**

аспірант кафедри грецької філології  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Зарицька Людмила Володимирівна**

асистент кафедри англійської мови  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Казніна Маргарита Михайлівна**

старший викладач кафедри грецької мови та перекладу  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Каллен Юлія Владиславівна**

викладач кафедри української мови  
*Академія митної служби України*

**Канна Вікторія Юріївна**

кандидат філологічних наук, старший викладач  
кафедри англійської мови та перекладу  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Карагйозов Панайот Димитров**

доктор філологічних наук, професор кафедри слов'янських літератур  
*Софійський університет Св. Климента Охридського (Болгарія)*

**Кравченко Валентина Олександрівна**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської філології та перекладу  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Лугова Тетяна Миколаївна**

старший викладач кафедри теорії літератури  
та історії української літератури  
*Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов*

**Луценко Людмила Олексіївна**

викладач кафедри англійської філології  
*Криворізький державний педагогічний університет*

**Мельнікова Юлія Олександрівна**

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальних комунікацій  
*Інститут філології Бердянського державного педагогічного університету*

**Мороз Оксана Анатоліївна**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Нетреба Марина Михайлівна**

старший викладач кафедри соціальних комунікацій  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Новицька Оксана Анатоліївна**

асистент кафедри грецької мови та перекладу  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Островська-Кнапик Агата**

викладач кафедри слов'янської філології  
*Технічно-гуманітарна академія в м. Бельсько-Бяла (Польща)*

**Подгайська Ірина Михайлівна**

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії і практики перекладу  
*Донецький національний університет*

**Леонова Віталія Володимирівна**

студентка IV курсу спеціальності «Переклад (англійська, німецька)»

**Сардарян Каринна Гамлетівна**

асистент кафедри соціальних комунікацій  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Свещинська Катерина Олександрівна**

асистент кафедри англійської мови та перекладу  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Семашко Тетяна Федорівна**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Ситникова Олена Володимирівна**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської філології та перекладу  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Сучкова Ольга Сергіївна**

аспірант кафедри української філології  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Тамбур Іоланта**

доктор філологічних наук, професор  
*Силезійський університет у м. Катовіце (Польща)*

**Федорова Юлія Геннадіївна**

аспірант кафедри англійської філології  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Швець Володимир Миколайович**

старший викладач кафедри німецької філології  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Шепітько Світлана Віталіївна**

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської мови та перекладу  
*Маріупольський державний гуманітарний університет*

**Шляхова Нонна Михайлівна**

доктор філологічних наук, професор  
*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

**Якушина Марія Геннадіївна**

викладач кафедри іноземних мов  
*Приазовський державний технічний університет*

**Правила оформлення та подання рукописів до Вісника  
Маріупольського державного гуманітарного університету**

1. Для публікації у «Віснику» приймаються раніше не опубліковані наукові роботи.

2. Рукопис подається у друкованому вигляді (папір формату А4) та електронному варіанті. Обсяг рукопису – від 6 до 12 сторінок, включаючи рисунки, таблиці, список літератури. Разом із рукописом подається файл на електронному носії (дискеті, компакт-диску тощо) в форматі Microsoft Word 97-2002. Основний текст статті – шрифт Times New Roman, розмір 14 формули Times New Roman, Symbol, поля дзеркальні: верхній – 20 мм, нижній – 25 мм, зсередини – 25 мм, ззовні – 25 мм. Міжрядковий інтервал – 1,5. Абзацний відступ – 1 см.

Рисунки і таблиці оформляються відповідно до ГОСТу 2.105-95. Рисунки подаються на білому твердому папері або кальці чорними лініями у вигляді, безпосередньо придатному для друку. Кожний рисунок має підпис, а таблиця – заголовок. Всі рисунки і таблиці повинні бути послідовно пронумеровані арабськими цифрами. Кожний рисунок має бути згрупований та розташований у тексті. Усі значення фізичних величин подаються в одиницях Міжнародної системи СІ.

3. Перелік літературних джерел подається загальним списком в кінці рукопису в порядку посилань у тексті (а не в алфавітному порядку) мовою оригіналу відповідно з діючим ГОСТом. Посилання на джерело подається в квадратних дужках (наприклад, [1, с. 99]).

4. Після переліку літературних джерел подається текст анотації двома мовами (українською та англійською).

За новими вимогами ВАК України кожна наукова стаття повинна містити такі розділи: постановка проблеми; аналіз останніх досліджень і публікацій; виділення невирішеної проблеми; мета наукової статті; результати дослідження; висновки та пропозиції, резюме.

5. До рукопису додаються:

- заява за зразком;
- відомості про авторів (прізвище, ім'я, по батькові повністю, місце роботи, адреса, контактний телефон, електронна пошта);
- рецензія, підписана спеціалістом вищої кваліфікації в тій галузі, до якої належить стаття за своїм змістом (для осіб, що не мають наукових ступенів).

Рішення про публікацію статті приймає редколегія. Вона має право направити статтю на додаткову рецензію або експертизу, а також на літературну правку статті без погодження з автором.

Думка редколегії не завжди збігається із думкою автора статті.

За достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей відповідають автори публікації.

**У разі недотримання авторами усіх вищезазначених умов, редакція має право повернути статтю на доопрацювання чи відмовити в її друкуванні.**

**Зразок заяви**

В редколегію наукового видання  
«Вісник Маріупольського державного  
гуманітарного університету»

Заява

Я (Ми) \_\_\_\_\_  
автори (співавтори) статті \_\_\_\_\_  
прошу (просимо) опублікувати її у науковому виданні «Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету».

Заявляю (заявляємо), що стаття написана спеціально для наукового видання «Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету», раніше ніде не публікувалась і не направлена для публікації в інші видання.

З чинним законодавством про друковані засоби інформації ознайомлений (ні) і за його порушення несу (несемо) персональну відповідальність.

«\_\_» \_\_\_\_\_ 20\_\_р.

Підпис